

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı

Doktora Tezi

ANADOLU'DA URARTU SAVAŞ ALETLERİ
BEZEME SANATI

Farshid İravani Ghadim
2502020217

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Önder Bilgi

İstanbul 2007

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı

Doktora Tezi

ANADOLU'DA URARTU SAVAŞ ALETLERİ
BEZEME SANATI

Farshid İravani Ghadim
2502020217

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Önder Bilgi

Düzeltilmiş Tez

İstanbul 2007

Bu Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri
Yürütücü Sekreterliği tarafından desteklenmektedir (Proje No: T-663/05042005)

Düzeltilmeler

Yanlış	Doğru	Sayfa
Giriş	Girişte genel değişiklik ve düzeltme yapıldı	1-9
1. Bölüm	1. Bölümde genel değişiklik ve düzeltme yapıldı	10-16
Seidl	Seidl	23
Van Loon	van Loon	23,35
(Kat. No. 1)(Res. 1)(Çiz.1)	(Kat. No. 1; Res. 1; Çiz. 1)	33-34
Sorguçlu miğfer	Sorguçlu miğfer kısmında genel değişiklik ve düzeltme yapıldı	37
Prahitorischan	Prähistorischen	38
Yanaklıklar	Yanaklıklar kısmında genel değişiklik ve düzeltme yapıldı	38,39
Mitolojik yaratıklar	Mitolojik yaratıklar kısmında genel değişiklik ve düzeltme yapıldı	106-111
Gılgamış	Hayvanlar Hâkimi	145-146
Kaynakça	Kaynakçada genel değişiklik ve düzeltme yapıldı	155-170
Kataloglar	Katalog	171
Şerittin arası	Bantların arası	197
Kat. No. 52	Çizim düzeltildi	239-241

“Anadolu’da Urartu Savaş Aletleri Bezeme Sanatı”

Farshid İravani Ghadim

Öz

Bu tezde Urartu savaş aletlerinin bezemesinde kullanılan figürler ve bu figürlerin uygulanmasında kullanılan teknikler en geniş şekli ile incelenmeye çalışılmış ve bu eserlerin sınıflandırması öncelikle buluntuların ele geçtiği bölgelere göre yapılmıştır. Daha sonra eserlerin işlevleri, tipleri, yapım özellikleri, üzerlerinde yer alan kompozisyonlar ile motifler incelenmiş ve sonra da Urartularla çağdaş kültürlerin örneklerinin karşılaştırması yapılarak tezin amacına ulaşmasına çalışılmıştır.

Bu tezin konusunun araştırılması sırasında birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu sorunların en önemlisi bazı arkeolog ve tarihçilerin kendi düşüncelerini ve tezlerini ispatlamak için, kimi kavimlerin kökenlerini daha eskiye götürerek yeni tezler ortaya koymaları olmuştur. Neticede bu tezlerden yola çıkarak bazı günümüz toplulukları Urartu kültürünü sahiplenmeye çalışmaktadır.

Araştırmaların sırasında bazı savaş aletlerinin ve onlar üzerindeki mitolojik yaratıkların yanlış tanıtıldığı da saptanmıştır. Bu tezde bu durum da göz önüne alınarak savaş aletleri ve mitolojik yaratıklar kimi kaynaklara göre farklı olarak sınıflandırılmıştır.

“Art of decoration on Urartian War Tools in Anatolia”

Farshid İravani Ghadim

Abstract

Object while writing this thesis is analyzing the decoration on the Urartian war tools. That includes figures used, what techniques were used while applying those figures, etc. in order to that properly first, we had to established the locations that items recovered. Then we look to the function of the tools, types of items, manufacturing techniques, composition and pattern, all aspects of an item analyzed. Lastly, Urartian Culture compared to its contemporary neighboring cultures.

During the research phase of the thesis, many difficulties had to be over come. Main difficulty is coming from fellow archeologist and historians. They put forward faulty and/or misleading ideas moreover they used obviously misleading information as true, to move some tribes origins to much earlier only possible reason to do that is political. As we see today, many nations try to claim Urartian culture as their ancestors.

On top of those political false claims, I also noticed that some descriptions of some war tools and mythological creatures are wrong too. To correct these problems I created a special section that handles description of items and creatures.

Önsöz

Bu tezde, İ.Ö. 9. yüzyıl ile İ.Ö. 6. yüzyıl arasında Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran'da merkeziyetçi bir devlet kurmuş olan Urartulara ait metal savaş aletleri üzerinde yer alan bezemeler, teknik ve stil yönünden sistematik olarak incelenmiş ve çağdaş çevre kültürlerin örnekleri ile olan ilişkileri saptanarak bu sanatın kökeni aydınlatılmaya; aynı zamanda Urartu bezemeli savaş aletlerinin Önasya Arkeolojisindeki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Öncelikle görüşleri ile beni yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Önder Bilgi ve ayrıca ilgi ve yardımlarını gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Ali Dinçol, Prof. Dr. Turan Efe, Prof. Dr. Gülsün Umurtak, Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu ve Yard. Doc. Dr. Şevket Dönmez'e en derin şükranlarımı sunarım.

Bu tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım; Emre Topdemir, Hüseyin Madenli, Burhan Gülkan, Uğur Tanyeli, Merve Kocaaslan'a ve İstanbul Üniversitesine, Araştırma Fonu'ndan Proje No: T-663/05042005'e kaynak ayırdığı için teşekkürlerimi bildiririm.

Son olarak eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle yanımda bulunan aileme de minnettarım.

İçindekiler

Öz.....	iii
Abstract.....	iv
Önsöz.....	v
İçindekiler.....	vi
Levha Dizini/Çizim Listesi.....	xiii
Resim Listesi.....	xv
Kısaltmalar.....	xvi
Giriş.....	1
1. Bölüm: Eserlerin Ele Geçtikleri Yerler.....	10
1.1. Yerleşmeler.....	10
1.1.1. Doğu Anadolu.....	10
1.1.1.1. Yukarı Anzaf.....	10
1.1.1.2. Ayanis Kalesi.....	10
1.1.1.3. Toprakkale.....	10
1.1.1.4. Çavuştepe.....	11
1.1.1.5. Kef Kalesi.....	11
1.1.2. Kuzey Batı İran.....	12
1.2.2.1. Bastam.....	12
1.2.2.2. Hasanlu.....	13
1.1.3. Kafkasya.....	13
1.1.3.1. Karmir Blur (Teişeba URU).....	13
1.2. Mezarlıklar.....	14
1.2.1. Iğdır.....	14
1.3. Buluntu Yerleri Bilinmeyenler.....	15
2. Bölüm: Eserlerin Yapım Özellikleri.....	17
2.1. Madde.....	17
2.1.1. Demir.....	17
2.1.2. Tunç.....	18
2.1.3. Gümüş.....	20

2.1.4. Altın Kaplama.....	21
2.2. Yapım Teknikleri.....	22
2.2.1. Döküm Tekniği.....	22
2.2.1.1. İçi Dolu (Masif) Döküm (Balmumu Tekniği).....	22
2.2.1.2. İçi Boş Döküm.....	23
2.2.2. Dövme.....	24
2.3. Bezeme Teknikleri.....	25
2.3.1. Arkadan Vurarak.....	25
2.3.2. Oyuk Çizgi.....	26
2.3.3. Çökertme.....	27
3. Bölüm: Savaş Aletlerinin Çeşitleri.....	29
3.1. Savunma Gereçleri.....	29
3.1.1. Miğferler, Yanaklıklar, Omuzluklar.....	29
3.1.1.1. Miğferler.....	29
3.1.1.1.1. Standart.....	32
3.1.1.1.1.1. Konik.....	33
3.1.1.1.1.2. Sivri.....	35
3.1.1.1.1.3. Sorguçlu.....	37
3.1.1.1.2. Taraklı.....	38
3.1.1.2. Yanaklıklar.....	38
3.1.1.2.1. 'E' Biçimli.....	39
3.1.1.2.2. Uzun ve Dar.....	40
3.1.1.3. Omuzluklar.....	41
3.1.2. Kalkanlar.....	42
3.1.3. Kemerler, Levhalar.....	46
3.1.3.1. Kemerler.....	46
3.1.3.1.1. Bel Kemer.....	49
3.1.3.1.1.1. Geniş Kemer.....	49
3.1.3.1.1.2. Orta Genişlikte Kemer.....	50
3.1.3.1.1.3. Dar Kemer.....	50
3.1.3.1.2. Omuz Kemer.....	51
3.1.3.2. Levhalar.....	52

3.1.4. Zırhlar	52
3.1.4.1. Pullar	52
3.1.4.2. Memelik Obje.....	53
3.1.4.3. Zırh Göğüslüğü.....	54
3.2. Silahlar	56
3.2.1. Kesici Silahlar	56
3.2.1.1. Hançer	56
3.2.2. Delici Silahlar	57
3.2.2.1. Ok Ucu.....	57
3.2.2. 2. Mızrak Ucu	58
3.2.3. Vurucu Silahlar	59
3.2.3.1 Gürz	59
3.3. Taşıma Aletleri.....	59
3.3.1. Sadaklar	60
3.3.2. Arabalar.....	61
3.3.2.1. Tekerlek Dingil Başlığı.....	62
3.3.2.2. Ok Süsü.....	62
3.4. At Koşumları.....	63
3.4.1. Gemler.....	63
3.4.2. Göz Siperliği.....	66
3.4.3. Göğüslük.....	67
3.4.4. Alın Bandı.....	67
4. Bölüm: Savaş Aletlerinde Görülen Kompozisyonlar.....	69
4.1. Dinsel ve Büyüsel Sahneler.....	69
4.1.1. Kutsal Hayvanların Üzerinde Ayakta Duran Tanrılar.....	69
4.1.2. Kanatlı Güneş Kursu İçinde Ayakta Duran Tanrılar.....	70
4.1.3. Tanrı ve/veya Tanrıçaların Düzenlediği Kült Törenler.....	71
4.1.4. Tanrı ve/veya Tanrıçalara Düzenlenen Ziyafet Törenleri ve Sunulan Adaklar.....	72
4.1.5. Avlanan Tanrı ve/veya Tanrıça.....	73
4.1.6. Savaşa Çıkan Kral ve Ordusunun Kutsal Hayat Ağacına Düzenlediği Kült Törenler.....	74

4.1.7. Savaşan Tanrı ve/veya Tanrıçalar.....	74
4.1.8. Kutsal Hayat Ağacına Düzenlenen Kült Törenleri.....	75
4.2. Savaş Sahneleri	76
4.3. Av Sahneleri.....	76
4.3.1. İnsanların Av Sahneleri.....	76
4.3.1. Hayvanların Av Sahneleri.....	77
4.3.1. Mitolojik Yaratıkların Av Sahneleri.....	77
4.4. Ziyafeti Sahneleri.....	78
4.5. Simetrik Duruşlu Hayvan ve/veya Mitolojik Yaratıkların Sahneleri.....	78
4.5.1. Hayvan Sahneleri.....	78
4.5.2. Mitolojik Yaratıkların Sahneleri.....	78
4.6. Efsanelerden Alınma Sahneler	79
4.7. Hayvanların ve/veya Mitolojik Yaratıkların Koşma ve ya Yürüme Durumunda Birbirlerini Takip Ettiği Sahneler	81
4.7.1. Hayvanların	81
4.7.2. Mitolojik Yaratıkların	82
5. Bölüm: Savaş Aletlerinde Görülen Figürler, Motifler, Yazıtlar.....	83
5.1. Figürler.....	83
5.1.1. İnsan	83
5.1.1.1. Tanrı.....	83
5.1.1.1.1. Haldi.....	86
5.1.1.1.2. Teişeba.....	88
5.1.1.1.3. Şivini.....	89
5.1.1.1.4. Hutuini	89
5.1.1.1.5. Turani.....	90
5.1.1.1.6. Ua.....	90
5.1.1.1.7. Nalaini.....	90
5.1.1.1.8. Şebitu	91
5.1.1.1.9. Arsimela.....	91
5.1.1.1.10. Anapşa.....	91
5.1.1.1.11. Dieduani.....	92

5.1.1.1.12. Şelardi.....	92
5.1.1.2. <i>Normal İnsan</i>	93
5.1.1.2.1. <i>Erkek</i>	93
5.1.1.2.1.1. Yaya	93
5.1.1.2.1.2. Süvari.....	93
5.1.1.2.1.3. Araba İçinde.....	94
5.1.1.2.2. <i>Kadın</i>	98
5.1.2. <i>Hayvan</i>	99
5.1.2.1. Aslan.....	99
5.1.2.2. Dağ Keçisi.....	101
5.1.2.3. Boğa.....	102
5.1.2.4. At.....	103
5.1.2.5. Kartal.....	104
5.1.2.6. Türü Anlaşılamayan Kuş.....	105
5.1.2.7. Yılan.....	105
5.1.3. <i>Mitolojik Yaratık</i>	106
5.1.3.1. Sfenks.....	106
5.1.3.2. Grifon.....	108
5.1.3.3. Kentauros.....	110
5.1.3.4. Anzu.....	112
5.1.3.5. Ababu.....	112
5.1.3.6. Pegasus.....	112
5.1.3.7. Boğa Başlı, Aslan Ayaklı ve Gövdeli Yaratık.....	113
5.1.3.8. Koçbaşlı, Aslan Gövdeli Yaratık.....	114
5.1.3.9. Keçi Başlı Aslan Gövdeli Yaratık.....	115
5.1.3.10. Siren.....	115
5.1.3.11. Yılan Başlı Ejder.....	116
5.1.4. <i>Bitkisel</i>	116
5.1.4.1. Ağaçlar.....	116
5.1.4.1.1. Hayat Ağacı.....	116
5.1.4.1.2. Palmet.....	120
5.1.4.2. Çiçekler.....	120

5.1.4.2.1. Püskül	120
5.1.4.2.2. Kutsal Çiçek	121
5.1.4.2.3. Mantar	121
5.1.4.3. Tomurcuk	121
5.2. Motifler	123
5.2.1. <i>Geometrik</i>	123
5.2.1.1. Kabarık Nokta	123
5.2.1.2. Zikzak	123
5.2.1.3. Haç	124
5.2.1.4. Spiral	125
5.2.1.5. Rozet	125
5.2.1.6. Panolar	126
5.2.1.6.1. Dikdörtgen	127
5.2.1.6.2. Dairesel	127
5.2.1.6.3. Oval	127
5.2.1.6.4. Kare	128
5.2.1.7. Bantlar	128
5.2.1.7.1. Kabarık Bant	128
5.2.1.7.2. Noktalı Bant	128
5.2.1.8. Baklava	129
5.2.1.9. Çift Halka	129
5.2.2. <i>Semboller</i>	129
5.2.2.1. Şimşek	129
5.2.2.2. Kanatlı Güneş Kursu	130
5.2.2.3. Yarım Ay	131
5.2.2.4. Boynuzlu Başlık	132
5.2.2.4.1. Tanrıların	132
5.2.2.4.2. Mitolojik Yaratıkların	132
5.2.2.5. Işık Demeti	133
5.2.2.6. Daire İçerisinde Nokta	133
5.2.2.7. Kanat	133
5.2.3. Diğer Motifler ve Betimler	134

5.2.3.1. Mimari.....	134
5.2.3.1.1. Kale.....	134
5.2.3.2. ‘V’ Motifi.....	134
5.2.3.3. Dalga Motifi.....	134
5.3. Yazıtlar.....	135
5.3.1. Çivi Yazısı.....	136
5.3.2. Hiyeroglif Yazısı.....	136
6. Bölüm: Bezemeli Urartu Savaş Aletlerinin Çağdaş Kültürlerle olası İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi.....	139
6.1. İskit Kültür (Ziwie, Melkonof, Kelermeskaya, Zakim, Kostoroskaya, Kuban, Litoş Kurganı, Lit Kurganı).....	139
6.2. Marlık Kültürü.....	143
6.3. İran’ın İç Bölge Kültürü (Khorvin, Luristan).....	144
6.4. Geç Hitit Kültürü.....	145
6.5. Yeni Asur Kültürü.....	146
Sonuç.....	148
Kaynakça.....	155
Katalog.....	171
Levha.....	246
Resim.....	304
Tablo.....	331
Özgeçmiş.....	333

Levha dizini

Çizim listesi

Çizim 1: Kat. No. 1 (Tebriz Müzesi)

Çizim 2: Kat. No. 2 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 220)

Çizim 3: Kat. No. 3 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 223)

Çizim 4: Kat. No. 4 (van Loon, **Urartian Art**: 119)

Çizim. 5: Kat. No. 5 (Ö. Bilgi, **Klasik Çağ Öncesi**, a. g. e, s. 106)

Çizim 6: Kat. No. 6 (K. Tanabe/vd., **Studies in TheUrartian IV**, 1982, Lev. VII 7)

Çizim 7: Kat. No. 7 (K.J. Kellner, **Gedanken Zu**, 324-326)

Çizim 8: Kat. No. 8 (H. Born/U. Seidl, **Schutzwaffen aus**, a. g. e, s. 192, Abb. 81)

Çizim 9: Kat. No. 9 (O. Belli **İşpuini'ye ait**, a. g. e, s. 347)

Çizim 10: Kat. No. 10 (O. Belli **İşpuini'ye ait**, a. g. e, s. 353)

Çizim 11: Kat. No. 11 (Tahran Bastan Müzesi)

Çizim 12: Kat. No. 12 (H. Born, U.Seidl, **Schutzwaffen aus**, a. g. e, s. 98, Abb. 87)

Çizim 13: Kat. No. 13 (B. B. Piotrovsky, **Urartu Kingdom**, a. g. e, s. 18)

Çizim 14a-b-c: Kat. No. 14 (Z. Derin, A. Çilingiroğlu, **Armour**, a. g. e, s.180, fig.12)

Çizim. 15: Kat. No. 15 (Piotrovsky, **Karmir-Blur I**, Pl.X.1)

Çizim 16: Kat. No. 16 (O. Belli, **Urartu Tanrıları**, a. g. e, s. 35)

Çizim. 17: Kat. No. 17 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 190)

Çizim 18: Kat. No. 18 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**: Çiz. 18)

Çizim. 19: Kat. No. 19 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, a.e, Çiz. 67)

Çizim 20: Kat. No. 20 (W. Kleiss, **Arkeoloji Raporları**, a. g. e, s.75)

Çizim 21a-b: Kat. No. 21(B. B. Piotrovsky, **Karmir-BlurIII**, a. g. e, s.31.Lev IV-15)

Çizim 22: Kat. No. 22 (O. Belli, **Çivi Yazılı Urartu**, a. g. e, s. 194)

Çizim 23: Kat. No. 23 (O. Belli, **Çivi Yazılı Zırh Göğüslükleri**, a. g. e, s. 363)

Çizim 24: Kat. No. 24 (H. J. Kellner, **Pectorale**, a. g. e, Taf. 3)

Çizim 25: Kat. No. 25 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar** , a. g. e, s. 226)

Çizim 26: Kat. No. 26 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 230)

Çizim 27: Kat. No. 27 (Z. Derin, A. Çilingiroğlu, **Armour**, a. g. e, fig. 5)

Çizim 28: Kat. No. 28 (R. D. Barnett, **The Urartian Cemetery**, a. g. e, fig. 38)

- Çizim 29: Kat. No. 29 (O. Belli, **Urartu Kralı İşpuini**, a. g. e, s. 340, Res. 3)
- Çizim 30: Kat. No. 30 (K. Tanabe/vd., **Studies in The Urartian**, a. g. e, Lev IX, 9)
- Çizim 31: Kat. No. 31 (Wartke, **Das Reich**, s. 148, Taf. 66)
- Çizim 32: Kat. No. 32 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 239)
- Çizim 33: Kat. No. 23 (R.Yıldırım, **Urartu At**, a. g. e, Res. 2)
- Çizim 34: Kat. No. 24 (R.Yıldırım, **Urartu At**, a. e, Res. 8)
- Çizim 35: Kat. No. 35 (R.Yıldırım, **Urartu At**, a. e, Res. 15)
- Çizim 36: Kat. No. 36 (R.Yıldırım, **Urartu At**, a. e, Res. 18)
- Çizim 37: Kat. No. 37 (R.Yıldırım, **Urartu At**, a. e, Res. 26)
- Çizim 38: Kat. No. 38 (R. Yıldırım, **Urartu At**, a. e, Res. 31)
- Çizim 39: Kat. No. 39 (R. Yıldırım, **Urartu At**, a. g. e, Res. 34)
- Çizim 40: Kat. No. 40 (O. Belli, **Urartu Kralı İşpuini**, a. g. e, s. 343, Res. 4)
- Çizim 41a-b: Kat. No. 41 (R. Çavuşoğlu, **At Göğüslük Parçası**, a. g. e, Çiz. 1-2)
- Çizim 42: Kat. No. 42 (O. Belli, **Çivi Yazılı Urartu**, a. g. e, s. 195, Res. 7)
- Çizim 43: Kat. No. 43 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, a. e, Çiz. 66)
- Çizim 44: Kat. No. 44 (S. Eichler, **Götter, Genien und Mischwesen**, s. 18)
- Çizim 45: Kat. No. 45 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, a. e, Çiz. 52)
- Çizim 46: Kat. No. 46 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, a. e, Çiz. 29)
- Çizim 47: Kat. No. 47 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, a. e, Çiz. 3)
- Çizim 48: Kat. No. 48 (Z. Derin, A. Çilingiroğlu, **Armour**, a. g. e, s. 181, fig. 13)
- Çizim 49: Kat. No. 49 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, a. g. e, Çiz. 4)
- Çizim 50: Kat. No. 50 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, a. e, Çiz. 6)
- Çizim 51: Kat. No. 51 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, a. e, Çiz. 27)
- Çizim 52: Kat. No. 52 (H.J. Kellner, **Gürtelbleche**, a. g. e, Çiz. 256)
- Çizim 53: Kat. No. 53 (E. Bilgiç, B. Öğün, **Kef Kalesi**, Res. 2)
- Çizim 54: Kat. No. 54 (R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, a.e, Çiz. 2)
- Çizim 55a-b: Kat. No. 55 (O. A. Taşyürek, **Adana Bölge Müzesi**, Res. 5)
- Çizim 56: Kat. No. 56 (S. Eichler, **Götter, Genien und Mischwesen**, a.e.g, Res. 17)

Resim Listesi

- Res 1: Kat. No. 1 (Tebriz Müzesi)
- Res 2: Kat. No. 2 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 220)
- Res 3: Kat. No. 3 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. e, s. 223)
- Res 4: Kat. No. 4 (H. Born, U. Seidl, **Schutzwaffen**, a. g. e, s. 116, Taf X)
- Res 5: Kat. No. 5 (Ö. Bilgi, **Klasik Çağ Öncesi**, a. g. e, s. 106)
- Res 6: Kat. No. 9 (O. Belli, **İşpuini'ye ait**, a. e, s. 347)
- Res 7: Kat. No. 14 (Z. Derin, A.Çilingiroğlu, **Armour**, a. g. e, fig. 23)
- Res 8: Kat. No. 15 (Piotrovsky, **Karmir-Blur I, Pl. X-I**)
- Res 9: Kat.16 (O. Belli **Urartu Tanrıları**, a. g. e, Res. 43)
- Res 10: Kat. No. 17 (Belli, **Eşya ve Silahlar**, a.g.e, 229)
- Res 11: Kat. No. 24 (Kellner, **Pectorale**, a.g.e, Lev. 3)
- Res 12: Kat. No. 25 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 226)
- Res 13: Kat. No. 26 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 230)
- Res 14a-b: Kat. No. 27 (A. Çilingiroğlu, **Urartu Krallığı**, a. g. e, s. 143)
- Res 15: Kat. No. 31 (R. B. Wartke, **Urartu Das Reich**, a. g. e, s. 148, Taf. 85)
- Res 16: Kat. No. 32 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 239)
- Res 17: Kat. No. 40 (O. Belli, **Eşya ve Silahlar**, a. g. e, s. 190)
- Res 18a-b: Kat. No. 41 (R. Çavuşoğlu, **At Göğüslüğü Parçası**, a. g. e, Res. 1-2)
- Res 19: Kat. No. 56 (Eichler, **Götter Genien und Mischwesen**, a.e.g, Res. 17))
- Res 20: (T. Özgüç, **Altın-tepe II**, a. g. e, s. Res. 20)
- Res 21: (R. Ghirishman, **Med ve Akhamenit**, a. g. e, s. 110)
- Res 22: (R. Ghirishman, **Med ve Akhamenit**, a. e, s. 120)
- Res 23: (R. Ghirishman, **Med ve Akhamenit**, a. e, s. 111)
- Res 24: (R. Ghirishman, **Med ve Akhamenit**, a. e, s. 121)
- Res 25a-b-c: (B. B. Piotrovsky, **The Kingdom**, a. g. e, fig. 29-30)
- Res 26: (R. Ghirishman, **Med ve Akhamenit**, a. e, s. 336)
- Res 27: (R. Ghirishman, **Med ve Akhamenit**, a. e, s. 336)

Kısaltmalar

Kaynakça Kısaltmaları

AA	:	Archäologische Anzeiger
AfO	:	Archiv für Orientforschung
AnSt	:	Anatolian Studies
A.J.A	:	American Journal of Archaeology
AnAr	:	Anadolu Araştırmaları
TAD	:	Türk Arkeoloji Dergisi
DTCFD	:	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
Belleten	:	Türk Tarih Kurumu, Belleten
UKN	:	Urarstkie Klinoobraznye nadpisi, Moscow
AST	:	Araştırma Sonuçları Toplantısı
AMI	:	Archäeologische Mitteilungen aus Iran
AMI NF	:	Archäologische Mitteilungen aus Iran Neue Folge
JNES	:	Journal of Near Eastern Studies
OIP	:	Oriental Institute Publications
ZA	:	Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie
SMEA	:	Studi micenei ed egeo-anatolici

Giriş

Konu ve Amaç

Geç Tunç Çağı'nda Anadolu platosu, Hitit İmparatorluğu'nun egemenliğindeydi. Kral I. Tudhaliya (İ. Ö. 1430-1410/1420-1400) zamanına rastlayan büyük bir genişleme dönemi ile Hititler devletlerini İmparatorluğa dönüştürmüşler (Kuhrt, 1995: 250) ve Batı Asya'daki diğer güçleri tehdit eder bir askeri ve siyasi güce ulaşmışlardı. Aynı zamanlarda Hurriler, doğuda Kuzey Mezopotamya ve Doğu Anadolu'dan Zagros dağlarına, kuzeyde ise Kafkasya'ya kadar uzanan sınırları olan Mittani krallığı içinde önemli bir güç oluşturmuşlardı (Mellaart, 1975: 66). Hurri-Mittani krallığı Asur ve Hitit ülkeleri arasında tampon bir devlet olmasına rağmen, Asur bu dönemde Mittani'ye bağlıydı (Knapp, 1988: 193). Savaşçı bir ruha sahip olan kral I. Tudhaliya ve onun halefleri imparatorluğun sınırlarını Ege kıyılarından Habur havzasına ve hatta Şam'a kadar genişletmişlerdi (Kuhrt, 1995: 250). Buna karşın çevre güçler sürekli olarak Hititlerin Anadolu platosu egemenliğine baskı uyguluyorlardı (Safron, 2001: 2-4). IV. Tudhaliya (yak. İ.Ö. 1237-1209) ve onu izleyen III. Arnuwanda (İ.Ö. 1209-1207) dönemlerinde Hititlerin askeri ve siyasi gücü büyük olasılıkla Asur ve Gaşga saldırıları (Dönmez, 2006: 13-14) ile çevre toplulukların isyanı ve çok uzun süren kıtlık nedeniyle hızla azalmaya başladı (Mellaart 1978: 67-80). Hitit imparatorluğu 400 yılı aşan Anadolu egemenliğinden sonra İ.Ö. 1180 yılları civarında yıkıldı (Dunstan, 1998: 173).

Orta Anadolu yazılı kaynakları bu dönemde görülmez ve ancak İ.Ö. 8. yüzyılın başlarında yeniden ortaya çıkar. Bu döneme ait arkeolojik bulgular yazılı kaynaklardan daha bilgi vericidir. İ.Ö. 1200 yıllar civarındaki büyük felaket (Dönmez, 2006: 15) nedeniyle Anadolu'daki bütün Geç Tunç Çağı krallıkları ortadan kalkmışlar, Frig ve Gaşgaların istilasının bir etkisi olarak Anadolu Demir Çağı haritası büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır (Mellaart, 1978: 78). Her ne kadar Orta Anadolu'dan bazı Hitit güçleri Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye de Hitit kültürü mirasını 400 yıla aşkın bir süre daha yaşatmış olsalar da, İ.Ö. 1050 yıllarından itibaren doğuya doğru bir güç kayması olmuştur (Dunstan 1998: 173).

Gaşgalar'ın Hitit çekirdek bölgesini işgal ettikleri düşünülmektedir, Hurriler ise, İ.Ö. 850 yılları civarında Urartu krallığının kurulacağı Fırat'ın doğusundaki

topraklara göçmüşlerdir. Ayrıca Egeli göçmenler Ege kıyıları ile adalarını kolonize etmişlerdir (Mellaart, 1978: 78). Karanlık Çağ'ın bitmesiyle Anadolu'da üç ana siyasi güç belirmeye başlamıştır. İç Batı Anadolu'da Frig Krallığı, Kızılırmak kavsi içi ve güneyinde Tabal (Postgate, 1988: 31), Doğu Anadolu'da ise Urartu Krallığı. Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye'de de Hitit kent devletleri hayatlarına devam etmişler (Mellaart, 1978: 84).

Bu siyasi oluşumlar içinde, İ.Ö. 858-856 yıllarından İ.Ö. 612 yılına kadar devam eden ve üniter bir devlet yapısı olan Urartu Krallığı en güçlüsü olarak göze çarpmaktadır (van Loon, 1991: 1).

Asur Kralı I. Salmanasar (İ.Ö. 1274-1244) yıllıklarında 8 ülke "Himme, Uadkun, Margun, Salua, Halila, Luha, Nilipahri ve Zingun" (Grayson, 1972: 81) ve 51 kentten oluşan Uruadri ülkesini tarif eder. I. Tukulti Ninurta (İ.Ö. 1244-1208) döneminde bu ülkeler 'Nairi' toprakları olarak bilinir ve I. Tiglat-Pileser'in (İ.Ö. 1115-1077) yıllıklarında da sıkça söz edilir (Çilingiroğlu, 1995: 35). İ.Ö. 1274-858 yıllar arasındaki dönem Urartu krallığının kuruluş yılları olarak adlandırılabilir. İ.Ö. 858 yılında Van gölü civarındaki pek çok küçük beyliğin kral Arame komutasında birleştiği bilinmektedir (Kuhrt, 1995: 550; Çilingiroğlu, 1995: 38).

A. Kuhrt, dinin Urartu kralları tarafından yerel yönetimleri kontrol etmek için kullanılmış olabileceği varsayımının üzerinde durmaktadır (Kuhrt, 1995: 556). Bu teoriden yola çıkarak İ.Ö. 858 yılındaki Asur'a karşı yapılan bu birleşmenin temelinde, askeri kaygıların dışındaki neden olarak bir din birleştirme hareketi aranabilir. Başka bir deyişle bütün yerel kültürler bu dönemde tek bir devlet dini çatısı altında toplanmış olabilirler. Temel olarak Van gölü ve çevresinde kurulmuş olan Urartu krallığı, batıda Fırat nehrine, kuzeyde ve doğuda bugünkü Ermenistan ile Azerbaycan'ın bazı bölgelerine, doğuda İran Azerbaycan'ı ile güney ve güneydoğuda ise Zagros dağlarına kadar genişlemiştir (Kuhrt 1995, 548). Urartu'nun gücü büyük ölçüde İ.Ö. 714 yılındaki Asur saldırılarından ve özellikle de en kutsal merkez olan ve güney uç sınırında bulunan Musasir'in kaybedilmesinden sonra büyük ölçüde azalmaya başlamıştır. Bu olaylar Sargon'un Tanrı Asur'a yazdığı mektupta anlatılmıştır (Louvre Müzesinde AO 5372 numaralı tablet), (Luckenbill, 1927: 139- 178).

Bu tarihlerde Med devleti Kuzeybatı İran'ın yerel yönetimlerinin oluşturduğu federal bir devlet olarak kurulmuş olup, gittikçe güçlenen bir yapıya sahipti. Ayrıca İskitlerin bir kısmı Bartatua ve oğlu Madyes önderliğinden Kuzeybatı İran'ın Urmiye Gölü civarında yerleşip Medler'le birleşerek, Ön Asya topluluklarına gövde gösterisi yapmaya başlamışlardı. Bu gövde gösterisinin devamında İskit ve Med ordularının ittifakı Doğu Anadolu'ya girmeleriyle sonuçlanmıştır. Urartu krallığının yıkılışında İskit ve Medler'in beraberce rol oynadıkları düşünülmektedir. Urartu kalelerinde, kimileri surlara saplı durumda bulunan, tunçtan dökülmüş çok sayıda kovanlı, iki ya da üç yapraklı ve mahmuzlu ok uçları bu varsayıma kanıt olarak gösterilebilir. Sonuçta İ. Ö. 612 yılında Urartu toprakları Med İmparatorluğu'na katılmıştır (Mellaart, 1978: 92/Safron, 2001: 2-4).

Urartu toplumunu oluşturan insanların din yapılarına yazılı kaynakların yardımıyla derin bir şekilde bakmak, söz konusu bu kaynakların yetersizliği nedeniyle bugünkü bilgilerimiz ışığı altında mümkün değildir. Urartu yazıtları hemen her zaman Urartu tanrılarının ve krallarının isimlerini taşıyabilir, dini inançlar hakkında ya çok az bilgi veriler ya da hiç vermezler. Dolayısıyla en büyük yük arkeolojik kalıntıların yorumuna dayanmak zorunda kalmaktadır. Görünümüne göre Urartu arkeolojisi özellikle dini olarak yorumlanabilecek buluntular üretmiştir.

Urartuların yazılı metinleri ne yazık ki dini törenleri ile mitleri hakkında yeterli bilgi içermez. Bu konudaki bilgilerimiz bugüne değin kazılarda ortaya çıkarılmış olan ve çoğunluğu tunç eserler üzerine işlenmiş resim sanatıyla ilgili betimlemelerden edinilmiştir. Urartu mitolojik hikâyeleri ile destanlarını birinci dereceden bilemesek de, onların kültürel ilişkide olduğu Anadolu ve Mezopotamya'da ki komşularına ait son derece zengin bilgilerden yola çıkarak, Urartuların da gelişmiş bir mitolojiye sahip olduklarını düşünebiliriz. O. Belli'nin de belirttiği gibi betimleme sanatı bu mitolojileri halka anlatmada her kuşakta kullanılmış olmalıdır (Belli, 1981b: 61-68).

Krallığın kuruluş yıllarında Yeni Asur sanatı ile organik bir bağlantı içinde gelişen Urartu saray sanatında, gerek hayvan figürleri ve gerekse bunlara ait ayrıntıları gösterme yöntemi, Asur sanatındaki örnekler göz önüne alınarak yapılmıştır (Piotrovsky, 1967: 16). Urartu kralları yönettikleri insanlardan yani halklarından farklı ve üstün olduklarını vurgulamak amacı ile çeşitli mitolojik varlık

ve hayvanları kendilerine atribü olarak almışlar ve bunları kendilerinin de betimlendiği süslemelere işletmişlerdir. Bu bütün Doğu devletlerinde görülen bir uygulamadır. Bu hayvanların ne anlama geldiğini inceleyen Luckenbill'e göre aslan yürekli ve savaşçı, yabani boğa güç, dağ keçisi çeviklik, kartal aşılmaz engelleri aşan, keskin görüşlü ve yırtıcı yetenekleriyle özdeşleşmiştir (Luckenbill, 1924: 56). Böylece Urartu krallarının halkları üzerinde adeta büyüsel bir üstünlük elde ettiklerini düşünülmektedir. Aslan, boğa, kartal, keçi ve benzeri hayvanların birleştirilmesi ile kralların gücü daha da vurgulanarak dinsel ve büyüsel bir varlık haline gelmelerine olanak tanınır. B.B. Piotrovsky saray sanatının esas görevinin bu noktada başladığını ve bir sosyal etki yaratarak kralın gücünün pekiştirdiğini belirtir (Piotrovsky, 1967: 15).

Urartu'nun İ. Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında Kuzeybatı İran'a girmesi ile betimleme sanatında bir üslup değişimi yaşanmıştır. Bunun nedeni Urartuların siyasi ve ekonomik açılardan söz konusu bu bölgedeki devlet ve kavimlerden çok daha güçlü olmaları ve Asurluların aksine bölgede tutunabilmiş ve orada yaşayan halkın sanat özelliklerini özümseye bilmiş olmalarıdır.

Tanrılarını genellikle insan şeklinde betimlemiş olan Urartular Önasya geleneğinde olduğu gibi tanrılık simgesi olarak tanrı figürlerinde kuşkanadı ya da boğa boynuzu kullanmışlardır (Piotrovsky, 1966: 326). Dolayısıyla Urartu tanrılarının başındaki başlıklar çoğunlukla boynuzludur.

Sevilerken işlenen ve çok kullanılan sahneler aslında günlük yaşamın zorluklarından soyutlanarak derinlerdeki gizemli düşünceler, dinsel inanç ve yaşama bakışı yansıtmaktadır. Urartu kültürünün inanç sistemini, mitolojisini ve büyüsel inançlarını tam olarak bilmeden betimlerin tam anlamını çözebilmek çok zor olacaktır (Belli, 1981b: 62).

Günümüzde Urartu yerleşim merkezleri ve mezarlarında yapılan bilimsel ve yasadışı kazılarda ele geçirilen kılıç, kama, mızrak ucu, ok ucu gibi silahlar ile miğfer, zırh, göğüslük, kemer, kalkan, sadak ve at koşum takımları gibi diğer askeri donanım elemanları ve diğer madeni eserler üzerindeki betimler yardımıyla, Urartuların dini, mitolojisi ve askeri donanımları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bu noktadaki konu ile ilgili genel bir görüşe göre 'tunçtan' yapılmış olup da arkası meşin ile kaplı olmayan miğfer, zırh, göğüslük, kemer, kalkan gibi askeri donatım

elemenları, ok ve mızrak ucu darbelerine karşı dayanıksız oldukları için, savaşlarda kullanılmaktan çok sergilenmek, tapınaklara asılmak, törenlerde giyilmek amacıyla yapılmış olmalıdır.

Kral Menua ve II. Rusa'ya ait iki Urartu yazıtında bu kralın Haldi tapınaklarına değerli silahlar adadıkları bildirilmektedir. Yani Urartu ordularını zafere ulaştıran o dönemin güçlü silahları, aynı zamanda Urartu tapınaklarına sunulan en önemli adak eşyaları arasında yer almaktadır. Ayrıca, eldeki mevcut tanrı betimlemeleri üzerinde yaptığımız incelemeye göre, bu silahlardan bazıları 'tanrı atribüsü' olarak da kutsallık kazanmıştır. Siyasi ve ekonomik güç üstünlüğünün savaşlarla el değiştirdiği bir dönemde, söz konusu silahların Urartu tanrıları ile sıkı ilişki içinde olmaları, doğrudan doğruya Urartu halkının 'savaş' konusundaki dini inançlarıyla ilgili olmalıdır. Urartu yazılı kaynaklarında açıkça belirtildiği üzere Urartu halkının inancına göre 'savaş', bütün Urartu tanrıları tarafından onaylanan ve desteklenen yasal bir faaliyetti. Yine Urartu yazılı kaynaklarında verilen bilgilere göre, varlığını ve gücünü savaşçı bir ulus olmasına borçlu olan Urartu halkı, üstün savaş gücünün kendilerine başta ulusal tanrı Haldi olmak üzere, Biainili ülkesinin tüm tanrıları tarafından bahşedildiğine inanmaktaydı. Bir başka deyişle, savaşçı niteliğini yitirdiği anda dağılıp yok olacağının bilincinde olan Urartu halkının inancına göre, panteonda yer alan bütün Urartu tanrıları az ya da çok savaşçı bir kişiliğe sahipti.

Haldi'nin önderliğinde, onun güçlü silahları ile kazanılan her askeri zaferin ülkeye yeni topraklar, zengin savaş ganimetleri ve yüklü tributlar kazandırarak devletin maddi refahını artırdığı düşünülecek olursa, tapınaklara sunulan değerli madenlerden yapılmış silahların halkın Urartu tanrılarının savaşçı kişiliğine olan inancını ve minnet duygusunu simgelediği ileri sürülebilir. Ayrıca bunların savaşa giden Urartu ordusuna tanrısal güç ve destek sağlamak gibi çok önemli bir amacı daha olduğu düşünülebilir.

Urartu savaş tarihinde öncelikle hafif dövüş arabaları yapmışlardır. Bu, savaşta büyük bir hareketlilik ve başarı anlamına gelmekteydi. Aynı Asurlular gibi Urartular da okçular ve savaş arabaları ile meydan savaşlarına gidiyorlardı. İlginç olan, aynı düzeni barışta ve avda sürdürmeleriydi.

Urartu kralları, savaşçılardan arabalara, atlılardan yayalara kadar tüm birimlerin beyni olan bir önder olarak hareket ediyorlardı. Bu birimlerin sayısal ilişkileri hakkında bilgiler oldukça kısıtlıdır. Sadece, madeni eşyalar üzerine işlenmiş olan resimler, savaşçıların nasıl görüldüğü konusunda bizi biraz aydınlatabilmektedir. Örneğin; Urartular, madeni eşyalarında insan figürlerini her zaman kemer, yay, ok, sadak ve kalkan gibi silahlarla donatılmış bir şekilde göstermiştir. Krala bağlı düzenli Urartu ordusunun da bu tür silahlarla donatılmış olduğu anlaşılmaktadır. Urartu'da kralın adının yazılı olduğu ve kraliyet malı olan çok sayıda tunç silah parçaları bulunmuştur. Bu âdet İşpuini'den II. Sarduri'ye kadar kullanılmıştır (Born/Seidl, 1995: 104-105)

Tarihleri boyunca Urartular hep güçlü düşmanların baskıları altında yaşamışlardır. Bu nedenle, Urartular daha çok kendilerini savunmak amacıyla metal savaş aletleri üretiminde teknolojilerini geliştirmişlerdi. Bugünkü bilgilerimizin ışığında Urartuların maden işçiliği sanatında son derece ilerlemiş oldukları anlaşılmaktadır.

Maden süsleme sanatında da çok ilerlemiş olan Urartular, bu yeteneklerini kalkanlar, zırhlar, miğferler, at koşumları ve kemerleri görkemli ve değişik biçimlerde yaparak göstermişlerdir. Amaç, savunma silahlarının düşman üzerindeki etkisini güçlendirmek olmalıydı. Bu şekilleri ile Urartu savunma silahları, günümüzde birçok sanatçıya ilham kaynağı olmaktadır.

Bu tezin amacı “Anadolu'daki Urartu Savaş Aletleri Üzerindeki Betimleme Sanatını” açığa çıkartmak ve bazı tartışmalı konulara ve buluntulara yeni bakış açıları getirmektir. Bu bağlamda aşağıda anlatılan başlıklar altında Urartu Bezeme Sanatı incelenmeye çalışılacaktır.

Urartuların kendilerine özgü bir bezeme sanatı olduğu önceki çalışmalarla kanıtlanmıştır. Ama bu çalışmalar, Urartuların kendilerine has bezeme özelliklerinin olup olmadığını ortaya koymakta yetersiz kalmıştır. Bu sorunları göz önünde tutarak ilk defa bu tezde böyle bir üslubun olup olmadığı saptanmaya çalışılacaktır.

Urartuların belli dönemlerde belli sahneler, figürler ve motifler kullanıp kullanmadıkları tespit etmeye çalışılacaktır.

Urartular yazıyı, dini ve sosyal hayatlarını anlatmak amacı ile çok ender olarak kullanmışlardır. Urartuların yazıdan başka bir yöntem ile iletişim kurdukları

da düşünülebilir. Bu nedenle savaş aletleri üzerindeki betimlemelerin bir görsel mesaj olup olmadıkları araştırılacaktır.

Yayılmacı bir politika izleyen Urartular ele geçirdikleri topraklardaki kültürleri kendi bünyelerine katmak/bağlamak çabası ile Tanrıları, efsaneleri, kültürlerine uyan bezeme motifleri ve sahnelerini kendi bünyelerine katmışlar ve bunları yeniden yorumlamışlardır. Bu nedenle, sözü edilen kültürlerden alınan motif, sahne gibi öğeleri tespit etmek amaçlanacaktır.

Bu tezdeki bir başka amacımız da, Urartuların savaş aletlerini süslemede belirli bir mantık gözetip gözetmediklerini anlamak olduğu için, savaş aletlerini işlevlerine göre gruplama, sınıflama, tipleme yöntemlerinin hepsini sırasıyla inceleyerek bir sonuca ulaşmaya çalışmaktır.

Yöntem

“Anadolu’da Urartu Savaş Aletleri Bezeme Sanatı” başlıklı tez konusunun belirlenmesinden sonra, sırayla; kitaplık taraması, Urartu Savaş Aletlerinin bulunduğu müzelerin tespiti ve fotoğraf çekimleri, araştırılan malzemelerin ölçümleri ve çizimleri yapılmıştır.

Örnekler bilimsel bir yöntemle göre tasnif edilmiş ve tezin içindekiler kısmı düzenlenmiştir. Örneklerin değerlendirilmesi ve karşılaştırılması için tez bitene kadar kütüphane araştırmasına devam edilmiştir.

Tez altı bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde eserlerin ele geçtiği yerleşmeler ve mezarlar incelenmiştir. Bu bölümde Urartuların ana toprağı olan Doğu Anadolu ve yayılım bölgeleri olan Kuzeybatı İran ve Kafkasya mercek altına alınmıştır.

Yasadışı kazılardan ele geçen malzemenin bir kısmı müzelerde ve/veya koleksiyonlarda bulunduğundan bunların buldukları müze ve koleksiyonlar sadece tanıtılmıştır.

İkinci bölümde eserlerin yapım özellikleri, yapıldığı madde, yapım teknikleri, bezeme teknikleri incelenmiş ve bunlar açıklanmıştır. Belli tür silahların yapımında belli maddelerin tercih edilip edilmediği araştırılarak kullanılan maddeler; ayrıca kullanılan madenler ve maden yatakları da verilerek tanıtılmıştır.

Yapım teknikleri, örneğin ‘Döküm, Dövme Teknikleri’ ayrıntılı incelenerek anlatılmıştır.

Urartu’nun bezeme teknikleri ‘Arkadan Vurarak, Oyuk Çizgi ve Çökertme’ ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde savaş aletlerinin çeşitleri, kullanım amaçlarına göre sınıflandırılarak, sınıf içerisinde tiplerine göre de ayrılmıştır. Böyle bir yöntemin burada kullanılmasının sebepleri arasında daha önce silahların yanlış tanıtılması ve silahların üzerindeki motif ve sahnelerin silahın tipine göre gruplaşıp gruplaşmadıklarının anlaşılması sayılabilir.

Her tip için belirleyici olarak kabul edilen örnek kataloglanmıştır. Her örneğin çizimi vardır. Ancak bazı örneklerde resimleri yayınlanmadığı için resim verilememiştir. Düşünceyi desteklemek için kullanılan buluntular metinde anlatılarak kataloga dâhil edilmiş çizim ve resim ile desteklenmiştir. Bu yöntem tez boyunca kullanılmıştır.

Belirlenen tiplerin bezeme öğeleri de belirlenmiş ve bu öğeler kendi içlerinde sınıflanmıştır.

Dördüncü bölümde savaş aletlerinin üzerinde görülen kompozisyonlar tanıtılmıştır. Bu kompozisyonlar, dinsel ve büyüsel sahneler, savaş sahneleri, av sahneleri, ziyafet sahneleri, simetrik duruşlu hayvanlar, efsaneler ve hayvanların ve/veya mitolojik hayvanların birbirlerini takip ettiği sahneler olarak özetlenebilir. Çok figürlü sahnelerin her biri kendi içlerinde de farklılık gösterdiğinden bunların tipolojisi yapıp tek tek tanıtılmıştır.

Beşinci bölümde savaş aletlerinin üzerinde görülen figürler ve motifler teker teker ayrıntılı olarak ele alınıp, sınıflandırılmış ve tipolojileri yapılmıştır.

Motifler ise başka bir grup olarak sınıflandırılıp tiplerine ayrılmış, sonra da kullanım amaçlarına göre tasnif edilmiştir.

Altıncı bölümde bezemeli Urartu savaş aletlerinin çağdaş kültürler ile olan ilişkileri değerlendirilmiştir.

Verilen örneklerin sahneleri, figürleri ve motifleri birbirleriyle ilişkilendirilmiş ve değerlendirilmeleri yapılmıştır. Bu yöntem tüm tez boyunca uygulanmıştır.

Tezde kullanılan dokümanların tümü sistematik bir şekilde Tablo 1’de gösterilmiştir. Tezde tanıtılan sahneler ile figürler pozisyonlarına göre, motifler ise kullanım amaçlarına göre Tablo 2’de bir araya getirilmiştir.

Katalogda aşağıdaki bilgiler verilmeye çalışılmış ve bunların neden dâhil edildiklerine tek tek değinilmiştir.

Kat. No: (Katalogdaki Sıra Numarası)

Ad: (Malzemenin/Aletin Adı)

Müze/Kolek/Yer: (Bulunduğu Yer)

M: (Madde)

Env: (Envanter Numarası)

U/Y: (Uzunluk ya da Yükseklik)

Ç/G: (Çap ya da Genişlik)

K: (Kalınlık)

Tarih: (Dönemi veya Tarihi)

Çiz: (Katalogdaki Çizim Numarası)

Yayın: (Eserlerin Yayın Yerleri)

1.Bölüm: Eserlerin Ele Geçtikleri Yerler

1.1. Yerleşmeler

1.1.1.Doğu Anadolu

1.1.1.1.Yukarı Anzaf Kalesi

Yukarı Anzaf Kalesi Van'ın 10 km. kuzeydoğusunda Van-Özalp karayolu yakınında yer almaktadır ve Urartu Kralı İşpuini'nin oğlu Menua (İ. Ö. 810-786) tarafından kurulmuştur. Kalede sur, kule, atölye, depo, tapınak, saray yapısı ve kitabe bulunmaktadır (Belli, 1998: 9-29). İncelenen aletlerden Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) kalkan parçası Anzaf'da bulunmuştur.

1.1.1.2. Ayanis Kalesi

Van'a 38 km. mesafedeki Ayanis köyündedir. Argiştî'nin oğlu Rusa tarafından İ.Ö. 673/2 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Urartu tarihinin son safhalarının aydınlatılması açısından çok önemlidir. Van Gölü sahiline yakın bir alanda kuruludur. Yaklaşık 400x500 metre boyutlarındaki kalenin etrafı surla çevrilidir ve içeriye surun güneydoğusundaki anıtsal bir kapıdan girilir (Çilingiroğlu/Salvini, 2005: 15-24). İncelenen aletlerden Kat. No. 14 (Çiz. 14a-b-c; Res. 7) aslan başı kalkan göbeği, Kat. No. 27 (Çiz. 27; Res. 14a-b) mızrak ucu ve Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğfer Ayanis kalesinden ele geçmiştir.

1.1.1.3. Toprakkale

Van il merkezinin doğusunda Zimzim Dağları silsilesine bağlı kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kale Urartu kralı II. Rusa tarafından İ.Ö. 685-645 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Sarnıç, açık hava tapınağı, kayaya yontulmuş merdivenler bulunmaktadır (van Loon, 1966: 40). İncelenen aletlerden Kat. No. 15

(Çiz. 15; Res. 8) kalkan ve Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res.11) zırh göğüslüğü Toprakkale’de ele geçmiştir.

1.1.1.4. Çavuştepe

Van’ın 25 km. güneydoğusunda Gürpınar Ovasındaki Bol Dağlarının uzantısındaki bir tepe üzerinde kurulmuştur (Sevin, 2005d: 96). Sardurhinili Urartu dilinde Sardur’un kurduğu kent anlamındadır. Çavuştepe kalesi İ.Ö. 764-735 yıllar arasında hüküm süren Urartu kralı II. Sarduri tarafından inşa ettirilmiştir.

1961 yılından itibaren arkeolojik kazı yapılan Çavuştepe’de; Aşağı ve Yukarı Kale, ortada ana giriş kapısı ile birleşmektedir. Doğuda bulunan Yukarı Kalede büyük bir kaya platformu ve Urartu Baş Tanrısı Haldi’ye ait tapınak bulunmaktadır. Aşağı Kalede çok sayıda atölye binalar, 4-5 m. yüksekliğinde taş surlar, saray, depo, mahzenler, Urartu tanrısı İrmuşini’ye ait tapınak yer almaktadır.

Çavuştepe’den ele geçen ve İskit tarzında yapılmış olan savaş araç ve gereçleri burada, Urartu Krallığının ihtiyacını karşılamak için savaş gereçleri imal eden bir İskit yerleşiminin olduğunu göstermektedir (McNeill, 1989: 185). Medler ve Persler’in ise İskitler’in ordularından askerî güç olarak faydalandıkları gibi savaş araç ve gereçleri imali ile bazı savaş stratejilerini öğrendiklerini belirtmek mümkündür.

İncelenen aletlerden Kat. No. 10 (Çiz. 10) uzun ve dar yanaklık Çavuştepe’den ele geçmiştir.

1.1.1.5. Kef Kalesi

Van Gölünün kuzeyinde Adilcevaz’a 6 kilometre uzaklıkta yer almaktadır (Forbes, 1983: 21). Kef Kalesi Urartuların yaşantılarına ait bir yer olarak bilinmektedir. Kale çevresinde yapılan kazılarda saray ve birçok odaların bulunduğu ortaya çıkmıştır. Volkanik bir tepe üzerine kurulan kalenin kapısının kayalık

olmayan kuzey yönünde olduğu tahmin edilmektedir. Kef Kalesi yalnızca Urartular döneminde kullanılmıştır.

1964 yılında yapılan kazılarda 30'dan çok odası olan büyük bir saray kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Bu odaların bir bölümünde düzenli şekilde iki sıra halinde çok sayıda büyük küp "Pithos" bulunmuştur. Bulunan Urartu küpleri üzerinde "Urgan Süsleri" ve boyun kısmında çivi yazısından oluşan bir şerit görülmektedir. Kimi kesimlerde büyük taş bloklardan meydana gelen kale duvarlarının 2-3 hatta 7 sırası günümüzde de ayakta. Odalarda ise temel taş, üst bölümlerde kerpiç kullanılmıştır. Büyük taş bloklarının yüzlerinde ilginç kabartmalar vardır. Burada aslan, mızrak, hayat ağacı, kartal, palmet, pencere, kule, çatı korkuluğu gibi motiflere rastlanmaktadır (Bilgiç/Öğün, 1965: 93-124).

Yörede boğa üstünde tanrı kabartmalı taş bulunmuştur. Kef kalesinin kuzey bölümünde yapılan kazılarda 4,5 m aralıklarla 4 fil ayağı ortaya çıkarılmıştır. Yöredeki duvar ve fil ayaklarında görülen yapı tekniği Urartularla ilgili bilgileri güçlendirmektedir. Kef Kalesi kazısı buluntuları, Urartuların maden işçiliği yanı sıra taş işçiliğinde de başarılı olduklarını kanıtlamıştır. Taş kabartmalarda aslan üstünde (Haldi) ya da boğa üstünde (Teişeba) görülmektedir (Burney/Lawson, 1958: 211-218).

İncelenen aletlerden Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum takımı parçası Kef kalesinden ele geçmiştir.

1.1.2. Kuzey Batı İran

1.1.2.1. Bastam

Bastam kuzeybatı İran'da Aras ırmağının kuzeyinde Maku kentinin 85 kilometre güneydoğusunda, Khoy kentinin 54 kilometre kuzeybatısında 32 hektar boyutunda dünyadaki en büyük Urartu yerleşmelerinden biri sayılmaktadır (Kleiss, 1990: 175).

İ.Ö. 9-8. yüzyıllarda Urartular tarafından ilk defa 172 metre uzunluğa ve 38 metre genişliğe sahip olan küçük kale kuzeybatı İran'daki güzergâhları korumak

amacı Bastam'da yapılmıştır fakat daha sonra Bastam kalesi II. Rusa (İ.Ö. 639-685) tarafından inşa edilmiştir. Böylece Bastam'ın güney kapısı küçük eski kale üzerinde yer almıştır (Kleiss, 1980: 299).

Bastam'da II. Rusa'ya ait kitabe ele geçmiştir. Yazıtı göre II. Rusa Urartu kralı olarak 40 sene hüküm sürmüştür ve Bastam bir Urartu yerleşmesi olarak hayatına devam etmiştir. Toplamda Bastam 100 senelik bir yerleşme olarak tanıtılmıştır ve Medler'in Kuzeybatı İran'da güçlenmesiyle birlikte Urartuların zayıflamasıyla Bastam boşatılmış ve Urartular ana topraklarına geri dönmüşlerdir. İncelenen aletlerden Kat. No. 20 (Çiz. 20) kemer levhası Bastam'da ele geçmiştir

1.1.2.2. Hasanlu

Manna devletinin başkenti olan Hasanlu Urmiye Gölünün batı kıyısında Negede kentinin yakınlığında Sulduz Vadisinde yer almaktadır (Dyson, 1977: 550). Hasanlu Urartu kralı Menua tarafından fethedildi ve fethedildikten sonra IIIB katında yeni bir kale yapıldı (Forbes, 1983: 35). İncelenen aletlerden Kat. No. 11 (Çiz. No. 11) miğfer omuzluğu Hasanlu da ele geçmiştir.

1.1.3. Kafkasya

1.1.3.1. Karmir Blur (Teişeba URU)

Ele geçen yazıtlara göre kalenin eski ismi 'Teişebaini' olduğu anlaşılmaktadır. Bu isim Urartuların ikinci tanrısı Teişeba'dan alınmaktadır (Piotrovsky, 1969: 153).

'Karmir Blur' kelimesi ise 'Kırmızı Tepe' anlamına gelmektedir. Kalenin harabelerinin rengi kırmızı olduğu için kale Karmir Bulur olarak adlandırılmaktadır (Barnett/Watson, 1952: 132).

'Karmir Blur' Araz ırmağının kuzeyinde Yerevan kentinin güney doğusunda oldukça yüksek bir platformdur ve II. Rusa tarafından inşa edilmiştir. 'Karmir Blur'

kale ve kentten oluşmaktadır. İlk defa 'B.B. Piotrovsky' ve 'K. Ogansiyan' tarafından kazıldı. Ruslar küplerin içinde, şarap, zahire ve susam yağı bulunduğunu tespit etmişlerdir. Teişebaini İskitler ve Medler tarafından tahrip edilmiştir. Ele geçmiş olan çok sayıdaki İskit tipinde ok uçlarında bu tezi desteklemektedir (Forbes, 1983: 16).

İncelenen aletlerden Kat. No. 6 (Çiz. 6) taraklı miğfer, Kat. No 13 (Çiz. 13) kalkan, Kat. No. 21 (Çiz. 21a-b) zırh pulu ve Kat. No. 22 (Çiz. 22) memelik obje Karmir Blur'da ele geçmiştir.

1.2. Mezarlıklar

Mezarlarda ele geçen eşyaların arkasında yatan gerçeğin, Urartuların salt ruhlarının öteki dünyada gidebileceğinin düşünülmesinde, Eski doğuda ölmekle ilgili ayrıntılı bir geleneğin ve felsefenin oluşmuş olduğunu tanıtmaktadır.

Güçlü bir yaşama sevincinden kaynaklanan öte dünyada da yaşanılacağına inanma, iki dünya arasında tek bağlantı olan 'ölmek' ve 'mezara girmek' ile biçimleniyor ve ölen, öteki dünya için olacağına inandığı yaşama biçimine uygun olarak mezarını yaptırıp içine gerekli olabilecek eşyaları koydurtuyordu (Çevik, 2002: 6-7).

Birçok savaş aletine Urartu mezarlarında rastlanılmıştır. Bu aletler bazen sistematik arkeolojik kazılarında, örneğin Altıntepe III mezarında, lahidin yanında bulunan kalkan, demir ok uçları ve at koşum takımıdır (Özgüç, 1969: 20-66). Bazen de kaçak kazılar vasıtasıyla çıkarılmış ve yolunu müzelerde ve ya koleksiyonlarda bulmuştur.

1.2.1. Iğdır

İncelenen aletlerden Kat. No. 28 (Çiz. 28) gürz başı Iğdır mezarlığından ele geçmiştir.

1.3 Buluntu Yerleri Bilinmeyenler

Buluntu yerleri belli olmayan birçok Urartu savaş aleti satın alma yoluyla müzelere ve ya özel koleksiyonlara kazandırılmıştır. Kayıtlarda, nerede bulunmuş olduklarına dair bilgiye rastlanmamıştır. Bu tez için yapılan Araştırmalar sırasında bazı Urartu savaş aletlerine aşağıdaki listede belirtilen müzeler ve/veya koleksiyonlarda rastlanılmıştır.

- Anadolu Medeniyetleri Müzesi/Ankara; Kat. No. 38 (Çiz. 38) yanaklığı tasvirli gem
- Van Müzesi/Van; Kat. No. 9 (Çiz. 9; Res. 6) E biçimli miğfer yanaklık, Kat. No. 18 (Çiz. 18) orta genişlikte kemer, Kat. No. 23 (Çiz. 23) zırh göğüslüğü, Kat. 29 (Çiz. 29) sadak parçası, Kat. No. 40 (Çiz. 40; Res. 17) at göğüs siperliği, Kat. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğü, Kat. No. 42 (Çiz. 42) at alınlığı, Kat. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemer, Kat. No. 47 (Çiz. 47) geniş kemer, Kat. No. 54 (Çiz. 54) orta genişlikte kemer
- Elazığ Müzesi/Elazığ; Kat. No. 19 (Çiz. 19) dar kemer, Kat. No. 35 (Çiz. 35) yanaklığı iki halkalı gem, Kat. No. 36 (Çiz. 36) yanaklık üzerinde delik bulunan gem, Kat. No. 46 (Çiz. 46) orta genişlikte kemer, Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemer, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer,
- Gaziantep Müzesi/Gaziantep; Kat. No. 33 (Çiz. 33) yanaklığı dört halkalı gem, Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemer
- Halûk Perk Müzesi/İstanbul; Kat. No. 26 (Çiz. 26; Res. 13) ok ucu
- Sadberk Hanım Müzesi/İstanbul; Kat. No. 3 (Çiz. 3; Res. 3)
- Selçuk Erez Koleksiyonu/İstanbul; Kat. No. 25 (Çiz. 25; Res. 12) hançer
- Adana Müzesi/Adana; Kat. No. 37 (Çiz. 37) yanaklığı düz gem, Kat. No.39 (Çiz. 39) ağızlı üç parçalı gem, Kat. No. 55 (Çiz. 55a-b) omuz kemeri
- İran Bastan Müzesi/Tahran; Kat. No. 12 (Çiz. 12) omuzluk
- Tebriz Müzesi/Tebriz; Kat. No. 1 (Çiz. 1; Res. 1) konik miğfer
- Ancient Orient Müzesi/Tokyo; Kat. No. 6 (Çiz. 6) taraklı miğfer, Kat. No. 52 (Çiz. 52) dar kemer, Kat. No. 30 (Çiz. 30) tekerlek dingil başlığı.

- Prähistorischen Staatssammlung/München; Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğfer, Kat. No. 31 (Çiz. 31) araba oku süsü, Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 20) at alınlığı
- Private Collection/Munich; Kat. No. 5 (Çiz. 5; Res. 5) sorguçlu miğfer

2. Bölüm: Eserlerin Yapım Özellikleri

2.1. Madde

2.1.1. Demir

Uruadri ve Nairi bölgeleri demir filizi açısından zengin olduklarından ve Asur ülkesine yakınlıklarından dolayı pek çok kez Asur'un seferlerine tanık olmuştur. Bu akınlar Asur kralı I. Salmanasar zamanında başlamış ve sonraki pek çok kral tarafından da yenilenmiştir (Çilingiroğlu, 1997: 107).

Urartu uygarlığının demiri tanıdığını Bastam, Toprakkale, Çavuştepe, Kayalidere, Arvamiir-Blur, Kamir-Blur ve Ayanis gibi kalelerde ele geçen buluntulardan anlamaktayız. Buna rağmen Urartu yazılı kaynaklarında demirden ve demir aletlerden çok az söz edilir. Urartu yazılı kaynaklarından bildiğimiz tek kayıt ise II. Sarduri'nin Qullah Kralının demir mührünü ele geçirmesidir. Buna karşılık Asur yazılı kaynakları I. Tiglat-Pileser (İ.Ö. 12. yüzyılın sonu) zamanından itibaren Nairi ülkesinden demir ve demir aletlerin ganimet olarak alındığı ve bunun gibi bilgiler vererek Urartu kaynaklarından daha fazla bilgi içerdiklerini kanıtlarlar. Daha sonraları ise II. Tukulti-Ninurta'in (İ.Ö. 890–884) ve II. Asurnasirpal'in (İ.Ö. 883–859) yıllıkları ise Nairi ülkesinden haraç olarak demir alındığını rapor eder (Belli, 1991: 31).

Demirin¹ İ.Ö. 2. binyılın sonlarında Doğu Anadolu (Urartu ülkesi) için son derece değerli bir maden olduğu ve bu bölgede bulunan mezar hediyelerinden anlaşılmaktadır. İ.Ö. 1. binyıl başlarında ise demir ucuz, kolay bulunan ve işlenebilir bir meta haline geldiğinden Urartu yazılı kaynaklarına geçmemiş olması doğaldır. Yazılı kaynaklarda sözünün edilmemesi demir madenin ya da işlenmesinin değerini yitirdiği anlamına alınmamalıdır. Bunun aksi özellikle İ.Ö. 7. yüzyılda demir aletlerin sayısında görülen artışla kanıtlanabilir. Bu dönemde tunç ve demir, alet yapımında ve silah yapımında beraber kullanılmıştır (Çilingiroğlu, 1997: 107-

¹ Atom numarası 26, atom ağırlığı 55,847, yoğunluğu 7,8 olan, 1510 °C'de eriyen, mavimsiye esmer renkte

109). Örneğin incelenen aletlerden bir gem (Yanaklığı düz) Kat. No. 37 (Çiz. 37) tunç ve demir kullanılarak yapılmıştır.

Demir doğa koşullarına karşı tunç kadar dayanıklı değildir. Tunç gibi başka madenlerin aksine demirin korozyona uğraması (paslanması) yüzeyinin bozulmasına, madenin gücünü kaybetmesine ve genel olarak şeklini bozulmasına yol açar. Olasılıkla eserlerin üzerine işlenmiş olan bezemeler kaybolur (van Loon, 1966: 81). Bu yüzden kazılarda ele geçen pek çok demir eser dikkate alınmamış ve korunmamıştır. Arkeologlarında incelemek için iyi korunmuş ve bezemeli tunç eserleri seçerek kataloglamaları sonucunda demir buluntulara yeteri kadar değer verilmediği görülmektedir (Çilingiroğlu, 1997: 108).

2.1.2. Tunç

Demirin doğal koşullarda kalması sonucu paslanarak ileri derecede tahrip olması nedeniyle kazılarda tunç eserler daha fazla dikkat çekmiştir. Tunç kolay şekillendirilir, ergitilerek dökülebilir, demire göre daha alımlıdır ve en önemlisi daha kolaylıkla kazınarak ve/veya dövülerek şekil verilebilir. Bu özellikleri nedeni ile çeşitli sanat eserlerini, adak eşyalarının ve savaş aletlerinin vs. yapımında Urartulu ustalar tarafından tercih edilmiştir (van Loon, 1966: 84; Merhav, 1991: 334). Tunç Urartu beylikleri döneminden beri yörede geniş kullanım alanı bulmuştur (Belli/Kayacıoğlu, 1993: 274). Birçok Asur kralının yıllıklarında Nairi, Hubuşkia ve Şupria gibi Urartu beyliklerinden ganimet olarak tunç ve tunç eşya alındığı da belirtilir (Çilingiroğlu, 1997: 110-111).

Krallık döneminde çok bol ve ucuz olan demirin işlenmesinde Urartulu ustaların tunç kadar başarılı oldukları düşünülebilir. Tunç yapımı için gerekli kalayın Urartular tarafından nereden bulunduğu belirlenememiştir, Doğu İran ya da Afganistan kaynaklı olması çok olasıdır. Örgütlü ve güçlü bir idarenin başta olması da kalayın elde edilmesini kolaylaştırmış olmalıdır.

Tell Al Rimahta ele geçen ve İ.Ö. 13. yüzyıla tarihlenen bir metinde Nairi topraklarından 50 mina kalay alındığı bildirilse de söz konusu topraklarda kalay

madeni bulunamamıştır. Krallığın ilk yıllarında Kuzey Batı İran'a yapılan seferlerin nedenleri arasında kalay ticaretinde kullanılan yolların güvenliği sebepler arasında sayılmalıdır (Çilingiroğlu, 1997: 110-114).

Urartuların maden işleme sanatında tuncu ne derece yoğun olarak kullanıldığının en güzel kanıtı Musasir (Ardini) kentin yağması sırasında ele geçirilen eserlerin listesinde görülebilir (van Loon, 1966: 85). Günümüzde Louvre Müzesinde saklanan ve Asur kralı II. Sargon'un İ.Ö. 714 yılında Urartu üzerine yaptığı seferin, kralın başkâtibi Harmakki'nin oğlu Nabu-şallim-şunu'nun kaleme aldığı kayıtlarını içeren tablette, Musasir kentindeki Haldi tapınağından elde edilen ganimetin listesi vardır (Luckenbill, 1927: 139-178). Aşağıdaki rakamlar Musasir'deki Haldi tapınağına armağan olarak sunulan ve Asur kralı tarafından ele geçirilen eşyalar Urartu'daki yoğun tunç eşya üretimi ile ilgili çarpıcı fikir vermektedir.

- 25,212 tunç kalkan, miğfer, silah
- 1,541 tunç mızrak, mızrak ucu
- 305,412 tunç kılıç, oktanlık ve ok
- 607 tunç kazan, su testisi, çeşitli formda kaplar
- 4 tunç tapınak kapı bekçisi heykeli
- 1 tunç heykel
- 1 tunç boğa, 1 inek ve yavrusu heykeli
- 1 tunç Rusa heykeli-iki atı ile birlikte (Piotrovsky, 1969: 111).

İncelenen malzemeden (bkz. Tablo. 1) Kat. No. 1 (Çiz. 1; Res. 1) konik miğfer, Kat. No. 2 (Çiz. 2; Res. 2) konik miğfer, Kat. No. 3 (Çiz. 3; Res. 3) Kat. No. 4 (Çiz. 4) sivri uçlu miğfer. Kat. No. 5 (Çiz. 5; Res. 5) sorguçlu miğfer. Kat. No. 6 (Çiz. 6) taraklı miğfer, Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğfer, Kat. No. 8 (Çiz. 8) taraklı miğfer, Kat. No. 9 (Çiz. 9; Res. 6), Kat. No. 10 (Çiz. 10) uzun ve dar yanaklık, Kat. No. 11 (Çiz. 11) omuzluk, Kat. No. 12 (Çiz. 12) omuzluk, Kat. No. 13 (Çiz. 13) kalkan, Kat. No. 14 (Çiz. 14a-b-c; Res. 7) aslan başı kalkan göbeği, Kat. No. 15 (Çiz. 15; Res. 8) kalkan, Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) kalkan parçası, Kat. No. 17 (Çiz. 17; Res. 10) geniş kemer, Kat. No. 18 (Çiz. 18) orta genişlikte kemer, Kat. No. 19 (Çiz.

19) dar kemer, Kat. No. 20 (Çiz. 20), Kat. No. 21 (Çiz. 21a-b) zırh pulu, Kat. No. 22 (Çiz. 22) memelik obje, Kat. No. 23 (Çiz. 23) zırh göğüslüğü, Kat. No. 25 (Çiz. 25; Res. 12) hançer, Kat. No. 26 (Çiz. 26; Res. 13) ok ucu, Kat. No. 27 (Çiz. 27; Res. 14a-b), mızrak ucu, Kat. No. 28 (Çiz. 28) gürz başı, Kat. No. 29 (Çiz. 29) sadak parçası, Kat. No. 30 (Çiz. 30) tekerlek dingil başlığı, Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15) araba oku süsü, Kat. No. 32 (Çiz. 32; Res. 16) yanaklıklı gem, Kat. No. 33 (Çiz. 33) yanaklıklı dört halkalı gem, Kat. No. 34 (Çiz. 34) yanaklıklı üç halkalı gem, Kat. No. 35 (Çiz. 35) yanaklıklı iki halkalı gem, Kat. No. 36 (Çiz. 36) yanaklık üzerinde delik bulunan gem, Kat. No. 37 (Çiz. 37) yanaklıklı düz gem, Kat. No. 38 (Çiz. 38) yanaklıklı tasvirli gem, Kat. No. 39 (Çiz. 39) ağız üç parçalı gem, Kat. No. 40 (Çiz. 40; Res. 17), Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 19a-b) at göğüslüğü, Kat. No. 42 (Çiz. 42) at alınlığı, Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemer, Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemer, Kat. No. 46 (Çiz. 46) orta genişlikte kemer, Kat. No. 47 (Çiz. 47) geniş kemer, Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğfer, Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemer, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer, Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer, Kat. No. 52 (Çiz. 52) dar kemer, Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum takım parçası, Kat. No. 54 (Çiz. 54), geniş kemer, Kat. No. 55 (Çiz. 55a-b) omuz kemeri, Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 19) at alınlığı, tunçtan yapılmıştır.

2.1.3. Gümüş

Urartular tarafından farklı alanlarda kullanılan Gümüş² genelde süs eşyası ve ya süsleme elemanlarının yapımında kullanılmıştır. Gümüş demirin aksine Urartu yazılı kaynaklarında belirgin olarak geçmektedir. Yazılı kaynaklarda Krallığın ilk dönemlerinde Urartu kralı Menua Erzurum yöresinde egemen olan Diauehi kralından vergi olarak gümüş de almıştır (Belli, 1991: 18). Ayrıca I. Argışti aynı yöreden

² Atom numarası 47, atom ağırlığı 107,88, yoğunluğu 10,5 olan, 960 °C'de sıvı durumuna geçen, parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve tel durumuna gelebilen element.

bölgenin Urartu'ya bağlanmasından önce büyük miktarda gümüş elde ettiğini bildirmektedir (Çilingiroğlu, 1994: 66).

Kral Menua ile başlayan ve onu izleyen krallarında sürdürdüğü kuzey ve kuzeydoğu seferlerinin Güney Kafkasya ve civarındaki gümüş madenlerini ele geçirmek amacı taşıdığı açıktır (Belli, 1991: 18-25). Urartu'nun yoğun olarak gümüş eşya kullandığı II. Sargon'un 8. seferi kayıtlarından da bellidir (Piotrovsky, 1969: 83). Yukarıda da değinilen bu sefer sırasında II. Sargon Musasir Haldi tapınağından büyük miktarda tunç eşyanın yanı sıra 167 talent 2,5 mina (yak. 4911 Kg) ağırlığa ulaşan saf gümüşün yanı sıra gümüşten mızraklar, yaylar ve sadaklar ele geçirmiştir (Çilingiroğlu, 1997: 115-116). İncelenen malzemeler arasındaki bir zırh göğüslüğü (Kat. No. 24; Çiz. 24; Res. 11) gümüşten yapılmıştır.

2.1.4. Altın Kaplama

Urartu askeri teçhizatta yaygın kullanım alanı bulan altın kaplama, at alın zırhı ve kalkan gibi askeri teçhizat üzerinde görülmektedir.

Son yıllarda Ayanis kazısında ortaya çıkartılan birçok tunç malzeme ince bir altın tabakasıyla kaplanmıştır. 1997 kazılarında Ayanis'te ele geçen göbeği üç boyutlu bir aslan başı şeklindeki kalkanın (Kat. No. 14; Çiz. 13a-b-c; Res. 7) ince bir altın tabakasıyla kapladığı anlaşılmıştır (Derin/Çilingiroğlu, 2001: 155-187).

İ.Ö 9. yüzyılın ortalarında Asur'da da yaygın olarak kullanılan bu tip kalkanların çağdaş Kuzey Suriye Kent Devletleri sanatında da kullanıldığı bilinmektedir. Kargamış, Zincirli ve Sakçagözü kabartmalarında kalkanlar merkezlerinde hayvan başlı olarak betimlendikleri ve bu örneklerin Asur örneklerinden daha eskiye tarihlendikleri bilinmektedir (Çilingiroğlu, 1997: 119). Asur kralı II. Sargon'un sekizinci seferi sırasında Musasir kentini yağma edişi Korsabad kabartmasında betimlenmiştir. Kabartma üzerindeki Haldi tapınağının ön cephesi ortalarından aslan başlarının çıktığı kalkanlar ile bezenmiştir. Duvarlar ve payeler üzerine asılı duran bu kalkanlar seferin kayıtlarını içeren yazıtlarda yer almaktadır (Piotrovsky, 1969: 112), (van Loon, 1966: 85).

Hatta tableti kaleme alan yazıcı, bu kalkanların altından yapıldıkları ve ağırlıklarının yaklaşık olarak 25 kilogram (5 talent, 12 mina) geldiğini bildirmektedir. Ama bu kalkanlarında altınla kaplanıldığı düşünülmektedir (Çilingiroğlu, 1997: 119).

Kat. No. 14'de (Çiz. 13a-b-c; Res. 7) aslan başı kalkan göbeği üzerinde ve Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 14) zırh göğüslüğünde altın kaplamaya rastlanılmıştır.

2.2. Yapım Teknikleri

2.2.1. Döküm Tekniği

Kalkolitik çağdan buyana bilinen ve çeşitli teknik gelişmeler gösteren döküm tekniği, istenilen şekilde hazırlanmış kalıplara potalarda eritilen madenlerin dökülerek doldurulmasıyla yapılır (Bilgi/Özbal/Yalçın, 2004: 1-33). Urartu çağında at koşum takımları, zırhlar vb. gibi çeşitli eşyalar bu teknik ile imal edilmiştir (van Loon, 1966: 40; Merhav, 1991: 334). Tunç kullanımının yoğunlaşmasıyla birlikte döküm tekniklerindeki gelişmeler hız kazanmıştır. Döküm tekniğini içi boş ve içi dolu (masif/kaybolmuş balmumu) döküm teknikleri olmak üzere iki alt başlıkta inceleyebiliriz.

2.2.1.1. İçi Dolu (Masif) Döküm (Balmumu Tekniği)

İçi dolu döküm tekniği ilk başlarda taş ve kilden hazırlanmış üst tarafı açık kalıplarda yapılmıştır. Ayrıca kaba dökülecek nesnenin şekli, kolay şekle sokulabilen balmumundan hazırlanır. Hazırlanan balmumu taslağı, alttan ve üstten birer delik bırakılmak suretiyle kil ile kaplanır. Kil kuruduktan sonra ateşte dağlanarak hem çamurun pişmesi hem de balmumunun eriyerek dışarıya akması sağlanır. Boşalan

balmumunun yerine eritilen maden dökülerek istenilen şekil oluşturulmuş olur. Kalıp içinde donan maden kil kalıp kırılarak çıkartılır (Bilgi/Özbal/Yalçın, 2004: 1-33; Merhav, 1991: 339). Zamanla bu teknik geliştirilerek, tek parça kalıp yerine iki veya daha çok parçalı kalıplar kullanılmaya başlanmıştır. Bu sayede her seferinde kalıpları kırıp baştan yapmak zorunda kalmadan birçok kez kullanmak mümkün olmuştur (Kayacıoğlu, 1984: 221). Urartular at koşum takımları, mızrak ucu, ok ucu ve tekerlek dingil başlığı gibi kimi aletlerin yapımında bu tekniği kullanmışlardır (Akurgal, 1968: 20).

İncelenen aletlerden (bkz. Tablo. 1) Kat. No. 26 (Çiz.26, Res. 13) ok ucu, Kat. No. 27 (Çiz. 27; Res 14a-b) mızrak ucu, Kat. No. 30 (Çiz. 30) tekerlek dingil başlığı, Kat. No. 32'de (Çiz. 32; Res. 16) yanaklıklılı gem, Kat. No. 33 (Çiz. 33) yanaklıklılı dört halkalı gem, Kat. No. 34 (Çiz. 34) yanaklıklılı üç halkalı gem, Kat. No. 35 (Çiz. 35) yanaklıklılı iki halkalı gem, Kat. No. 37 (Çiz. 37) yanaklıklılı düz gem, Kat. No. 38 (Çiz. 38) yanaklıklılı tasvirli gem, Kat. No. 39 (Çiz. 39) ağız üç parçalı gemde içi dolu (masif) döküm (balmumu tekniği) tekniğiyle yapılmıştır.

2.2.1.2. İçi Boş Döküm

Çekirdek olarak adlandırılabilen hazırlanmış bir iç kalıp ve aralarında boşluk kalacak şekilde hazırlanmış ikinci ve daha büyük bir kalıp arasına döküm yapılması tekniğidir (Kayacıoğlu, 1984: 221; Merhav, 1991: 334). Bu teknikte bir önceki tekniğe nazaran sarfiyat söz konusu değildir ve daha hafif ürünler elde edilir. Bu durum bu tekniği daha cazip hale getirmiştir.

Urartulu ustalar atölyelerinde bu tekniği sıklıkla kullanmışlardır. (Seidl, 1994: 67-84). İncelenen aletlerden (bkz. Tablo. 1) Kat. No. 14 (Çiz. 14a-b-c; Res. 7) aslan başı kalkan göbeği Kat. No. 28 (Çiz. 28) gürz başı içi boş döküm tekniğiyle yapılmıştır.

2.2.2. Dövme

Doğu Anadolu bölgesinde elde edilen Urartu metallerinin büyük bir bölümünü dövme tekniğiyle yapılanlar oluşturur. Bunların çoğunluğu askeri donanım ağırlıklı olan miğferler, kalkanlar, sadaklar, kemerler ve dini içerikli adak levhalarıdır (Merhav, 1991: 334).

Madeni ateşe tutarak kolay işlenir hale getirmenin yani madencilikte ilk adım olan tavlamanın öğrenilmesine bağlı olarak istenilen şekillerin maden dövülerek elde edilmesi mümkün olmuştur (Ruder/Merhav, 1991: 334-338). Ayrıca istenilen biçimde hazırlanmış kalıplara eritilen madenin dökülüp dondurulabilinmesi, elde edilmesinde dövme tekniği kullanılan levha işlemeciliğinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

İncelenen aletlerden (bkz. Tablo. 1) Kat. No. 1 (Çiz. 1; Res. 1) konik miğfer, Kat. No. 2 (Çiz. 2; Res. 2) konik miğfer, Kat. No. 3 (Çiz. 3; Res. 3) sivri uçlu miğfer, Kat. No. 4 (Çiz. 4; Res. 4) sivri uçlu miğfer, Kat. No. 5 (Çiz. 5; Res. 5) sorguçlu miğfer, Kat. No.6 (Çiz. 6) taraklı miğfer, Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğfer, Kat. No. 8 (Çiz. 8) taraklı miğfer, Kat. 9 (Çiz. 9; Res.6) “E” biçimli miğfer yanaklığı, Kat. No. 10 (Çiz. 10) uzun ve dar yanaklık, Kat. 11 (Çiz. 11) omuzluk, Kat. No. 12 (Çiz. 12) omuzluk, Kat. No. 13 (Çiz. 13) kalkan, Kat. No. 15 (Çiz. 15; Res. 8) kalkan, Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) kalkan, Kat. No. 17 (Çiz. 17; Res. 10) geniş kemer, Kat. No.18 (Çiz. 18) orta genişlikte kemer, Kat. No. 19 (Çiz. 19) dar kemer, Kat. No. 20 (Çiz. 20) kemer levhası, Kat. No. 21 (Çiz. 21a-b) zırh pulu, Kat. No. 22 (Çiz. 22) zırh memelik obje, Kat. No. 23 (Çiz. 23) zırh göğüslüğü, Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11) zırh göğüslüğü, Kat. 25 (Çiz. 25; Res. 12) hançer, Kat. No. 29 (Çiz. 29) sadak parçası, Kat. No. 31 (Çiz. 31;Res. 15) araba oku süsü, Kat. No. 40 (Çiz. 40; Res. 17) at göz siperliği, Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 19a-b) at göğüslüğü, Kat. No. 42 (Çiz. 42) at alınlığı, Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemer, Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemer, Kat. No. 46 (Çiz. 46) orta genişlikte kemer, Kat. No. 47 (Çiz. 47) geniş kemer, Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğfer, Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemer, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer, Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer, Kat. No. 52 (Çiz. 52) dar kemer, Kat. No. 53

(Çiz. 53) at koşum takım parçası, Kat. No. 54 (Çiz. 54) geniş kemer, Kat. No. 55 (Çiz. 55a-b) omuz kemer, Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 19) at alınlığı dövme tekniği yapılmıştır.

Bu teknikte, dövülerek istenilen ürün oluşturulduktan sonra, üzerine işlenmesi arzulanan süslemeye bağlı olarak oyuk çizgi, vurma veya çökertme tekniklerinden uygun olanı veya olanları kullanılır.

2.3. Bezeme Teknikleri

2.3.1. Arkadan vurarak

Arkadan vurarak yapılan kabartma tekniği iki yöntemle gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır:

Birinci teknikte ilk olarak levhanın arka kısmında figürlerin ana hatları çizilir sonra arka kısımdan bir kalemlle vurularak figürler kabartılır. Daha sonra levhanın ön yüzündeki ayrıntılar keskin ve ince uçlu çelik bir kalem kullanılarak tamamlanır (Ruder/Merhav, 1991: 334).

İkinci teknikte büyük olasılıkla tunçtan yapılmış damga kalıplarla arkadan vurularak figürler ve motifler oluşturulur daha sonra ise ön yüzden ince ve sivri uçlu kalemlle rötuşlar yapılır.

İncelenen aletlerden (bkz. Tablo. 1) Kat. No. 1 (Çiz. 1; Res. 1) konik miğfer, Kat. No. 2 (Çiz. 2; Res. 2) konik miğfer, Kat. No. 3 (Çiz. 3; Res. 3) sivri uçlu miğfer, Kat. No. 4 (Çiz. 4; Res. 4) sivri uçlu miğfer, Kat. No. 5 (Çiz. 5; Res. 5) sorguçlu miğfer, Kat. No.6 (Çiz. 6) taraklı miğfer, Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğfer, Kat. No. 8 (Çiz. 8) taraklı miğfer, Kat. 9 (Çiz. 9; Res.6) 'E' biçimli miğfer yanaklığı, Kat. No. 10 (Çiz. 10) uzun ve dar yanaklık, Kat. 11 (Çiz. 11) omuzluk, Kat. No. 13 (Çiz. 13) kalkan, Kat. No. 15 (Çiz. 15; Res. 8) kalkan, Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) kalkan, Kat. No. 17 (Çiz. 17; Res. 10) geniş kemer, Kat. No.18 (Çiz. 18) orta genişlikte kemer, Kat. No. 19 (Çiz. 19) dar kemer, Kat. No. 22 (Çiz. 22) memelik obje, Kat. No. 23 (Çiz. 23) zırh göğüslüğü, Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11) zırh göğüslüğü, Kat.

25 (Çiz. 25; Res. 12) hançer, Kat. No. 29 (Çiz. 29) sadak parçası, Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15) araba oku süsü, Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğü, Kat. No. 42 (Çiz. 42) at alınlığı, Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemer, Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemer, Kat. No. 46 (Çiz. 46) orta genişlikte kemer, Kat. No. 47 (Çiz. 47) geniş kemer, Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğfer, Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemer, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer, Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer, Kat. No. 52 (Çiz. 52) dar kemer, Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum takım parçası, Kat. No. 54 (Çiz. 54) geniş kemer, Kat. No. 55 (Çiz. 55a-b) omuz kemer, Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 19) at alınlığında arkadan vurma tekniği kullanılmıştır.

2.3.2. Oyuk Çizgi

Arzulanan şekle sokulmuş levhalar üzerine desenlerin, sivri uçlu çelik kalemler yardımıyla oyuk çizgiler açılması yoluyla yapılmasıdır (Taşyürek, 1977: 121). Bu teknik arkadan vurma tekniğiyle birlikte uygulandığı gibi tek başına da aletler üzerinde kullanılmıştır. (Kellner, 1991: 24).

Bezeme tekniği kullanımındaki en belirgin özellik, simetriye önem verilmesi ile figür veya motiflerin defalarca tekrarlanmış olmasıdır. Bu teknikler miğfer, kalkan, sadak, kemer vb. madeni eserlerde sıkça kullanılmıştır.

İncelenen aletlerden Kat. No. 1 (Çiz. 1; Res. 1) konik miğfer, Kat. No. 2 (Çiz. 2; Res. 2) konik miğfer, Kat. No. 3 (Çiz. 3; Res. 3) sivri uçlu miğfer, Kat. No. 4 (Çiz. 4; Res. 4) sivri uçlu miğfer, Kat. No. 5 (Çiz. 5; Res. 5) sorguçlu miğfer, Kat. No.6 (Çiz. 6) taraklı miğfer, Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğfer, Kat. No. 8 (Çiz. 8) taraklı miğfer, Kat. 9 (Çiz. 9; Res.6) “E” biçimli miğfer yanaklığı, Kat. No. 10 (Çiz. 10) uzun ve dar yanaklık, Kat. No. 11 (Çiz. 11) omuzluk, Kat. No. 12 (Çiz. 12) omuzluk, Kat. No. 13 (Çiz. 13) kalkan, Kat. No. 14 (Çiz. 14a-b-c; Res. 7) aslan başı kalkan, Kat. No. 15 (Çiz. 15; Res. 8) kalkan, Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) kalkan, Kat. No. 17 (Çiz. 17; Res. 10) geniş kemer, Kat. No.18 (Çiz. 18) orta genişlikte kemer, Kat. No. 19 (Çiz. 19) dar kemer, Kat. 20 (Çiz. 20) kemer levhası, Kat. No. 22 (Çiz. 22)

zırh memelik obje, Kat. No. 23 (Çiz. 23) zırh göğüslüğü, Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11) zırh göğüslüğü, Kat. 25 (Çiz. 25; Res. 12) hançer, Kat. 27 (Çiz. 27; Res. 14a-b) mızrak ucu, Kat. No. 28 (Çiz. 28) gürz başı, Kat. No. 29 (Çiz. 29) sadak parçası, Kat. No. 30 (Çiz. 30) tekerlik dingil başlığı, Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15) araba oku süsü, Kat. No. 33 (Çiz. 33) yanaklığı dört halkalı gem, Kat. No. 34 (Çiz. 34) yanaklığı üç halkalı gem, Kat. No. 35 (Çiz. 35) yanaklığı iki halkalı gem, Kat. No. 38 (Çiz. 38) yanaklığı tasvirli gem, Kat. No. 39 (Çiz. 39) ağızlı üç parçalı gem, Kat. No. 40 (Çiz. 40; Res. 17) at göz siperliği, Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğü, Kat. No. 42 (Çiz. 42) at alınlığı, Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemer, Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemer, Kat. No. 46 (Çiz. 46) orta genişlikte kemer, Kat. No. 47 (Çiz. 47) geniş kemer, Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğfer, Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemer, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer, Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer, Kat. No. 52 (Çiz. 52) dar kemer, Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum takım parçası, Kat. No. 54 (Çiz. 54) geniş kemer, Kat. No. 55 (Çiz. 55a-b) omuz kemer ve Kat. No. 56'da (Çiz. 56; Res. 20) at alınlığında oyuk çizgi tekniği kullanılmıştır.

2.3.3. Çökertme

Çökertme tekniğinde ucuna istenen desenin negatifi çıkartılmış kalın bir tunç çubuk kullanılır. Tavlanmış maden levhanın ön yüzünde çökertmenin yapılacağı yere bu uç konulur ve çubuğun arka ucuna çekiçle vurularak istenilen desen elde edilir. Fakat bu teknik olasılıkla az tavlanmış bir levhaya ve sert bir zemin üzerinde uygulanmıştır. Çünkü çöken bölümün arkasında bir kabartının oluşmadığı görülmektedir. Geometrik şekiller ile bitkisel desenler gibi daha çok ana motifleri birbirinden ayırmada kullanılan şekillerde bu teknik tercih edilmiştir (Kellner, 1991: 24).

Bu süsleme tekniği kalkan, miğfer, sadak ve kemer gibi madeni savaş aletlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Kimi kemerlerde kullanılan ana bezemeler

arasındaki palmet veya halka gibi ara bezeme motiflerinin aynı ölçülerde baskı biçiminde yinelenmesi çökertme tekniğinin kullanıldığını gösterir.

Bu teknikte aynı kalıpların düzenli bir şekilde ardı ardına kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca çökertme tekniği kullanılarak yapılan bezemelerin konturlarında eşitlik gözlenir.

İncelenen aletlerden (bkz. Tablo. 1) Kat. No. 13 (Çiz. 13) kalkan, Kat. No. 15 (Çiz. 15; Res. 8) kalkan, Kat. No. 18 (Çiz. 18) orta genişlikte kemer, Kat. No. 21 (Çiz. 21a-b) zırh pulu, Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11) zırh göğüslüğü, Kat. 26 (Çiz. 26; Res. 13), Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 46 (Çiz. 46) orta genişlikte kemer ve Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemerde Çökertme tekniği kullanılmıştır.

3. Bölüm: Savaş Aletlerinin Çeşitleri

3.1. Savunma Gereçleri

Savaşçıyı savaşta yaralanmaktan korumaya yönelik her türlü gerece verilen genel isim. Bu grubu Miğferler, Yanaklıklar, Omuzluklar, Kalkanlar, Kemerler ve Zırhlar oluşturmaktadır.

3.1.1. Miğferler, Yanaklıklar, Omuzluklar

3.1.1.1. Miğferler

Urartu kazılarında ortaya çıkartılan birçok miğfer farklı dönemlere ait olmalarına karşın form açısından büyük bir çeşitlilik göstermezler. Görülen örneklerden dolayı Urartu miğferlerini standart miğferler (bkz. 3.1.1.1.1) ve taraklı miğferler (bkz. 3.1.1.1.2) olarak iki gruba ayırabiliriz (Çilingiroğlu, 1984: 60).

Tunçtan dövme tekniği ile yapılmış olan Urartu standart miğferleri genellikle konik bir biçime sahiptir. Kendi aralarında, ‘konik şekilli’ (bkz. 3.1.1.1.1.1), ‘sivri’(bkz. 3.1.1.1.1.2), ‘sorguçlu’(3.1.1.1.1.3) olmak üzere üç ana tip altında toplayabiliriz (van Loon, 1966: 119).

Bazı özel koleksiyonlarda veya müzelerde bulunan ve kaynağı kesin olarak bilinmeden bu koleksiyon ve ya müzelere gelen bir, iki örnek sorguçlu miğfer olarak adlandırılabilir. Asur kralı III. Salmanasar’a ait Balawat kapısı üzerinde sorguçlu miğfer giyen Urartu askerlerinin betimlendiği bilinmektedir (King, 1915: Lev. I-III). Aynı kabartma üzerinde Asurlu askerler konik miğferler giymektedirler. İ.Ö. 9. yüzyılın ortalarında Urartu kralı Arame’nin askerlerinin sorguçlu miğferler kullandıklarını düşünmek mümkündür. Bu durum Asurlu sanatçının sorguçlu miğferi Urartulu askerlerinin simgeleyici bir özelliği olarak da kullandığını gösterebilir (Barnett/Falkner, 1962, Lev. XLII, LXI, LXV).

Urartu Krallığının İ.Ö. 9. yüzyılın sonlarında askeri donanım yönünden belli bir standarda kavuştuğu gözlenir. Çağdaş Asur, Babil ve Suriye örneklerinde olduğu gibi

(Belli, 2003: 220). Urartulu askerler de benzer huni şekilli konik miğferleri kullanmaya başlarlar. Bu uygulama krallığın sonuna kadar büyük bir değişim göstermeksizin devam eder. Bu formda yapılan miğferlerde yaygın olarak kullanım bulmuştur. Bu tür miğferler iki parçanın birbirine perçinlenmesi ile elde edilmişlerdir. Üzerlerinde herhangi bir bezeme yoktur. Demir eserlerin birçoğunun paslanmış oluşu, var olan olası bezemeleri de ortadan kaldırmış olabilir.

Üzerinde farklı bezemelerin ve bazı durumlarda bir yazıtın da yer aldığı birçok miğfer tunçtan yapılmıştır.

Krallığın farklı yörelerinde yürütülen birçok kazıda bezemeli ve yazıtlı örnekler günümüze kadar ulaşabilmiştir. Özellikle Çavuştepe, Karmir-Blur ve Ayanis kazılarında çıkan birçok adak eşyaları diğer adak eşyaları ile birlikte aynı mekânlardan elde edilmiştir (Belli, 2003: 220-222). Ayanis’de bulunan iç içe üç tunç miğferin ele geçtiği alan demir miğferlerin veya diğer tunç adak eşyalarının bulunduğu ‘payeli salondur’. Miğferler üzerinde, alt kenar boyunca uzanan iki bant arasında bulunan Argiştı oğlu II. Rusa tarafından Tanrı Haldi’ye armağan olarak sunulduğu yazılıdır. Bu miğferler çeşitli merasim sahneleri ile betimlenmiştir (Derin/Çilingiroğlu, 2001: 181; Fig. 13). Üzerinde yazıt ve betimleme bulunan birçok miğferin adak eşyası olduğu önerilmiştir.

Miğfer üzerindeki sahneler genelde aşağıdaki tanımlanan sahnelerden oluşmaktadır. Miğferin iki yanından çıkarak alın kısmına doğru iç içe yayılır şeklinde uzanan ve uçlarında aslan, boğa veya yılan motifler (Kat. No. 1; Çiz. 1; Res. 1) ve bu motifler arasına yerleştirilmiş merasim sahneleri. Diğerleri ise miğferler üzerinde gözlenen savaş arabası ve süvarilerin yer aldığı savaş sahneleri veya bir veya birkaç kutsal ağacın iki yanında tanrılara tapınma sahneleri (Kat. No. 48; Çiz. 48), araba veya atla yapılan çeşitli av sahneleri kalkan veya kemerler üzerinde bulunabilen diğer sahnelerden pek farklı değildir. Urartu betim sanatında gözlenen gelenekselleşmiş bezeme öğeleri büyük bir değişiklik göstermeksizin hemen tüm tunç eserler üzerinde gözlenebilir.

Urartu miğferleri üzerinde gözlenen bir başka bezeme motifi genel olarak ‘şimşek’ olduğu inanılan motiftir (van Loon, 1966: 119).

Miğferin önünde, sivri tepesinden alın kısmına doğru, ucu hayvan başlı veya hayvan başı olmaksızın uzanan kabartmanın hemen altında uygulanan şimşek

motifinin anlamı fırtına tanrısının simgesidir (van Loon, 1966: 119). Bu simge hayvan boynuzu (Çilingiroğlu, 1997: 116), mızrak başı, kutsal hayat ağacı, stilize edilmiş kanatlı güneş kursu da önerilmiştir (Born/Seidl, 1995: 90-168).

İncelenen aletler üzerinde (bkz. Tablo. 1) Kat. No. 1 (Çiz. 1; Res. 1) konik miğfer, Kat. No. 2 (Çiz. 2; Res. 2); Kat. No. 3 (Çiz. 3; Res. 3), Kat. No. 4'de (Çiz. 4; Res. 4) standart miğferler üzerinde arkadan vurma ve önden çizme tekniğiyle bu simge uygulanmıştır.

Üzerlerindeki ithaf yazıtları ile farklı dönemlere tarihlendiği bildiğimiz Urartu miğferleri bezeme olarak büyük bir farklılık göstermezler Söz konusu sahnelerden oluşan kompozisyonların; Devletin güçlü ve sürekli kılınması, bunda önemli bir sorumluluğu taşıyan tanrısal güçlerin Urartu savaş gücüne desteği, devletinin sonsuza dek varlığını sürdüreceğine olan inançları yansıtmaktadırlar (Tüfekçi, 1995: 201).

Asur rölyeflerindeki anlatım sanatı niteliğinin tersine, Urartu sanatçıları, figürleri simetrik ve dekoratif bir stil içinde formel bir grup olarak yineler. Urartu frizi, askeri geçit töreni olarak, Asur anlatımcı kompozisyonlarında bulunan figürlerin jest, duruş ve dağılım çeşitlemelerinden yoksun olduğu şeklinde yorumlanabilir. Aynı hanedan aramacılığına ait ve formel figür gruplamaları, aslan kafalarının, birbirini izleyen gruplar olarak saldıran figürlerin bulunduğu kutsal ağaç frizlerini vurgulayarak şekillendirdiği miğferlerin ön kısımlarında da bulunmaktadır. Asur rölyefi, zarif bir şekilde inceltilmiş boyunlara sahip uzun bacaklı atları göstermektedir. Bu ise, küçük ve az yer kaplayan, bedende dik açı yaparak geri çekilmiş, boyunlu yerel hayvan türünün bulunduğu Urartu rölyeflerinde resmedilenlerden çok farklıdır.

Asur sanatında, yalnızca kadınlar sade uzun elbiseler giyerlerken, erkekler bacaklarını çıplak bırakacak kadar çekilmiş giysiler giymektedirler. Urartu da ise bütün figürlerde değişmez bir şekilde uzun elbise görölmektedirler. Urartu rölyefindeki savaşçıların çoğu sakalsızdır. Bu Urartu tasvirlerindeki insan figürlerinde bir gelenek haline gelmiştir. Ancak ilahi niteliklere sahip figürler, zaman zaman sakallı olarak gösterilebilir (Azarpay, 1968: 27-29).

Krallığın başlangıcından sonuna kadarki dönemde gözlenen en önemli farklılık, erken dönemde tarihlenen birçok miğferin üzerindeki bezemelerin arkadan dövme ve

önden çizme yöntemi ile yapılmalarına karşın, özellikle İ.Ö. 7. yüzyıla tarihlenenlerin daha çok önden çizilerek yapılmış olmalarıdır. Motif repertuarında ve süsleme öğelerinde gözlenen önemli bir değişiklik yoktur. Aslında bu durum diğer birçok bezemeli Urartu eşyaları için de geçerlidir.

3.1.1.1.1. Standart

Urartu standart miğferinin genel olarak dövülmüş fakat iyice düzleştirilmemiş olan alt kenarlarında miğfer süsü özelliğinde olmayan kabartma bantlar mevcuttur. Tek kabartma bandına sahip olan veya hiç kabartma bandına rastlanmayan miğferler, istisnai bir özelliği sahip olup; bu miğferlerde ilgili olarak, ikinci el veya daha fazla kullanımda üzerinde değişiklik yapılmış olduğu üzerinde durulmaktadır. İkinci el veya daha sonraki kullanımlarda alt kısmının kesilerek kısaltılmış olduğu kanısı mevcuttur. Bu kabartma bantlarının arasında veya altında bazen organik miğfer astarının tutturulması işlemi için yapılmış olan delik dizinlerine rastlamaktayız. Bu uygulamayı Kat. No. 1 (Çiz. 1; Res. 1), Kat. No. 2 (Çiz. 2; Res. 2), Kat. No. 5 (Çiz. 5; Res. 5) standart miğfer üzerinde de görmekteyiz. Astar delikleri ne şekilde olursa olsun yoğun olarak içeriden dışarı doğru katlanan deri ile kapatılmakta idi. Ancak kaidelere göre Urartu miğferlerinde astar delikleri yer almamaktadır. Bu ise metalin astarlanması için organik miğfer şapkalarının kullanılmış olması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır, ya da miğferlerin başı kaplayan (Asur) pullu zırhların üzerinde, kullanılmış olduğunu göstermektedir. Ancak bunun için miğferlerin her bir kenarında çenelik veya yanakların tutturulması için iki, hatta bazen üç deliğin olması gerekliliği vardır. Urartulara ait olan standart miğferlerin şekli, bazen bir hayvan kafasında neticelenen Asurlarinkine benzer. Cepheden dikey çıkıntılı sivri miğferler şeklindedir. Bu miğferlerin kendilerine özgü özelliği, alnın üzerinde yer alan, iç kademelendirme olmaksızın eşit yassı kabarıklık ile içten dışarıya doğru gerçekleştirilmiş kabartma simgenin olmasıdır. Bu simgenin şimşek (van Loon, 1966: 119) geyik boynuzu, mızrak başı veya kutsal bir ağaç olabileceği üzerinde durulmuştur. Bir başka anlam olarak ise, stilize edilmiş kanatlı güneş önerilmiştir

(Born/Seidl, 1995: 90-168). İncelenen aletler üzerinde (bkz. Tablo. 1) Kat. No. 1 (Çiz.1; Res. 1), Kat. No. 2 (Çiz. 2; Res. 2), Kat. No. 3 (Çiz. 3; Res. 3), Kat. No. 4'de (Çiz. 4; Res. 4) Arkadan vurma ve önden çizgi tekniğiyle standart miğferlerin ön kısmına simge uygulanmıştır.

Urartu standart miğferlerinden ön kısmında uygulanan simge daha çok şimşek motifine benzediği görülmektedir (van Loon, 1966: 119). Ayrıca şimşeğe benzeyen sembol savaşçı tanrı, Teişeba'ya ait bir sembol ise, bununla tanrısal güçler tarafından desteklenen Urartu savaş gücünün sembolize edildiğini düşünebiliriz.

Miğferlerin kenarı ise bilindiği gibi birçok çıkıntıdan oluşmakta ve her iki tarafta çene bandının veya yanaklıkların tutturulması için iki ile üç delik bulunmaktadır. Nadir olarak ise miğferi çevreleyen astar delikleri mevcuttur. Çıkıntılar arasına ise bazen kraliyeti simgeleyen yazıtlar dövülmüştür. Şimdiye dek İşpuini, Menua ve Argiştı yazıtına sahip standart miğferler bulunmuştur (Belli, 2003: 222).

Miğferlerin ağırlığı kurallara göre 1 kg. den çok daha düşüktür; yani çok kalın ve ağır miğferler mevcut değildir. Sadece istisnai bir iki durum söz konusudur. Yükseklikleri ise 290 ile 350 mm. arasında değişmektedir. Miğferlerin dış çapı, uğramış oldukları şekil deformasyonları yüzünden genel olarak belirsizdir. Ancak buna rağmen genel olarak 220/230 mm x 200/ 210 mm arasındadır (Belli, 2003: 220-223).

3.1.1.1.1.1. Konik

Konik veya kabaca ters huni biçiminde miğferler tek parça tunç levhanın dövülmesiyle yapılır. Urartu Krallığında tunçtan yapılmış eşya ve silahlar üzerine sıkça betimlenen kral, yönetici, süvari, piyade ve savaş arabaları içindeki askerlerin başlarında daima konik biçimli miğfer bulunmaktadır. İncelenen aletler üzerinde konik miğfer betimine Kat. No. 18'de (Çiz. 18) orta genişlikte kemerde siren üzerinde, Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11) zırh göğüslüğünde siren üzerinde, Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15) araba oku süsünde tanrıçaların üzerinde, Kat. No. 46 (Çiz. 46)

orta genişlikte kemerde tanrı üzerinde, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemerde araba içinde askerler üzerinde, Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum parçasında Tanrı Haldi üzerinde ve Kat. No.56 (Çiz. 56; Res. 19) at alınlığında hayvanlar hâkimi üzerinde rastlanmıştır. Urartu yöneticileri ve savaşçıların yanı sıra, tanrıların da benzer miğfer taşıdıkları görülmektedir. Bu miğferlerin yan kenardan çıkıp öne doğru uzanan aslan başlı ejder arasında yer alan kutsal ağaç, stilize olmuş şimşek ve kanatlı cinler en sevilen bezemelerdir.

Aslan başlı ejder arasında stilize olmuş şimşek motifine Tebriz Müzesinde sergilenen Urartu konik miğfer (Kat. No. 1; Res. 1; Çiz. 1) üzerinde görmekteyiz. Tebriz Müzesinde sergilenen konik miğferin bezeme açısından benzeri Ayaniş kazısında ele geçen bir konik miğfer (Kat. No. 48; Çiz. 48) üzerinde rastlamaktayız (Derin/Çilingiroğlu, 2001: 187; Fig. 24).

Çavuştepe kazısında bulunan ve Van Müzesinde kayıtlı tunç miğfer (Belli, 2003: 220) bu tip miğferlerin başka bir örneğini oluşturmaktadır. Miğfer konik biçimlidir. Alın kısmında çatal biçiminde kabartma olarak yapılmış şimşegi andıran bir süsleme ve alt kısmında üç sıra halinde kabartma şeritler bulunmaktadır (Kat. No. 2; Çiz. 2; Res. 2).

Ayrıca Doğu Beyazıt'ta bir kaya mezar üzerinde ele geçen kabartmada Urartulu bir soylu konik miğfer taşımaktadır (Forbes, 1983: Fig. 50). Miğfer betimi form açısından tanıttığımız Urartu konik miğferlere benzemektedir. Miğferin ön cephesinde ve profilden verilen görüntüde yılan başlı ejder figürü dikkat çekicidir.

Eğer konik miğferlerin üzerindeki sahneleri gruplayacak olursak kendi içlerinde 5 grupta toplayabiliriz:

1. Kanatlı güneş kursu içinde tanrı motifi
2. Yılan başlı ejder (Kat. No. 1; Çiz. 1; Res. 1)
3. Hayat ağacına düzenlenen kült sahneler (Kat. No. 48; Çiz. 48)
4. Şimşege benzer sembol (Kat. No. 1; Çiz. 1; Res. 1), (Kat. No. 2; Çiz. 2; Res. 2)
5. Süvari ve savaş arabaların geçişi

3.1.1.1.1.2. Sivri

Sivri uçlu miğferlerin üretimi, merkezi üretim atölyelerinde gerçekleştirilmiştir. Kraliyet silahı üreten uzmanlar, İ.Ö. 9. ve 7. yüzyıl içerisinde en yüksek dönemini yaşamaktaydı. Asıl şeklinin muhafaza edilmesi, sanatı tam olarak bilmeye ve ilgili ustanın marifetine kalmıştı. Sivri miğferlerdeki kakma işlemi ve demirci çekici kullanılarak, keski kalemi ile yuvarlak bir şekilde kesilmiş ve çoğunlukla kızdırılmış iki levha arasında gerçekleştirilmekte idi. Kullanılan ana malzeme ise, dövülerek bir levha haline getirilen bir döküm parçasıydı. Genel olarak günümüze kadar çok fazla hasara uğramadan gelmeyi başarmış olan tunç miğferlerde, iki ya da üç farklı kakma çekici izine rastlanmaktadır.

Sivri miğferlerinin malzeme kalınlığı, orta kısmında azalan levha kalınlığı ile nadiren 1,5 mm.yi aşmaktadır. Ancak kalın olarak işlenmiş olan farklı farklı kabartılı bantlarda ve kenar çevresinde malzeme kalınlığı, kalınlığından bir artış göstererek 3 mm.ye kadar çıkmaktadır. Bazı kopuk uçlu sivri miğferlerde, çok enteresan bir şekilde uç kısımlarının 3 mm.yi aşan bir kalınlığa sahip olduklarına tanık olunmaktadır. Bu ise miğferlerin bitiş kalınlığı ile ilgili olarak önemli bir kanıt niteliğini taşımaktadır.

Karmir-Blur'daki kazılarda ortaya çıkan 20 adet miğferin dört tanesinde Kral I. Argişiti ve II. Sardur'un tanrıları için olan ithaf yazıtları vardır (Çilingiroğlu, 1984: 60-61). Bunlar koni şeklinde olup, tepesinde ucu sivri bir uzantı yer alır. Bunlardan 1953'te Karmir-Blur'dan ele geçen miğferin ön tarafı dikey kabartma çizgi ile süslenmiş olup, bunun her iki yanına geometrik biçimli şekiller eklenmiştir (Kat. No. 4; Çiz. 4; Res. 4). Bu süsleme bir şimşegi andırmakta ve gök tanrısı Teişeba'nın sembolü veya hayvan boynuzu olduğu yorumlanmaktadır (van Loon, 1966: 119). Aynı tip başka bir sivri uçlu miğfer Sadberk Hanım Müzesinde sergilenmektedir (Belli, 2003: 223). Sivri konik biçimli bu miğferin alt kısmında üç sıra halinde kabartma şeritler bulunmakta olup, ön yüzünde çatal biçiminde yine kabartma olarak yapılmış şimşegi andıran bir süsleme yer alır (Kat. No. 3, Çiz. 3, Res. 3). Bunun da yine aynı şekilde Urartuların fırtına tanrısı Teişeba'yi temsil ettiği düşünülmektedir.

Üzerinde hayat ağaçları, bunları kutsayan boynuzlu miğfer giymiş figürlerden oluşan Urartu sivri uçlu miğferleri, İ.Ö. 9. yüzyılıda Asur, Kuzeybatı İran ve Kafkasya'da ki sivri uçlu miğferlere benzemektedirler. Hatta Urartu sivri uçlu miğferlerini Asur örneklerinden alınarak geliştirildiği önerilmiştir (Madhloom, 1970: 137).

Birçok bu tür sivri uçlu miğferin resimleri Asurnasirpal II'nin Kalhu'daki sarayının rölyeflerinde görülmektedir (Akurgal, 1966: 33, Lev. 86). Orada net bir şekilde bir grup Asur askerinin miğferlerindeki süslemelerini dahi görebiliriz ki bunlar, alt tarafındaki bant biçiminde dolaşan çizgiler olarak görülebilir.

İncelenen aletler üzerinde sivri uçlu miğfer betimine Kat. No. 16 (Çiz.16; Res. 9) Anzaf kalkanında birinci sırada yer alan Tanrı Haldi, İkinci sırada yer alan Tanrı Teişeba, üçüncü sırada yer alan Tanrı Şivini, dördüncü sırada yer alan Tanrı Hutuini, beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı sırada yer alan Tanrı Ua, yedinci sırada yer alan Tanrı Nalaini, sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu, dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela, onuncu sırada yer alan Tanrı Anaşpa, on birinci sırada yer alan Tanrı Dieduani ve Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğünde araba içinde olan askerler üzerinde, Kat. No.47 (Çiz. 47) geniş kemerde süvari üzerinde, Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemerde süvari ve araba içinde olan askerler üzerinde, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemerde araba içinde askerler üzerinde rastlanılmıştır.

Genellikle Sivri uçlu miğferlerin çemberi, iki paralel friz içindeki kabartmalı ve kakmalı figürlerle dekore edilir. Eğer Sivri uçlu miğferlerin üzerindeki sahneleri gruplayacak olursak kendi içinde 2 grupta toplayabiliriz (bkz. Tablo. 1):

1. Şimşeye benzer sembol (Kat. No. 3; Çiz. 3; Res. 3), (Kat. No. 4; Çiz. 4; Res. 4).
2. Kabartılı Bantlar (Kat. No. 3; Çiz. 3; Res. 3), (Kat. No. 4; Çiz. 4; Res. 4).

3.1.1.1.1.3. Sorguçlu

İ.Ö. 9. yüzyıldaki Urartu miğferleri, üst kısmında bir sorgucun ve bir çene kayışının bulunduğu yuvarlak bir boşluktan ibarettir.

III. Salmanasar'ın çeşitli seferlerinin betimlendiği Balawat kapısı üzerinde "Sugunia'nın" ele geçirildiği sahnede (King, 1915: Lev. I-III) Urartu askerleri sorguçlu miğferlerle betimlenmişler. Ayrıca Asur kralı Tiglat-pileser III'e ait olan ve Nimrud'da bulunan kabartmalar üzerinde sorguçlu miğfer giyen düşman askerleri betimlenmiştir. Savaştan kaçır durumda betimlenen askerler Urartu askerleri olarak önerilmiştir (Barnett/Falkner 1962: Lev. XLII, LXI, LXV).

İ.Ö. 9. yüzyıl Urartu askerlerinin üzerinde betimlenen sorguçlu miğferler İran'ın kuzeybatısındaki Hasanlu'da (Barnett/Falkner, 1962: Lev. XX, Res. 2. No. 15) bulunan gerçek tunç örnekleri ve (Toprakkale'den alınan) Louvre Müzesinde sergilenen tunç heykeller üzerinde olan sorguçlu miğferlere benzemektedirler (Barnett, 1954: 7-8, Lev. 2. a-b).

İ.Ö. 9. yüzyıl Urartu sorguçlu miğferlerini, Kuzey Suriye, Anadolu ve Kuzey Batı İran asıllı miğferler arasında bir bağlantı olduğunu düşünmekteyiz. Asurlular sorguç şekilli miğferleri Urartulardan benimsemelerini ve sorguçlu miğferi Urartuların yarattığını düşünmekteyiz. Sorguçlu miğferi kullanan topluluklar, örneğin Kuzey Suriye, Hitit, Kuzey Mezopotamya, Kuzey Batı İran ve Urartu Hurri kültürü ile iç içe olduğu bilinmektedir. Bu nedenle sorguçlu miğferin bir Hurri özelliği olabileceği olasılığının düşünülebilir (Çilingiroğlu, 1984: 60- 63).

Urartularda bu tip miğferlerin arkeolojik kazılardan çıkmamasına karşın, kaçak kazılardan ele geçip ve satın alma yoluyla müzeler girip sergilenmektedir. Prähistorischen Staatssammlung/München Müzesinde sorguçlu bir Urartu miğferine rastlamaktayız. Bu miğfer R. B. Wartke tarafından yayınlanmıştır (Wartke, 1993: 77). Miğferde en çok kullanılan bezeme unsuru kabarık bantlardır. Bu bantlardan bir tanesi çeper boyunca miğferi dolaşarak alındaki yılan başlı ejder motifinin kökleriyle birleşmektedir. Diğerleri ise sorgucun yan kapaklarına işlenmiştir. Sorgucun alt ve üst kapaklarını birleştiren perçinlerin hemen kenarına işlenmiş olan bantlar sorguç boyunca uzanmaktadır ve perçinlere sınır çizmektedir. Sorgucun uç kısmı ise

perçinlerle miğfere eklenmiş boğa başı figürü ile süslenmiştir. Boğanın gözleri patlak, dudakları ise kıvrık belirtilmiştir (Kat. No. 5; Çiz. 5; Res. 5). Ayrıca incelenen aletlerden Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer üzerinde aslanın avladığı askerin başında sorguflu miğfer betimlenmiştir.

3.1.1.1.2.Taraklı

Bu tip miğferlerin alın kısmında başlayarak miğfer arka kısmına devam eden tarak biçimli çıkıntı oluşturulur. Ele geçen bu tip miğferlerin bazılarında iki eşit parçadan oluşan üçgen biçimli omuzluğa rastlanılmaktadır.

Tokyo'daki Ancient Orient Müzesinde konik taraklı (Kat. No. 6; Çiz. 6) bir Urartu miğferi mevcuttur. Bunun üzerinde kanatlı boğalar ve onları boyunlarından tutan hayvanlar hâkimi figürü bulunmaktadır. Yanlarda ve arka yüzde ise miğferi çevreleyen ejder başlı yılan üzerinde ana sahneye doğru tek sıra halinde ilerleyen aslan, kanatlı boğa ve grifon görülmektedir.

Miğferin kenarlarında her iki tarafta, yanaklıkları sabitleştirmek için kullanılmakta olan ikişer veya üçer delik bulunmaktadır.

H.J.Kelner tarafından tanıtılan ve Prähistorischen Staatssammlung/München; Müzesinde kayıtlı olan (Kat. No. 7; Çiz. 7) bir taraklı miğfer üzerinde Kat. No. 6'de (Çiz.6) ki aynı kompozisyona şahidiz (Kellner, 1982: 324-326).

H.Born ve U. Seidl tarafından tanıtılan bir başka Taraklı Miğferde (Born/Seidl, 1995: 192) ise, miğfer ile birlikte birbirine eşit iki simetrik parçadan oluşan tunç bir omuzluk ortaya çıkmıştır (Kat. No. 8; Çiz. 8).

3.1.1.2. Yanaklıklar

Ense siperliği ve bezemeleri gibi miğferlerden ayrı olan yanaklık parçalarının, Mezopotamya ve Anadolu'da Tunç Çağı kültürlerinde yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Susa'da bulunan ve Naram-sin figürlü betimli stelde, Naram-sin

yanaklıkları miğferle betimlenmiştir (Koroğlu, 2006: 82). Anadolu’da ise Kaneş-Karum I b evresi ile çağdaş olan Achemhöyük II. katta ortaya çıkarılan keramikten yapılmış banyo kabı üzerindeki sahnede avlanan prensin (Darga, 1979: 149) deriden yapıldığı anlaşılan yanaklıkları başlığı, yanaklıkları miğferini yansıtmaktadır. Yine Achemhöyük’te bulunan mühür baskısı üzerindeki ilginç sahnede, karşısında oturan tanrıçaya her iki elini uzatan kişinin enseyi ve yanakları kapatan deriden yapılmış başlığı, aynı dönemdeki bir başka özgün yanaklıkları miğfer örneğini sergilemektedir (Özgüç, 1977: 375).

Boğazköy Kral Kapısındaki kabartma üzerinde betimlenen tanrının başındaki yanaklıkları miğfer Hitit tipi miğfer yanaklıklarını yansıtmaktadır. (Bittel, 1976: Res. 148).

Urartu yanaklıkları ilk kez III. Salmanassar’ın görkemli Balawat kapısı tunç kaplamalarda, tutsak Urartu savaşçılarının giydiği miğferler üzerinde görülmektedir (Madhloom, 1970: 37-42). Balawat kapısı tunç kaplamalarında tutsak Urartu savaşçılarının giydikleri miğferlerdeki yanaklıklar, miğferin organik bir parçası olarak görülür. Urartu bezemeli miğfer yanaklıklarını ‘E’ biçimli ve uzun dar yanaklıkları olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

3.1.1.2.1. ‘E’ Biçimli

İşpuni dönemine ait miğfer yanaklıklarının gösterdiği gibi, ayrı parçadan yapılan Urartu yanaklıkları parçaları miğfere sonradan takılmaktadır (Belli, 2003: 222). ‘E’ biçimli ve İşpuni dönemi miğfer yanaklıklarının benzeyen ve içe doğru çift girinti yapan biçimi sahip olan, kabaca da olsa Kerç yakınındaki Kekuwatskogo kurganında bulunan altından yapılmış İskit miğfer yanaklıkları ile benzerlik göstermektedir (Artamanov, 1970: 133). Eksiksiz ve özgün biçimi ile günümüze değin kadar oksitlenmeye uğramadan iyi korunmuş ‘E’ biçimli Miğfer yanaklıkları (Kat. No. 9; Çiz. 9; Res. 6) Van müzesinde mevcuttur (Belli, 2003: 222).

‘E’ biçimli yanaklıkları (Kat. No. 9; Çiz. 9; Res. 6) üzerindeki çiviyazısı ve özgün biçimi ile tunçtan dövme tekniği ile yapılmıştır. İçeriye doğru girinti yapan

boşluklar ile kenardaki artıklar kesilerek düzeltilmiştir. Yanaklığın üzerine oyuk çizgi tekniği çivi yazısı betimlenmiştir. Akadca ve Urartuca sözcüklerden oluşan “BE. LI SA ıŖ-pu-i-ni” tümcesi okunmaktadır (Belli, 1983a: 344-347).

3.1.1.2.2. Uzun ve Dar

İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarında Urartu miğfer yanaklıklarının daha uzun ve dar levhalarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Çavuştepe (Sardurihinili) kazılarında ortaya çıkarılan II. Sarduri (İ.Ö. 764-735) dönemine ait miğfer yanaklığının (Kat. No. 10, Çiz. 10) özgü biçimi, Urartuların uzun ve dar yanaklıklarını andırmaktadır (Belli, 1983a: 344-347). Bu tip yanaklıklar İŖpuni dönemi miğfer yanaklığından, hem de çağdaş Asur miğfer yanaklıklarının biçiminden farklıdır.

Çavuştepe’den ele geçen (Kat. No. 10, Çiz. 10) uzun ve dar yanaklık tunçtan dövme tekniği ile yapılmıştır ve üzerinde herhangi bir bezeme bulunmayan Akrep Tepe miğfer yanaklığı (Artamanov, 1970: 133) ile Toprakkale’de (Rusahinili) bulunan tunçtan yapılmış savaşçı figürlerindeki miğfer yanaklıklarının biçimine (Barnett, 1954: lev.2) benzemektedir.

Ayrıca incelenen aletler üzerinde Kat. No. 16 (Çiz.16; Res. 9) Anzaf Kalkanında birinci sırada yer alan Tanrı Haldi, İkinci sırada yer alan Tanrı Teişeba, üçüncü sırada yer alan Tanrı Şivini, dördüncü sırada yer alan Tanrı Hutuini, beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı sırada yer alan Tanrı Ua, yedinci sırada yer alan Tanrı Nalaini, sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu, dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela, onuncu sırada yer alan Tanrı Anaşpa, on birinci sırada yer alan Tanrı Dieduani, on ikinci sırada yer alan Tanrı Şelardi ve Kat. No. 53’de (Çiz. 53) at koşum parçası üzerinde yer alan Tanrı Haldi figürü uzun ve dar yanaklıkla betimlenmişler.

3.1.1.3. Omuzluklar

Urartu savaş aletlerinde önemli bir yer tutan miğfer ve bunlara ait omuzluklar, bir çok açıdan önemlidir.

Günümüzde Tokyo'daki Ancient Orient Müzesinde yer alan ve sanat piyasasında ayrı bir değeri olan konik taraklı Urartu miğferi (Kat. No. 8; Çiz. 8) mevcuttur.

Taraklı miğfer ile birlikte birbirine eşit iki simetrik parçadan oluşan tunç bir omuzluk ortaya çıkmıştır. Parçaların her biri yassı bir metal levhanın üçgen haline getirildikten sonra kenarının yarım daire şeklinde kesilmesinden oluşmaktadır. Üçgenlerin delik çıkıntısının bulunduğu kısımdan sivri açığa kadar olan bölgeden bir parça çıkartılmış ve boğaz kesiminde dikey delikler açılmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki, yassı levhalar boğaz kesiminden alta giyilen kıyafete dikilmiştir. Bu omuzluğun eski örneğini kuzeybatı İran'da Hasanlu'nun IV (İ.Ö. 1200-800) tabakasında rastlanmıştır. Halen İran Bastan Müzesinde sergilenmektedir (Kat. No. 11; Çiz.11).

Urartu bezemeli bir omuzluk H.Born, U.Seidl tarafından yayınlanmıştır (Born/Seidl, 1995: 152-154). Üçgen şekilli omuzluğun uç sağ ve sol köşeleri nokсандır. Boğaz kısmında 8 sıra dairesel delik görülmektedir. Omuzluğun yüzeyi ise geometrik motiflerle bezelidir (Kat. No. 12; Çiz. 12). Omuzluk değişik kalınlıklarda dikey frizlerle bezenmiştir. Çizi bezeklerle ayrılmış frizlerin içleri çeşitli geometrik motiflerle bezelidir. Motiflerin çoğunluğunu noktalar oluşturmaktadır. Noktaları ise şerit frizler sınırlandırmaktadır. Bezeme kuşağı simetrik olarak oluşturulmuştur. Sağ taraftaki ilk bezekli friz tomurcuklarla doldurulmuş dikey bir şerit halindedir. Bunu bir boşluktan sonra tıpkı ilkinde benzeyen şekilde bir başka friz takip etmektedir. Üçüncü filizde hemen hemen birbirlerinin içine geçmiş 'V' şeklinde sıralanan ana motifin iki ucu iki tomurcuk motifiyle belirginleştirilmiştir. Filiz boyunca uzanan 'V' motifinin iki yanında ayrıca tomurcuk motifleriyle sınırlandırılmıştır. Tekrar boş frizden sonra omuzluğun ana motifine ulaşır. Ana motif en dışta kullanılan frizlerin arasına yapılmış tomurcuk frizlerin içine işlenmiş bir baklava motifi görülmektedir. Baklava motifinin içinde ise

kenarları izleyerek çepeçevre tomurcuklarla yapılmış bir bezeme unsurunu oluşturmaktadır. Sol taraftaki bezeme kuşağı ise sağ tarafta ki bezme ögesinin simetrik sahnesidir. Ayrıca frizlerin uç kısmında tomurcuklarla kapatılmıştır. Sağlam kalmış bağlantı kenarından anlaşıldığı kadarıyla boylu boyuna açılmış delikler iç kenarda tomurcuklarla bezenmiştir.

Urartuların yay ve cirit ile uzaktan savaşmış oldukları bilinmektedir. Bu tür bir savaş durumunda dik bir omuz zırhı yararsız niteliktedir. Ancak demir kılıçların yayılması ile birlikte yakın savaşlar da yapılmaktaydı. Sivri taraklı miğferler ile birlikte omuz levhaları kılıç darbelerine karşı koruyuculuk görevi üstlenmekteydiler. Özellikle at üzerinden gelen darbelere karşı oluşturmaktaydılar.

3.1.2. Kalkanlar

Urartu maden işçiliğinin en güzel örneklerini kalkanlar sergiler. Urartu kalkanlarının sınıflandırılması ve tanımlanmasında kullanılan iki ayrı grup metot kullanılır. Bu metotlardan ilki, farklı tarihlere ait olan Asur kabartmaları üzerinde resmedilen Urartu askerlerin taşıdığı kalkanlara bakılarak eserlerin tarihlenmesine dayanır bu metodun en ilginç özelliği ise kabartmalarda görülen ve tarihlenen kalkanların örneklerinin genellikle kazılarda ele geçmemiş olmasıdır. Diğer metot ise birçok Urartu kazısında ortaya çıkartılan kalkanların arkeolojik tarihlenmesine dayanır. Her iki metodu dikkate alarak yapılacak bir sınıflama gerçeği daha iyi yansıtabilecek gibi görülebilir. Asur kabartmaları üzerinde, Urartulu askerlere ait olarak veya Urartu yapılarının duvarları üzerine asılı olarak gösterilen ve genellikle Urartu malı olduklarına inanılan kalkanların bir örneği ilk defa 1997 Ayanis kazısında ortaya çıkmıştır (Çilingiroğlu, 1997: 119). Urartulara ait olduğu önerilen en erken kalkan betimlemeleri, Asur III. Salmanasar'a ait olan Balawat kapısı üzerinde görülür. Asur kralının saltanatının erken yıllarından beri Urartu üzerine yaptığı seferleri betimleyen kabartmalar üzerinde Urartu askerleri ellerinde küçük ortaları kabarık kalkanlar taşırlar (King, 1915: 5-6). Kabartmada Urartu askerleri küçük kalkanları ile birlikte sorguçlu miğfer ve kısa tunik ile tanımlanırlar. Kalkanların

ortalarında gözlenen kabarıklar, çeşitli Urartu kazılarında ortaya çıkartılan ve yazıtları sayesinde kesinlikle Urartu malı oldukları saptanan ‘umbo’lar olmalıdır. Ancak çapları çok küçük olan bu tür kalkanların gerçek örnekleri şimdiye dek ele geçmemiştir.

Asur kralı II. Sargon’un sekizinci seferi sonunda yağma ettiği Musasir kentinin betimlendiği Korsabad kabartması üzerinde görülen Haldi tapınağının ön cephesinde ortalarından aslan başları olan kalkanlar resmedilmiştir (van Loon, 1966: Res. 5b). Duvarlar ve payeler üzerine asılı duran bu kalkanlar ile ilgili bilgiler seferin kayıtlarını içeren yazıtlarda da vardır. Tableti kaleme alan yazıcı, bu kalkanların altından yapıldıklarını ve ağırlıklarının yaklaşık olarak 25 kilogram (5 talent, 12 mina) geldiğini yazmaktadır (Luckenbill, 1927: 173; Çilingiroğlu, 1997: 118-119). Bu kalkanların som altından yapılmış olabileceği şüphelidir. Büyük olasılıkla bu kalkanlar tunçtan yapılmış ve ince bir altın tabakasıyla kaplanmıştır. Ortasında bir aslan protomu olan bir kalkan 1997 kazılarında Ayanis’ten ele geçmiştir. Ayanis Haldi Tapınağı duvarlarına asılmış, ortasında 5 kg. ağırlıkta kükreyen bir aslan başının bulunduğu (Kat. No. 14; Çiz. 13a-b-c; Res. 7) 1 metre çapındaki kalkan bu tip kalkanlarının en güzel örneğidir (Derin/Çilingiroğlu, 2001: 180; Fig. 12).

İ.Ö. 9. yüzyılın ortalarında Asur’da yaygın olarak kullanılan bu tip kalkanların çağdaş Kuzey Suriye Kent Devletleri sanatında da kullanıldığı bilinmektedir. Kargamış (Woolley/Barnett, 1953: Lev. B60b) Zincirli (Akurgal, 1966: 104; Res. 66) ve Sakçagözü (Akurgal, 1966: 90, Lev.23b) kabartmalarında merkezi hayvan başlı kalkanların betimlendikleri ve bu örneklerin Asur örneklerinden daha eskiye tarihlendikleri bilinmektedir.

Bu tip kalkanlar batıda, Girit’de İda mağarasında, Yunanistan’da Delfi’de bulunmuştur (Kunze, 1948: Lev. 1-3, 6-7). Batı dünyasında bulunan bu kalkanların 8. yüzyıldaki. Urartu örneklerinden esinlenerek yapıldığı önerilmektedir (Azarpay, 1968: 23).

Anzaf Kalkanı, Urartu sanatının geleneksel kategorilerinden birisini oluşturan kraliyet kalkanlarının bilinen en erken örneğidir. Anzaf Kalkanının bir diğer özelliği de, Asur kraliyet sanatının en güçlü iktidar imgelerinden biri olan ‘aslan avı’ temasına benzer bir sahne içermesidir. Aslan avı, II. Asurnasirpal’in sarayını süsleyen av sahnelerinin en çok göze çarpan temasını oluşturur. Anzaf Kalkanında

aslan avı teması tersine çevrilmiş, aslanlar Asur askerlerine saldırırlarken betimlenmiştir.

Urartu kalkanları ile ilgili yapılacak bir sınıflandırma, kazılardan ortaya çıkmış olan gerçek malzemeler ile yapıma durumundadır. Urartu yayılım sahası içinde yürütülen Altın-tepe (Özgüç, 1969: Fig. 39-40), Kayalıdere (Burney, 1996; Fig.18-20), Karmir-Blur (Kat. No. 13; Çiz. 13) (Piotrovsky, 1955; Fig 8-17), Arin-Berd, Toprakkale (Kat. No. 15; Çiz. 15; Res. 8) (Piotrovsky, 1950: Pl.X,1) ve Ayanis (Zafer/Çilingiroğlu, 2001; Fig. 11) gibi birçok Urartu kalesinde çok sayıda kalkan gün ışığına çıkartılmıştır. Bu kalkanlar dekoratif adak kalkanları ve bezemesiz kalkanlar olarak iki ayrı grupta toplanabilir. Çapları 60 cm. ile 100 cm. arasında değişen adak kalkanları üzerinde, bantlar arasına yerleştirilmiş birbirini takip eden aslan ve boğa motifleri vardır. Hayvanlar her zaman yatay ekseninde simetrik ve dikey ekseninde ise ayna görüntüsü olacak şekilde resmedilir (Bérczi/vd, 2000: 231-239). Aslan veya boğalar kalkan üzerindeki tek merkezli 3 frizin içine yerleştirilmişlerdir. S. Bérczi makalelerinde bu simetrik bezemenin detaylı incelemesini yapmış ve 9 gruba ayırmıştır. Urartular en eski örnekleri vermeleri açısından önemlidir. Burada kullanılan inceleme sistemi Etno-matematik adı ile bilinir (Bérczi, 2001: 39-52).

Bu tip kalkanlar sadece bir yönden bakıldığında düzgün olarak görülebilirler. Bu nedenle motiflerin düzgün olarak algılanabilmesi için kalkanların her zaman bir yönde asılı olmaları veya durmaları gerekmektedir. Asılma yönü değişmesi durumunda hayvanların simetrisi de bozulur. Farklı dönemlere ait olan bu tip dekoratif kalkanlar üzerindeki bezemeler birkaç küçük detayın dışında hep aynıdır. Farklılık gösteren hayvan dizilerini/frizleri ayırmada kullanılan geometrik ve/veya tomurcuk motifleridir. Dekoratif kalkanlar genellikle onu yaptıran ve tanrıya adak eden krala ait bir adak yazıtına sahiptir. Adak edilen tanrı hemen her zaman Tanrı Haldi'dir (Çilingiroğlu, 1997: 118-119).

Tunçtan dövme tekniği ile yapılan ve Urartu sanatını yansıtan adak yazıtlı kalkanlar üzerinde, kudret ve kuvvetin simgesi olan aslan ve boğa motifleri betimlenmiştir. Aslanlar, yüzlerinde şiddeti gösteren hırlayan ve açığağızlılardır. Urartu saray sanatında sanatçılar, yöneticiler tarafından belirlenen katı kurallar çerçevesinde eserlerini yapmakla yükümlü olmuşlardır. Nitekim kalkanlar üzerindeki aslan ve boğa motifleri, özde ve biçimde herhangi bir değişikliğe uğramaksızın

Urartu Krallığının sonlarına değin aynı biçimde kopya edilmiştir (Belli, 1967-1977: 205).

Diğer grup kalkanlar ise öncekiler ile aynı boyutlarında ve formda olmasına karşın, üzerlerinde bezeme olmayanlardır.

Anzaf Kalesinde Tanrı Haldi'ye adanan metal eşya ve silahların konulduğu küçük odada 1995 yılında tunç parçadan oluşan bir adak kalkanının (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) bir kısmı bulunmuştur. Kalkanın yüzünde Urartu tanrılarının düşmanlara verdiği savaş sahnesi betimlenmiştir (Belli, 1998: 35).

Urartu tunç kalkanlarına en yakın olan kalkanlar, Girit'teki Idaean Zeus'un mağarasından alınan tunç levhadan kalkanlardır. Mezopotamya, Anadolu, Suriye ve Urartu'dan alınan ikonografik unsurlu Girit kalkanlarının dekorasyonlarının varlığı, İ.Ö. 7. ve 8. yüzyıllar arasında, Batı Asya ve Ege'nin sanat merkezlerine katkıda bulunmuşlardır. Batı Asya'da tam olarak karşılıkları bulunmaması nedeniyle, bu kalkanlardaki Urartu kompozisyonları, İ.Ö. 8. yüzyıldan itibaren Urartu kültürüne özgü niteliklerin Batıya doğru yayıldığına açık bir göstergesidir. Fenomen, muhtemelen, Arğişti'nin sınırlarını genişletmesi, Kuzey Suriye şehir devletlerinin ortaya çıkışı ve bunların daha sonra Asur hükümdarlığı çatısı altında birleşmesi ve Batı pazarının Doğu ürünlerine yönelik ticari talebi gibi çeşitli faktörlerin sonucu olabilir (Azarpay, 1968: 21-24).

İncelenen aletler üzerinde kalkan betimi Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı sırada Tanrı Ua, yedinci sırada Tanrı Nalaini, dokuzuncu sırada Tanrı Arsimela, onuncu sırada Tanrı Anapşa, on ikinci sırada Tanrı Dieduani, on üçüncü sırada Tanrı Şelardi ve Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemerde siren figürü tarafından taşındığı saptanmıştır.

3.1.3. Kemerler, Levhalar

3.1.3.1. Kemerler

Günümüzde giysilerin ayrılmaz parçası kemerlerin önemi eski çağlarda da aynıydı. Özellikle Anadolu'nun doğusunda, belirli bir döneme damgasını vuran Urartular, genellikle tunçtan nadiren de gümüşten çok sayıda kemer üretmiş ve kullanmışlardı. Kemerler devlete bağlı saraya bağlı atölyelerinde üretiliyordu. Başlangıçta metal ince tunç levha haline getirilir, ardından kabartma ve çizgi tekniğiyle bezemeler işlenirdi. Kemerleri deriye veya kumaş gibi astara tutturmak için dış kenarına düzenli aralıklarla küçük ip delikleri açılırdı.

Madeni kemerlerin Urartu sanatında bilinen ilk örneklerini, Asur kralı Salmanassar III'e ait ünlü Balawat Kapısının (King, 1915: Lev. I-III). Kabartmalarındaki Urartulu askerlerin bellerinde görmekteyiz. Bilimsel ve kaçak kazılarda gün ışığına çıkartılmış olan ve büyük bir kısmı mezar buluntusu olan çok sayıdaki Urartu kemer ve kemer parçalarının kesin tarihleri ve en erken örnekleri ise, üzerindeki çivi yazılı yazıtları ile Kral Sarduri II dönemine aittir (Belli/Kellner, 1986: 317).

Tunç kemer, en fazla örneğe sahip olduğumuz zırhın bir parçasıdır. Kemerlerde çok nadir olarak kraliyet yazıtlarına rastlanmakta ve nadiren resmi zırh parçası olarak geçmektedir. Bu kemerler savaşçıları koruyan bir zırh niteliğinde idiler. Aynı zamanda hançer, bıçak, kılıç gibi aletleri ve bunların kınlarını da taşımak/asmak amacı ile de kullanılmış olmalıydılar. Ayrıca kılıç kısmen de olsa kemere takılıyordu. Tunçtan dövme ve kazıma tekniği ile yapılan ve arkası kösele ile kaplı bulunan Urartu kemerleri kullanım açısından iki tür olmalıdır. Bunlardan ilki ve yoğun kullanım bulmuş olanı bele bağlanan kemerlerdir. Genellikle 1-1,4 metre uzunluğunda ve 5-17 cm genişliğinde olan bu kemerler, elbisenin veya bazı durumlarda mantonun üzerine bağlanmıştır. Diğer tür kemerler ise genellikle sol omuzdan sağ kalçaya doğru çapraz olarak uzanan, omuzda kuşanılan kemerlerdir. Genellikle 1 m. ile 2 m. uzunluğunda, 5-15 cm genişliğindedir (Çilingiroğlu, 1997: 122).

Metal kemerler Urartu toplumunun devletleşme süreciyle hız kazanmış gibidir. Soylu sınıfa özgü görünen madeni kemerler birer süs ögesi olmaktan çok bürokratlar arasındaki statü farklılıklarını ifade ediyordu. Süslemenin çeşitliği ve kalitesi, dönemin modası yanında bu türde farklılıkları ayırmada kullanılmış olabilir. Bir tür kötülüklerden koruyucu işlev taşıdıkları da düşünülebilir.

Kadınlarla erkeklerin taktığı kemerler de birbirinden farklıydı. Erkek kemerleri geniş ve uzun, kadınlarındaki kemerler ise dar ve kısaydı. Erkek kemerlerinde daha çok av ve savaş, süvari geçişleri, aslan, boğa, fantastik yaratıklar, hayat ağacı ve hayat ağacının etrafındaki kutsal içerikli sahneler ağırlıktadır. Kadınların kemerlerinde genelde açık havada düzenlenen bir ziyafet sahnesine yer verilir.

Bazı figürler dinsel içeriklidir. Aslan boğa ya da fantastik yaratıkların sırtına basar betimlenen figürlerin tanrıları temsil ettiği düşünülür. Kültle ilgili sahne bazen kemerlerin sağ ucundaki dikdörtgen pano içerisine işlenmiş, alanda çoğu kez belki de kemer sahibini kötülöklere karşı koruduğuna inanılan kutsal ağaç, kanatlı güneş kursu, fantastik yaratıklar, aslan ve boğalar üzerinde betimlenen tanrı gibi figürlere yer verilmiştir. Ölümsüzlüğü temsil eden dini içerikli kutsal ağaç motifi Mezopotamya kaynaklı, Asur'dan alınan bir bezeme ögesidir.

Sıkça rastlanan aslan ve boğa gibi hayvanların avlandığı sahnelerin yanı sıra betimlemeler, Urartu mimarisi ve sosyal yaşamı hakkında da önemli kesitler sunar. Kale ya da bina tasvirleri sayesinde yapılarının ihtişamını hayal edebilir, kale girişleri ve kapıları, çok katlı cephe mimarlığı ve surlar hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Ayrıca Urartu ordusunun düzenli, araba, piyade ve süvari gibi sınıfların varlığı ve kullanılan donanımına da yer verilir.

Kemerlerin bezeme düzeninde simetri uygulanmış, figürler ortadan iki yana doğru hareket halinde birçok kez tekrarlanmıştır. Sık rastlanan savaş sahnelerinde figürler bazen peş peşe ara vermeden tekrar edilirken, bazen de geometrik ve bitkisel rozetlerde panolar içerisine adeta hapsedilir. Ancak birkaç örnekte bu görüntünün dışına çıkılarak olaylar konu bütünlüğü içerisinde canlı biçimde anlatılmıştır. Kimi kemerler yazıtlıdır. Bir satırlık Urartu çivi yazısında, kemerin hangi krala ait olduğu belirtilir. Bu tür kemerleri krallar daha çok savaş veya başka devlet kademesinde başarı göstermiş kişilere bir terfi rütbesi veya hediye olarak vermiş olmalıdır.

Urartu'nun çivi yazılı kemerleri dönemin diğer başka uygarlıklarında görülmez. Bazılarında av ve savaş sahneleri içinde yer alan kral, Asur'da olduğu gibi ya ok atarken ya da kutsal selamlama pozisyonunda betimlenmiştir. Arkeolojik kazılar ve yazılı kaynaklar kemerlerin tapınaklara adak eşyası olarak pek bırakılmadığını gösterir. Bu da güncel hayatta sıklıkla kullanıldığına işaret eder.

Kemerlere yoğun olarak mezarlarda rastlanır. Birer kişisel eşya veya dini inancın bir gereği olarak ölüyle birlikte mezara konulurdu. Mezara ise daha çok katlanarak bırakılırdı. Bunun yanı sıra iskelet üzerinde de bulunanları vardı. Mezar sahibinin önemini, sosyal sınıfını, zenginliğini ve derecesini kemerin süslemesindeki zenginliğiyle birlikte diğer ölü hediyelerini de gösterir (Çavuşoğlu, 2002: 95).

Urartu kemerleri üzerindeki sahneleri gruplayacak olursak kendi içinde 9 grupta toplayabiliriz:

1. Kutsal hayvanların üzerinde ayakta duran tanrılar (Kat. No. 43; Çiz. 43), (Kat. No. 44; Çiz. 44), (Kat. 46; Çiz. 46).
2. Tanrı ve/veya Tanrıçaların düzenlediği kült törenler (Kat. No. 19; Çiz. 19), (Kat. No. 44; Çiz. 44).
3. Tanrı ve/veya Tanrıçalara düzenlenen ziyafet törenleri (Kat. No. 45; Çiz. 45).
4. Avlanan Tanrı ve/veya Tanrıça (Kat. No. 43; Çiz. 43)
5. Savaşa çıkan kral ve ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği kült törenler (Kat. No. 47; Çiz. 47).
6. Kutsal hayat ağacına düzenlenen kült törenleri (Kat. No. 44; Çiz. 44).
7. Savaş sahneleri (Kat. No. 50; Çiz. 50).
8. İnsan, hayvan ve/veya mitolojik yaratıkların av sahneleri (Kat. No. 49; Çiz. 49), (Kat. No. 50; Çiz. 50).
9. Hayvanlı av sahneleri (Kat. No. 50; Çiz. 50), (Kat. No. 55; Çiz. 55a-b).
10. Ziyafet sahneleri (Kat. No. 52; Çiz. 52).
11. Hayvanların koşma ve yürüme durumunda birbirilerini takip ettikleri sahneler (Kat. No. 18; Çiz. 18), (Kat. No. 45; Çiz. 45), (Kat. No. 51; Çiz. 51).
12. Mitolojik yaratıkların koşma ve yürüme durumunda birbirilerini takip ettikleri sahneler (Kat. No. 18; Çiz. 18), (Kat. No. 51; Çiz. 51), (bkz. Tablo. 1).

3.1.3.1.1.Bel kemeri

Urartu sanatında kullanım açısından bele bağlanan kemerler bel kemeri olarak tanıtılmış. Urartu'da yoğun kullanım bulmuş bel kemerleri 1-1,4 metre uzunluğa ve 5-17 cm. genişliğe sahipler. Bu kemerler elbisenin veya bazı durumlarda mantonun üzerine bağlanıyormuş. Genel olarak bel kemerlerini üç grupta geniş (Kat. No. 47; Çiz. 47), orta geniş (Kat. No. 18; Çiz. 18) ve dar kemer (Kat. No. 52; Çiz. 52) olarak sınıflandırabiliriz (bkz. Tablo. 1).

İncelenen aletlerden bel kemeri betimine Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res.9) Anzaf Kalkanı üzerinde birinci sırada yer alan Tanrı Haldi, beşinci sırada Tanrı Turani, sekizinci sırada Tanrı Şebiti ve Kat. No. 30 (Çiz. 30) tekerlek dingil başlığı üzerindeki mitolojik yaratıklar, Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğü üzerindeki araba içinde askerler, Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemerde Tanrı Haldi, Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğferde kutsal hayat ağacına kült yapan insanlar ve askerle, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemerde araba içinde ok atan askerler, Kat. No. 52 (Çiz. 52) dar kemerde ziyafet sahnesini oluşturan ve tahtta oturan kadın ve erkek hizmetkârlar, Kat. No. 53(Çiz. 53) at koşum takımı parçasında Hayvanlar Hakimi üzerinde rastlanılmıştır (bkz. Tablo. 1).

3.1.3.1.1.1. Geniş Kemer

Bu guruba giren kemerlerin en belirgin özelliği, genişliklerinin 12-17 cm arasında olmasıdır (Kat. No. 17; Çiz. 17), (Kat. No. 54; Çiz. 54). Bunun dışında mevcut durumuyla kesin olarak genişlik vermeyen bazı parçaların gerek bezeme çeşidi ve gerekse bezemelerin yerleştirme düzeninden hareketle, geniş kemerler grubunda ele alınmıştır. Geniş kemerleri, üzerindeki sahnelere göre şu şekilde sınıflandırabiliriz.

1. Savaşa çıkan kral ve ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği kült törenler (Kat. No. 47; Çiz. 47).

2. Savaş sahneleri (Kat. No. 50; Çiz. 50).
3. İnsan, hayvan ve/veya mitolojik yaratıkların av sahneleri (Kat. No. 49; Çiz. 49), (Kat. No. 50; Çiz. 50).
4. Hayvanlı av sahneleri (Kat. No. 50; Çiz. 50), (bkz. Tablo. 1).

3.1.3.1.1.2. Orta Genişlikteki Kemerler

Bu gurubu oluşturan kemerlerin genişliği 8-12 cm arasındadır (Kat. No. 18; Çiz. 18).

Orta genişlikte kemerlerde süsleme ön plandadır. Orta geniş kemerleri, üzerindeki sahnelere göre şu şekilde sınıflandırabiliriz.

1. Kutsal hayvanların üzerinde ayakta duran tanrılar (Kat. No. 43; Çiz. 43), (Kat. No. 44; Çiz. 44), (Kat. 46; Çiz. 46).
2. Tanrı ve/veya Tanrıçaların düzenlediği kült törenler (Kat. No. 44; Çiz. 44).
3. Tanrı ve/veya Tanrıçalara düzenlenen ziyafet törenleri (Kat. No. 45; Çiz. 45).
4. Avlanan Tanrı ve/veya Tanrıça (Kat. No. 43; Çiz. 43)
5. Kutsal hayat ağacına düzenlenen kült törenleri (Kat. No. 44; Çiz. 44).
6. Hayvanların koşma ve yürüme durumunda birbirilerini takip ettikleri sahneler (Kat. No. 18; Çiz. 18), (Kat. No. 45; Çiz. 45), (Kat. No. 51; Çiz. 51).
7. Mitolojik yaratıkların koşma ve yürüme durumunda birbirilerini takip ettikleri sahneler (Kat. No. 18; Çiz. 18), (Kat. No. 51; Çiz. 51), (bkz. Tablo. 1).

3.1.3.1.1.3. Dar Kemer

Bu grup içerisine aldığımız kemerlerin genişlikleri, 5, 5/6-8 cm. arasındadır (Kat. No. 19; Çiz. 19), (Kat. No. 52; Çiz. 52). Dar kemerler içerisinde genellikle çok konulu sahnelere yer verildiği görülmektedir:

1. Ziyafet sahneleri (Kat. No. 52; Çiz. 52).
2. Tanrı ve/veya Tanrıçaların düzenlediği kült törenler (Kat. No. 19; Çiz. 19), (bkz. Tablo. 1).

3.1.3.1.2: Omuz Kemerleri

Omuz kemerleri genellikle sol omuzdan sağ kalçaya doğru çapraz olarak uzanan, omuzda kuşanılan kemerlerdir. Genellikle 1 m. ile 2 m. uzunluğunda, 5-15 cm genişliğindedir (Çilingiroğlu, 1997: 122). Bu kemerlerin toka kısmında bağlantı halkası yerine, kemerin orta kısma doğru bir bağlantı halkasının bulunması, uzun kemerlerin belde üst üste gelecek şekilde bir buçuk sarmal dolandığını göstermektedir (Belli, 2003: 186). Kullanım şekli ne olursa olsun genellikle tüm kemerlerin arka yüzleri deri ile kaplanmıştır. Deri, kemerin uzun ve yan kenarları boyunca açılmış delikler ile kemere tutturulmuştur. Bu tür kemerlerin en iyi örneğine Çavuştepe’de rastlanmıştır. Çavuştepe’deki bir asker tarafından kullanıldığı kesin olan 1,53 m. uzunluğundaki örnektir. Çavuştepe örneği uzun kemerlerin at koşumu olarak değil, fakat insanlar tarafından kullanıldığının önemli kanıtıdır (Çilingiroğlu, 1997: 122).

Adana Müzesinde sergilenen omuz kemeri diğer örneğimizi oluşturmaktadır. (Kat. No. 55; Çiz. 55a-b). Noksan kemer iki parçadan oluşmaktadır. ‘B’ parçanın sağ kısmının ilk sahnesini tek katlı bir kale ikinci sahnede ise gagaları arasında tuttukları yılanı çekiştiren karşılıklı kartal motifleri ve ‘A’ parçasında ilk sahnede beş katlı hayat ağacına karşılıklı ön ayaklarını dayayan keçi motifleri, İkinci sahnede kartalların gagalarıyla çekiştirilen yılan ve üçüncü sahnede ise tek katlı kale betimi tekrar edilmiştir.

Ayrıca incelenen aletler üzerinde omuz kemeri betimine Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanında birinci sırada betimlenen Tanrı Haldi, ikinci sırada Tanrı Teişeba, üçüncü sırada Tanrı Şivini, dördüncü sırada Tanrı Hutuini, beşinci sırada Tanrı Turani, altıncı sırada Tanrı Ua, yedinci sırada Tanrı Nalaini, dokuzuncu sırada Tanrı Arsimela, onuncu sırada Tanrı Anapşa, on birinci Tanrı Dieduani, on ikinci

sırada yer alan Tanrı Şelardi ve Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15) araba süsünde Tanrı Şivini, Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 19) at alınığında Hayvanlar Hâkimi üzerinde rastlanılmıştır.

3.1.3.3. Levhalar

Kemerler üzerine bazen bezemeli levha yerleştirilirdi. Kemerler üretildikten sonra kişisel zevkleri üzerinden levhaların yerleştirmesinin ihtimali yüksektir. Tunçtan yapılmış bezemeli bir kemer levhasına (Kat. No. 20; Çiz. 20) Bastam'da, birinci ocağın içinde ele geçmiştir (Kleiss, 1975: 75).

3.1.4. Zırhlar

Savaş kargaşası sırasında giyene, kesici ve delici aletlere karşı belirli bir koruma sağlayan metal ve deriyle yapılmış giysidir. Esas korumasını yakın dövüş silahları olan kılıç, hançer ve balta silahlara karşıdır. Pullar, Memelik Objeler, Zırh Göğüslükleri Zırhları oluşturan parçalar olarak elimize ulaşmıştır.

İncelenen aletler üzerinde zırh betimine Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde birinci sırada yer alan Tanrı Haldi ve Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. At göğüslüğünde araba içinde ok atan asker üzerinde saptanmıştır.

3.1.4.1 Pullar

Urartu uygarlığına ait günümüze kadar gelebilen zırh parçaları, ilk kez 1951 yılında Karmir-Blur kazılarında ortaya çıkan pullu zırhlara ait parçalardan oluşmaktadır. Yerdeki silah yığıntısının içinde aynı tipte tunç pullar bulunmuştur. Ölçüleri 3x1,5 cm. boyutlarında olup, alt taraflar yuvarlatılmış, üst taraflarına ise,

aynı sıraya üç delik delinmiştir (Piotrovsky, 1955: 9-10). Bu deliklerin fonksiyonu, pulların bir zemine dikilmesine yardımcı olmasıdır.

Pullu zırh, Eski Doğuda çok yaygınlaşmış bir savunma silahıydı. Asur rölyeflerinde savaşçıların kısa, kolsuz bir zırh elbisesi giymiş oldukları çok sık görülmektedir (King, 1915: Lev. I-III). Eski Doğu silahları araştırmacıların düşüncelerine göre, bu parçalı zırhlar, yalnızca metalden olmayıp deriden de yapılmış olabilir. Genelde bugüne kadar ortaya çıkarılabilen zırh parçaları tunç ve metaldendi.

1951 yılında Karmir-Blur'da 36. odasında toplu olarak bir yığın farklı eşyanın altında bulunan çok iyi durumdaki pullu zırh (Kat. No. 21; Çiz. 21a-b) Urartuların zırhları hakkında bizi daha çok bilgilendirdi (Piotrovsky, 1955: 9-36).

Farklı boyutlardaki pullarının yerleşimi incelendiğinde, zırhın üzerindeki bazı yerlerde parçaların çok küçük boyutlara kadar düştüğü görülmektedir. Her parça sağ tarafından 7 noktadan oluşan estamp tekniği ile yapılmış bir rozetle süslenmiştir. Bu zırhı oluşturan birçok parçanın arasında dokuz tip görülebilir. Yalnız bazıları bu tiplerin içinde tek bir örnekle kalmıştır. Parçaların ilk tipi çok fazladır. Bu zırh Karmir-Blur'daki tapınağa bir kral tarafından sunulan değerli bir armağan olduğu anlaşılmaktadır. Zırhın bazı parçaları Karmir-Blur'daki bir yangında hasar görmüşlerdir.

40 no'lu odada bulunan ikinci zırhın küçük pulların uzunlukları 3 cm, genişlikleri ise 1,8 cm.dir. Bunlardan yüz elli adet bulunmuştur. Bunlardan başka, oldukça büyük yirmi parça daha bulunmuştur. Uzunluğu 5,5 cm, genişliği 2 cm.dir. Yalnız bu yirmi parçanın sadece orta kısımlarında üç delik vardır (Piotrovsky, 1955: 9-36).

3.1.4.2 Memelik Objeler

Zırh üzerinde koruyucu ve süsleyici nitelikte memelik olarak kullanılan obje (Kat. No. 22; Çiz. 22) 1952 yılında Karmir-Blur kazısında 36 no.lu odada ele geçen ve "Kalkancık" diye adlandırılan, altı ve üstü çivi yazılı bir objeyi, Melikişvili, "Zırh

Plakası”na ait bir parça olarak nitelemiştir (Melikishvili, 1954: 75). Bu tür objelerin zırh üzerinde kullanılmış olabileceği varsayımını doğrulayan bir başka kanıt da, Urartu maden sanatında çok sevilen ve sık kullanılan “ süvari” tasvirinin zırhları üzerinde kullanılan bu objelerin analogisini, Urartu uygarlığının saray sanatı diye tanımladığımız Çavuştepe’de bulunan tunç levha üzerindeki süvarilerin giymiş oldukları zırhlarla görebilmekteyiz (Erzen, 1962: 31). Bu objeler zırhın göğüs doğrultusunda ve her iki meme kısmı üzerinde yer almaktadır. Erken İskit çağına ait Artand’da ele geçirilen buluntulardan zırh plakalarına benzeyenler “Flat conical bronze phalera” olarak tanımlandırıldıkları gibi, Isleham definesinde ele geçirilen at koşum takımları buluntularının dışında, altı tane benzer objenin de savaşçı giysilerinde kullanılmış objeler olabileceği belirtilmiştir (Connor, 1975: 223)

3.1.4.3 Zırh Göğüslükleri

Yazıtlardan, Urartu Kralı Menua ve oğlu I. Arğişti (Kat. No.23; Çiz. 23)’ye ait olduğu anlaşılan, yarım ay biçimli göğüslükler, şimdilik bilinen en eski Urartu zırh göğüslüklerini oluşturmaktadır. Bunların boyutları, 16-18 cm yüksekliğinde ve 18-20,4 cm. genişliğindedir (Belli, 1983b: 361). Meherkapı yazıtından öğrenildiğine göre (Salvini, 1994: 205-210), Urartuların Ay Tanrısı Şelardi’dir. Buna göre, Asur’da olduğu gibi Urartu’da da yarım ay biçimindeki sembollerin Ay Tanrısı Şelardi’ye ait bir sembol olabileceği düşünülmektedir (Piotrovsky,1963: 44). Göğüslüklerin zırh üzerine takılmaları nedeniyle, bunların koruma amacı ile kullanılmış oldukları, üzerine işlenen sembollerin de koruyucu gücü kuvvetlendirdikleri varsayılmaktadır.

Urartularda yarım ay biçimli göğüslüklerin yaygın bir şekilde kullanıldığını, insan-hayvan organlarının birleşmesiyle oluşan karışık yaratıklar ile tanrı ve tanrıça heykellerinin boyunlarına asılmış olan göğüslükler kanıtlar (Karageorghis, 1974: 12).

II. Assurnasirpal dönemine ait Nimrud saray duvarlarındaki kabartmalarda kral ve tanrıçaların taktıkları yarım ay biçimli göğüslükler ile Urartu göğüslükleri arasında büyük bir benzerlik görülür (Hrouda, 1965: 36-52). Altından yapılmış

Ziwiye gerdanlığının biçimi ve üzerindeki bezeme öğeleri (Godard, 1950: 23-24) Urartu gerdanlıklarının ve bezeme öğelerinin benzerini oluşturur. Uçları yılanbaşı şeklinde sonuçlanan ve üzerinde stilize edilmiş insan yüzünün işlendiği tunç Luristan göğüslüğü (Ghirshman, 1964: 380) ile aynı döneme tarihlenen Urartu göğüslüğü arasında gerek stil, gerekse içerik yönünden çok büyük bir benzerlik görülür (Kellner, 1977: 491).

Göğüslüklerin kullanım yönünden en yakın benzerini, Karadeniz'in İskit kurganlarında ortaya çıkarılan zırh göğüslükleri oluşturur. Soylu İskit savaşçısı üzerinde *in situ* olarak bulunan savaş donanımına göre yapılan restitüsyon denemesinde, ortasında yarım ay kabarıklığının bulunduğu yarım ay biçimli benzer göğüslükler, zırh üzerinde boynun hemen altına takılmaktadır (Belli, 1983b:361-371). Bu örnekten dolayı, Urartu göğüslükleri de zırh üzerinde boynun altına takılmış olmalıdır.

İ.Ö. 9. yüzyılın sonlarından krallığın yıkılışına değin kesintisiz olarak yapıлып kullanıldığı anlaşılan farklı büyüklükteki Urartu göğüslükleri, üzerindeki sahnelerin çeşitliliği ile eski Doğu dünyası sanatında eşi az rastlanan örnekleri yansıtmaktadır.

R.B. Wartke'nin 'Toprakkale' adlı kitabında (Warke, 1993: 146-149) gümüş zırh göğüslükleri ile ilgili resimlerden edinilen bilgileri şu şekilde yorumlayabiliriz. Gümüştan dövme tekniği ile yapılmış olan göğüslüklerin alt ve üst kenar genişliği, alttan vurularak dışa doğru kabartılan kalın bir bant çevrelemektedir. Göğüslüklerin orta genişliklerinde karşılıklı hırlayan aslanlar, ayrıca boğalar ve siren figürleri şekillendirilmiştir. Bunların aralarına da yine kabartma tekniği ile rozetler serpiştirilmiştir. Tüm kabartılar da altın yaprakla zenginleştirilmiştir (Kat. No. 24; Çiz. 24; Res. 11).

3.2. Silahlar

3.2.1. Kesici Silahlar

Bütün silahlar içerisinde en kolay taşınabilen ve saklanan silahlar olduğu için en çok tercih edilendir. Temel olarak hem kesici kenarları ve delici uçları vardır. Bu grupta yer alan ve üzerinde bezeme ögesi tespit edilen savaş aleti hançerdir.

Ayrıca incelenen aletler üzerinde kesici silahların betimine Kat. No. 16 (Çiz.16; Res. 9) Anzaf Kalkanında birinci sırada yer alan Tanrı Haldi, İkinci sırada yer alan Tanrı Teişeba, üçüncü sırada yer alan Tanrı Şivini, dördüncü sırada yer alan Tanrı Hutuini, beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı sırada yer alan Tanrı Ua, yedinci sırada yer alan Tanrı Nalaini, sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu, dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela, onuncu sırada yer alan Tanrı Anaşpa, on birinci sırada yer alan Tanrı Dieduani, on ikinci sırada yer alan Tanrı Şelardı ve Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemerde Tanrı Haldi, Kat. No.48 (Çiz. 48) Konik miğferde kutsal hayat ağacına kült merasimi yapan ve ayakta duran askerler üzerinde saptanmıştır.

3.2.1.1 Hançer

Şimdiye kadar Urartu kale ve mezarlarında sürdürülen kazılarda bulunan hançer sayısı çok fazla değildir. Ama incelediğimiz Urartu resim sanatında tanrı, kral, yönetici ve savaşçıların bellerinde bu tür hançerleri taşıdıkları görülmektedir. Selçuk Erez Koleksiyonunda yüzeyi bezeli bir hançere rastlamaktayız (Belli, 2003: 226). Hançer gard bölümünde oval şeklinde kabartma ve kabartmanın içinden çıkarak hançerin ucuna doğru uzanan kabarık ve ucu sivri bir çıkıntıyla betimlenmiştir. Çıkıntı altı sıra halinde oyuk çizgi tekniğiyle yapılmış bantlarla süslenmiştir (Kat. No. 25; Çiz. 25; Res. 12).

3.2.2. Delici silahlar

Ok ve mızrak gibi kesiciler kenarları olmadığı halde sivri uçlarıyla düşmanı yakınına sokmadan etkisiz hale getiren silahlardır.

3.2.2.1. Ok Ucu

Urartu ordusunda kullanılan ok uçları; tunç ve demirden yapılmıştır. Demir ok uçları ise bezemesizdir. Tunçtan döküm tekniğiyle yapılmış olan ok uçları çift mahmuzludurlar.

Urartu ordusunda ok uçları av ve savaşlarda yaygın olarak kullanılmıştır. “Ok uçlarının kovanlı ve özellikle mahmuzlu olanlarının Urartuların doğu komşuları olan atlı kavimlerden öğrenmiş olmalıdırlar” (Bilgi, 2004: 103).

Karmir-Blur kazılarında çıkan 18 okluğun beş tanesinde I. Argiştı ve II. Sardur’un yazıtları yer almaktadır. Bunların içindeki bir oktanlıktan çıkan oklar arasında ele geçen tunç ok ucu üzerindeki yazıtta “Argiştı I Tanrı Haldi’ye bunu armağan etti” yazmaktadır. Aynı durum başka bir oktanlık içinde bulunan 33 tunç uçlu oktan üçü üzerinde de görülür, “II. Sardur efendisi Tanrı Haldi’ye bunu armağan etti” yazmaktadır (van Loon, 1966: 114).

Karmir-Bulur’dan başka Toprakkale kazıları sırasında ele geçen bir okluğun ön yüzünün üst kısmındaki parça çift yatay çizgilerden oluşan üç bantla süslenmiştir. En üstteki iki çizginin arasında muhtemelen Rusa III tarafından Tanrı Haldi’ye çivi yazısıyla bir ithaf yer almaktadır (Bilgi, 2004: 103).

Bazı ele geçen örneklerde ise ok uçları oymabaskı ve oyuk çizgi teknikleriyle süslenmiştir. Halûk Perk Müzesinde estamp tekniğiyle bezenen tunçtan yapılmış bir ok ucuna rastlamaktayız (Kat. No. 26; Çiz. 26; Res. 13). Bezeme ögesini içi boş bir dairesel motif oluşturmaktadır. Ok ucunun her iki yüzünde içi boş dairesel motif üçer kez tekrarlanmıştır.

Ayrıca incelenen aletlerden ok ucu betimine Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı üzerinde sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu, Kat. No. 41 (Çiz. 41a-

b; Res. 18a-b) at göğüslüğünde araba içinde askerler, Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemerde avlanan Tanrı Haldi, Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemerde araba içinde avlanan ve savaş askerler ve yaralanmış aslanlar, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemerde araba içinde avlanan askerler, Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum takımı parçasında avlanan Tanrı Haldi'de rastlanılmıştır.

3.2.2.2. Mızrak Ucu

Mızrak Urartu süvarileri ve piyadelerin kullandığı silahlardan sayılmaktadır. Mızraklar uçları çoğu demir ender olarak da tunçtan yapılmıştır. Sap ve namlu olmak üzere iki bölümden oluşan mızrağın yaprak biçimli namlusu genellikle omurgalıdır. Ahşap sapın girebileceği bir sokete (kovan) sahiptir. Soket bazen namlu gövdesine ekli, bazen de namlu ile birlikte tek paça halindedir.

Haldi'nin sembolü olan mızrak uçlarını saplı olarak yapıp tapınak kapılarına dikmişlerdir. Mızrak uçlarının kovanlı olan örneklerini de adak olarak tapınaklara bırakmışlardır (Bilgi, 2004: 103).

1996 kazı sezonunda Ayanis Kalesinde ortaya çıkartılan tunç mızrak ucu (Kat. No. 27; Çiz. 27; Res. 14a-b) üzerinde II. Rusa'ya ait yazıt "şuri" sözcüğünün genel anlamda silah olduğu düşünülmektedir (Çilingiroğlu, 1997: 142) ve Hurricede silah anlamına gelen şauri'ye olan benzerliğinden ötürü bunu silah olarak silah çevirmek daha doğru olmalıdır (Wilhelm, 1976: 111).

Ayanis kalesinden çıkan tunç mızrak ucu (Kat. No. 27; Çiz. 27; Res. 14a-b), Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde birinci sırada yer alan Tanrı Haldi'nin taşıdığı mızrak betimini benzemektedir.

Ayrıca incelenen aletler üzerinde mızrak betimine Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde dördüncü sırada yer alan Tanrı Hutunini'de, Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. a-b) at göğüslüğünde sekiz ispitli araba üzerinde, Kat. No. 47 (Çiz. 47) geniş kemerde süvaride, Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemerde sekiz ispitli araba içinde avlanan ve savaşan askerler, süvariler ve yaralı aslanlar üzerinde, Kat. No. 54 (Çiz. 54) geniş kemerde sekiz ispitli arabada rastlanılmıştır.

3.2.3 Vurucu Silahlar

Hiçbir kesici kenarı ve ucu olmadığı halde sırf ağırlıklarıyla düşmana zarar vererek saf dışı etmeyi amaçlayan yakın dövüş araçlarıdır. Bu grubu gürzler oluşturmaktadır.

Ayrıca incelenen aletler üzerinde vurucu aletler betimine Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı sırada Tanrı Ua, dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela ve onuncu sırada yer alan Tanrı Anapşa'nın elinde saptanmıştır.

3.2.3.1. Gürz

Gürzler bir savaş aleti olarak vurucu güce sahiptir. Döküm tekniği yapılan gürzlerin içleri yarıya kadar boş olduğu için muhtemelen uzun ağaçtandı ve sap ona ekleniyordu. Önasya resim sanatında, gürzler güç veya sınıf göstergesi olarak törenlerde bazı kişiler tarafından taşınmaktaydı. İğdir mezarlığında 5 ve 9 numaralı açmalarda iki tunç gürz ele geçmiştir. 9 numaralı açmadaki gürz (Kat. No. 28; Çiz. 28) üzerinde zikzak motifi tespit edilmiştir (Barnett, 1963: 38). Ayrıca Tahsin Özgüç tarafından Altıntepe tapınağında Haldi sembolüne bezenmiş bir Urartu gürzüne rastlanılmıştır (Özgüç, 1969: 60).

Anzaf Kalkanı üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 9. sırada yer alan Tanrı Arsimela'nın (Belli, 1998: 63) sağ elinde uzun saplı bir gürz taşımaktadır (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9).

3.3. Taşıma Aletleri

Her hangi bir şeyi bir yerden başka bir yere götürmek amacıyla kullanılan her türlü nesneyi tanımlamak için kullandığımız terimdir. Savaş aletlerini taşımak için tasarlanmış kılıf ve kınlar gelenlikle çürüyeabilen metallere yapıldıkları için ne

kendileri ne üzerilerindeki olası süslemeler ele geçirilebilmiştir. Temel olarak iki alt kategoriye ayrılmıştır. Birincisi sadaklar, ikincisi ise arabalardır. Arabalar ağaçtan yapıldıkları için bölgenin iklimi ağacı korumaya uygun olmadığından elimizde sadece arabaların üzerinde kullanılmış metal parçalar var. Bu parçaları isimlendirirsek birincisi araba ok süsü, ikincisi ise arabanın tekerlek dingilidir. Ayrıca kemerler hançer, bıçak, kılıç gibi aletleri ve bunların kınlarını da taşımak/asmak amacı ile kullanılmış olmalıdırlar ama savaşçıları koruyan niteliği on planda olduğu için ve zırh niteliğinde olduğundan kemerler savunma gereçleri başlığı altında ele alındı.

3.3.1. Sadaklar

Arkeolojik kazılar sonucunda birçok tek parça halinde tunç veya tunç levhanın dövülmesiyle yapılan sadaklar ele geçmiştir (Belli, 2003: 232). Tunç sadakların yanı sıra II. Sargon'un Musasir Tapınağının yağmaladığı sırada diğer silahlarla birlikte 33 adet gümüş sadağın Asur askerlerinin ganimet aldığı bilinmektedir (Çilingiroğlu, 1997: 115-116). Ele geçen sadaklar genelde boru biçimlidir. Ortalama 60-70 cm uzunluğunda ve 10-14 cm genişliğinde olan sadakların alt kısmı kapatılırken, okların konulduğu üst kısmı açıktır. Sadakların omuz ve bele asılmasını sağlamak için sicim ya da kaytan geçirilen iki bağlantı halkası, yine tunçtan veya tunçtan döküm tekniği ile döküldükten sonra, sadağın kenarına perçinlenmiştir (Belli, 2003: 232). Bu tip sadağa Van Müzesinde rastlanmıştır. Tek parça tunç levhanın dövülmesiyle yapılan sadak, kabaca boru biçimindedir. Sadağın omuz ve bele asılmasını sağlamak için sicim ya da kaytan geçirilen iki bağlantı halkası, tunçtan döküm tekniği ile döküldükten sonra, sadağın kenarına perçinlenmiştir. Arkadan vurularak dışa doğru kabartılan noktalar sadağın üzerindeki bezeme ögesini oluşturmaktadır. Kabarık noktalar üç sıra halinde 25 yatay şeridi sadağın üzerinde oluşturmaktadır.

Sadakların bağlantı halkaları genellikle 'T' biçimindedir. Bağlantı halkaları ile birlikte sadakların ağırlığı ortalama 650-740 gr. arasında değişmektedir.

Sadakların arka kısmı 3-4 cm arasında değişen bir açıklığa sahiptir. Savaşçının sırtına gelen bu kısım, deriyle kaplanmıştır. Derinin dikilmesi için, sadağın açık olan her iki kısmına, üstten aşağıya doğru boydan boya delikler açılmıştır.

Kralların tanrılarına ithaflarını taşıyan çivi yazıtlı oktanlıklardan adak olarak bir takım yerlere bırakılmasından gerekse bir bölümünün üzerindeki tanrı betimlemelerinden söz konusu oktanlıkların kutsal bir amaçla yapılmış olduklarını gösterir. Van müzesinde tunç levhadan dövme tekniği ile yapılan bir Urartu sadak parçası (Kat. No. 29; Çiz. 29) üzerinde “u-ri-iş-he” yazısı olduğu için dikkat çekicidir (Belli, 1983a: 341).

İncelenen aletler üzerinde sadak betimine Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanında ikinci sırada yer alan Tanrı Teişeba, dördüncü sırada yer alan Tanrı Hutuini, beşinci sırada Tanrı Turani, altıncı sırada Tanrı Ua, yedinci sırada Tanrı Nalaini, sekizinci sırada Tanrı Şebitu, dokuzuncu sırada Arsimela, onuncu sırada Tanrı Anapşa, onbirinci sırada Tanrı Dieduani'nin sırtında, Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğünde sekiz ispitli araba üzerinde, Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemerde Tanrı Haldi'nin sırtında, Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğferde askerlerin sırtında, Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum takımı parçasında Tanrı Haldi'nin sırtında saptanmıştır.

3.3.2. Arabalar

Meydan savaşlarının en önemli silahlarının başında kuşkusuz savaş arabaları ve atlar gelmektedir. Doğal çevrenin savaş arabası kullanılmasına olanak tanıdığı Asur ve Kuzey Suriye'de çok erken devirlerden bu yana savaş arabası yoğun olarak savaş gereci olarak kullanılırken, Urartu'da ilk kez I. Arğışti devrinde savaş arabasının kullanıldığını görmekteyiz. Urartu arabalarını betimleme sanatından daha iyi tanımlayabiliriz (Çilingiroğlu, 1984: 60-67).

İncelenen aletler üzerinde araba betimine Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde altı ispitli Asur savaş arabasına, Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğünde sekiz ispitli savaş arabasına savaş sahnesinde, Kat. No. 49 (Çiz.

49) geniş kemerde sekiz ispitli savaş arabasına savaş ve av sahnesinde, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemerde sekiz ispitli savaş arabasına av sahnesinde, Kat. No. 54 (Çiz. 54) geniş kemerde sekiz ispitli savaş arabasına askerlerin geçiş töreninde rastlanılmıştır.

Arabaların kasa, tekerlek, dingil, araba oku ve boyundurukları gibi çeşitli işlevsel elemanlarına ait gerçek buluntuların günümüze kadar çok az ve yetersiz sayıda ele geçmiştir. Ele geçen süslemeli iki araba elemanı bu grupta tanıtılacaktır.

3.3.2.1. Tekerlek Dingil Başlığı

Atlara koşulan iki tekerlekli arabaların, bir ucu kapalı silindirik tunç tekerlek dingili başlıklarıyla kaplanır. Dingil başlıklarının üzeri dini içerikli motif ve sahnelerle bezenir.

K. Tanabe vd. tarafından tanıtılan bir tekerlek dingil başlığının (Tanabe vd,1982: Lev IX, 9) silindir yüzeyi çevreleyen frizlerde mitolojik yaratıklar sıra halinde merkeze doğru yürümektedirler. Betimlenen sahne mitolojik yaratıkların kült töreni yaptıklarını göstermektedir. Sfenksler, kentauroslar, anzular, pegasuslar, ve boğa başlı aslan gövdeli yaratıkların sol ellerinde bakraç biçiminde bir nesne taşımaktalar sağ elleri ise dirsekten bükülerek selam pozisyonundalar. Bezeme alanı tomurcuk gırlant motifleri ile sınırlandırılmıştır. Dışa bakan dairesel yüzde merkezde Tanrı Şivini kanatlı güneş kursu içinde betimlenmiştir (Kat. No. 30; Çiz. 30).

3.3.2.2. Ok Süsü

Araba oku süsü, Urartu arabalarının bir nesnesi olarak ele geçmiştir. Ok süsleri iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım dairesel disk veya oval bir levhadan oluşmaktadır (Kat. No. 31; Çiz. 31; Res. 15). Bu kısmı tanrı motifleriyle süslenir. İkinci kısım ise standart olarak dikine uzanan dillerden ibarettir. R.B. Wartke tarafından tanıtılan (Wartke, 1993: 148; Taf. 85) araba oku süsü oval bir disk ve

dikine uzanan yedi dilden oluşmaktadır. Oval diskin içinde Tanrı Şivini kanatlı güneş kursu sembolüyle boğa üzerinde ayakta duru pozisyonunda betimlenmiştir. Yanlara açılan kanatları ise tanrıçalar tarafından tutulduğu görülmektedir

3.4. At Koşumları

At üstün manevra yeteneği ve savaşlarda yıldırım hızıyla delip geçme kabiliyeti nedeniyle Urartu ordusunun ayrılmaz bir parçasıdır. Urartu krallığında ata çok önem verildiği gözlenmektedir. Sıhke'de bulunan çivi yazılı bir Urartu kitabesinde şunlar okunmaktadır; “İşpuini oğlu Menua söylüyor, Arşibi (kartal) adlı at, birinci Menua ile birlikte 22 locot (11,20 m) atladı” (Haupt, 1926: 53-54). Ayrıca Urartu askerinin gözünde kendisi ile savaşa katılan bir silah arkadaşı gibidir.

At koşum takımları üzerinde yer alan krali adak yazıtları, çökertme, oyuk çizgi ve arkadan vurma tekniği ile yapılmış zengin bezemeler de başta merkezi yönetim olmak üzere Urartu halkı tarafından atlara verilen önem ve değeri çok açık olarak yansıtmaktadır. Söz konusu bezeme öğeleri incelendiğinde bunların büyük bir çoğunluğunun dini içerikli motif ve sahnelerden meydana geldiği hemen dikkati çekmektedir. At koşum takımlarından olan alınlıkların dövülerek yapılmasına karşın gemler, tunçtan dökümle oluşturulmuştur (Bilgi, 2004: 103).

Bu başlık altında gemler, göz siperliği, göğüslük ve alın bandı ele alınmıştır.

3.4.1. Gemler

Urartu'da genel olarak iki tip gem vardır: Yanaklı Gemler ve Kantarma Gemler (Belli, 1983c: 373-384). Kantarma gem, bir ağızlık ve uçlarında iki dizgin halkasında meydana gelir. Yanaklı gemlerde ağızlığın yanı sıra, yanaklıklar vardır (Kat. No. 32; Çiz. 32; Res. 16).

Ağızlık: Gemin, atın ağzının içinde bulunan kısımdır. Ağızlık formu çok fazla bir değişiklik gösteremez; ya düz çubuk formunda ya da çengel ve halka şeklinde birbirine geçmiş iki parçalı katlanan formda yapılandır. İki parçalı katlanan tipteki

ağızlıklar, bazen burmalı şekil gösterirler. Bir grup gemlerin ağızlıkları birbirine geçmiş üç halkadır ve bu ağızlık halkaları üzerinde sivri olmayan dik çıkıntılar bulunmaktadır.

Yanaklık: Gemin ağızlık parçalarının yanlarında, atın ağzının dışında kalan kısımlarına denir. Yanaklıklara dizgin ve başlık kayışları bağlanır. Bu kayış bağlama özelliğinden dolayı yanaklıklar üzerinde delikler yahut halkalar bulunmaktadır. Yanaklıkların çeşitli tip ve süsleme özelliği gösteren şekillerine paralel olarak bu halka ve delikler de değişik formlar gösterir. Gemlerin yanaklık uzunlukları ortalama 15 cm.dir. Dizgin halkaları dâhil ağızlık genişlikleri ise 10-20 cm civarında değişir (Potartz, 1941: 6).

Urartu gemlerine dayanarak Urartu gemleri şu özelliklere sahiptir:

1. Hareketli Yanaklı Gemler:

Bu gurubun gemlerinde yanaklıklar, orta kısımlardaki boru şekilli delik sayesinde ağızlık çubukları üzerinde sağa ve sola rahatlıkla hareket etmektedir. Ancak ağızlığın dış halkaları (dizgin halkaları) geniş olduğundan yanaklıkların çıkması söz konusu değildir.

1.1. Yanaklıkları Dört Halkalı Gemler:

Bu gurubun gem yanaklıkları üzerinde ikişer halkalı ve iki gurup halinde dört tane başlık kayış halkası vardır. Bu gemlerin yanakları üzerinde Urartu kralı Menua'nın ismini taşıyan birer kitabe bulunmaktadır (Kat. No. 33; Çiz. 33).

1.2. Yanaklıkları Üç Halkalı Gemler:

Bu grubun gemlerinde yanaklıklar üzerinde üç başlık kayış halkası bulunmaktadır. Yine yanaklıklar üzerinde Urartu kralı Menua'nın ismini taşıyan çivi yazılı birer kitabe bulunmaktadır (Kat. No. 34; Çiz. 34).

1.3. Yanaklıkları İki Halkalı Gemler:

Bu grubun gem yanaklıkları üzerinde eşit aralıklı iki başlık kayış halkası bulunmaktadır (Kat. No. 35; Çiz. 35)

1.4. Yanaklıkları Üzerinde Delikler Bulunan Gemler:

Bu tür gemlerin bugüne kadar sadece yanaklıkları ele geçmiştir. Ağızlık kısımları yoktur. Muhtemelen bu tür gemlerin ağızlıklarının, metal değil, belki de deri, sıırım yahutta kalın ipler şeklinde olduğu düşünülmektedir (Barnet, 1963: 10). Bu tür gem yanaklıkları üzerinde eşit aralıklı ve aynı yönde delik bulunur. Bunlardan

ortadaki ağızlık, yanlardakiler ise başlık kayışları için yapılmış olmalıdır. Yanaklık üst uçları da, geometrik ya da stilize hayvan başları gibi değişik şekiller gösterir (Kat. No. 36; Çiz. 36) (Yıldırım, 1987: 441-446).

2. Sabit Yanaklıklılı Gemler:

Sabit yanaklıklılı gemler grubunda, gemin ağızlığı ile yanaklıklar birbirine perçinleşmiş yahutta ağızlık parçalarıyla yanaklıklar birlikte dökülmüşlerdir. Gemlerin bu durumu, kullanımda kolaylık sağlamaktadır. “Muhtemelen sabit yanaklıklılı gemler, bir stil gelişimini müteakip hareketli yanaklıklılı gemlerden sonra kullanılmışlardır” (Yıldırım, 1987: 446). Bu tip gemlerin ağızlıklılı ya katlanan formda burmalı veya üzeri dikenlidir yahutta birbirlerine geçmeli üç büyük halka ağızlığı meydana getirmiştir.

Bu grubun içinde, kitabeli olan II. Sarduri Dönemi gemlerini (Azarpay, 1968: 42) ve yanaklık uçları hayvan başları ve uzuvlarıyla süslenmiş II. Argiştı Dönemi gemlerini görüyoruz.

2.1. Yanaklıklılı Düz Gemler:

Bu guruptaki gemlerin yanaklıklılı düz ve eski gelenekte diyebileceğimiz şekilde, yani Menua Dönemi gemlerinin yanaklıklılılarına çok benzer (Kat. No. 37; Çiz. 37).

2.2. Yanaklıklılı Tasvirli Gemler:

Sabit yanaklıklılı gemlerin ikinci gurubunu, yanaklık uçlarında zoomorf başların (at, boğa ve kuş protomları) görüldüğü gemler teşkil etmektedir (Kat. No. 38; Çiz. 38).

2.3. Ağızlıklılı Üç Parçalı Gemler:

Bu tip gemlerin ağızlıklılı ve yanaklıklılı birlikte dökülmüştür. Üç parçalı olan ağızlığın yanlardaki parçaları yanaklığa ekli, ortadaki parça ise bu iki sabit ağızlık parçasını birbirine bağlamaktadır (Kat. No. 39; Çiz. 39).

Gemler, atçılık tarihi bakımından son derece önemli malzemelerdir. Başlangıçta kemik (boynuz) ve ahşaptan yapılan gemlerin sonraları metalden yapıldıklarını öğreniyoruz. İncelediğimiz gemler arasında yazıtlarıyla tanıdığımız gemlere yalnız Urartu kültüründe rastlanmaktadır. Yazıtlarıyla tarihlenen bu gemler, yanındaki arkeolojik belgelerin ve diğer gemlerin stilistik yönden tarihlendirilmesine yardımcı olmaktadır (Yıldırım, 1987: 446-457).

Ayrıca incelenen aletler üzerinde atlar üzerinde gem betimine Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde yedinci sırada yer alan Tanrı Nalaini'nin altındaki kanatlı at ve altı ispitli savaş arabasını çeken atlar üzerinde, Kat. No. 41 (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğünde sekiz ispitli savaş arabasını çeken atlar, Kat. No. 47 (Çiz. 47) geniş kemerde savaş arabasını çeken atlar ve süvarili atın üzerinde, Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemerde sekiz ispitli savaş arabasını çeken atlar ve süvarili atın üzerinde, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemerde sekiz ispitli savaş arabaları çeken atlar üzerinde ve Kat. No. 54 (Çiz.54) geniş kemerde sekiz ispitli savaş arabasını çeken atlar üzerinde rastlanılmıştır.

3.4.2. Göz Siperliği

At göz siperliklerinin en erken örnekleri Mısır'da Tutankamon (İ.Ö. 1366-1357) çağı araba atlarında karşımıza çıkmaktadır (Jacobsthal, 1923-24: 24). Ancak, daha iyi bir şekilde tanınan ve kanımca İskitlerin ki dışında tümü, çok ufak tefek farklılıklarla aynı tipten türemiş gibi görünen Batı Asya Demir Çağ siperlikleri, en erken II. Asurnasirpal (İ.Ö. 883-859) çağı Asur kabartmalarında görülebilmektedir (Wallis Budge, 1914: 14).

Göz siperlerinin Urartu'da Menua (İ.Ö. 810-786) çağından başlayarak tunç örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır (Sevin, 1979: 111-113). Van müzesinde tunçtan dövme tekniği ile yapılan bir at göz siperliği (Kat. No. 40; Çiz. 40; Res. 17) mevcuttur. Bu göz siperlik atın sol gözüne ait olduğu anlaşılmaktadır. Siperliğin üzerinde sola doğru yürüyen bir keçi motifi betimlenmiştir (Belli, 1983a: 343-344).

İncelenen aletler üzerinde at göz siperliği betimine Kat. No. 47 (Çiz. 47) geniş kemerde süvarili atın üzerinde ve Kat. No. 54 (Kat. No. 54) geniş kemerde sekiz ispitli savaş arabasını çeken atlar üzerinde saptanmıştır.

3.4.3. Göğüslük

At göğüslükleri Asur kralı II. Assurnasirpal (İ.Ö. 883-859) ve III. Salmanasser (İ.Ö. 858-824) dönemine ait kabartmalardaki binek atlarının koşum takımları arasında görülmektedir (Layard, 1849: 54). Geniş ve uç kısımları yukarıya kıvrık olan Asur at göğüslükleri, boynun ve yelenin yukarısına giden kısa kayışlarla asılmışlardır. Geç döneme ait yüksek ve yarım ay biçimli Asur göğüslükleri ise; atın göğsü üzerine değil, çene altından boyun kısmına takılır. 1972 yılında Kuzeybatı İran'da Hasanlu IV. Katta ortaya çıkarılan at iskeleti üzerinde bir göğüslük bulunmuştur (Ghirshman, 1964: 35). Bugüne değin benzerlerine çok az rastlanan tunçtan yapılmış resimli at göğüslüğü, Urartu zırh göğüslüklerinden iki kat büyük olup, oldukça yayvan bir görünüme sahiptir (Belli, 1983b: 368). Van Müzesinde 5.11.80 Envanter numarası ile kayıtlı ve üzerinde savaş sahnesi bulunan at göğüs parçası (Kat. No. 41; Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) rastlamaktayız (Çavuşoğlu, 2004: 67-70).

Arkadan vurma ve oyuk çizgi tekniğinde bezenmiş olan levhanın üst bölümünde, içi oyuk çizgi tekniğinde yapılmış püskül dizisiyle bezenmiştir. Altta ise, zıt yönlere hareket halinde iki savaş arabası çevresinde gerçekleşen savaş sahnesi betimlenmiştir. Bu türden göğüslüklerin Urartu'da erken dönemden itibaren hem savunma, hem de dekoratif amaçlı olarak kullanıldığı bilinmektedir

3.4.4. Alın Bandı

Urartularda Menua çağından itibaren levhadan yapılmış at alınlığı kullanılmaktadır. Bunların bazıları kabaca 'T' biçimindedir. 'T' biçimli Urartu at alınlığına (Kat. No. 42; Çiz. 42) Van müzesinde rastlamaktayız. Tunçtan dövme ve oyuk çizgi tekniğiyle yapılan bu at alınlığı üzerinde çizgi bordür içinde çivi yazılı Urartu kitabesi, iki aslan başı motifi ve bir hiyeroglif işareti görülmektedir. Bu alınlık Batı Asya at alınlık tiplerini yansıtmaktadır. Bu tip alınlıklar Demir Çağı boyunca bilinmektedir (Snodgrass, 1964: 163-165). Asur tipi alınlıklar İ.Ö. 9. yüzyıl Asur

kabartmaları üzerinde görülür. Bunlar dar ve dikdörtgen bir levha görünümündedirler. Atların burun delikleri üzerine yerleştirilmiş olup, bu kavis atların kulaklıklarına kadar uzanır (Madhloom, 1970: 2). Kuzey Suriye tipi alınlıklar, üçgen bir metal şerit ya da fildişinden yapılmış ve Zincirli'de ele geçen taş at başı üzerinde görüldüğü gibi çok defa ayakta duran çıplak kadın figürü ile dekore edilmiştir. Öteki aktüel örnekler ise, Luristan (Godard, 1950: 93-96) ve Nimrud'ta (Barnet, 1957: 51-52) görülmektedir.

At alınlığının diğer örneğini Kat. No. 56 (Çiz. 56) oluşturmaktadır. Alınlık tunç levha üzerinde arkadan dövme ve oyuk çizgi tekniğiyle yapılmıştır (Eichler, 1984: Res. 17). Sahnede iki tanrı kanatlı be boynuzlu olarak tasviri edilmiştir. Ortadaki tomurcuk bandıyla iki bölüme ayrılmış olan bezeme alanının üst kısmına; başı cepheden, gövdesi kendi sağına yönelik olarak profilden verilmiş, sivri başlıklı ve kanatlı bir tanrı figür yukarıya kaldırmış olduğu her iki eliyle arka bacaklarından tuttuğu iki yaban keçisini havaya kaldırmış durumda resmedilmiştir. Bezeme alanının alt kısmında da üsttekiyle aynı pozisyonda ancak bu kez ponponlu başlık giymiş, kanatlı bir tanrı figürü her iki elinde iki aslan taşımaktadır. Betimlenen sahne Hayvanlar Hâkimi Destanını yansıtmaktadır.

4. Bölüm: Savaş Aletlerinde Görülen Kompozisyonlar

4.1. Dinsel ve Büyüsel Sahneler

4.1.1. Kutsal Hayvanların Üzerinde Ayakta Duran Tanrılar

Urartu çok tanrılı dinine baktığımızda Tanrı birliğinin birer kutsal hayvanları olduğu görülür. Bu durum Anadolu'da tarihöncesi dönemlerden beri süregelen bir durumdur. Eski Önasya dünyasında; Mezopotamya, İran, Kuzey Suriye, Asur, Hurri, Hitit ve oradan da Urartulara kadar geldiği ele geçen savaş aletleri üzerinde incelenmesiyle saptanmıştır. Ancak bu geleneğin Urartu'ya hangi kültür yoluyla geçtiği kesin olarak saptanmamıştır. Genel olarak tanrılar kutsal hayvanlarının üzerinde bir kollarını 'V' şeklinde bir kıvrım yaparak ileriye doğru uzatmış geleneksel selamlama durumundadır. Diğer kolları yere paralel olarak ileriye doğru uzatılmıştır. Genellikle de bu ileri yere paralel olarak uzattıkları ellerinde çeşitli bir takım semboller tutarlar.

Geleneksel selamlama durumunda betimlenen Urartu tanrıları, bir bacaklarını kutsal hayvanlarının başı veya boynu üzerine diğer bacaklarını kutsal hayvanlarının arka sağrısına veya sırtına koymuş ayakta durmaktadırlar (Belli, 1982: 245).

Kutsal hayvan üzerinde ayakta durur ve selam pozisyonunda betimlenen tanrı figürü Kat. No. 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığında boğa üzerinde, Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemerde boğa üzerinde ve Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanında üçüncü sırada boğa üzerinde yer alan tanrı kanatlı güneş kursuyla betimlenmiştir. Selam pozisyonundan betimlenen tanrılar kanatlı güneş kursuyla birlikte betimlendikleri için muhtemelen tanrı Şivini'ni temsil etmektedirler.

Tanrıların kutsal hayvanlarının üzerindeki pozisyonları, savaşa gider halde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanında İkinci sırada yer alan Tanrı Teişeba aslan üzerinde, üçüncü sırada yer alan Tanrı Şivini boğa üzerinde, dördüncü sırada yer alan Tanrı Hutuini boğa vücutlu akrep kuyruklu ve kanatlı mitolojik yaratık üzerinde, beşinci sırada yer alan Tanrı Turani keçi başlı aslan vücutlu ve kanatlı mitolojik yaratık üzerinde, altıncı sırada yer alan Tanrı Ua grifon üzerinde, yedinci sırada yer alan Tanrı Nalaini kanatlı at üzerinde, sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu kentauros üzerinde, dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela grifon

üzerinde, onuncu sırada yer alan Tanrı Anaşpa sfenks üzerinde, on birinci sırada yer alan Tanrı Dieduani koç başlı, kuş kuyruklu ve kanatlı mitolojik yaratık üzerinde, on ikinci sırada Tanrı Şelardi kentauros üzerinde betimlenmiştir.

Kutsal hayvanlar ve mitolojik yaratıklar üzerinde avlanma pozisyonunda olan tanrılara Kat. No. 43'de (Çiz. 43) orta genişlikte kemerde aslan üzerinde ok atar pozisyonunda Tanrı Haldi, Kat. No. 46'da (Çiz. 46) orta genişlikte kemerde boğa üzerinde ok atan tanrılar, Kat. No. 53'de (Çiz.53) at koşum takım parçasında aslan üzerinde ok atan Tanrı Haldi'ye rastlanılmıştır. Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum parçasındaki Tanrı Haldi'nin avlanma sahnesini benzerini Prähistorischen Staatssammlung/München Müzesinde (Eichler, 1984: 35) 2007 envanter numarasıyla sergilenen bir at koşum parçası olarak düşünülen tunç parça üzerinde rastlamaktayız.

Kat. No. 43 (Çiz. 43)'de kemerin sağ ucunda dikdörtgen pano içerisinde aslan üzerinde ayakta ok atar durumda Tanrı Haldi figür ve onun altında yer alan aslanı ele aldığımızda, aslanın hantal ve stilize olmuş yapısını İ.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirebiliriz. Ok atan tanrının altındaki aslan Ayanis kalkanındakilerden (Derin/Çilingiroğlu, 2001: 179) vücudunun genel yapısı ve detay işlenişi açısından geç dönem özelliği gösteren Guşci Kemerindeki (Barnet, 1963: 194) aslanlarla benzemektedir.

Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15) araba oku süsünde ise Tanrı Şivini kanatlı güneş kursu içinde sola doğru yürür pozisyonunda olan boğa üzerinde ayakta durur vaziyette betimlenmiştir. Tanrının kolları yere paralel olarak uzanmakta ve elleriyle kutsal çiçek tutmaktadır. Yanlara doğru uzanan geniş kanatları iki tanrıça tarafından taşınmaktadır (bkz. Tablo.2).

4.1.2. Kanatlı Güneş Kursu İçinde Ayakta Duran Tanrılar

Kanatlı güneş kursu içindeki tanrı motifini en erken İşpuni döneminde Asur'dan alındığını düşünülmektedir. Tanrı Şivini yazıtlarda Asurların Güneş Tanrısı Şamaş'ın ideogramı ile gösterilmektedir (Piotrovsky, 1965: 41-42; Seux, 1967: 280).. Bu ideogram Urartu çivi yazısında da Asur çivi yazısında olduğu gibi güneş ve günü

ifade etmektedir. Urartu sanatında güneş tanrısı Şivini'nin ikonografik özellikleri diğer Urartu tanrılarınınkinden farklıdır. Birçok bilim adamı tarafından, kanatlı güneş kursunun bu tanrı için sık kullanılan bir sembol olduğu önerilmiştir. Bu Asur'un Güneş Tanrısı Şamaş'ın da sembolüne uymaktadır (Piotrovsky, 1963: 41-43). İncelenen savaş aletleri üzerinde bazen Tanrı Teişeba, Tanrı Şivini gibi güneş kursu içinde betimlenmiştir. Bu konuda N. Özgüç kanatlı güneş kursu içinde betimlenen tanrılarının farklı hayvanlar üzerinde gösterilmeleri nedeniyle kanatlı güneş kursunun tek bir tanrıya ait sembol olmayıp Urartu'da tanrılık sembolü olarak kullanıldığını ileri sürmektedir (Özgüç, 1974: 859). İncelenen savaş aletleri üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9), (bkz. Tablo.2) Anzaf Kalkanında üçüncü sırada yer alan Tanrı Şivini üzerinde, Kat. No. 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığı Tanrı Şivini üzerinde, Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15)'da araba oku süsü Tanrı Şivini üzerinde, Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemerde boğa üzerinde ayakta duru pozisyonda olan tanrının üzerinde kanatlı güneş kursu betimlenmiştir.

Kat. No. 30 (Çiz. 30) tekerlek dingil başlığı üzerinde betimlenen Tanrı Şivi'nin benzerini Prähistorischen Staatssammlung/München Müzesinde 1975, 3168 envanter numarayla sergilenen tunç parça (Eichler, 1984: 28) ve P. Pecorella tarafından tanıtılan (Pecorella, 1980: 191; Taf. 1) at koşum parçası üzerinde betimlenen kanatlı güneş kursu içinde boğa üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenen Tanrı Şivini'ye benzemektedir.

4.1.3. Tanrı ve/veya Tanrıçaların Düzenlediği Kült Törenleri

Kutsal hayat ağacına düzenlenen kült törenleri “Resmi Din” de büyük saygı görmektedir. Bolluk ve bereketin artması için hayat ağacına aşılama törenleri düzenlenir. Kültle ilişkili hayat ağaçlarına bezeme kuşaklarında, dini içerikli seremonilerle birlikte savaş aletleri üzerinde ki sahnelerde görmekteyiz. Bir kemerin (Kat. No. 44; Çiz. 44) sağ ucunda stilize edilmiş, dört katlı, tomurcuk yapraklı hayat ağacı üzerinde güneş kursu figürü ve hayat ağacının sol kısmında ise bir boğa üzerinde ayakta durur pozisyonunda güneş kursu içinde tanrı görülmektedir (Eichler

1984: 18). Güneş kursu içindeki tanrı kütle ilişkili olarak Tanrı Şivini'yi (Piotrovsky, 1965: 49) temsil ediyor olmalıdır. Piotrovsky, Karmir-Blur kemerlerinin birinde, başı üstünde güneş kursu taşıyan diz çökmüş insan figürünün Şivini'ye temsil ettiğini söylemektedir (Piotrovsky, 1966: 324).

Kat. No. 44'de (Çiz. 44) Kemer bele takıldığında önde en göz alıcı noktada hayat ağacına yer verilmesi ve Tanrı Şivini'nin sembolü olan güneş kursunun hayat ağacıyla birlikte betimlenmesi ve ayrıca Tanrı Şivi'ninin hayat ağacına doğru hareket etmesi bu tür sahnenin kütle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

İkinci sahnede Kat. No. 48'de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde tanrı ve/veya tanrıçaların kutsal hayat ağacına düzenlediği kült sahnesi görülmektedir. Kutsal hayat ağacı kartuş içinde ve kartuşun üstünde kanatlı güneş kursu betimlenmiştir. Hayat ağacının kenarlarında selamlama pozisyonunda ayakta durur pozisyonunda iki tanrı ve/veya tanrıçanın arkasında iki silahlı asker figürü betimlenmiştir.

4.1.4. Tanrı ve/veya Tanrıçalara Düzenlenen Ziyafet Törenleri ve Sunulan Adaklar

Ziyafet sahnelerinin en önemlisi, tanrıya ve/veya tanrıçalara düzenlene ziyafet sahnesidir. Bu konuların tarihsel bir olayı mı yoksa farklı bir durumu mu yansıttığını söylemek eldeki parçalara göre oldukça zordur. Tanrıya sunulan Adak merasimine orta genişlikte bir Urartu kemeri Kat. No. 45 (Çiz. 45) üzerinde şahidiz (Çilingiroğlu, 1991: 15-21). Kemerin sağ kısmındaki kompozisyon, ziyafet sahnesi ile çok katlı hayat ağacı ve bunun üzerindeki güneş kursundan oluşmaktadır. Ziyafet sahnesi, tahtta oturan tanrıya hizmet eden üç kişiden ve tanrıya sunulan yemek ile içeceklerin yer aldığı üç ayaklı iki masadan oluşmaktadır.

4.1.5. Avlanan Tanrı ve/veya Tanrıça

Ok atan tanrı figürleri, koşar durumda işlenen üç değişik hayvan üzerinde gösterilmiştir. Tanrıların baş ve ayakları profilden, gövdeleri ise cepheden işlenmiştir. Sağ ayakları hayvanların başına, sol ayakları sırtına basar durumda gösterilmiştir. Tanrılar bellerini saran yarım kollu, dar ve ayak bileklerine dek inen uzun bir giysi giymektedirler. Giysinin etek uçları dikine çizgilerle taranarak, püskül şeklinde gösterilmiştir. Tanrıların vücut işlenişleri aynı olup, başlarında takke veya konik miğfer, arkalarında oktanlık bulunmaktadır. Sağ elleriyle yayı tutmakta, sol elleriyle oku germektedirler. Ayak bileklerine kadar elbise uzatılırken, sağ ayak dizden aşağıya ve adaleli şekilde gösterilmiştir. Başlarından olan takke dikine çizgilerle taralı, saçlar enseye kadar uzanmakta, göz badem şeklindedir. Ağız ve burun çizgilerle belirtilmiştir. Uzun giysi üzerine, sağ omuzdan sol kalçaya doğru yay çizen düz nokta çizgilere yer verilmiştir.

Ok atan tanrılar altında kalan aslanlar; koşar durumda profilden işlenmiştir. Hırlar vaziyetteki aslanlar, ağızları açık, alt dudak yuvarlak, burun enine çizgilerle taralı, göz badem şeklindedir. Çift çizgi ile baştan ayrılan yele, çentiklerle belirtilmiştir. Arka ayaklar yerde, ön ayaklar yere koşut olarak ileri uzatılırken, ön ayakların kürek kemikleri çizgilerle sınırlandırılmıştır. Gövdenin alt sınırını balık kılıcı şeklinde çentikler oluşturmakta, kuyruk arka ayaklara paralel olarak aşağıya sarkıtmıştır. İncelenen aletler üzerinde aslan üzerinde avlanan tanrı betimine Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemer üzerinde Tanrı Haldi ve Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum takım parçası üzerinde Tanrı Haldi'ye rastlanılmıştır.

Ok atan tanrıların altında kalan boğalar; aslanlar gibi koşar durumda profilden işlenmiştir. Boğaların gözleri yuvarlak ve patlak biçimde, burun tek, ağız çift çizgi ile belirtilmiş. Boynuz hilal şeklinde geriye doğru kıvrılmıştır. Enseden kuyruk başlangıcına kadar dikine taranan çizgilerin ucuna küçük halkalar yerleştirilmiştir. Ön ayak kürek kemikleri alttan ve üstten birer çizgi ile sınırlandırılarak belirtilmiştir. Kuyruk, arka ayaklara paralel aşağıya sarkıtmış, uç kısmı dört paralel çizgi ile beşe bölünmüş ve her bölüm dikine çizgilerle taranmıştır. Diğer hayvanlarda olduğu gibi, ön ve arka ayakların eklem yerleri enine çizgilerle belirtilmiştir. İncelenen aletler

üzerinde boğa üzerinde avlanan tanrı betimi Kat. No. 46 (Çiz. 46) orta genişlikte kemer üzerinde rastlanılmıştır. Ayrıca Kat. No. 56 (Çiz. 56) at alınlığı üzerinde avlanan tanrı ve /veya tanrıçalara rastlanılmıştır.

4.1.6. Savaşa Çıkan Kral ve Ordusunun Kutsal Hayat Ağacına Düzenlediği Kült Törenleri

Urartu savaş aletleri üzerindeki resim sanatına Urartu ordusu ve ordunun hayat ağacına düzenlediği kült törenlerin yaygınlaştığı, Urartu ordusunun başarıdan başarıya koştuğu bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemde, ölümsüzlüğü simgeleyen hayat ağacına kült töreni düzenleyen Urartu ordularının, böylece savaşta vurucu güçlerinin sürekli olacağına ve hayat ağacının koruyucu gücünün himayesinde zafere ulaşacaklarına inandıkları önerilebilir.

Savaşa çıkan Urartu orduları hayat ağacının koruyucu gücünden faydalanmak için bu ağaca kült töreni düzenlenir. Kat. No. 47 (Çiz. 47)'de kartuş içindeki kutsal işlevli hayat ağacına yönelik olarak süvarilerin genel yapısı, merasim geçişini göstermektedir.

4.1.7. Savaşan Tanrı ve/veya Tanrıçalar

Anzaf Kalkan (Belli, 1998: Çiz. 17) parçası üzerinde resim sahnesinde, soldan sağa doğru ilerleyen başta ulusal tanrı Haldi olmak üzere, aslan, boğa ve birkaç hayvan organının birleşmesiyle oluşan mitolojik yaratıklar üzerinde ayakta duran diğer Urartu tanrıları ellerinde çok farklı silahlar taşımaktadır. Urartu Tanrıları, karşısındaki Asur Ordusuna aslan ve kartallarıyla birlikte saldırmakta ve Asur Ordusunun büyük bir panik içindeki yenilgisi imgesel olarak betimlenmektedir. Urartu Tanrıları soldan sağa doğru ilerlemektedir. Sağ tarafta ise Asur Ordusu bulunmaktadır.

Savaş sahnesinde Tanrıların önünde birinci sırada Tanrı Haldi, İkinci sırada Tanrı Teişeba, üçüncü sırada Tanrı Şivini, dördüncü sırada Tanrı Hutuini, beşinci sırada Tanrı Turani, altıncı sırada Tanrı Ua, yedinci sırada Tanrı Nalaini, sekizinci sırada Tanrı Şebitu, dokuzuncu sırada Tanrı Arsimela, onuncu sırada Tanrı Anaşpa, on birinci sırada Tanrı Dieduani ve on ikinci sırada Tanrı Şelardi bir sıra düzen içinde gelmektedirler (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9).

4.1.8. Kutsal Hayat Ağacına Düzenlenen Kült Törenleri

Urartu savaş aletleri üzerinde kültle ilgili olduğu en önemli belgesi, hayat ağacının varlığı ve buna yönelik düzenlenen çeşitli törenlerdir. Kutsal içerikli sahneler, Mezopotamya uygarlıklarında olduğu gibi Urartularda, tanrısal bir hayat yenilenmesini ve varlığın ölümünden sonra da süreceğine olan inancı yansıtmaktadır (Belli, 1982: 237). Bunun yanı sıra, hayat ağacının, Urartu sanatında kötülüklerle karşı koruyucu görevi üstlendiği ve bu amaca yönelik olarak değişik eserlerde sıkça işlendiğini bilinmektedir.

Panolardaki hayat ağaçları tomurcuk, narçiçekli ve palmetin tek başına hayat ağacının yapraklarını oluşturabildiği gibi dönüşümlü olarak da, bazen ikisi bazen de üçünün bir arada kullanıldığını görmekteyiz.

İncelenen aletler üzerinde (bkz. Tablo. 1-2) Kat. No. 44'de (Çiz. 44) orta genişlikte kemer ve Kat. No.48'de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde kutsal hayat ağacına düzenlenen kült törenine rastlanılmıştır.

Kat. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer üzerinde hayat ağacının üzerinde kanatlı güneş kursunun yer alması ve kutsal hayat ağacının pano içinde olması. Ayrıca tasvir edilen kanatlı güneş kursu içinde tanrı figürünün kutsal hayat ağacına doğru hareket etmesi sahnenin kült töreniyle alakalı olduğunu göstermektedir.

Kat. No. 48'de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde kutsal hayat ağacının kartuş içinde olması ve kartuşun üstünde kanatlı güneş kursunun yer alması ayrıca tanrı ve/veya tanrıçaların kutsal ağaca yönelik selamlama pozisyonunda olmaları sahnenin kült töreniyle alakalı olduğunu göstermektedir.

4.2. Savaş Sahneleri

Savaş sahnelerinde yenilgiye uğrayan Asur savaşçıları betimlenmiştir. Bu sahnelerde düşman savaşçıları sakalı, bazen sivri külah ve diz kapaklarının altına kadar uzanan elbise giymektedirler. Urartu savaşçılarının sakalsız, yenilgiye uğrayan Asur savaşçılarının ise sakallı verilmesi, yenen ile yenilenin daha belirgin hale sokmuştur. Bu türde betimlenen savaş sahnesini Kat. No. 41'de (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğü, Kat. No. 49'de (Çiz. 49) geniş kemer üzerinde görmekteyiz.

Savaş sahnelerinde Urartu askerleri konik miğferleri zırh ve taşıdıkları savaş aletleriyle, Asur askerleri ise aldıkları ok veya mızrak darbesiyle yere doğru düşmektedirler. Ayrıca bazen Asur savaşçılarının silahlarıyla teslim olma görüntüleri sahnelerde görülmektedir. Asur savaşçılarının savaş arabalarında betimlenişi, at üzerindeki yaralı şekilleri ve yere diz çökmüş biçimde Urartu askerleri tarafından öldürülmeleri görülmektedir. Anzaf Kalkanı (Belli, 1998: 85) üzerindeki savaş sahnesinde Tanrılar, kartal ve aslan gibi yırtıcı hayvanlar Urartu ordusunu desteklemektedirler (Kat. No.16; Çiz. 16; Res. 9). Sahnede Asur askerleri yenilgiye uğrayıp savaştan kaçışları betimlenmiştir.

4.3. Av Sahneleri

4.3.1. İnsanların Av Sahneleri

İncelediğimiz sahnelerde aslan avı, bazılarında ise aslan-boğa avı birlikte işlenmiştir. İnsan, hayvan ve/veya mitolojik yaratıkların av sahnelerine Kat. No. 49'de (Çiz. 49) geniş kemer ve Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer üzerinde tanık olmaktadır. Arabaların içinde insanlar aslanlara yönelik öne ve arkaya ok atar vaziyette betimlenmişlerdir.

Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer üzerinde arabalı askerlerin aslanlara ok atıklarından görülmektedir.

Kat. No. 49 (Çiz. 49) geniş kemer üzerinde araba içinde askerler ve süvariler aslanları ok ve mızrakla avladıkları görülmektedir. Aslanların av sahneleri içinde

farklı pozisyonlarda betimlenmesi, olayı gerçekçi bir biçimde yansıtmaya çabasıyla kaynakları olmalıdır (bkz. Tablo.2).

Ayrıca Kat. No. 6 (Çiz. 6) ve Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğfer üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenen insan iki kanatlı boğanı boyunlarından tutmaktadır. Betimlenen sahne Hayvanlar Hakimi destanını yansıtmaktadır.

4.3.2. Hayvanların Av Sahneleri

Hayvanların av sahneleri, av sahnelerinin başka bir kuşağını oluşturmaktadır. İncelenen aletler üzerinde aslanlar ve kartalların avlandığı Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı, Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer ve Kat. No. 55 (Çiz. 55) omuz kemeri üzerinde rastlanmıştır. Anzaf Kalkanı (Belli, 1998: 75) üzerindeki savaş sahnesinde aslanlar tarafından parçalanmış askerler görülmektedir (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9).

Kat. No. 50 (Çiz. 50) geniş kemer üzerinde arabalı askerlerin aslanlara ok atıklarından ilave aslanlar tarafından parçalanmış insanlar betimlenmiştir.

Kat. No. 55 (Çiz. 55a-b) omuz kemer üzerinde gagaları arasında tuttukları yılanı çekiştiren karşılıklı kartal motifleri betimlenmiştir. Kartallar badem gözlüdür. Açık kanatlarının tüyleri ve kuyrukları yatay çizgilerle belirtilmiştir (bkz. Tablo.2).

4.3.3. Mitolojik Yaratıkların Av Sahneleri

İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer üzerinde sirenlerin avlandığı saptanmıştır. Kemer üzerindeki sirenler sağa ve sola doğru yönelik ok atarken betimlenmişler. Siren betimlerinin benzerini gümüş ve altın kaplamayla oluşan ve Prähistorischen Staatssammlung/München müzesinde sergilenen 1971, 1786 envanterli numaralı bir pektoral üzerinde görmekteyiz (Kellner, 1977: 483; Taf. 1).

4.4.Ziyafet Sahneleri

Ziyafet sahneleri kesintisiz şekilde dar kemerler üzerinde görülmektedir. Bu betimlemeler son derece özenli bir işçilik göstermektedirler. Ziyafet sahneleri saray stilini andırır nitelikte yüksektir. İncelenen aletlerden Kat. No. 52’de (Çiz. 52) dar kemer üzerinde bir ziyafet sahnesi görülmektedir. Sahne soldan sağa, arka arkaya betimlenmiş iki erkek hizmetkâr figürü, arkalıklı taht üzerinde bulunan kadın figürü, ziyafet masası ve masanın sağında yer alan bir diğer erkek hizmetkâr figüründen oluşmaktadır.

4.5. Simetrik Duruşlu Hayvan ve/veya mitolojik yaratıkların Sahneleri

4.5.1. Hayvan Sahneleri

İncelediğimiz aletler üzerinde simetrik hayvan sahnelerine (bkz. Tablo. 1-2) Kat. No. 6 (Çiz. 6) taraklı miğferde yılan başlı ejder üzerinde aslan betimine, Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğferde yılan başlı ejder üzerinde aslan betimine, Kat. No. 13 (Çiz. 13) kalkanda aslan ve boğa betimine, Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11) zırh göğüslüğünde aslan ve boğa betimine, Kat. No. 55 (Çiz. 55) omuz kemerinde keçi betimine rastlanılmıştır.

4.5.1. Mitolojik Yaratıkların Sahneleri

İncelediğimiz aletler üzerinde simetrik duruşlu mitolojik yaratıkların sahnelerine (bkz. Tablo. 1) Kat No. 1 (Çiz. 1; Res. 1) konik miğferde ejder başlı yılan betimi, Kat. No. 6 (Çiz. 6) taraklı miğferde yılan başlı ejder üzerinde kanatlı at ve grifon betimine, Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğferde yılan başlı ejder üzerinde kanatlı at ve grifon betimine, Kat. No. 10 (Çiz. 10) uzun ve dar yanaklıkta grifon

betimine, Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11) zırh göğüslüğünde siren betimine rastlanılmıştır.

Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11) zırh göğüslüğünde betimlenen siren betiminin benzerini Prähistorischen Staatssammlung/München Müzesinde 1971, 1787 envanter numarasıyla sergilenen tunç pektoral üzerinde rastlamaktayız. (Kellner, 1977: 482; Taf. 3).

4.6. Efsanelerden Alınma Sahneler

İki aslanın, boğa ve/veya mitolojik yaratıkların boyun ve ya kuyruklarından baş aşağı tutan Kanatlı tanrı ve ya insan sahnesine birçok kez Urartu savaş aleti üzerinde rastlamaktayız. Savaş aletlerinden ilave Urartu mühür sanatında da aynı pozisyonda olan tanrıya rastlanılmaktadır. Dikkat ettiğimizde Hayvanlar Hâkimi destanı aklımıza gelmektedir. ‘Hayvanlar Hakimi’ destanı bilinen en eski edebi metindir. Dilinin yüceliği, konusunun seçkinliği ve evrenselliği ile ‘destan’ sıfatını alan metin, 3 bin dizeden oluşuyor, ancak günümüze üçte ikisi ulaştı.

Ölmek istemeyen bilge insanın serüvenlerini anlatan destan, Akadca yazılmış ve Mezopotamya’da doğmuş. Destana konu olan kral gerçekten yaşamış ve İ.Ö. 3000 yıllarının ilk yarısında Mezopotamya’daki Uruk kentinde hüküm sürmüştür. Hayvanlar Hakimi destanı, Akad ve Sümer mitolojilerinde geçer. Akad dilinde yazılmış tabletlerden oluşur. Bunlardan günümüzde 11 tablet bulunabilmiştir. Ama bu tabletler eksik olduğu için destan metninin bütünü elde edilememiştir. Aslında 12. tablet de bulunmuştur ancak olayların sırasına uymamaktadır. Bu yüzden ayrı bir versiyon olduğu düşünülmektedir.

1855’te Ninive’de yapılan kazılarda, Asur Kralı Asurbanipal’in İ.Ö. 7. yüzyılda derlettirdiği tabletler bulunmuş, daha sonra Türkiye-İran sınırında ve Irak’taki Nippur antik kenti kazılarında bulunan tabletler de eklenmiştir. Ayrıca Türkiye’de Sultan Tepe ve Boğazköy’de yapılan kazılarda da destanın izi bulunmuşsa da henüz tümü gün ışığına çıkarılmamıştır.

Hayvanlar Hâkimi tasvirini Mezopotamya tasvir sanatında İ.Ö. III. bin yıldan itibaren kullanılmıştır. Ancak bu tasvirin değişik örnekleri görülmektedir. Özellikle mühürlerde kullanılan, Erken Hanedanlar ve Akad dönemi mühür ve mühür baskılarında bazen giysili, çıplak kahraman, ya da mitolojik bir yaratığın aslan, kanatlı boğa veya keçi gibi hayvanlarla mücadelesi şeklinde işlenmiştir (Frankfort, 1977: 76-91). Aynı konuya Babil ve Asur dönemi mühür ve mühür baskılarında da sıklıkla yer verilmiştir (Porada, 1948: 600).

Hayvanlar Hâkimi betimlemesi Anadolu'da, Kültepe silindir mühür baskılarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu mühür baskıları içerisinde Anadolu grubu olarak tanımlanmalarında daha çok mitolojik yaratık olarak işlendikleri görülmektedir. Kaniş Karumu'nun Ib katında bulunmuş bir damga mühürde ise Hayvanlar Hâkimi insan olarak işlenmiştir. Aynı konunun benzeri Asur Ticaret Koloni Çağının erken evrelerini temsil eden Kaniş Karumu'nun II. yapı katına, Asurlu tüccar Lagipum'un evinde bulunmuş olan bir taş kalıp ile buluntu yeri bilinmeyen ve bu gün Yale Üniversitesi Müzesinde olan bir taş kalıpta da yer almaktadır. Bu kalıplarda bir kaide üzerinde ayakta duran, cepheden verilmiş bir insan, her iki yanında ki hayvanları kaldırmış olduğu elleriyle dört ayaklı birer hayvan tutar pozisyonundadır (Biber, 2004: 79-83).

Geç Hitit dönemine ait pek çok kabartmada da farklı pozisyonlardaki "Hayvanlar Hâkimi" karşımıza çıkmaktadır. Kargamış'ta "Haberciler Duvarı" olarak bilinen kabartmalı duvarın ortostatlarından birinde; başı cepheden, gövdesi kendi sağına yönelik durumda, çeşitli hayvanlar arasında ve onlara hâkim pozisyonunda yer almaktadır (Darga, 1992: 244).

Urartular yenilik yaparak 'Hayvanlar Hâkimi' tasvirini savaş aletleri üzerinde betimlemeye başlamışlardır. Tokyo'da Ancient Orient Müzesi (Kat. No. 6; Çiz. 6) ve Prähistorischen Staatssammlung Müzesinde (Kat. No. 7; Çiz. 7) sergilenen taraklı Urartu miğferlerinde rastlamaktayız. Ön yüzde çift boynuz şeklindeki kabartı üzerinde: Anti tetik şekilde yerleştirilmiş kanatlı boğaları boyunlarından tutan 'Hayvanlar Hâkimi' tasviri betimlenmiştir

Urartu dönemine tarihlendirilen ve Doğu Anadolu'da bulunmuş olduğu tahmin edilen, Prähistorischen Staatssammlung/München Müzesindeki ve K 230-76 envanter numarayla sergilenen bir at alınlığı levhası üzerinde (Kat. No. 56; Çiz. 56;

Res. 19), (Eichler, 1984: Res. 17) iki Hayvanlar Hâkimi'nin tasviri yer almaktadır. Ortadaki tomurcuk bandıyla iki bölüme ayrılmış olan bezeme alanının üst kısmına; başı cepheden, gövdesi kendi sağına yönelik olarak profilden verilmiş, sivri başlıklı ve kanatlı bir figür yukarıya kaldırmış olduğu her iki eliyle arka bacaklarından tuttuğu iki yaban keçisini havaya kaldırmış durumda resmedilmiştir. Bezeme alanının alt kısmında da üsttekiyle aynı pozisyonda ancak bu kez ponponlu başlık giymiş, kanatlı bir tanrı figürü her iki elinde iki aslan taşımaktadır.

Urartu'daki 'Hayvanlar Hâkimi' tasvirlerinin Geç Asur örneklerini andırmasına karşılık, özellikle Geç Hitit dönemi betimlemeleriyle çok daha benzerlik içermesi, Urartu'da Mezopotamya geleneklerinden çok Anadolu geleneklerinin devam ettirmiş olduğunu işaret etmektedir.

Savaş aletleri üzerinde rastlanan diğer efsaneden alınan sahne Kat. No. 55 (Çiz. 55a-b) omuz kemerinde rastlanılmıştır. Kemerde gagaları arasında tuttıkları yılanı çekiştiren karşılıklı kartal motifleri betimlenmiştir. Kartallar badem gözlüdür. Açık kanatlarının tüyle ve kuyrukları yatay çizgilerle belirtilmiştir. Kartalların gagaları arasında tuttıkları yılan, Hititler'in "İlluyanka" efsanesi ile ilgili benzer bir efsanenin değişikliğe uğrayarak Urartu sanatına yansması olarak yorumlayabiliriz (Belli, 1981b: 72).

4.7. Hayvanların ve/veya Mitolojik Yaratıkların Koşma ve ya Yürüme Durumunda Birbirlerin Takip Ettikleri Sahneler

4.7.1. Hayvanların Sahneleri

İncelenen savaş aletleri üzerindeki sahnelerin bir kuşağını hayvanların koşma ve/veya yürüme durumunda birbirlerini takip eden sahneler oluşturmaktadır. Bu sahneleri genelde iki grup içerisinde yerleştirebiliriz (bkz. Tablo. 1).

Birinci gurup simetrik gösterilmiş sahnelerdir. Hayvanlar yürür veya koşma pozisyonlarında birbirlerini takip ederken simetrik olarak betimlenmişler. Bu sahneleri adak kalkanlar ve taraklı miğferler üzerinde rastlamaktayız. İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 6 (Çiz. 6) taraklı miğferde aslan, Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı

miğferde aslan, Kat. No. 13 (Çiz. 13) kalkanda aslan ve boğa, Kat. No. 15 (Çiz. 15; Res. 8) kalkanda aslan ve boğa betimine rastlanılmıştır.

İkinci gurubu oluşturan sahneler ise sıra halinde koşar veya yürür durumunda betimlenen hayvanlardır. Kat. No. 18'de (Çiz. 18) orta genişlikte kemerde keçi, Kat. No. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemerde kartal ve boğa, Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğferde türü anlaşılmayan kuş, Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemerde aslan ve boğa betimine rastlanılmıştır.

4.7.2. Mitolojik Yaratıkların Sahneleri

Mitolojik yaratıkların koşma ve/veya yürüme durumunda birbirlerini takip ettiği sahneleri iki grup içerisinde yerleştirebiliriz. Birinci grup simetrik gösterilmiş sahnelerdir. Mitolojik yaratıklar yürür veya koşma pozisyonlarında birbirlerini takip ederken simetrik olarak betimlenmişler. İncelenen aletler üzerinde bu tip sahneye Kat. No. 6 (Çiz. 6) taraklı miğferde pegasus ve grifon, Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğferde pegasus ve grifon betimine rastlanılmıştır. İkinci gurubu oluşturan sahneler sıra halinde koşar veya yürür durumunda betimlenen mitolojik yaratıklardır. İncelenen aletler üzerinde bu tip sahneye Kat. No. 18'de (Çiz. 18) orta genişlikte kemerde siren, Kat. No. 30 (Çiz. 30) tekerlek dingil başlığında sfenks; pegasus; siren; anzu, Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemerde siren betimine rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2).

5. Bölüm: Savaş Aletlerinde Görülen Figürler, Motifler, Yazıtlar

5.1. Figürler

5.1.1.İnsani Figürler

Urartu betimleme sanatında tanrılar normal insan gibi betimlenirler. Betimlenen tanrı ve insan figürleri sahnelerde aynı boyutlarla işlenmişler. Tanrıların insani görünümünün yanı sıra, tanrı sembolleri ve kutsal hayvanlarıyla birlikte betimlendikleri gözlenmektedir. Bu nedende bu başlık altında tanrı ve norma insan figürleri ele alınmıştır.

Urartu eserlerinde ve özellikle tunç eserlerde görülen bir çalışma biçimi, insan başlarında noktalar, halkalar veya balık kılıcı şeklinde doldurulmuş koşut (paralel) çizgilerle stilize edilmiş motiflerdir. Urartu eserlerinde insan gözünün işlenmesinde bir özellik ortaya çıkar. Profilden bakıldığı zaman göz kapağının kenarlarının yanlara doğru abartmalı bir şekilde sivri olarak uzandığı görülür. Fizyonomi bakımından da Urartu insan tasvirlerinde çok önemli bir özellik saptamak olasıdır.

5.1.1.1 Tanrı

Antropomorfik düşünce sonucu tanrının insan biçiminde betimlenmesinin örneklerini erken dönemde Anadolu'daki Hacılarda görmekteyiz. Benzer örnekleri daha sonra Uruk döneminde, Asur ve Suriye'de, yine Anadolu'da Hitit ve Geç Hitit Beylikleri'nde, hayvan ve mitolojik yaratık üzerinde görülmektedir (Kendall, 1977: 41). Urartu savaş aletleri üzerinde rastladığımız hayvan ve mitolojik yaratıklar üzerindeki tanrısal içerikli insan betimlemelerini de bu bağlamda değerlendirmek gerektiği düşüncesini taşımaktayız.

Tanrı ve Tanrıça betimlemelerinde Urartu sanatını yansıtan özellikler açıkça gözlenmektedir. Yapılan çalışmalardan hareket ederek Urartu tanrı betimlemeleri hakkında bu sonuca varabiliriz.

1. Tüm Eski Doğu sanatında olduğu gibi, Urartu sanatında da insan figürlerinin göğüs ve omuzları karşıdan; baş, kol, gövde ve ayakları ise yandan gösterilmiştir.
2. Tanrı, tanrıça, kral ve insan figürleri yandan gösterilirken genellikle sağ kol, bazen sol, bazen de her iki kol “V” biçiminde bir kıvrımla ileriye doğru uzatılarak ya geleneksel selamlama durumunda, ya da sembol veya herhangi bir şey (bakraç, kozalak) tutarken betimlenmiştir.
3. Hemen hemen Urartu tanrıları başlarında boynuzlu bir başlıkla gösterilmişlerdir.
4. Urartu Tanrılarının büyük çoğunluğu kutsal hayvanları ile beraber betimlenmiştir (aslan, boğa ve/veya mitolojik yaratıklar gibi).
5. İçeride dönük kapalı bir ekonominin hüküm sürdüğü Urartu devletinde, Urartu tanrı betimlemelerini taşıyan objelerin pek çoğunun ele geçtiği yerler bunların hiçbirinin ticari bir amaç için kullanılmadığını gösterir. Dolayısıyla buradan da anlaşılıyor ki söz konusu objelerin tanrılara adanmak için, yani kutsal bir amaç için oluşturulmuştur.
6. Bu gereçlerin üzerindeki dinsel içerikli sahnelerin yer aldığı tasvirlerin bazılarında insan biçimli Urartu tanrılar kanatlı olarak gösterilmiştir.
7. Genel olarak Urartu tanrı betimlemelerinde tanrıçalar kutsal hayvanlarının yanında, tanrılar da kutsal hayvanlarının üzerinde bir kollarını “V” şeklinde bir kıvrım yaparak ileriye doğru uzatmış geleneksel selamlama durumundadırlar. Söz konusu betim şekli, eski Doğu Uygarlıklarından Hitit, Asur, Akhamenid Krallıkları ile bu krallıkların etkilediği komşu kültürlerin sanatında, tanrı, cin, kral soyundan gelenler ile soylu sınıftan olan kişileri belirtmek için başvurulan bir ayırt edici özelliktir (Belli, 1982: 245).
8. Genelde savaş aletlerin üzerinde yer alan dinsel içerikli sahnelerde, tanrıların bulunduğu pozisyonları genel hatları ile betimleyecek olursak, çoğunlukla bir kolları selamlama şeklindeyken diğer kollarını yere paralel olarak ileriye doğru uzatmışlardır. Genellikle de bu ileri yere paralel olarak uzattıkları ellerinde çeşitli birtakım semboller tutarlar. Ancak incelenebilen örnekler çerçevesinde Urartu tanrılarının ellerinde tuttıkları sembollerin tek bir tanrıya

özgü, onu tanıtıcı bir sembol olmayıp genelde tanrılık sembolleri olarak kullandıklarını söyleyebiliriz.

9. Geleneksel selamlama durumunda betimlenen Urartu tanrıları, bir bacaklarını kutsal hayvanlarının başı veya boynu üzerine diğer bacaklarını kutsal hayvanlarının arka sağrısına veya sırtına koymuş ayakta durmaktadırlar.
10. Tanrıların kıyafetlerine gelince, Urartu çok tanrılı dininde tanrılar ister baş tanrı ve ulusal tanrıları Haldi olsun, ister Fırtına Tanrısı Teişeba veya Güneş Tanrısı Şivini ya da diğer tanrılar olsun kıyafetleri birbirinin hemen hemen aynısıdır. Genel hatları ile söz konusu giysileri tanımlarsak, Urartu tanrıların çoğunlukla etek uçları püsküllü veya bantlı ayak bileklerine kadar uzun manto giyimlidirler. Bazı örneklerde tanrıların bellerinde kemer vardır. Bazı örneklerde de tanrıların omuz kemer taktıkları görülmektedir (Çilingiroğlu, 1981: 51). Tanrıların üzerinde görülen ikinci kıyafet, ayak bileklerine kadar uzanan ve vücudu saran, kare levhacıklarla, rozetlerle süslü elbisedir.
11. Savaş aletleri üzerindeki tanrı betimlemelerinde, tanrılar hem sakalı hem sakalsız olarak gösterilmişlerdir.
12. Yüzdeki organlara gelince, kemerleri ve etli burnun adeta alnın bir devamıymış gibi gösterilmiştir.
13. Tüm Eski Doğu Toplumlarının insanı gibi Urartu toplumun insanı için de aslan, boğa, keçi, at, kartal gibi belli üstün özelliklere sahip hayvanlar kutsal olarak kabul edildiğini, Urartu tanrı betimlerinin yer aldığı gereçler üzerinde adları verilen kutsal hayvanların ilişkili oldukları tanrılarla beraber işlenmesinden anlayabiliriz. Ayrıca bazı sahnelerde tanrılar grifon, sfenks, kentauros, pegasusu vd gibi mitolojik yaratıkların üzerinde betimlenmişler.
14. Savaş aletleri üzerinde kült içerikli sahnelerin yanı sıra Urartu tanrıları av ve savaş sahnelerinde de betimlenmişler. Savaş sahnelerinde Urartu tanrıları ordunun on sıralarında düşman askerlerine saldırmaktadırlar.

5.1.1.1.1. Haldi

İşpuini'nin hükümrانlığında kraliyet ailesiyle özel bir bağı olan Haldi devlet tanrısı ve Urartu panteonunun temel tanrısı konumuna getirildi (Zimansky, 1998: 33). Bu dönemden itibaren, Urartu kralları Haldi için tapınaklar inşa etmişler. Haldi, Urartu'nun en güçlü iktidar ideolojisinin odağı haline gelmiş, hükümrانlığın gücüne meşruiyet vermiştir.

Urartu tanrı birliğinde Ulusal Tanrı Haldi bütün tanrıların başında gelir. Listede yer alan tüm tanrıların adlarının karşılarında önem derecelerine göre kurban sayılarının bulunduğu listede adına en çok kurban sunulan tanrıdır (Burney, 1993: 107).

Tanrı Haldi aynı zamanda sefere çıkan Urartu krallarını kutsayan bir savaş tanrısıdır. Bu nedenle Urartu kralları kendisine zafer getirmesi için Haldi'ye dua ederlerdi. Buna bağlı olarak çeşitli savunma araçlarının üzerlerine de, bazı Urartu krallarının Haldi'ye çivi yazısıyla olan ithafları yer almaktadır. Böyle bir sadak Toprakkale kazılarında çıkmıştır. sadağın en üsteki iki çizgisinin arasında muhtemelen kral III. Rusa tarafından Tanrı Haldi'ye çivi yazısıyla bir ithaf yer almaktadır (Mallowan, 1972: 22). Diğer bir obje ise Urartu kralı I. Argiştî'nin Tanrı Haldi'ye adadığını belirten üzeri çivi yazılı zırhtır. Tunçtan kabartma rozetlerde süslü ve Argiştî'nin Tanrı Haldi'ye bir yazıtla ithaf ettiği zırh Karmir-Blur'da ele geçmiştir (van Loon, 1966: 115). Savaş tanrısı Haldi'nin kutsandığı tüm tapınaklarda savaş kültürünün varlığını kanıtlayan buluntular ele geçmiştir. Örneğin kılıçlar, ok, yay, kalkan, sadak, kemer, miğfer, mızrak ucu, gibi savaş aletleri, Urartu Savaş Tanrısı Haldi'nin kutsandığı yerlerde ele geçirilmiştir.

Karmir-Blur'da bir sadak içinde bulunan oklar arasında tunç bir ok ucu üzerindeki yazıtta "I. Argiştî, Tanrı Haldi'ye bunu armağan etti" yazmaktadır. Başka bir sadak içinde bulunan 33 tunç uçlu oktan ucu üzerinde ise "II. Sardur, ülkenin efendisi Tanrı Haldi'ye bunu armağan etti" yazmaktadır (Piotrovsky, 1955: 30-49).

Tepe akroterini büyük bir mızrak ucunun oluşturduğu Musasir'deki Haldi tapınağına Asur kralı Sargon II, düzenlediği seferde çok sayıda tunç, gümüş, altın gibi değerli materyallerden büyük bir kısmı dinsel amaçlı olmak üzere mabet de ele

geçmiştir (Çilingiroğlu, 1997: 115-116). Bunun yanı sıra pek çok adak eşyasını da beraberinde götürmüştür. Sözü edilen Musasir'deki Haldi tapınağının cephesindeki sütunlar ve duvarlara asılan kalkanlardan dolayı "kalkan evi" (Azarpay, 1968: 24) adıyla da anılmaktadır. İ.Ö. 721-705 yılları arasında hüküm süren Asur kralı Sargon döneminde kendi askerlerinin yaptığı bir yağmalamayı konu alan kabartma üzerinde (van Loon, 1966: Res. 5b) de söz konusu kalkan ve mızrağın işlendiği bölgeler göz önüne alınırsa bu araçların önemli kült eşyaları olduğu anlaşılır. Örneğın mızraklar, kabartma üzerindeki tapınağın kapısının her iki yanında yer alan mızraklardan büyük bir mızrak ucu ise tapınağın tepe akroterini oluşturur.

İ.Ö. 13-11 yüzyıllarda çoğunluğu Hurri boy ve ulusların oluşturduğu İ.Ö. 9. yüzyılda merkezi devlet düzenine geçişte konfederasyona egemen boyun tanrısı olan Haldi giderek kazandığı ün ile krallığa bağlı feodal bey ve eyalet yöneticileri tarafından da benimsenmiştir. Tanrı Haldi, Urartuların en büyük tanrısı olması ve ele geçen Urartu yazıtlarında bu tanrının ne şekilde sanata yansıdığını belirten bilgi olmamasına karşın, Urartu yazıtlarının çoğu da Tanrı Haldi'ye adanmıştır (Burney, 1993: 108-110).

Urartularda tanrıları çoğunlukla çeşitli hayvanlarla beraber betimlerler ve söz konusu hayvanlar aynı zamanda tanrıların kutsal atribüleri olarak kabul edilmektedir. Urartu'da bugüne kadar ele geçen arkeolojik veriler Haldi'nin kutsal hayvanın aslan olduğunu kanıtlamıştır. Çoğu zaman aslan üzerinde bir ayağıyla aslanın başı diğer ayağıyla da arkada sağrısı üzerine basmış bir şekilde betimlenmiştir. Aslan üzerinde duru pozisyonunda ok atan Tanrı Haldi'ni Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemerde ve Kat. No. 53 (Çiz. 53) at koşum takımı parçası üzerinde görmekteyiz. Bazı durumlar da ise kutsal hayvanının üzerindeki bir tahta oturur şekilde betimlenmiştir

Işık Demeti Tanrı Haldi sembolü olarak tanınmaktadır. İncelenen aletler üzerinde ışık demetini iki vaziyette Tanrı Haldi'yle görmekteyiz. İlk örnekte Aznaf kalkanı (Belli, 1998: 40) üzerinde Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) birinci sırada yer alan Tanrı Haldi'nin vücudunu çepeçevre sarmaktadır. Daire biçimindeki ışık demeti tanrının sol eliyle önde tuttuğu yaya, arkada sağ eliyle mızrak tuttuğu parmak uçlarına, üstte resimleri sınırlayan çizgiye ve aşağıda da diz kapaklarına değin

uzanmaktadır. Işık demeti Tanrı Haldi'nin çevresinde değil, her iki dizinin altından başlayarak ayaklarının altında da devam etmektedir.

Bu görsel betimleme, Meher Kapısı kitabesinde geçen “daşı” yaklaşık ışık anlamına gelmektedir (Salvini, 2006: 203).

İkinci örnekte ise bir orta genişlikte kemer (Çilingiroğlu, 1991: 21) üzerinde betimlenen ziyafet sahnesinde Tanrı Haldi'nin başından yanlara açılan ışık demetiyle tahtta oturur pozisyonunda betimlenmiştir (Kat. No. 45; Çiz. 45).

Urartu panteonunda adı geçen tanrıların bazılarının isimlerinin yazılışında Asur ideogramlarından yararlanılmıştır. Ancak Haldi'nin ismi daima fonetik yazılır. Bu da Haldi'nin yerli bir tanrı olduğunu kanıtlayan bir delil olarak öne sürülebilir. Piotrovsky tarafında Tanrı Haldi'nin adının aslını “Hal” teşkil ettiği ileri sürülmüştür (Piotrovsky, 1965: 41-42). Batı Kafkasya dillerinde bu kelime “Gök” kelimesinin karşılığıdır. Bu durumda, Urartuların ulusal tanrıları, baş tanrılar ve savaş tanrısı gibi nitelikleri olan Haldi'nin adının esası Gök anlamına gelmektedir.

5.1.1.1.2. Teişeba

Tüm Urartu Tanrı birliğindeki tanrıların isimlerinin yer aldığı Meher Kapı yazıtında yer alan tanrılar listesindeki ikinci sırayı Fırtına ve Gök Gürültüsü Tanrısı Teişeba almaktadır (Salvini, 1994: 205-210; Melikishvili, 1960: 27). Bu tanrının atribuları arasında kutsal hayvanı boğasının yanı sıra, şimşek sembolü (yıldırım) ile betimlenmiştir. Urartu krallarına ait çivi yazılı metinlerde Baş Tanrı Haldi'nin yanında Tanrı Teişeba'nın da adı geçmektedir. Teişeba ve konsortu Huba ikilisi yukarı Zap yöresindeki Qumenu'da büyük saygı görmekteydiler (van Loon, 1966: 4). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 44) üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 2. sırada yer alan tanrı elinde taşıdığı şimşek sembolüyle muhtemelen Tanrı Teişeba'yi temsil etmektedir.

5.1.1.1.3. Şivini

Urartu panteonunda önem derecesine göre Teişeba'dan sonra 3. sırayı alan Güneş Tanrısı Şivini olduğu anlaşılmaktadır. Şivini yazıtlarda Asurların Güneş Tanrısı Şamaş'ın ideogramı ile gösterilmektedir (Piotrovsky, 1965: 41-42; Seux, 1967: 280). Bu ideogram Urartu çivi yazısında da Asur çivi yazısında olduğu gibi güneş ve günün ifade etmektedir. Urartu sanatında Güneş Tanrısı Şivini'nin ikonografik özellikleri diğer Urartu tanrılarından farklıdır. Birçok bilim adamı tarafından, kanatlı güneş kursunun bu tanrı için sık kullanılan bir sembol olduğu önerilmiştir (Çilingiroğlu, 1991: 16). Bu Asur'un Güneş Tanrısı Şamaş'ın da sembolüne uymaktadır. Hurri dini ile benzerlikler gösteren Urartu dininde de Hurri Güneş Tanrısı Şimigi ile Şivini'nin önem dereceleri ve işlevleri aynıdır (Piotrovsky, 1965: 41-42).

İncelenen aletler üzerinde (bkz. Tablo.2) Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 48) üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 3. sırada yer alan tanrı ve Kat. No. 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığı, Kat. No. 31'de (Çiz. 31; Res. 16) araba oku süsü, Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer üzerinde betimlenen tanrı figürü muhtemelen Tanrı Şivini'ni temsil etmektedir.

5.1.1.1.4. Hutuini

Meher kapısı yazıtında 4. sırada yer alan Tanrı Hutuini için 2 sığır ve 4 koyun kurban edilmektedir (Salvini, 1994: 205-210). Tanrı Hutuini savaş ile ilgili özelliklere sahip olmasından dolayı, çok büyük bir olasılıkla " Kavga Tanrısı" olarak adlandırılmaktadır (Belli, 1998: 49-50). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 51) üzerinde dördüncü sırada yer alan ve boğa başlı, aslan gövdeli, kartal kanatlı ve akrep kuyruklu mitolojik yaratığın üzerinde ayakta durur pozisyonunda elleriyle mızrak taşıyan tanrı figürü muhtemelen Tanrı Hutuini temsil etmektedir.

5.1.1.1.5. Turani

Meher Kapısı yazıtında 5. sırada yer alan Tanrı Turani için 1 sığır ve 2 koyun kurban edilmektedir (Salvini, 1994: 205-210). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 19) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 53) üzerinde 5.sırada yer alan tanrı muhtemelen Tanrı Turani'ni temsil etmektedir. Tanrı keçi başlı, aslan gövdeli ve kuyruklu, kartal kanatlı mitolojik yaratığın üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiş, sol eliyle kalkan sağ eliyle ise topuz taşımaktadır.

5.1.1.1.6. Ua

Meher Kapısı yazıtında 6. sırada yer alan ve kendisine 2 sığır ve 4 koyun kurban edilen Van Gölünün Kuzeydoğu Bölgesinin yerel Tanrısı Ua olduğu sanılmaktadır (Salvini, 1994: 205-210). Van Gölünün kuzeydoğu kıyısında yer alan Karahan'da bulunan çok sayıdaki çivi yazılı bazalt stel üzerinde adı geçen Tanrı Ua için, Kral Menua kutsal steller ile donatılmış kült alanı yaptırdığını belirtmektedir (Belli, 1998: 55-56). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 6. sırada yer alan tanrı büyük olasılıkla Tanrı Ua'nı temsil etmektedir. Tanrı grifon üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiş sol eliyle kalkan, sağ eliyle bir topuz tutmaktadır.

5.1.1.1.7. Nalaini

Meher kapısı yazıtında 7. sırada yer alan ve kendisine 2 sığır ve 4 koyun kurban edilen Tanrı Nalaini tıpkı Tanrı Ua gibi Van Gölünün Kuzeydoğu Bölgesinin yerel tanrısıdır (Salvini, 1994: 205-210). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 58) üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 7. sırada yer alan tanrı muhtemelen Tanrı Nalani'yi temsil etmektedir. Tanrı

kanatlı at üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiş sol eliyle kalkan sağ eliyle kama taşımaktadır.

5.1.1.1.8.Şebitu

Meher kapısı yazıtında 8. sırada yer alan ve kendisine 2 sığır ve 4 koyun kurban edilen Urmiye Bölgesinin Tanrısı Şebitu olarak geçmektedir (Salvini, 1994: 205-210). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 61) üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 8. sırada yer alan tanrı muhtemelen Tanrı Şebitu'yu temsil etmektedir (Belli, 1998: 60-62). Tanrı kanatlı kentarus üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiş sol elinde yay sol elinde ok taşımaktadır.

5.1.1.1.9. Arsimela

Meher Kapısı yazıtında 9. sırada yer alan ve kendisine 2 sığır ve 2 koyun kurban edilen Tanrı Arsimela (Artu'arasau) olduğu sanılmaktadır (Salvini, 1994: 205-210). Tanrı Arsimela da, tıpkı Şebitu gibi Urmiye Bölgesinin yerel tanrısıdır. İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 62) üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 9. sırada yer alan tanrı muhtemelen Tanrı Arsimela'yı temsil etmektedir. Tanrı grifon üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiş sol eliyle kalkan sol eliyle gürz taşımaktadır.

5.1.1.1.10. Anapşa

Meher Kapısı yazıtında 10. sırada yer alan ve kendisine 1 sığır ve 2 koyun kurban edilen Tanrı Anapşa olduğu sanılmaktadır (Salvini, 1994: 205-210). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res.9) Anzaf kalkanı (Belli,

1998: 64) üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 10. sırada yer alan tanrı büyük olasılıkla Tanrı Anapşa'yı temsil etmektedir. Tanrı sfenks üzerinde ayakta durur pozisyonunda sol eliyle kalkan sağ eliyle topuz taşımaktadır.

5.1.1.1.11. Dieduani

Meher Kapısı yazıtında 11. sırada yer alan ve kendisine 1 sığır ve koyun kurban edilen Tanrı Dieduani olduğu sanılmaktadır (Salvini, 1994: 205-210). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 66) üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 11. sırada yer alan tanrı büyük olasılıkla Tanrı Dieduani'yi temsil etmektedir. Tanrı koç başlı, kanatlı aslan gövdeli, kuş kuyruklu bir mitolojik yaratığın üzerinde ayakta durur pozisyonunda sol eliyle kalkan sağ eliyle bir kama taşımaktadır.

5.1.1.1.12. Şelardi

Meher Kapısı yazıtında 12. sırada yer alan kendisine 1 sığır ve koyun kurban edilen Tanrı Şelardi olduğu sanılmaktadır. Tanrı Şelardi Ay Tanrısı olarak tanınmaktadır (Salvini, 1994: 205-210). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 66) üzerinde tanrıların betimlendiği sahnede 12. sırada yer alan tanrı büyük olasılıkla Tanrı Dieduani'yi temsil etmektedir. Tanrı kentauros üzerinde ayakta durur pozisyonunda sol eliyle kalkan taşımaktadır. Tanrının sağ eli ise noksandır.

5.1.1.2.Normal İnsan

5.1.1.2.1. Erkek

5.1.1.2.1.1.Yaya

Yaya pozisyonunda betimlenen erkek figürü incelenen aletler üzerinde dört tipte görülmektedir. Birinci tipte duru pozisyonunda silah taşıyan askerler kutsal hayat ağacına düzenlenen kült törende görülmektedir. Kat. No. 48'de (Çiz. 48) Ayanis'ten çıkan konik bir miğfer üzerinde iki piyade asker figürü Durur pozisyonunda omuzlarında oktanlık ve yay, bellerinde ise kesici alet taşımaktalar. Askerler ayak bileklerine kadar uzanan manto giymektedirler. İkinci tipi oluşturan erkekler ziyafet sahnesinde hizmetçi olarak görülmektedirler. Kat. No. 52 (Çiz. 52) dar kemer üzerinde iki erkek hizmetçi görülmektedir. profilden betimlenen figürlerin üzerinde ayak bileklerine kadar uzanan bir manto bulunmaktadır. Mantonun etek kısmının iki parçadan oluştuğu anlaşılmaktadır. Üstteki parçanın üzerinde halka bezemeler bulunmaktadır. Belinde iki sıra dikey çizgilerle işlenmiş bir kuşak yer almaktadır. Uzun ve örülü saçlar enseye kadar uzanmaktadır. Üçüncü tipi oluşturan erkekler efsaneden alınma sahnede görülmektedir. Bu tipi oluşturan figürü Kat. No. 6 (Çiz. 6) ve Kat. No. 7 (Çiz. 7) taraklı miğfer üzerinde görmekteyiz. Ayakta durur pozisyonunda erkek kanatlı boğaları boyunlarından tutmaktadır. Dördüncü tipi oluşturan erkekler ise yaralı düşman askerleri oluşturmaktadır. Bu tipi oluşturan betimi Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde Asur askerlerinin üzerinde ok saptanmışken kaçır vaziyette görmekteyiz (bkz. Tablo.2).

5.1.1.2.1.2. Süvari

Süvariler, ata binen askerleri oluşturmaktadırlar. İncelenen savaş aletleri üzerinde süvariler üç gruba ayrılmaktadır. Birinci gurubu oluşturan süvariler savaşa çıkan kral ve ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği sahnede görülmektedir. Kat. No. 47'de (Çiz. 47) geniş kemer üzerinde sağa doğru koşar durumda süvari

konik standart miğfer sahiptir ve sağ eliyle kalkan sol eliyle mızrak taşımaktadır. Süvari, koşar durumdaki atın üzerine, ayaklarını dizden bükerek betimlenmiştir.

İkinci gurubu savaşı ve avlanan süvariler oluşturmaktadır. Kat. No.49'de (Çiz. 49) süvariler koşar durumdaki atın üzerine ayaklarını dizden bükerek oturmuşlar ve başlarında konik miğfer taşımaktalar. Sol kollarını öne uzatarak atın yularını sağ kolları ise yere paralel olarak geri doğru uzanmakta ve sağ elerliye bir mızrak tutmaktadırlar.

Üçüncü grubu oluşturan süvariler ise süvarili düşman askerleridir. Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerindeki savaş sahnesinde Asur süvari askerleri yaralanmış vaziyette savaş sahnesinden kaçarak betimlenmişler. Sahnede düşman askerleri özellikle uzun saçlı ve uzun sakalı betimlenmiştir (bkz. Tablo.2).

5.1.1.2.1.3. Araba İçinde

Önasya ülkelerinde arabalar öncelikle savaş olmak üzere avlanma, ulaşım, yarış gibi çok çeşitli amaçlara hizmet eden tekerlekli taşıt araçları idi.

İ.Ö. ikinci binde dört ve iki tekerlekli arabaların kullanılmasına karşın, İ.Ö. birinci binde dört tekerlekli arabaların kullanılmasından vazgeçilmiştir. Bu çağda sadece iki tekerlekli arabaların yaygın olarak kullanıldığına tanık olmaktadır. Bu çağda savaşlar genellikle arabada ayakta duran askerler ve arabada taşınan savaş teçhizatı ile yapılmakta idi. Ayrıca bu arabalar askerleri savaş alanına taşıyan araçlar olarak da hizmet görmekteydi.

Bu çağın başlıca savaş aracı olan iki tekerlekli arabalar, bu önemli işlevleri nedeniyle devletlerin askeri, siyasi ve sosyo-ekonomik gelişimine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Arabalar bu ülkelerin tasvir sanatında da en çok sevilen ve betimlenen konular arasında yer almaktaydı.

Arabaların kasa, tekerlek, dingil, araba oku ve boyundurukları gibi çeşitli işlevsel elemanlarına ait gerçek buluntuların günümüze kadar çok az ve yetersiz sayıda ele geçmiş olmasından dolayı arabalara ait bilgilerimizin başlıca kaynağı çeşitli materyaller üzerinde betimlenen araba tasvirleridir. Önasya ülkelerinde araba

tasvirleri taş kabartmalar, tunç objeler, çeşitli metal kaplar, mühürler, fildişi levhalar, bazı binaların dış kaplama duvarları, saray odaları veya mezar odalarının duvarları üzerinde olmak üzere çok çeşitli materyal üzerinde yer almaktadır. Bu tasvirlerde arabalar her zaman profilden betimlenmiş olduğundan bazı detayları saptamak ve yorumlamak zor olmaktadır

İ.Ö. birinci binin ilk yarısında Önasya ülkelerinde kullanılan arabaların çekilişini sağlayan araba okları (çeki okları) hakkında yeterli bilgi mevcuttur. Bu çağ arabaların okları (çeki oku), koşum hayvanlarının boyunlarından geçen ve koşum hayvanlarının araba oku ile olan bağlantısını sağlayan ahşaptan bir eleman olan boyunduruk ile araba kasasını birbirine birleştirmeye yarayan ve dolayısı ile arabanın çekilişini gerçekleştiren ahşaptan yapılmış bir eleman olup doğrudan araba kasasına veya dingile bağlanmaktadır. Bu sistem ile arabanın çekilişi gerçekleştirilmektedir.

Önasya araba tasvirlerine bakıldığında çeşitli kültürlerle, hatta bölgelere ait arabalar arasında bazı farklı özellikler göze çarpmakta ise de bu arabaların çok yakın benzerlikler taşıdıkları görülür (Gündüz, 2002: 241-242).

İ.Ö. 9. yüzyıl ve 8. yüzyılın erken safhasına ait erken Urartu arabaları ile daha sonraki yüzyıllara ait geç dönem Urartu arabaları arasında ayırt edici özellikler bulunmaktadır. Ancak her iki dönem arabaları da aynı çekiliş yöntemine sahiptir.

Erken Urartu arabası olan ve Van steli üzerindeki kabartmada iki atla çekildiği görünen İ.Ö. 9. yüzyıl ile İ.Ö. 8. yüzyılın erken safhasına tarihlenen araba tasviri kabartmanın yüzeyinin aşanmış olmasına rağmen erken dönem Urartu arabalarının önemli özelliklerini sergiler. Bu arabanın araba oku (çeki oku) kabaca ve acemice betimlenmiştir. Tek bir merkezi ok gibi araba kasasının altından çıkan bu okun Kıbrıs'taki çağdaşı arabalarda görüldüğü gibi "Y" biçimli bir araba oku olup olmadığını kesinlikle gösteren bir kanıt mevcut değildir. Görülen sadece araba kasasının tabanının altından çıkıp öne uzanan tek bir merkezi çubuğun uzantısıdır ve tasvirde tekerleğin arkasında görülmektedir.

İ.Ö. 9. yüzyıldan İ.Ö. 8. yüzyıl Tiglat-Pileser (İ.Ö. 745-727) dönemine kadar ki Asur kabartmalarındaki arabalarda ve İ.Ö. 8. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Geç Hitit arabalarında sık sık görüldüğü gibi Van'daki Urartu araba tasvirinde arabanın ön kısmı ile araba okunun uç kısmı arasında oval biçimli bir üst araba oku görülmektedir. Koşum atlarına öne doğru değil de, geriye kasaya doğru dönük

pozisyonda betimlenen topuz biçimli eleman, boyunduruk veya araba okunun ucu olabilir.

Toprakkale'den bulunan bir mühür baskısı üzerindeki erken Urartu arabasında ise mühür çok yıpranmış olduğundan araba oku teşhis edilmemektedir. Bu araba İ.Ö. 8. yüzyılın geç safhasına tarihlendirilmektedir. Çünkü mühür baskısının altında Urartu kralı Rusya'ya (İ.Ö. 735-713) ait bir yazıt bulunmaktadır (Özgen, 1983: 113).

İkinci tip Urartu arabalarında arkada kasa tabanının altında dingile tutturulmuş görülen çubuk, araba oku (çeki oku) olabilir. Araba kasası, dingilin ve araba okunun üzerine oturduğundan araba oku özellikle göğüs siperinin önüne doğru eğilmiş durumdadır. Bu suretle, atlar arabaya koşulduğunda araba kasasının tabanı yaklaşık olarak yatay bir pozisyon almaktadır. Bu nedenle araba oku atı sadece boyunduruğa koşmak görevi değil, aynı zamanda kısmen de olsa araba kasasının alt kısmı işlevini de görmektedir. Bu araba oku, diyagonal olarak yerleştirilmiş kısa bir destek çubuğu vasıtası ile ön göğüs siperinin üst kısmına bağlanmıştır. Bu tip Urartu arabalarını tunç miğfer (Calmeyer, 1991: Res. 8), tunç kemer (Özgen, 1983: Res. 13), tunç kemer (Özgen, 1983: Res. 8) ve Karmir-Blur'dan çıkan tunç sadak (Özgen, 1983: Res. 9) üzerinde görmekteyiz.

Urartu araba oklarının tasvirlerde genellikle desenli görülmesi Asur araba oklarına benzer şekilde bu okların da üzerinin dekorasyonlu bir metal ile kaplanmış olabileceği düşündürmektedir.

Geç dönem Urartu arabalarından İ.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen araba tasvirlerinde araba kasasının altından birbirine paralel iki okun çıktığı görülür. Bu tip araba tasvirini Kayalidere den ele geçen tunç kemer (Burney, 1966: Res. 10) üzerinde görmekteyiz

Kayalidere tunç kemer üzerindeki araba tasvirinde birbirine paralel çift çubuk gibi görünen araba okları (çeki oku) kasanın ön göğüs siperinin üst kısmına üçgen biçimli bir destek çubuğu ile tutturulmuştur. Ters dönüş "V" harfi biçimindeki bu çubuğun bir ayağı bir oka, diğer ayağı ikinci bir oka dayanır görünmektedir. Bu şekilde kasanın altında çıkan iki ok görülmesi, bu arabalarda "Y" biçimli bir okun kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Kasanın göğüs siperinin bu ters "V"

biçimli destek çubuğu ile birleştiği üst noktadan boyunduruğa doğru bir üst araba oku da uzanmaktadır (Gündüz, 2002: 242-290).

İncelenen savaş aletleri üzerinde arabaya binen askerler iki gruba ayrılmaktadır (bkz. Tablo.2). Birinci grubu oluşturan askerler savaşa çıkan kral ve ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği kült tören sahnesinde görülmektedir. Kat. No. 47'de (Çiz. 47) geniş kemer üzerinde araba kısmı eksik iki atın çektiği savaş arabası ve eksik iki asker figürü betimlenmiştir. Kemerin sol ucunda sağa doğru yönelik koşar durumda olan atlar profilden işlenmiştir. Görünümü tüm olan atın ağız ve burunu çizgilerle belirtilmiştir. Kuyruk, arka ayaklara paralel olarak aşağıya sarkıtır. Kuyruğun başlangıcında, koşut çizgiyle uç kısmıysa yatay çizgilerle bezelidir. At dinamik yapısıyla, ince uzun bacaklarıyla betimlenmiştir. Savaş arabasını çeken ikinci atın, sadece baş kısmı görülmektedir.

Bu kuşakta ikinci örneği Kat. No. 54'de (Çiz. 54) geniş kemer üzerindeki araba içindeki askerler oluşturmaktadır. Savaşa çıkan Urartu ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği törende üst üste üç kuşakta koşan iki atın çektiği sekiz ispitli savaş arabasında, iki sivri uçlu miğferli asker betimlenmiştir. Profilden verilen sağdaki asker, atların dizginlerini tutmaktadır. Askerlerin göz, burun ve ağızları belirgin değildir. Uzun saçları enseye kıvrık olarak uzanmaktadır. Arabanın arkasında eğimli duran mızrak ucuna bayrak yerleştirilmiştir. Kemerin sağ ve sol ucunda kalan izlerden savaş arabalarının önlerinde ve arkalarında da sıra halinde arabalı içinde askerin geçtikleri görülmektedir.

Betimlenen araba içindeki askerlerin figürleri I. Arğişti (İ.Ö. 786-764) miğferi ve II. Sarduri (İ.Ö. 764-734) yazıtlı miğfer (Piotrovsky, 1969: 157-159) üzerindeki süvari figürleriyle benzemektedir.

İkinci grubu oluşturan araba içinde avlanan ve ya savaşan askerleri oluşturmaktadır (bkz. Tablo.2). Kat. No. 49'de (Çiz. 49) geniş kemer üzerinde Koşan iki at tarafından çekilen savaş arabaları sekiz ispitli tekerleklere sahiptir. Yatay hatlarla bezeli araba içerisinde, ikisi öne birisi arkaya dönük üç asker bulunmaktadır. Öne dönük olanlardan birisi atların dizginlerini tutmakta, diğer ikisi ok atmaktadır. Profilden işlenen miğferleri askerlerin gövdeleri cepheden verilmiş, elbiseleri yatay ve dikey çizgilerle vurgulanmıştır. Araba içindeki askerler av ve savaş halinde betimlenmişlerdir.

Bu kuşaktaki diğer örneğimizi Kat. No. 50'de (Çiz. 50) geniş kemer üzerinde araba içinde askerler oluşturmaktadır. Sahne, av sahnesidir. Koşar durumda iki at tarafından çekilen arabalarının tekerlekleri sekiz ispitlidir. Yatay hatlarla bezeli arabaların içerisinde ikisi önde, birisi arkaya dönük üç standart konik miğferli avcı yerleştirilmiştir. Öne dönük avcılardan biri atların dizginlerini tutmakta, diğer ikisi; biri öne diğeri arkaya doğru ok atmaktadır.

Atlar sağa doğru koşar durumda betimlenmiştir. profilden işlenilen atların gözleri badem şeklinde, ağız açık ve burunları çizgilerle belirtilmiştir. Kuyruk, arka ayaklara paralel olarak aşağıya sarkıtılır ve çapraz, yeleleri ise yatay çizgilerle bezelidir. İkinci atın sadece başı betimlenmiştir.

Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde savaş sahnesinde, araba içinde Asur askeri yaralı olarak savaş sahnesinden kaçarak betimlenmiştir. Düşman askeri özellikle uzun saçlı ve uzun sakallı olarak betimlenmiştir. Araba altı ispitli ve iki atlıdır.

5.1.1.2.2. Kadın

Araştırılan aletler üzerinde kadın figürüne iki sahnede rastlanılmıştır. Birincisi tanrı ve/veya tanrıçalara düzenlenen ziyafet törenleri ve sunulan adak sahnesidir. Kat. No. 45'da (Çiz.45) orta genişlikte kemer üzerinde iki kadın hizmetçi görülmektedir (bkz. Tablo.2). Kadın hizmetçilerin gözleri badem şeklinde, burunları sivri uçlu üçgen ve saçlıları uzundur. Kadın hizmetçiler ayak bileklerine kadar uzanan mont giymektedirler. Montları ise yatay ve dikey çizgilerle bezenmiştir. Arkadaki kadın hizmetçinin figürünün alt kısmı tahrip olmuştur.

İkincisi ziyafet sahnesini oluşturmaktadır. Kat. No. 52'de (Çiz. 52) dar kemer üzerinde yüksek aralıklı taht üzerinde oturan kadın figürü betimlenmiştir (bkz. Tablo.2). Figürün başında kenarları işlemeli ve ayak bileklerine kadar uzandığı anlaşılan bir başörtüsü bulunmaktadır. Üzerinde bulunan giyside, omuz kısmındaki yatay bantlar hariç, herhangi bir desen bulunmamaktadır. Sağ kolu "V" şeklinde bir kıvrımla yukarı doğru uzanmakta ve elinde bir kâse yer almaktadır. Sol kolu beli

hizasında ileriye doğru uzanmakta ve bir tespih tutmaktadır. Belinde kalın ve iki sıra dikey çizgilerle taranmış kalın bir kuşak yer almaktadır. Figürün üzerinde oturduğu yüksek arkalı tahtın üzerinde desenli bir örtü bulunmaktadır. Örtünün tahtın arkalığından sarkan kısmı yatay bantların içinin taranmasıyla süslenmiştir ve ucu püsküllüdür. Tahtın ortak kısmının kenarlarından, oturağı örttüğünü düşündüğümüz örtünün halka bezemeleri ve ucundaki püskülleri oldukça belirgindir. Tahtın kenarlığı yuvarlak bir kıvrımla aşağıya dönmektedir. Taht kısa, aslan ayaklıklara sahiptir. Tahtın hemen sağında yer alan ziyafet masası, pencere çerçevesi, kısa ve aslan ayaklıdır. Ayaklar ve masanın kenarları süslü metal levhalarla kaplıdır.

5.1.2. Hayvan

5.1.2.1. Aslan

Eskiçağda savaşçı ve yürekliliği simgeleyen aslan üstün nitelikleri, basit ve abartılmış bir benzetme olmaktan çıkar, bir özdeşliği belirtir. Örneğin Asur kralı Sargon II, Urartu ve onun bağlaşıklarına karşı İ.Ö. 714 yılında düzenlediği ünlü sekizinci seferinde, Mana ülkesine ilerlerken şöyle demektedir “Kalbimin kızgınlığını, saldıran bir aslan gibi askerlerim üzerinde topladım ve yüzümü zapt edeceğim o ülkelere doğru çevirdim” (Luckenbill, 1927: 56). Urartu’da aslan yürekli ve savaşçılığı simgelemektedir.

Urartu savaş aletleri üzerini incelememizde aslan tasvirlerinde, boyun üzerinde yele buruşğunun yukarı kısmında bir halka biçiminde son bularak kulağı meydana getirmektedir. Veya alt dudağın yine halka biçiminde çene altına kıvrılması, kuyruğun bir çember gibi yuvarlak şekilde tasvir edilmesi, ayak adalesinin üst kısmında bir küçük yuvarlakla süslenmesi, bir nevi halka stilini meydana getirmektedir.

Halka stili 8. yüzyıl eserlerinde görüldüğü gibi 7. yüzyılda da devam eder. Fakat 7. ve 6. yüzyıl aslanlarında halka stilinin yerine bazı uzuvların şişkin bir şekilde stilize edildiğini görüyoruz. Bu yumru stil de Urartu eserlerine ait bir özellik olarak düşünülebilir.

Olduğu pozisyonlara göre 8 gruba ayrılan aslanların vücut işlenişleri birbirinin aynısıdır. Yürür pozisyonunda aslanların genel özellikleri; ağızları açık, hırlar durumda, üst dudak yuvarlak, alt dudak dışa kıvrık, gözler badem şeklinde, burun enine çizgilerle taralı, kulak yuvarlak biçimde işlenmiştir. Yele içbükey çizgiyle baştan ayrılmış, yatay “V” şeklinde taranmıştır. Karın iki çizgi ile üç bölüme ayrılmış, alt kısım dikine çizgilerle taranmıştır. Bele doğru yay çizen kuyruğun uç kısmı ile ayakların eklem yerleri enine çizgilerle taralıdır. Ön sağ ayakların kürek kemikleri kalp şeklinde belirtilmiştir. Kat. No. 17 (Çiz. 17; Res.10)’de geniş kemer üzerinde dikdörtgen pano içerisinde üst üste yerleştirilmiş olan üç aslanı yürü pozisyonunda görmekteyiz.

İkinci gurubu oluşturan aslanlar ise koşar durumda olanlardır. Bu pozisyonda olan aslanların üzerinde bazen tanrılar ok atar vaziyette (Kat. No. 43; Çiz. 43), (Kat. No. 53; Çiz. 53) ve ya tanrılar savaşa gider vaziyete betimlenmiştir. Kat. No. 16’da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu savaşa gider pozisyonunda ellerinde şimşek aslan üzerinde betimlenmiştir.

Üçüncü grubu oluşturan aslanlar avlanan aslanlardır. Arka ayakları üzerinde öne doğru koşar vaziyette işlenen aslanların ön ayakları yere koşut olarak ileri uzatılmıştır. Bu tipte işlenen bazı aslan figürlerinin değişik yerlerine tek ok saplanmıştır (Kat. No. 50; Çiz. 50). Bu sahneyi bir geniş kemer üzerinde Kat. No. 50’de (Çiz. 50) ve Anzaf kalkanındaki (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) savaş sahnesinde aslanlar düşman askerini parçalamaktadırlar.

Dördüncü grup aslanlar ise sahnelerde hayvanları takip ederken gösterilmiştir. Bu tip aslanları Kat. No. 6’de (Çiz. 6) ve Kat. No. 7 (Çiz. 7)’de taraklı miğfer üzerinde hayvanlar ve mitolojik yaratıkları tek sıra halinde bir birini takip eden sahnede on sırada görmekteyiz. Sahne ise yanlarda miğferi çevreleyen ejder başlı yılan üzerinde ana sahneye doğru tek sıra halinde ilerleyen aslan, kanatlı boğa ve grifon oluşturmaktadır.

Aslanlar hayvanları takip ederken Kat. No.13’de (Çiz. 13) kalkan üzerinde friz içinde aslanları takip ederken, Kat. No. 18’da (Çiz. 18) orta genişlikte kemer üzerinde keçileri takip ederken, Kat. No. 46 (Çiz. 46) orta genişlikte kemer üzerinde Ababu’ları takip ederken gösterilmiştir. Beşinci gurup ise aslanların simetrik duruşları oluşturmaktadır. Bu tipte yer alan aslanları Kat. No. 24 (Çiz. 24)’de bir zırh

göğüslüğü üzerinde simetrik duruşlarıyla görmekteyiz. Altıncı grup “Hayvanat hâkimi” tarafından bacaklarından asılan aslanlardır bu tipte yer alan aslanları Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 19)’da bir at alınlığı üzerinde görmekteyiz.

Yedinci gurubu oluşturan aslan betimini, aslan başı motifinin monogram ve hiyeroglif anlamları olduğu sahnelerdir. İncelenen aletlerin üzerinde Kat. No. 42 (Çiz. 42) at alınlığı ve Kat. No. 23 (Çiz. 23) zırh göğüslüğü üzerinde aslan başı motifine Urartu çivi yazısının yanında rastlanılmıştır. Aslan başlı motiflerinin monogram ve hiyeroglif anlamları olduğunu düşünmekteyiz.

Sekizinci gurubu oluşturan aslan tasviri ise aslan başı protomlarıdır. İncelenen aletlerde Kat. No. 14 (Çiz. 14a-b-c; Res. 7) aslan başı kalkan göbeğinde rastlanılmıştır. Kükrer şeklinde tasvir edilen aslan başının ağzı açıktır ve dişler gözükmektedir. Bıyıkları burnun üzerinde belirgindir. Yatık olan her iki kulağı ayrı olarak yapılmış ve kafaya takılmıştır. Yelesi alev şeklinde kafaya oyuk çizgi tekniğiyle yapılmıştır.

5.1.2.2. Dağ keçisi

Dağ keçisi çevikliliği simgelemektedir (Luckenbill, 1927: 56). Hareketlerine göre beşe ayrılan dağ keçileri, vücut işlenişleri bakımında birbirinin aynısı olup profilden gösterilmiştir. Koşar pozisyonunda olan keçilerin genel özellikleri; boynuzu geriye doğru yay çizmekte, göz yuvarlak, patlak veya badem şeklinde, burun enine çizgilerle veya burun ve ağız tek çizgiyle belirtilir. Gövde eğik çizgilerle on bölüme ayrılmış ve her bölümün içi aşağıdan yukarı doğru balık kılıcı şeklinde ince çizgilerle taranmıştır. Kısa olan kuyruk hafifçe yukarıya kalkık olarak betimlenmiştir. Ön ayak kürek kemikleri bakla şeklinde gösterilmiştir. Ayakların eklem yerleri enine üç çizgi ile belirtilmiştir. Gövdenin çizgilerle bölümlere ayrılması haricinde diğer yönleri anatomiye uygun gerçekçi bir şekilde işlenmiştir bu grupta yer alan keçileri orta genişlikte kemer üzerinde Kat. No. 18’de (Çiz. 18) görmekteyiz. İkinci grup, yürür pozisyonunda işlenmiştir. Yürür vaziyete ve tıknaz yapısı olan dağ keçileri birinci gruptaki keçilerin özelliklerine sahiptirler. Bu grupta

yer alan keçileri at göz siperliği üzerinde Kat. No. 40'de (Çiz. 40; 17) görmekteyiz. Üçüncü grubu oluşturanlar yürü pozisyonunda simetrik olarak gösterilmişler. Bu grupta yer alan keçileri zırh göğüslüğü üzerinde Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11)'de görmekteyiz. "hayvanlar hâkimi" tarafından bacaklarından asılan keçiler dördüncü grubu oluşturmaktadır. Bu sahneyi at alınlığı üzerinde Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 19)'da görmekteyiz. Beşinci grubu oluşturan keçiler ise Kat. No. 55 (Çiz. 55a-b) omuz kemeri üzerinde kutsal hayat ağacına tırmananlar oluşturmaktadır. Sahnede beş katlı hayat ağacına keçiler karşılıklı ön ayaklarını dayamışlardır.

5.1.2.3. Boğa

Boğa güçlü olmayı simgelemektedir (Luckenbill, 1927: 56). Urartu savaş aletlerini incelediğimizde, halka stilini, halka şekilli tezyinatı, boğa tasvirlerinin buklelerinde, boynuzlarında, yelelerinde ve kuyruğu sıkı kurdelenin iki yanında görmekteyiz.

Vücut işlenişleri genellikle aynı olan boğalar, harekete göre dörde ayrılır. İlk gurup yürür pozisyonunda işlenen boğalardır. Boğaların boynuzları yukarı doğru kıvrılmış, gözler büyük ve yuvarlak, ağza koşut çizgilerle belirtilmiş, burun tek çizgiyle belirlenmiş, kuyruk belin üstüne doğru kıvrılarak yay çizmiş, paralel çizgilerle işlenen kuyruğun ucu dikine çizgilerle sonlanmıştır. Enseden kuyruk sokumuna dek uzanan sırt çizgisine, dik olarak uzanan koşut çizgilerin ucu küçük halkalara sonlandırılmıştır. Küçük halkalar, boyun kısmından ön ayak başlangıcına kadar, karın altı sınır çizgisine paralel olarak uzanmaktadır. Arka ayakları yerde, ön ayakları ileri uzatılmış, ön ve arka bacakların eklem yerleri üç paralel çizgi ile belirtilmiştir. Aşağıya sarkıtılan kuyruk ucu balık kılıcı şeklinde taranmıştır. Bu şekilde işlenen boğaları Kat. No. 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığı ve Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15)'de araba oku süsü üzerinde görmekteyiz. Her iki alette de Tanrı Şivini kanatlı güneş kursu sembolüyle boğaların üzerinde ayakta duru pozisyonunda yer almaktadır. İkinci pozisyonunda boğalar koşma durumunda gösterilmiştir. Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı üzerinde Tanrı Şivini kanatlı güneş kursu

sembolüyle savaşa gider pozisyonunda boğa üstünde betimlenmiştir. Diğer sahnede ise Kat. No. 46 (Çiz. 46)'da orta genişlikte kemer üzerinde avlanma sahnesinde tanrı boğa üzerinde ok atarken betimlenmiştir. Kat. No. 18 (Çiz. 18)'de orta genişlikte kemerde ise boğa diğer hayvanlar ve sirenleri takip eder pozisyonunda koşma durumunda betimlenmiştir. Üçüncü gurubu oluşturan boğalar simetrik sahnelerde görülmektedirler. Kat. No. 13'de (Çiz. 13) kalkan üzerinde boğalar birbirlerini merkeze doğru takip ederken simetrik olarak gösterilmişler. Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11)'de zırh göğüslüğü üzerinde yürü pozisyonunda olan iki boğa simetrik olarak gösterilmiştir. Dördüncü gurubu oluşturan ise boğa protomlarıdır. Kat. No. 5'de (Çiz. 5; Res. 5) sorguçlu miğfer ve Kat. No. 38'de (Çiz. 38) yanaklığı tasvirli gem üzerinde boğa protomlarına rastlanılmıştır. Kat. No. 5'de (Çiz. 5; Res. 5) sorguçlu miğfer üzerindeki boğanın gözleri patlak, dudakları kıvrık işlenmiştir. Kat. No. 38'de (Çiz. 38) yanaklığı tasvirli gem üzerinde boğa protomları, alındaki tüyleriyle karactersiz edilen baş ve boyun kıvrımının bittiği yerde, iki yanda oyuk çizgi tekniğiyle yapılmış, geriye kıvrılmış durumda tek bir boğa bacağı ve ayağı ile belirtilmiştir

5.1.2.4. At

Urartularda başlıca binek hayvanı, savaşlarda silah arkadaşı ve Urartu tanrılarında birinin kutsal hayvanı olarak Urartu halkının yaşamında özel bir yere sahiptir. Urartu krallığının merkezietçi yöntemi, sosyal yaşantısı ve ekonomisinde atçılık ve at yetiştiriciliği çok önemli bir yer tutuyordu. Van şehrinin 4 km. doğusunda Sıhke'de bulunan çivi yazılı bir Urartu kitabesinde şunlar okunmaktadır; “İşpuini oğlu Menua söylüyor, Arşibi (kartal) adlı at, birinci Menua ile birlikte 22 locot (11,20 m) atladı” (Haupt, 1926: 53-54).

Koşar durumunda betimlenen atlar, profilden işlenmiştir. Atlar bazen tasmalı ve bazen tasmasız betimlenmiştir. Atların gözleri badem şeklinde, ağız ve burunları çizgilerle belirtilmiştir. Kuyruk, arka ayaklara paralel olarak aşağıya sarkıtılır. Kuyruk başlangıcında, uçları küçük halka ile biten koşut çizgilere yer verilir. Kuyruğun uç kısmı yatay çizgi ile bölünür. Her bölüm dikine çizgilerle taranır. Atlar

dinamik yapısıyla, ince uzun bacakları ve yüksek sağırlı olmalarıyla betimlemeler göze çarpmaktadır.

İncelenen aletler üzerinde sahnelerde görülen atlar oldukları pozisyonlara göre 3 gruba ayrılmaktadır. Birinci gurubu oluşturan koşar durumda süvarili atlardır. Bu grupta yer alan atlar Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanında düşman askerlerini, Kat. No. 47'de (Çiz. 47) geniş kemerde savaşa çıkan kral ve ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği kült törende, Kat. No. 49'de (Çiz. 49) geniş kemerde savaş ve av sahnesinde görmekteyiz. İkincisi gurubu oluşturan atlar ise savaş arabaları çeken atlardır. Bu pozisyondaki atlar ikili olarak betimlenmişler ama profilden görüntü verildiği için ikinci atın sadece kafasının bir kısmı görülmektedir. Bu grupta yer alan atları Kat. No. 16'da (Çiz.16; Res. 9) Anzaf Kalkanı düşman arabalarını çeken atlar, Kat. No. 41'de (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğünde savaş sahnesinde, Kat. No. 47'de (Çiz. 47) geniş kemerde savaşa çıkan kral ve ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği kült törende, Kat. No. 49'de (Çiz. 49) geniş kemerde savaş ve av sahnesinde, Kat. No. 50'de (Çiz. 50) geniş kemerde av sahnesinde, Kat. No. 54'de (Çiz. 54) geniş kemerde savaşa çıkan kral ve ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği kült törende görmekteyiz. Üçüncü gurubu oluşturanlar ise at protomlarıdır. Kat. No. 38'de (Çiz. 38) yanaklığı tasvirli gem üzerinde at başlarının iri gözleri, düz ve dalgalı hatlarda belirtilmiş yeleleri görülmektedir.

5.1.2.5. Kartal

Havada oldukça hızlı uçan, keskin görüşlü, avcı ve yırtıcı özellikleriyle kuşlar arasında ilk sırayı almaktadır.

Urartu Krallarına ve süvarilere yol göstermişçesine önlerinden aynı yöne doğru uçan kartal motifi, bir bezeme ögesi olarak dinsel, ülküsel ve pekiştirilmiş korucu işlevi olan geleneğini Urartu betimleme sanatında sürdürmüştür (Belli, 1981a: 38).

Kartalın gözleri badem şeklinde, gagası sivri uçlu üçgen biçimli, ağzı ise yatay çizgiyle belirtilmiştir. Kanatların tüyleri dikey ve zikzak çizgilerle kuyruk ise yatay çizgilerle taralıdır.

Savaş aletleri üzerinde betimlenen kartalları uçar ve yerde oturur şekilde üç farklı sahnede görmekteyiz. Uçar şeklinde görülen kartalları Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde savaş sahnesinde, Kat. No. 45'da (Çiz. 45) orta genişlikte kemer üzerinde Tanrı'ya düzenlenen ziyafet sahnesinde, yerde oturur şeklinde ise Kat. No. 55'da (Çiz. 55a-b) omuz kemeri üzerinde efsaneden alınma sahnede görülmektedir (bkz. Tablo.2).

Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde savaş sahnesinde üç kartal motifi Urartu tanrılarına yol göstermektedir. Kat. No. 45'de (Çiz. 45) orta genişlikte kemer üzerinde tanrıya düzenlen ziyafet töreninde sahnede bir bezeme ögesi olarak yer almaktadır. Kat. No. 55'da (Çiz. 55a-b) omuz kemeri üzerinde gagaları arasında tuttukları yılanı çekiştiren karşılıklı kartal motifleri betimlenmiştir.

5.1.2.6. Türü Anlaşılamayan Kuş

Yürür vaziyette kafaları öne eğik, kanatları kapalı şekilde işlenen türü anlaşılmayan kuş figürüne Kat. No. 48'de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde rastlamaktayız (bkz. Tablo.2). Kuşların gözleri badem şeklinde, kanatlar birbirine paralel dikey nokta şeritlerle bezelidir. Kuşlar sıra halinde simetrik olarak bir birlerini takip etmektedirler.

5.1.2.7. Yılan

İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 55'da (Çiz. 55a-b) omuz kemeri üzerinde yılan figürüne efsaneden alınma sahnesinde rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2). Sahnede kartalların gagalarıyla çekiştiren yılan figürünü görmekteyiz.

5.1.3. Mitolojik Yaratıklar

Mitolojik yaratıklar İ.Ö. 3. binden itibaren Mezopotamya, Suriye ve Mısır sanatlarında yer alırlar. Bu yaratıklar tanrıların insan şeklinde görülmesiyle ortaya çıkmışlardır. Yeryüzü ve gökyüzünün en güçlü hayvanlarının birleşimiyle oluşurlar. Tanrısallıklarını vurgulamak için doğaüstü bir şekilde tasvir edilmişlerdir.

Urartu savaş aletleri üzerindeki farklı mitolojik yaratıkların çok az bir bölümü Asur sanatından alınmasına karşın, insan ve hayvanlara ait bazı organların bir araya getirilmesiyle çok sayıda mitolojik yaratık oluşturulmuştur. Bu tür mitolojik yaratıklar Urartu üretisidir. Ancak ne anlam içerdiklerini söylemek, bu konudaki yazılı kaynakların eksikliği yüzünden oldukça zordur.

Mitolojik yaratıkların Urartu sanatında, erken dönemden itibaren kullanıldığını gösteren en güzel örnek Anzaf Kalkanıdır (Kat. No. 16; Çiz. 16, Res. 9). Altıncı sırada yer alan Tanrı Ua ve dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela'nın altında grifon, onuncu sırada yer alan Tanrı Anapşa'nın altında sfenks, sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu ve on ikinci sırada yer alan Tanrı Şelardi'nin altında kentauros, yedinci sıradaki Tanrı Nalaini'in altında pegasus, Dördüncü sıradaki Tanrı Hutuini altında Boğa başlı, aslan gövdeli, kanatlı, kuş ayaklı, akrep kuyruklu yaratık, on birinci sıradaki Tanrı Dieduani altında Koçbaşı, aslan gövdeli, kanatlı, kuş kuyruklu, aslan ayaklı yaratık yer almaktadır.

5.1.3.1. Sfenks

Mısır, Suriye, Mezopotamya, Anadolu, Pers, Girit ve Miken'de mitolojik bir yaratık olan sfenks insan başlı, aslan gövdeli, kartal kanatlıdır. Sfenks sözcüğü 'sphingein'den gelir. Bağlamak, sıkmak ve boğmak anlamındadır. Sfenks figürü Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Suriye, Girit, Miken ve Yunan sanatlarında sık sık tasvir edilmiş bir yaratıktır (Jairazbhy, 1965: 249-250).

Urartu betimleme sanatında; insan başı, aslan vücudu organlarının birleşmesinden oluşan sfenks'in başında genelde konik biçimli miğfer

bulunmaktadır. Sfenks'in ön bacakları ileriye uzatarak atlar durumunda gösterilir. Ön bacaklarının üstünden dik olarak çıkan kanat uçmaya hazırlanan bir hayvanın kanadı gibi gösterilir. Karnındaki kaburgalar dikdörtgen bir çerçeve içinde dikey çizgilerle belirtilir. Kuyruk bazen kuş kuyruğuna benzetilip ve yatay çizgilerle taranır, bazen ise yukarıya doğru dik ve dalgalı yükselen uzun kuyruğun ucu, atılan bir düğümün ortasından yukarıya doğru çıkar. Sfenksin Urartu sanatında, erken dönemden itibaren kullanıldığını gösteren en güzel örnek Anzaf Kalkanıdır (Belli, 1998: 65). İ.Ö. 9. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen kalkanın üzerinde, onuncu sırada yer alan Tanrı Anapşa'nın altında Sfenks yer almaktadır (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9). Sfenksin başında konik biçimli miğfer ve yan tarafından çıkan ucu kıvrık boynuz görülmektedir. Sfenksin ensede toplanan ve kulağı kapatan saçları, özenli bir şekilde yatay çizgilerle taranmıştır. Kaşları belli olmayan sfenksin gözü, badem biçimlidir. Alnın bir devamı durumda olan küçük burun altında, ağız ve dudaklar iki çizgi ile belirtilmiştir. Atlar durumunda gösterilen sfenksin ön bacakları, havaya kalkıktır. Ön bacakları gibi arka bacakları da aslandan alınmıştır. Ön bacakları üzerinden açık kanat çıkmaktadır. Karnındaki kaburgalar, dikdörtgen bir çerçeve içinde dikey çizgilerle belirtilmiştir. Kaburgaların bitiminde, karnın altından başlayan dalgalı iki çizgi, dikey olarak hayvanın sırtına kadar uzanmaktadır. Sfenksin yukarıya doğru dik ve dalgalı yükselen uzun kuyruğunun ucu, atılan bir düğümün ortasından yukarıya doğru çıkmaktadır.

Kat. No. 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığı üzerinde mitolojik yaratıkların birbirlerini takip ettikleri ilk sahnesinde sağdan sola ve soldan sağa doğru yürü pozisyonunda üçüncü sırada yer alan sfenksler insan başı, aslan gövdeli ve kuyruklu, kartal kanatlılar. Başlarında konik miğfer taşımaktadırlar. Gözler badem şeklinde burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiş. Sağ kolları dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve selam pozisyonunu oluşturmaktadır. Sol ellerinde ise bakraç gibi bir nesne taşımaktalar.

5.1.3.2. Grifon

Grifon, sanat tarihinde görülen karışık bir hayvana verilen isimdir. Hayali bir yaratık olan grifon, kanatlı veya kanatsız aslan vücuduna, genellikle kartal olan büyük kuşbaşına, gagaya ve at veya eşekkulağına sahiptir. Korkulan, saygı duyulan, asil, uyanık, hızlı, güçlü ve sadık gibi iyi nitelikleri yanında günahkâr, yırtıcı, hasis, vahşi, obur ve gaddar gibi olumsuz özellikleri de vardır. Kanatlarıyla kuş gibi uçuyor, dört ayağıyla da yürüyebiliyorlardı. Grifonun diğer bir çeşidi insan vücutlu, kuş başlı ve kanatlı grifon-demon'dur. Yaratığın ana yurdu Mezopotamya'dır ama Giritlilerin dini tasvirlerinde, Miken ve Yunan dekoratif sanatlarında ve özellikle Mısır ve Anadolu'da önemli bir şekilde yer almıştır. Grifon tasvirleri Mezopotamya kaynaklarının yaşadığı Eski Suriye'de ve Suriye ile Mısır ve Anadolu özelliklerinin birleştiği Suriye'nin liman şehirlerinde de yaygındır (Black/Green, 1992: 101). Grifon Anadolu'nun ikinci binyıl mühürcülüğünde de sevilen bir motiftir (Beran, 1967: Lev. 4; Özgüç, 1968: Lev. XX/C, XXII/Ia, XXXII, XXXIII/3b, 6b)¹.Urartu betimleme sanatında kartal başlı, aslan gövdeli, akrep kuyruklu, kuşkanatlı Grifonların yelesi balık pulu şeklindedir, kanat çizgileriyle birbirinden ayrılarak tasvir edilir. Karın kısmı aslanlarda olduğu gibi iki çizgi ile üçe bölünmüş ve alt bölüm enine çizgilerle taranır. Grifon'un Urartu sanatında, erken dönemden itibaren kullanıldığını gösteren en güzel örnek Anzaf Kalkanıdır (Belli, 1998: 57). İ.Ö. 9. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen kalkanın üzerinde (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) altıncı sırada yer alan Tanrı Ua ve dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela'nın altında grifon yer almaktadır.İncelenen aletler üzerinde grifon figürü betimlenen pozisyonlara göre üç tipe ayrılmaktadır (bkz. Tablo.2). Birinci tipi oluşturanlar tanrıların altında betimlenen grifonlardır. Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde altıncı sırada yer alan Tanrı Ua'nın altında betimlenen grifon, kartal başlı, aslan gövdeli betimlenmiştir. Kulaklar dik, ağız ise açık gösterilmiştir. Ön bacaklarını ileriye uzatarak atlar durumunda gösterilmiştir. Ön bacakları üzerinde açık kanat sanki uçmaya hazırlanmış gibi gösterilmiştir. Gövde balık pulu şeklinde belirtilmiştir. Yere paralel olarak gösterilen kısa kuyruk, kuş kuyruğuna benzemektedir. Kuyruk yatay çizgilerle taranmıştır.

¹ Bu konuda görüşlerine başvurduğum değerli hocam Prof. Dr. Gülsün Umurtak'a teşekkürlerimi bildiririm.

Bu tipin diğeri örneğini Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela'nın altındaki grifon oluşturmaktadır. Grifon kartal başlı, aslan gövdeli belirtilmiştir. grifon'un başından enseye kadar uzanan boyun kısmında dikine kesilerek taranmış saçlar bulunmaktadır. İri gözlü kuşun kapalı ağız, bir çizgi ile belirtilmiştir. Ön bacakları ileriye uzatarak atlar durumunda gösterilmiştir. Ön bacakları üstünden açık kanat açılmaktadır. Hayvanın karnındaki kaburgalar, dikdörtgen bir çerçeve içinde dikey çizgilerle gösterilmiştir. Hayvanın yukarıya doğru dik ve dalgalı olarak yükselen uzun kuyruğunun ucu, atılan ilginç bir düğümün ortasından sivri bir şekilde çıkmaktadır.

İkinci tipi simetrik duruşlu grifonlar oluşturmaktadır. Kat. No. 6'da (Çiz. 6) ve Kat. No. 7'de (Çiz. 7) taraklı miğfer üzerinde betimlenen simetrik duruşlu mitolojik yaratıkların sahnesinde yılan başlı ejder üzerinde merkeze doğru yürür pozisyonunda birinci sırada yer alan grifonlar yürür pozisyonunda betimlenmişler. Grifonlar kartal başlı, aslan gövdeli ve kuyruklu, kartal kanatlılardır. Tanıtılan taraklı miğferler üzerindeki grifonların benzerini Ayanis Tapınağında podyum üzerindeki bezemede rastlamaktayız (Çilingiroğlu, 2001: Fig. 23).

Bu tipin diğeri örneğini Kat. No. 10'da (Çiz. 10) uzun ve dar yanaklık üzerinde grifonlar oluşturmaktadır. Uzun ve dar yanaklık üzerindeki grifonlar kartal başlı, aslan gövdeli ve kartal kanatlılar. Grifonların başından enseye kadar uzanan boyun kısmında dikine kesilerek taranmış saçlar bulunmaktadır. Gözler badem şeklinde, kuşun kapalı ağızları bir çizgi ile belirtilmiştir. Ön bacakları ileriye uzatarak atlar durumunda gösterilmiştir. Ön bacakları üstünden açık kanatlar açılmaktadır. grifonların karnındaki kaburgalar, dikdörtgen bir çerçeve içinde dikey çizgilerle gösterilmiştir. Dikey olarak gösterilen kuyruklar, kuş kuyruğuna benzemektedir. Kuyruk dikey çizgilerle taranmıştır.

İncelenen aletler üzerinde üçüncü tipi gerifon-demonlar oluşturmaktadır (bkz. Tablo.2). Grifon-demon motifine bir dar kemer (Çavuşoğlu, 2002: 67) parçası üzerinde Kat. No. 19 (Çiz. 19)'de tanık olmaktadır. Ana panoda kutsama içinde betimlenen grifon-demon yer almaktadır. Gerifon-demon yürür durumda ve aşağıya doğru tuttuğu sol elinde bakraç, yukarı kaldırdığı sağ elinde kozalak tutmaktadır. İleri adım atar biçimde uzattığı sağ ayağı, diz kapaktan aşağı açık şekilde betimlenmiştir. Sol ayak bileğine kadar uzanan elbise ucunun düz şeklinde

püsküllüdür. Bu grifon-demon'un benzerini at koşum takımlarından tunç bir göğüslük üzerinde tanık olmaktayız. At göğüslüğün üzerindeki çift sıra tomurcuk kuşağı, figürlerin stilistik özellikleri ve diğer yazıtlı at koşum takımları göz önünde bulundurularak İ.Ö. 8. yüzyılın civarına tarihlendirilmiştir (Seidl, 1991: 80). Kat. No. 19 (Çiz. 19)'de kutsama sahnesinde verilen grifon-demonu benzerlerini Urartu ve Asur sanatında, özellikle hayat ağacının karşı antitetik durumda sıkça işlendiğini görmekteyiz. Ayrıca Asur mühürlerinde (Moortgat, 1986: 253) ve saray duvar kabartmalarında da çokça işlenmiştir (Meuszynski, 1975: 72). Urartu'da ise mühür (Seidl, 2001: 453) ve metal (Merhav, 1991, 62-63) eserlerde sıkça yer verilmiştir. Kat. No. 19 (Çiz. 19)'deki grifon-demon'un benzerini, at koşum takımlarından tunç bir göğüslük (Seidl, 1991: 80) ve Toprakkale çıkan fildişi üzerinde görmekteyiz.

5.1.3.3. Kentauros

Belden yukarısı insan, aşağı kısmı ve bacakları at olan yaratıklar kentauros olarak adlandırılır. Kentauros'un çıkışı diğer karışık yaratıklar gibi Doğu kökenlidir. Kentaurosa önden bakınca başı, göğsü, kolları ve kimi zamanda ön bacakları insan, karınlarından arkası at biçimindedir. Yeleleri, kuyrukları vardır (Grimal, 1990: 89).

Urartu betimleme sanatında İnsan yüzlü, kanatlı at gövdeli kentaurosların başında genellikle boynuzlu başlık görülmektedir. Başlıklar, ortası delik ponponlu başlık veya sorguçlu miğfer oluşturmaktadır. Surat sakalı olarak gösterilir. Sakal yatay çizgilerle taranır. Ön bacaklar atlar gibi gösterilir. Ön bacaklarının üstünden, açık ve gergin kanat dik bir şekilde çıkmaktadır. Karın kaburgalar dikey çizgilerle belirtilir. Kentauroslar tüm tasvirlerinde hareket halindedirler. Genellikle profilden görülürler. Gergin vücutları, kaba hatları ve hiddetli ifadeleri, onların azgın ve yabancı özelliklerini ortaya koyar.

İncelenen aletler üzerinde kentauroslar iki pozisyonda rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2). Birinci pozisyonu oluşturanlar tanrıların altında betimlenmişler. İ Ö. 9. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Anzaf Kalkanı (Belli, 1998: 61) üzerinde (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu ve on ikinci sırada yer alan

Tanrı Şelardi'nin altında yer alan kentauros mitolojik hayvanının eski örneklerini Urartu betimleme sanatında simgelemektedir.

Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 61) üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu'nun altında kentauros insan başlı, at gövdeli kenarından çıkan boynuzlu başlığıyla betimlenmiştir. Alt ve üstü yatay çizgile çizilen başlığın orta kısmı, dikey çizgilerle taranmıştır. Başlık enseyi kapattığından, kulak görülmemektedir. Başlığın üstünde, olasılıkla ortası delik olan bir ponpon bulunmaktadır. Küçük burun, alnın bir devamı şeklinde gösterilmiştir. Kaş ve göz belirgin olarak işlenmiştir. Çenenin altındaki sakal, büyük bir özenle yatay çizgilerle taranmıştır. Ön bacaklarını atlar gibi öne atan boğanın ayakları, öndeki kanatlı atın kuyruğunun üzerine gelmektedir. Ön bacakların üstünden, açık ve gergin kanat dik bir şekilde çıkmaktadır. Karnındaki kaburgalar, dikey çizgilerle belirtilmiştir. Uzun kuyruktaki tüyler yatay ve dikey çizgilerle işlenmiştir.

Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 61) üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) on ikinci sırada yer alan Tanrı Şelardi'nin altında kentauros insan başlı, at gövdeli, sorguçlu miğferiyle betimlenmiştir. Miğferin uç kısmı arkaya doğru kıvrılmıştır, kenarından ise ucu kıvrık boynuz öne doğru uzanmaktadır. Ensedede toplanan ve kulağı kapatan saçlar, yatay çizgilerle taranmıştır. Kentaurosun yüzü büyük özenle belirtilmiştir. Sakal yatay çizgilerle gösterilmiştir. Ön bacaklarından açık kanat çıkmaktadır. Karnındaki kaburgalar dikdörtgen bir çerçeve içinde dikey çizgilerle belirtilmiştir.

İkinci pozisyonu oluşturan ise yürür pozisyonunda kült sahnesinde rastlanılmıştır. Kat. No. 30 (Çiz. 30) tekerlek dingil başlığında ikinci sahnede sağdan sola doğru yürür pozisyonunda birinci sırada yer kentauros'un kentauros insan başlı, at gövdelidir. Açık Sağ eli dirsekten bükülerek selamlama durumunda sol eliyle ise bakraç biçimli bir nesne taşımaktadır.

5.1.3.4. Anzu

Asur sanatında uzun kulaklı ve kanatlı aslanlara “Anzu” denilmiştir (Seidl, 2001: 450) ve Urartulara Asur sanatından geldiği düşünülmektedir. En erken “Anzu” örnekleri Sumer Çağın’da görülmektedir. Sumer kültüründe uzun kulaklı ve kanatlı aslanlara “İmdıgud” deniliyordu (Black/Green 1992: 107)². Urartu betimleme sanatında da Anzu’lar uzun kulaklı aslanlar olarak gösterilmiştir. Yürür durumda betimlenen Anzu’ya Kat. No. 30 (Çiz. 30)’da araba tekerlek dingi başlığı üzerinde rastlamaktayız. İkinci şeritte soldan sağa yürür pozisyonda üçüncü sırada yer alan anzu’un gözü badem şeklinde, kulakları ve burnu üçgen olarak belirtilmiş, açık kanatlarının tüyleri ise dikey çizgilerle taranmıştır. Sağ kolu dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve selam pozisyonunu göstermektedir. Sol elinde ise bakraç gibi bir nesne taşımaktadır.

5.1.3.5. Ababu

Asur sanatında kanatlı boynuzlu aslanlara Ababu denilmiştir (Seidl, 2001: 450) ve Urartulara Asur sanatından geldiği düşünülmektedir. İncelenen aletler üzerinde boynuzlu ve kanatlı aslan figürünü Kat. No. 46’da (Çiz. 46) orta genişlikte kemer üzerinde görmekteyiz. Koşar durumda betimlenen ababuların başlarında arkaya kıvrılan bir boynuz görülmektedir. Gözler yuvarlak, açık ağızları hırlar vaziyete belirtilmiş, kulakları ise bir çıkıntı olarak gösterilmiştir. Ön ayakları yere paralel olarak öne uzatılmış, arka ayakları ise noksandır. Açık kanatları noktalarla bezenmiştir.

5.1.3.6. Pegasus

Kanatlı ata Pegasus denilir incelenen aletler üzerinde pegasuslar üç pozisyonda görülmektedir. İlk pozisyon tanrıların altındaki pegasuslar

² Bu konuda görüşlerine başvurduğum değerli hocam Prof. Dr. Gülsün Umurtak’a teşekkürlerimi bildiririm.

oluşturmaktadır. İ.Ö. 9. yüzyılın son çeyreğine tarihli Anzaf Kalkanı (Belli, 1998:59) üzerinde (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) yedinci sırada yer alan Tanrı Nalaini'in altında pegasus figürü koşum takımları ve büyük boyutuyla görmekteyiz. Gözü yuvarlak, kaşı ise yatay çizgiyle belirtilmiştir. Kanatların tüyleri yatay çizgilerle kuyruğun sonu ise dikey çizgilerle taralıdır. İkinci pozisyonu mitolojik yaratıkların birbirini takip etikleri ve kütle alakalı sahne oluşturmaktadır. Kat. No. 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığı üzerinde hareket halinde mitolojik yaratıkların ilk sahnesinde soldan sağa doğru yürür pozisyonunda beşinci sırada bir pegasus yer almaktadır. Sahnede betimlenen pegasus yürür pozisyonunda betimlenmiştir. Başından enseye kadar uzanan boyun kısmında dikine kesilerek taranmış saçlar bulunmaktadır. Gözler noktayla, açık ağızlar bir çizgi ile kulağı ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Açık kanatları çizgilerle taranmıştır. Pegasus'un sağ kolu dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve selam pozisyonunu oluşturmaktadır. Sol elinde ise bakraç gibi bir nesne taşımaktadır. Üçüncü pozisyon ise simetrik duruşlu pegasuslar oluşturmaktadır. Kat. No. 6'da (Çiz. 6) ve Kat. No. 7 (Çiz. 7)'de taraklı miğfer üzerinde simetrik duruşlu mitolojik yaratıkların sahnesinde aslan başlı yılan ejderin üzerinde ikinci sırada yer alan pegasuslar boynuzlu, at başlı, at gövdeli ve kartal kanatlı betimlenmişler. Sivri uçlu boynuz eğik olarak öne uzanmaktadır. Gözler yuvarlak, kapalı ağız ise çizgiyle belirtilmiştir. Kanatların tüyleri yatay uzun kuyruğun sonu ise dikey çizgilerle taralıdır.

5.1.3.7. Boğa Başlı, Aslan Ayaklı ve Gövdeli, Kartal Kanatlı, Akrep kuyruklu Yaratık

Boğa başlı, aslan ayaklı ve gövdeli, kartal kanatlı, akrep kuyruklu yaratığı. İ.Ö. 9 yüzyılın son çeyreğine tarihli Anzaf Kalkanı (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) üzerinde, dördüncü sıradaki Tanrı Hutuini altında görmekteyiz. Kat. No. 6'de (Çiz. 6) ve Kat. No. 7 (Çiz. 7)'de taraklı miğfer üzerinde alın kısmında betimlenen efsaneden alınma sahnesinde hayvanlar hâkimi iki boynuzlu ve kanatlı boğayı kaldırmaktadır. Boğaların başları arkalarına taraf çevrilmiştir. Sivri uçlu boynuzlar eğik olarak arkaya doğru uzanmaktadır. Gözler yuvarlak, kapalı ağız çizgiyle,

kulaklar ve burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Açık kanatın tüyleri yatay çizgilerle taralıdır.

5.1.3.8. Koçbaşı, Aslan Gövdeli, Kanatlı, Aslan veya Kuş Kuyruklu, Aslan Ayaklı Yaratık

Koç başlı, aslan gövdeli, kanatlı, aslan veya kuş kuyruklu, aslan ayaklı yaratık. İncelediğimiz aletler üzerinde yarattığı iki pozisyonda görmekteyiz. Birinci pozisyonu oluşturanlar tanrıların altında betimlenmişler. İ.Ö.9 yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Anzaf Kalkanı (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) üzerinde ön birinci sıradaki Tanrı Dieduani altında yarattığı görmekteyiz. Ön birinci sırada yer alan Tanrı Dieduani'nin altında yer alan yaratık koç başlı, aslan gövdeli, kanatlı, kuş kuyruklu yaratık sağa doğru koşar pozisyonda profilden, yarattığın başı ve çatalı boynuzu karşıdan betimlenmiştir. Çatalı boynuz yatay çizgilerle taranmıştır. Göz badem şeklinde, kaş ise hilal şeklinde çizgiyle belirtilmiştir. Yarattığın açık ağzından yılan dili gibi bir dil dışarıya çıkmaktadır. Kulakları üçgen şeklinde, burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yarattığın arka ayakları yere basmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Kanadın tüyleri yatay çizgilerle belirtilmiştir. Yarattığın kaburgası dikdörtgen şeklinde gösterilmiştir. Kaburganın içi dikey çizgilerle belirtilmiştir. Kuş kuyruğu yatay çizgilerle taranmıştır. İkinci pozisyonu oluşturanlar ise mitolojik yaratıkların birbirini takip ettikleri ve kütle alakalı sahnelerdir. Kat. No. 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığı üzerinde simetrik hareketli mitolojik yaratıkların ikinci sahnesinde sağdan sola yürür pozisyonunda ikinci sırada yer almaktadır. Yarattığın sağ kolu dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve selam pozisyonunu oluşturmaktadır. Sol kolu ise bakraç gibi bir nesne taşımaktadır. Yürü pozisyonunda betimlenen yarattığın boynuzları yanlara doğru uzanmaktadır. Göz badem şeklinde, kapalı ağzı ise yatay çizgiyle belirtilmiştir. Açık kanatlarının tüyleri çizgilerle taralıdır.

5.1.3.9. Keçi Başlı, Aslan Gövdeli, Kartal Kanatlı ve Akrep Kuyruklu Yaratık

Keçi başlı, aslan gövdeli, kartal kanatlı ve akrep kuyruklu yaratık. İncelenen aletler üzerinde yaratığa Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Ua'nın altında görmekteyiz (bkz. Tablo.2). Yaratık keçi başlı, aslan gövdeli ve kuyruklu ve kartal kanatlıdır. Yaratığın ağzı açık, gözü yuvarlak, kulağı üçgen şeklinde belirtilmiş, boynuzu yukarıya uzanarak arkaya doğru kıvrılmıştır. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın ön ve arka ayakları, aslan ayağından oluşmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Yaratığın kaburgaları dikdörtgen olarak gösterilmiştir. Dörtgenin içi dikey çizgilerle belirtilmiştir. Kaburgaların bitiminde, karnın altından sırtına doğru dalgalı iki dikey çizgi yan yana çizilmiştir. Aslan kuyruğu yukarıya doğru dalgalı olarak uzanmaktadır. Kuyruğun sonunda bir düğüm görülmektedir.

5.1.3.10. Siren

İnsan başlı, kuş gövdeli, kuş kanatlı, kuş veya aslan kuyruklu, insan veya aslan ayaklı yaratıktır. İncelenen aletler üzerinde sirenler üç pozisyonda görülmektedir. Birinci pozisyonu mitolojik yaratıkların koşma durumunda birbirlerini takip ettikleri sahne oluşturmaktadır. Kat. No. 18'de (Çiz. 18) orta genişlikte kemer üzerinde sirenlerin başında konik şeklinde miğfer görülmektedir (bkz. Tablo.2). Yürür pozisyonunda olan sirenlerin gövdeleri dikey, kanatları ve kuyrukları yatay çizgilerle taralıdır. İkinci pozisyonu oluşturanlar ise simetrik duruşlu sirenlerdir. Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11)'de zırh göğüslüğü üzerinde simetrik duruşlu mitolojik yaratıkların sahnesinde iki siren karşılıklı durmaktalar. Sirenlerin başlarında konik şeklinde miğfer görülmektedir. Yürür pozisyonunda olan sirenlerin gövde, kanat ve kuyruk tüyleri yatay çizgilerle taralıdır. Sirenlerin sağ elleri dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve selamlama pozisyonunu oluşturmaktadır. Sol elleri ise yere paralel olarak öne uzatılmış ve bakraç gibi bir

nesne taşımaktadırlar. Üçüncü pozisyonu oluşturanlar ise avlanan sirenlerdir. Kat. No. 51'de (Çiz. 51) Orta genişlikte kemer üzerinde iki sıra halinde ve üst üste üç kez yerleştirilen sirenleri görmekteyiz. Yürür pozisyonunda olan sirenler kanatları açık gösterilmiş ve başlarında miğfer taşımaktadırlar. Sirenlerin beşi ok atar pozisyonunda betimlenirken bir siren kalkan taşımaktadır.

5.1.3.11. Yılan Başlı Ejder

Yaratığın vücudu ejder, başı ise yilandır. İncelenen aletler Kat. No. 1'de(Çiz. 1; Res. 1) ve Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğfer, Kat. No. 6 (Çiz. 6) ve Kat. No. 7 (Çiz. 7)'de taraklı miğfer üzerinde rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2). Kat. No.1 (Çiz. 1; Res. 1) ve Kat. No. 48 (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde miğferin yan kenarlarından çıkarak öne doğru uzanmaktadır. Orta sahnede ise hayat ağacı veya stilize olmuş şimşek motifi betimlenmiştir. Yılan başlı ejder, koruyucu güce sahip olduğu için hayat ağacı ve şimşek betimlemelerini sahnede korumaktadır. Kat. No. 6 (Çiz. 6) ve Kat. No. 7 (Çiz. 7)'de Taraklı miğferler üzerinde ise bu motif miğferin alt kısmında betimlenir. Yanlarda ve arka yüzde miğferi çevrelemiş olan ve ana sahneye doğru tek sıra halinde ilerleyen aslan, kanatlı boğa ve grifon, yılan başlı ejder üzerinde betimlenmiştir.

5.1.4. Bitkisel Figürler

5.1.4.1. Ağaçlar

5.1.4.1.1. Hayat Ağacı

Ölümler doğumları, doğumlar ölümleri izler ve bu döngü yaşamı sonsuz kılar. Doğanın bu en değişmez kuralına binyıllardır ağaç seçilmiştir simge olarak. Bunun nedeni her baharda tekrar canlanıp yenilenebilmesi ve hatta çam benzeri çeşitlerinde olduğu gibi hiç ölmemesidir. İnsanların sınırsız yaşama isteğinden ve ölümü kabul

edemeyişinden kaynaklanan, öldükten sonra dirilme inancın da simgesidir. Tüm yapraklarını dökerek ölümü, tekrar yeşil yaprağa bürünüp, çiçek açıp meyve vererek yaşamı ve üretkenliği en çarpıcı biçimde özetleyen ağacın, bir kült ve bezeme unsuru olarak Önasya kültürlerinde rastlamaktayız (Çevik, 1999: 335).

Urartu krallığının kuruluşundan yıkılışına değin sanat olarak tanımlanan etkinlikler üzerine, en doğal halinden stilize edilmiş sembolik şekillere dek hemen her açıdan işlenen hayat ağacı motifleri, Urartu sanatının en çok sevilen bezeme öğelerinden birini oluşturur. Hayat ağacı motifinin bezeme amacı ile betimlenmesinin yanı sıra, alışlagelmiş biçimde dinsel ve koruyucu işlevinin de yadsınmayacak ölçüde önemli olduğunu, hayat ağacına yapılan ilginç kült törenlerini yansıtan çok sayıdaki sahne açıkça kanıtlamaktadır. Bu sahneler, tanrısal bir hayat yenilmesini ve varlığın ölümünden sonra yeniden süreceğine olan inanç geleneğini yansıttığından, saray sanatının sosyal işlevine koşut olarak Urartu krallığının ölümsüzlüğünü de simgelemektedir.

Hayat ağacı ile ilgili inancın ve bunu sanat yaratmalarına konu olarak işlenmesinin ilk örneklerini, İ.Ö. 3. binyılından beri Aşağı Mezopotamya’da rastlarız. İki teke arasındaki çalı motifi sahnesi, Sumerler’in “yaşam” ve “ölüm” arasındaki sürekli dolaşımı, yeraltı dünyası ile olan inançlarını ve hayat ağacının en eski şekli Dumuzi’yi simgeleyen büyük ana tanrıçanın hayatı yayan “âşıklar çifti”nin ölüp ilkbaharda yeniden dirilmesini sembolize etmektedir (Moortgat, 1949: 28-38). Bu inanç geleneği ile ilgili olarak devrimsel yaşamın simgesi hayat ağacı motiflerinin çeşitli ve zengin şekillerini, Urartulardan önce Marlik kültüründe ve Asurlarda rastlamaktayız (Piotrovsky, 1954: 11). Urartu hayat ağacı motifinin, Sümer, Babil, Hurri, Marlik ve Asur’un hayat ağacı inancı ile eşdeğer, özgün bir içerik taşıdığı anlaşılmaktadır.

Aşağı Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi, Urartuların da ölümsüz yaşamı simgeleyen hayat ağacı hakkındaki aynı özgün inancı paylaştıkları ve yaşama doymayan bir tutku ile sıkı sıkıya bağlı oldukları anlaşılmaktadır. Daha sonra hayat ağacı motifleri Urartular aracılığı ile İskitleri de etkileyerek, İskit sanatında benzer sahnelerin sevilerek işlenmesine yol açmıştır. Örneğin Kelermes kurganından ele geçirilen altın balta üzerinde iki keçinin ön ayaklarını dayadığı hayat ağacı motifi (Artamonov, 1970: 8-10) özgünleştirilmiş Urartu sanatını yansıtmaktadır. Askeri

donatımı oluşturan miğfer, kemer, sadak, kalkan, vb. eşyalar üzerine sık sık işlenen “savaş hazırlığı” ve “av sahneleri”, Urartu sanatında savaş ve savaş ile ilgili gelenek ve göreneklerin yaygınlaşarak her şeye egemen olduğu dönemi yansıtmaktadır. Örneğin kral miğferleri üzerindeki sahnelerde (Piotrovsky, 1967: 16-20) yılan başlı ejderleri, hayat ağaçları ve Urartu’nun savaş gücü, motif ve kompozisyon seçiminde olduğu kadar, içerik yönünden de çok yüksek değerde olan bezeme öğelerini oluşturur. Bu sahneler, dinsel güçlerin etkisinde, büyüsel güçlerin desteği ile “düşmana karşı koyma” ve “korunmanın” güçlü bileşimini oluşturmaktadır. Tunç kemer parçası üzerinde ise, kral miğferleri üzerinde karşılaştığımız ters “U” biçimindeki hayat ağaçları ile Urartu ordusunu oluşturan “arabalılar” ve “serdengeçtiler” ardı ardına savaşa giderken betimlenmiştir (Martirosyan, 1964: 34-36) (Kat. No. 47; Çiz. 47). Araba sürücüsünün yanında sağ elini “V” şeklinde bir kıvrımla hayat ağacına doğru uzatarak geleneksel selamlama durumunda gösterilen kral ya da kral soyundan olduğu sanılan kişi, tanrısal ruhları içinde barındıran ve ölümsüzlüğü simgeleyen hayat ağacının koruyucu gücünden kendisini ve ordusunu yararlandırmak istemektedir (Kat. No. 48; Çiz. 48). Hitit, Asur, Urartu ve Akhamenit krallıkları ile bu krallıkların etkilediği komşu devletlerin sanatında, genellikle sol kol ileriye doğru uzatılırken ya da elinde herhangi bir sembol taşıırken, sağ kol çoğunlukla “V” şeklinde bir kıvrımla geleneksel selamlama durumunda gösterilmiştir. Bilindiği gibi bu tür betim şekli, tüm eski Doğu toplumlarında olduğu gibi Urartularda da tanrı ve/veya tanrıça, kral, kral soyundan gelenler ile soylu sınıftan olan kişileri belirtmek için başvurulan ayırtken kuraldır. Bu nedenle Urartular hayat ağacı ile ilgili dinsel törenler kral ya da en azından kral soyundan gelenler tarafından yapılmış olmalıdır (Calmeyer, 1976: 48). Doğaya bolluk veren, bitkilerin verimliliğini simgeleyen hayat ağacına yapılan dinsel törenleri kendinde toplayan Urartu krallarına eski Doğu toplumunun kralları gibi dirimsel ve ölümsüz bir nitelik eklenmiş olmaktadır. Bu durum Urartu krallarını bir yandan doğanın ve verimliliğin simgesi haline getirirken, öte yandan siyasal etkinliği yüceltip, onu toplumsal düzenin koruyucusu haline getirerek, kutsal bir yaşam kaynağı durumuna sokmaktadır (Belli, 1982: 237-246).

Kült sahnelerinde kullanılan hayat ağaçları dini içerikli olduğundan kartuş içinde yer almaktadır. İncelenen aletler üzerinde kartuş içinde betimlenen hayat ağacı

Kat. No. 44'de (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45'da (Çiz. 45) orta genişlikte kemer, Kat. No. 47'de (Çiz. 47) geniş kemer ve Kat. No. 48'de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde rastlanılmıştır.

Kat. No. 44 (Çiz. 44)'de orta genişlikte kemerin sağ ucunda kartuş içinde dört katlı hayat ağacı ve üzerinde kanatlı güneş kursu sahnenin kütle alakalı olduğunu göstermektedir.

Kat. No. 45'da (Çiz. 45) orta genişlikte kemer üzerinde kemerin sağ ucunda kartuş içinde üç katlı hayat ağacı ve üzerinde kanatlı güneş kursu sahnenin kütle alakalı olduğunu göstermektedir.

Kat. No. 47 (Çiz. 47)'de geniş kemer üzerinde savaşa çıkan kral ve ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği kült törenle alakalı sahnede beş katlı hayat ağacı kartuş içinde betimlenmiştir. kartuş içerisinde verilen hayat ağacının benzerini, I. Argiştı (İ.Ö. 786-764) ve II. Sarduri'nin (van Loon, 1966: 94-150) (İ.Ö. 764-734) miğferlerinde görmekteyiz. Ayrıca I. Argiştı dönemine ait kova üzerindeki, hayat ağaçları ile de benzemektedir (Kellner, 1976: 57). Kartuş içindeki hayat ağacına, farklı türde figürlerin yöneldiği sahnelerde izlenmektedir.

Kat. No. 48'de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde kutsal hayat ağacına düzenlenen kült törenli sahnede kartuş içinde dört katlı hayat ağacı ve üzerinde kanatlı güneş kursu sahnenin kütle alakalı olduğunu göstermektedir.

İncelediğimiz savaş aletin bir kaçında, hayat ağaçlarının kütle ilişkisinin yanı sıra bezeme ögesi olarak da kullanıldığını görmekteyiz. Kat. No.44'de (Çiz. 44) orta genişlikte kemer üzerinde hayat ağacı bir pano içinde rozetle beraber bir bezeme ögesini oluşturmaktadır.

Kat. No. 51'ta (Çiz. 51) figürleri birbirinden ayrımda rozet şeklinde hayat ağacı kullanılmıştır. Bu tarzdaki hayat ağaçlarının kütle ilişkili hiçbir unsur taşımadığı ve daha çok bezeme ögesi olarak yapıldığına inanmaktayız.

Çoğu zaman hayat ağacı bir kökten çıkan, ortada ve iki yana açılan dalların ucunda palmetten oluşmaktadır. Bu olayın üst üste birçok kez tekrarlanması ile çok katlı hayat ağacı elde edilir (Kat. No. 51; Çiz. 51). Bazen dikdörtgen çerçeve içine alınan ve dört katlı oluşturulan hayat ağacının iki yana açılan dallarının ucuna rozetler ve tomurcuklar dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir (Kat. No. 47; Çiz. 47). Pano içinde işlenmiş olan bazı hayat ağaçları içbükey kare motifi şeklinde stilize

edilmiş. Dış sınırını oluşturan kalın bantların içi, balık kılıcı şeklinde taranmış, köşelerden çift çizgiyle bağlanarak dışa doğru püsküllerle sonlandırılmıştır. Ortasından bulunan iç içe daireye, tomurcuk karenin köşeleriyle birleştirerek oluşturulur. Bu şekilde stilize edilmiş olan hayat ağacı rozetlerini Altın-tepe Apadana duvar resimleri ve Arin-Berd sarayından tanımaktayız.

Kat. No. 55’da (Çiz. 55a-b) omuz kemeri üzerinde rastlanan sahnede beş katlı kutsal hayat ağacına tırmanan iki keçi görülmektedir. Hayat ağacı bir kökten çıkan ve iki yana açılan dallardan oluşmuştur (bkz. Tablo.2).

5.1.4.1.2. Palmet

Bir kökten çıkan, eksen yaprağına bağlı yanlara doğru açılan taç yapraklı olarak oluşmaktadır. Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta genişlikte kemer, Kat. No. 44’de (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer üzerinde Palmetler bazen sahnelerde bir bezeme ögesi olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra Kat. No. 44’de (Çiz. 44) orta genişlikte kemer ve Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer üzerinde bazen hayat ağaçlarının yapraklarını oluşturmaktadır (bkz. Tablo.2). Palmet motifleri Urartu savaş aletleri üzerinde ve bunların yanı sıra birçok sanat dalında sevilerek kullanılmıştır. Aynı motifi aynı işlevle Altın-tepe Apadana resimlerinde görmekteyiz (Res. 20).

5.1.4.2. Çiçekler

5.1.4.2.1. Püskül

Urartu sanatının erken dönemindeki ilginç bezeme ögesi olan püskül motifini (bkz. Tablo.2) Kat. No. 29’de (Çiz. 29) sadak parçası, Kat. No. 40’de (Çiz. 40; Res. 17) at göz siperliği Kat. No. 41’de (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğü ve Kat. No. 48’de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde görmekteyiz. İncelenen aletler üzerinde püsküller betimlenmiş sahneleri sınırlandırmaktadırlar.

İşpuini'ye ait eserlerin ayırıcı bezeme ögesini oluşturan püskül motifleri, II. Assurnasipal sarayının duvar resimlerindeki giysi püskülleri ile at koşum takımı püsküllerine benzemektedir (Barnett, 1975: 37-38). Ama yavaş yavaş değişime uğraması ile “tomurcuk girlant” motifinin ortaya çıktığı sanılmaktadır. Nitekim çiviyazısı ile oğlu Menua'ya ait olduğu anlaşılan tunç at alınlığı üzerinde kanatlı güneş diski içinde duran tanrının çevresindeki tomurcuk girlant motifleri görüşümüzü desteklemektedir.

5.1.4.2.2. Kutsal Çiçek

İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15)'de araba oku süsü üzerinde kutsal çiçek motifine rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2). Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15)'de araba oku süsü üzerinde boğa üzerinde ayakta duru pozisyonunda ve kanalı güneş kursu içinde betimlenen Tanrı Şivini'nin yere paralel olarak uzattığı ellerinde kutsal çiçek tutmaktadır. Kutsal çiçekler bir dal ve üç tomurcuktan oluşmaktadır.

5.1.4.2.3. Mantar

İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 35'de (Çiz. 35) yanaklığı iki halkalı gem üzerinde mantar protomuna rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2). Kat. No. 35'de (Çiz. 35) yanaklığı iki halkalı gem sağlam baş kısmı mantar protomludur.

5.1.4.3. Tomurcuk

Tomurcuk süslemesinin, Urartu'nun erken döneminden itibaren farklı metal çalışmalar üzerinde sıkça kullanıldığını görmekteyiz. Kendi içerisinde gelişim

gösteren tomurcuk kuşaklarında, tomurcukların birbirine yakınlığı, içlerinin dönüşümlü olarak çapraz çizgilerle taranması ve yay şeklinde çift çizgilerle taranması ve yay şeklinde çift çizgilerle bağlanması gibi özellikler, tomurcuk dizisinin gelişmesinde önemli ayrıntılardır. Özgüç (Özgüç, 1969: 31-50), bu bezeme ögesinin Asur'dan alındığını söylemesine karşın, A. Erzen bu motifin kökeni ister Kuzey Suriye, Fenike, ister Urartu olsun sadece kral Menua (İ.Ö. 810-786), I. Arğişti (İ.Ö. 786-764) ve II. Sarduri (İ.Ö. 764-734) dönemlerinde kullanıldığını ifade etmektedir (Kellner, 1991: 18). Ayrıca motifin yer aldığı tunç eserlerinde bu üç kral zamanına tarihlenmesi gerektiğini söylemektedir. Ancak tunç kemerlerde tomurcuk şeridi İ.Ö. 8.yüzyılın başlarından itibaren işlenmeye başlandığı ve Urartu'nun yıkılışına değin kullanıldığı izlenmektedir. Tomurcuk şeritleri Menua döneminde (İ.Ö. 810-786) dönüşümlü olarak içleri çapraz çizgilerle taranmıştır (Kellner, 1991: 18-19). Bunun en güzel örneği Anzaf Kalkanı (Kat. No.16; Çiz. 16; Res. 9) üzerinde işlenmiştir. Tomurcukların içlerinin I. Arğişti (İ.Ö. 786-764) yazıtlı vazo kapağının üzerinde taranmadığı görülmektedir. Aynı türde taranmış tomurcuk kuşağı, II. Sarduri'ye (İ.Ö. 764-734) ait kalkan üzerinde (Piortovsky, 1966: 159-174), figürleri birbirinden ayırmada kullanılmıştır. Tomurcuk kuşakları I. Rusa (İ.Ö. 734-714) dönemine gelinceye kadar, birbirlerine yakın ve sık bir dizimde işlenmiş, ayrıca yay şeklinde çizgilerle birbirine bağlanmıştır. I. Rusa döneminde tomurcuklar arasındaki mesafenin genişlediği ve birbirinden ayrıldıkları, ayrıca tomurcukları birbirine bağlayan yay şeklindeki çizgilerin tomurcuktan uzaklaşmaya başladığı görülmektedir. Bunun örneğini I. Rusa'ya ait bir kemerde izleyebilmekteyiz (Belli/Kellner, 1986: 325). Bu dönemden sonra özellikle İ.Ö. 7. yüzyılın içerisinde bu ayrışma giderek artmakta ve tomurcuklarla yay şeklindeki bağlar birbirinden bağımsız hale gelmektedir.

İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 10'da (Çiz. 10) uzun dar yanaklık, Kat. No. 13'de (Çiz.13) kalkan, Kat. No.16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı, Kat. No 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığı ve Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 20)'da at alınlığı üzerinde tomurcuk bezeme kuşağına rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2).

Kat. No. 10'da (Çiz. 10) uzun dar yanaklıkta, Kat. No. 13'de (Çiz.13) kalkanda ve Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 20)'da at alınlığında tomurcuklar içleri dönüşümlü olarak çapraz çizgilerle taralı ve çift çizgilerle birbirlerine bağlılar. Kat.

No.16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanın ve Kat. No 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığında tomurcukların biri dönüşümlü olarak çapraz çizgilerle taralıyken diğeri bezemesizdir. Tomurcuklar yay şeklinde çift çizgilerle birbirlerine bağlılar. Saptanan aletler üzerinde tomurcuklar yan yana dizilerek ve şeritler oluşturarak sahneleri sınırlandırdığı görülmektedir.

Kat. No. 45'de (Çiz. 45) orta genişlikte kemer ve Kat. No.47'de (Çiz. 47) geniş kemer üzerinde ise tomurcukların betimlenen hayat ağaçlarının oluşumunda kullanıldıkları görülmektedir.

5.2. Motifler

5.2.1. Geometrik

5.2.1.1. Kabarık Nokta

Kabarık nokta bezeli ögesi Urartu devletinin her döneminde kullanılmıştır. Bu nedenle bu bezeme ögesinin tarihlendirmesi olanaksızdır. Objelerin üzerleri tamamen kabarık nokta şeritlerle bezenmesi kabarık nokta bezeğin ortak özelliğidir. Bu bezeme kuşağını Kat. No. 12'de (Çiz. 12) miğfer omuzluğu, Kat. No. 17 (Çiz. 17; Res. 10)'de geniş kemer, Kat. No. 19'da (Çiz. 19) dar kemer, Kat. No. 32 (Çiz. 32; Res. 16)'de yanaklıklılı gem, Kat. No. 39'de (Çiz. 39) ağızlı üç parçalı gem, Kat. No. 41'de (Çiz. 41a-b; Res.18a-b). Kat. No. 43'de (Çiz. 43) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45'de (Çiz. 45) orta genişlikte kemer, Kat. No. 46'da (Çiz. 46) orta genişlikte kemer ve Kat. No. 55'da (Çiz. 55a-b) omuz kemeri üzerinde rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2).

5.2.1.2. Zikzak

Zikzak bir bezeme ögesi olarak çok sayıda savaş aletleri üzerinde sevilerek kullanılmıştır. Zikzak, eserlerin tarihlendirmesinde etken bir faktördür. İlk olarak I.

Argişti (İ.Ö. 786-764) dönemine ait yazıtlı bir levha (Seidl, 1994: 61) ve bir miğfer üzerinde daha sonra II. Sarduri (İ.Ö. 764-734)'ye ait bir yazıtlı sadakta (Azarpay, 1968: 24-36) ve bir kemer (Belli/Kellner, 1986: 320) de görölmektedir. II. Sarduri kemerinde olduğu gibi Altıntepe Gümüş kemerinde (Özgüç, 1969: 33-37) de zikzak şeritler, bezeme öğesi olarak kullanılmıştır.

Eichler zikzak bezeme öğesinin ilk olarak İspuini (İ.Ö. 825-810)(Eichler, 1984: 35-38), Kellner ise I Argişti (İ.Ö. 786-764) döneminde ortaya çıktığını ve geç dönemlere kadar kullanıldığını söylemektedir (Kellner, 1991: 6) Özgüç, zikzak bezemenin İ.Ö. 8. yüzyılın başından sonuna kadar kullanıldığını belirtmektedir (Özgüç, 1969: 33-37). Bu görüşü, I. Argişti (İ.Ö. 786-764) ve II. Sarduri (İ.Ö. 764-734) dönemine ait yazıtlı eserlerde (Belli/Kellner, 1986: 320) bulunması desteklemektedir.

İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 28'de (Çiz. 28) gürz başı, Kat. No. 35 (Çiz. 35) yanaklığı iki halkalı gem, Kat. No.55'de (Çiz.55a-b) omuz kemeri üzerinde bir bezeme unsuru olarak kullanılmıştır.

5.2.1.3. Haç

II. Rusa (İ.Ö. 685-645) döneminde çok yaygın olarak kullanılan malta haçı, taş seramiklerden tapınaklara kadar (Çilingiroğlu, 2001: 37-65) farklı yerlerde kullanıldığını görmekteyiz. Malta haçı Urartu sanatında İ.Ö. 7. yüzyılın içinde yaygın şeklinde kullanıldığını görölmektedir. Bunun örneklerini özellikle, İ.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Adilcevaz kabartması (Burney/Lawson, 1958: 211-218) Toprakkale mobilya ahşap parçaları (Seidl, 1994: 67) ve mermer parçaları üzerinde (Seidl, 2000: 103), ayrıca Ayanis Susi tapınağı içindeki süslemelerde (Çilingiroğlu, 2001: 37-65) ve yine Ayanis'ten çıkmış taş kaplarda (Çilingiroğlu, 1997: 68) kullanıldığını görmekteyiz. Bununla birlikte malta haçı, Luristan ve Ziwiyeye sanatında. İ.Ö. 7. yüzyılın içinde kullanılmıştır (Çilingiroğlu, 1981: 51-55) . Malta haçı şeklinin II. Rusa (İ.Ö. 685-645) döneminde farklı sanat dallarında kullanılmıştır. İncelenen savaş aletleri üzerindeki betimlemelerde haçlar üç işlevle

karşımıza çıkmaktadır. Birincisi grupta malta haçı bir bezeme ögesi olarak betimlenmiştir. Bu bezeme ögesine Kat. No. 41'de (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğünde üzerinde tanık olmaktadır. Sahnede malta haçı çift halka motifi içine yerleştirilmiştir. İkincisi grupta malta haçları bir bezem ögesinden ilave pano oluşumunda kullanılmışlar. Kat. No. 44'de (Çiz. 44) bir kemer üzerinde betimlenen haç kare planlı panonun oluşumunda kullanılmıştır. Beş çift halkayla oluşturulmuş haçlar, çift halka motifin içine yerleştirilmiştir. Üçüncüsü grupta haçlar bir bezeme ögesinden ilave figürleri bir birinden ayırmakta kullanılmıştır. Kat. No. 46'da (Çiz. 46) bir kemer üzerinde haçlar, figürleri bir birinden ayırmak için kullanılmıştır.

5.2.1.4. Spiral

Erzen, spiral bezemenin Urartu'ya, İskit göçebe kavimlerinden geçtiğini söylemektedir (Erzen, 1974: 208). Bu bezeme ögesine Kafkas kemerlerinde de rastlamaktayız. Ancak bu kemerlerde, bütün yüzey spiral bezekle kaplanmamakta, sadece sahnelerin dış sınırını şerit biçiminde dolanmaktadır. Ayrıca Urartu kemerlerine gördüğümüz gibi dört bir yandan birbirine bağlı spirallerin Kafkas örneklerinde yalnız iki yönde birbirine bağlandıkları ve ince uzun yapıda buldukları görülmektedir. Ama spiral bezeme, A. Erzen'in dediği gibi, muhtemelen kuzey kökenli göçebe kavimlerden alınmış olmalıdır. Öte yandan göçebe kavimlerle ilişkilerin İ.Ö. 8. yüzyılın sonlarından itibaren yoğunlaştığı ve Urartu devletinin yıkılışına değin sürdüğü de bilinmektedir. Spiral motifine Kat. No. 36'da (Çiz. 36) gem yanaklığı üzerinde rastlamaktayız. Motif bir bezeme ögesi olarak kullanılmıştır.

5.2.1.5. Rozet

Rozetler farklı şekillerle Urartu betimleme sanatında göze çarpmaktadır. İncelenen savaş aletleri üzerindeki betimlemelerde rozetler üç işlevle karşımıza

çıkılmaktadır. Birincisi grupta sadece bezeme ögesi ve sus amaçlı yapılmıştır. Bu örnekleri Kat. No. 10'da (Çiz. 10) uzun da yanaklık, Kat. No. 13'de (Çiz. 13) kalkan, Kat. No.18'de (Çiz. 18) orta genişlikte kemer, Kat. No. 21 (Çiz. 21a-b) zırh pullu, Kat. No. 22 (Çiz. 22) tunç memelik obje üzerinde betimlenmiştir. İkinci gruptaki rozetler ise sahnelerde betimlenen figürleri birbirinden ayırmaktadır. Bu grupta yer alan rozetlere Kat. No.18'de (Çiz. 18) kemer, Kat. No. 24 (Çiz. No. 24; Res. 11)'de zırh göğüslüğü, Kat. No. 46'da (çiz. 46) orta genişlikte kemer üzerinde rastlamaktayız. Rozetlerin, figürleri birbirinden ayırmaya başlaması, İ.Ö. 7. yüzyılın başlarında başlamakta ve özellikle İ.Ö. 7. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yoğunlaşarak yüzyılın sonuna kadar sürmektedir.

Üçüncü gurubu oluşturanlar ise pano oluşumunda kullanılmışlar. Kat. No. 44'de (Çiz. 44) orta genişlikte kemer üzerinde çift halkalı oluşumlu rozet kare planlı panonun oluşumunda kullanılmıştır.

5.2.1.6. Panolar

Urartu sanatında figür ve motiflerin geometrik çerçeveler arasında sıkıştırılarak oldukça katı kurallar içinde betimlenmesi, şimdilik ilk kez İşpuini dönemine ait sanat eserleri üzerinde başlamakta ve krallığın yıkılışına değin saray sanatı olarak tanımlanan etkinlikler üzerinde devam etmektedir.

Yeni Urartu sanatında herhangi bir sanat yapıtının stilize edilmiş geometrik motif, bitki ve diğer bezeme öğeleriyle doldurularak süsleme amacının ağırlık kazanması, şimdilik en erken İşpuini dönemine ait eserler üzerinde başlamaktadır (Belli, 1983a: 326-327). İncelenen aletlerin üzerinde dört farklı şekilde görülen panolar çeşitli geometrik motiflerle oluşturulmuştur.

5.2.1.6.1.Dikdörtgen

Urartu betimleme sanatında dikdörtgen panolar içine yerleştirilmiş olan tanrı, hayat ağacı, insan, hayvan, mitolojik yaratıklar, bitkisel motifler ve yazıtlar görülmektedir. İncelenen aletlerde Kat. No. 9'da (Çiz. 9; Res. 6) "E" biçimli yanaklık, Kat. No. 10'da (Çiz. 10) uzun ve dar yanaklık, Kat. No. 17 (Çiz. 17; Res. 10)'de geniş kemer, Kat. No. 33'da (Çiz. No. 33) yanaklığı dört halkalı gem, Kat. No. 34'de (Çiz. 34) yanaklığı üç halkalı gem, Kat. No. 42'da (Çiz. 42) at alınlığı, Kat. No. 43 (Çiz. 43) orta geniş kemer Kat. No. 44'de (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemer üzerinde rastlanmıştır.

5.2.1.6.2.Dairesel

İncelenen aletlerin üzerinde dairesel panoya Kat. No. 22 (Çiz. 22) memelik obje ve Kat. No. 28 (Çiz. 28) gürz başı üzerinde tanık olmaktadır. Kat. No. 22 (Çiz. 22) memelik obje üzerinde Pano içerisinde çivi yazısı yazılmaktadır. Kat. No. 28'de (Çiz. 28) gürz başı üzerindeki pano ise bezemesizdir.

5.2.1.6.3.Oval

İncelenen aletler üzerinde bu oval panoya Kat. No. 31(Çiz. 31; Res. 15)'de araba oku süsü, Kat. No. 47'de (Çiz. 47) geniş kemer, Kat. No. 48'de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde rastlanılmıştır. Kat. No. 31(Çiz. 31; Res. 15)'de araba oku süsü üzerindeki pano içerisinde tanrı Şivini, Kat. No. 47'de (Çiz. 47) geniş kemer ve Kat. No. 48'de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde kutsal hayat ağacı oval pano içerisinde betimlenmiştir.

5.2.1.6.4.Kare

İncelenen aletler üzerinde kare planlı panoya Kat. No. 19'de (çiz. 19) dar kemer üzerinde rastlanılmıştır. Pano içerisinde grifon demon betimlenmiştir.

5.2.1.7. Bantlar

5.2.1.7.1. Kabarık bant

İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 1'de(Çiz. 1; Res. 1) konik miğfer, Kat. No. 2 (Çiz. 2; Res. 2)'de konik miğfer, Kat. No. 3'de(Çiz. 3; Res. 3) sivri uçlu miğfer, Kat. No. 4 (Çiz. 4; Res. 4)'de sivri uçlu miğfer, Kat. No. 5'de(Çiz. 5; Res.5) sorguçlu miğfer, Kat. No. 8 (Çiz. 8)'de taraklı miğfer, Kat. No. 9'de(Çiz.9; Res.6) "E" biçimli miğfer yanaklık, Kat. No. 11 (Çiz. 11)'de omuzluk, Kat. No. 18'de (Çiz. 18) orta genişlikte kemer, Kat. No. 23'da (Çiz. 23) zırh göğüslüğü, Kat. No. 25 (Çiz. 25) hançer, Kat. No. 27'de (Çiz. 27; Res. 14a-b) mızrak ucu, Kat. No. 29'de (Çiz. 29) sadak parçası, Kat. No. 41'de (Çiz. 41a-b; Res. 18a-b) at göğüslüğü, Kat. No. 42'da (Çiz. 42) at alınlığı, Kat. No. 43'da (Çiz. 43) orta genişlikte kemer, Kat. No. 44'da (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45'de (Çiz. 45) orta genişlikte kemer, Kat. No.47'de (Çiz. 47) geniş kemer, Kat. No. 49'de (Çiz. 49) geniş kemer, Kat. No. 54'de (Çiz. 54) geniş kemer ve Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 19) 'da at alınlığı üzerinde rastlanılmıştır.

5.2.1.7.2. Noktalı Bant

İncelenen aletler üzerinde noktalı banda Kat. No. 12'de (Çiz. 12) omuzluk ve Kat. No. 20'da (Çiz. 20) kemer levhası üzerinde rastlanılmıştır.

5.2.1.8. Baklava

İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 12'de (Çiz. 12) miğfer omuzluğu üzerinde baklava motifine rastlanılmıştır. Yan yana betimlenen beş baklava motif omuzluğun üzerinde sanki bir bant oluşturmaktadırlar. Baklava motiflerinin iç dilim kısmı noktacıklarla bezenmiştir.

Ayrıca Kat. No. 18'da (Çiz.18) orta genişlikte kemer, Kat. No. 46 (Çiz. 46) orta genişlikte kemer ve Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer üzerinde çift baklava motifine rastlanmıştır. Çift baklava motifi sahnede figürleri birbirinden ayırmak için kullanılmıştır.

5.2.1.9. Çift Halka

İncelenen aletler üzerinde çift halka betimi Kat. No. 43'de (Çiz. 43) orta genişlikte kemerde bir bezeme ögesi olarak, Kat. No. 44'de (Çiz. 44) orta genişlikte kemer üzerinde malta haçın oluşumunda, Kat. No. 46'da (Çiz. 46) orta genişlikte kemer üzerinde rozet oluşumunda ve Kat. No. 20 (Çiz. 20) kemer levhası üzerinde Tanrı Şivini'nin sembolünün oluşumunda kullanılmıştır.

5.2.2 Semboller

5.2.2.1. Şimşek

Şimşeğe benzeyen sembol, Savaşçı Tanrı Teişeba'nın sembolü olarak tanınmaktadır (van Loon, 1966: 119). Bu sembol çoğu zaman standart Urartu miğferleri üzerinde yassı kabarıklık ile içten dışarı doğru betimlenmiştir. İncelenen aletlerin üzerinde Kat.No.1 (Çiz. 1; Res. 1) konik miğfer, Kat. No. 2 (Çiz. 2; Res. 2)'de konik miğfer, Kat. No. 3 (Çiz. 3; Res; 3) sivri uçlu miğfer, Kat. No. 4 (Çiz. 4; Res. 4)'de sivri uçlu miğfer, Kat. No. 8'de (Çiz. 8) taraklı miğfer üzerinde arkadan

vurma tekniğiyle betimlenmiştir (bkz. Tablo.2). Ayrıca Kat. No. 25 (Çiz. 25) hançer üzerinde stilize olmuş şimşek motifine rastlamaktayız.

Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) kalkan parçası üzerinde ikinci sırada yer alan Tanrı Teişeba'nın elinde ayrı ayrı tuttuğu şimşek sembolünü taşımaktadır.

Şimşek sembolüne sahip olan savaş aletleri Urartu Tanrısı Teişeba tarafından desteklenmekte ve korunmaktadır. Böylece Urartu savaş gücünün sembolize edildiği düşünülebilir.

5.2.2.2. Kanatlı Güneş Kursu

Güneş Tanrısı Şamas'ın sembolü olan kanatlı güneş kursu, Mezopotamya'da III. Ur döneminden beri karşımıza çıkar. Mısır ve Önasya dünyasında yaygın olarak kullanılan kanatlı güneş kursu (Unger, 1927: 209) İ.Ö. I. binyıldan itibaren Asur ve Babil'de insan figürüyle birlikte gelişir. Örneğin Babil sanatına ait silindir mühür üzerindeki mitolojik sahnede, kanatlı güneş diski içindeki tanrı figürü yarı beline kadar betimlenmiştir (Parot, 1961: 214). Asur sanatında kanatlı kurs içinde yarı beline kadar betimlenen tanrı motifi, "tüm insanların Güneş Tanrısı Şamaş" biçiminde görülür (Seux, 1967: 280) II. Asurdan'a (İ.Ö. 933-912) ait duvar resminde, kanatlı güneş kursu içinde yarı beline dek betimlenen kral, gerilmiş yay ile ok atarken gösterilmiştir. II. Asurnasirpal'ın (İ.Ö. 883-859) Nimrud kabartmasında, yarı beline kadar kanatlı güneş diski içinde betimlenen kral, sağ elini ileriye doğru uzatırken, sol elinde yay tutmaktadır. Böylece Asur kralları, tüm insanların Güneş Tanrısı Şamaş'ın niteliklerini kişiliğinde toplayarak "Tanrı Kral" bütünlüğü içinde betimlenmiştir (Calmeyer, 1976: 45-52).

Güneş Kursun kenarlarından çıkan iki veya üç bölümden oluşan dikdörtgen biçimli kanatlar, Urartularda Kral İşpuini (İ.Ö. 830-810) döneminden beri yaygın olarak görülmektedir (Belli, 1998: 48).

İncelenen aletlerde kanatlı güneş kursu üç pozisyonda karşımıza çıkmaktadır. İlk pozisyonda kanatlı güneş kursu Tanrı Şivini'nin üzerinde betimlendiği görülmektedir. Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: 49)

üzerinde üçüncü sırada, Kat. No. 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığında, Kat. No. 31 (Çiz. 31; Res. 15) araba oku süsü ve Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta geniş kemerde Tanrı Şivini'nin üzerinde rastlanılmıştır. Güneş kursu birçok kez Urartu betimleme sanatında Tanrı Şivini'yle betimlendiği için bu tanrının sembolü tanınmaktadır. Ama N. Özgüç, kanatlı güneş kursu içinde betimlenen ve çeşitli hayvanların üzerinde duran tanrının, belirli bir tanrıyı yansıtamayacağını ileri sürmektedir (Özgüç, 1974: 859) ve güneş kursunu bir tanrı simgesi olarak tanıtmaktadır.

İkinci pozisyonu oluşturan kanatlı güneş kursları kutsal hayat ağacının üzerinde betimlenir ve sahnenin kültle alakalı olduğunu göstermektedir. Bu pozisyonu oluşturan kanatlı güneş kursları Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemer ve Kat. No. 48 konik miğfer üzerinde rastlanılmıştır.

Üçüncü pozisyonu oluşturan kanatlı güneş kursları ise kültle alakalı sahnelerde tek başlarına betimlenmişler. Bu tip kanatlı güneş kursuna Kat. No. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemer üzerinde Tanrı Hadliye yapılan ziyafet sahnesinde rastlanmıştır (bkz. Tablo.2).

5.2.2.3. Yarım Ay

Gök kutsal ay dişi element. Urartu'da yarım ay biçimindeki sembolün Ay Tanrısı Selardi'ye ait bir sembol olabileceği düşünülmektedir (Piotrovsky, 1963: 44). Kabartma tekniğiyle yapılmış yarım ay biçiminde sık sık zırh üzerindeki göğüslüklerde rastlanmaktadır. İncelenen aletlerde Kat. No. 23 (Çiz. 23)'da bir zırh göğüslüğünde bu sembole rastlanılmıştır. Göğüslüklerin zırh üzerine takılmaları nedeniyle, bunların koruma amacı ile kullanılmış oldukları, üzerine işlenen sembollerin de koruyucu gücü kuvvetlendirdikleri varsayılmaktadır. Ayrıca Kat. No. 25'de (Çiz. 25) hançerin gard bölümünde oval ve yarım ay şeklinde bir kabarıklık görülmektedir.

5.2.2.4. Boynuzlu başlık

5.2.2.4.1. Tanrıların

Hemen hemen Urartu tanrılarının başında boynuzlu bir başlık görülmektedir. Boynuz tanrı sembolü olarak birçok tanrıların betimlemesinde karşımıza çıkmaktadır. İncelenen aletlerin üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı üzerinde ikinci sırada yer alan Tanrı Teişeba, üçüncü sırada yer alan Tanrı Şivini, dördüncü sırada yer alan Tanrı Hutunini, beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı sırada yer alan Tanrı Ua, yedinci sırada yer alan Tanrı Nalaini, sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu, dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela, onuncu sırada yer alan Tanrı Anaşpa, on birinci sırada yer alan Tanrı Dieduani, on ikinci sırada yer alan Tanrı Şelardi ve Kat. No. 30 (Çiz. 30)'da tekerlek dingil başlığında Tanrı Şivini, Kat. No. 31'de (Çiz. 31; Res. 15) araba oku süsü Tanrı Şivini, Kat. No. 45'da (Çiz. 45) orta genişlikte kemerde Tanrı Haldi, Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 20)'da at alınlığı üzerinde boynuzlu başlığa tanrıların betimlemelerinde rastlanılmıştır. Ayrıca Kat. No. 6'de (Çiz. 6) ve Kat. No. 7 (Çiz. 7)'de taraklı miğferlerin alın kısmında arkadan vurma tekniğinde stilize edilmiş boynuz motifi yapılmıştır.

5.2.2.4.2. Mitolojik Yaratıkların

Bazen tanrılarla betimlenen kutsal hayvanların başlarında da boynuzlu başlığa rastlanılmıştır. Anzaf Kalkanı üzerinde Kat. No. 16'da (Çiz. 16; Res. 9) sekizinci sırada yer alan Tanrı Şebitu'un altında yer alan kentarus, onuncu sırada yer alan Tanrı Anaşpa'nın altında yer alan grifon ve on ikinci sırada yer alan Tanrı Şelardi'nin altında yer alan kentarus boynuzlu başlıklarla betimlenmişler.

5.2.2.5. Işık Demeti

Işık Demeti Tanrı Haldi sembolü olarak tanınmaktadır. Bu sembolü birkaç vaziyette Tanrı Haldi'yle görülmektedir. İlk örnekte Aznaf kalkanı (Belli, 1998: 40) üzerinde (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) birinci sırada yer alan Tanrı Haldi'nin vücudunu çepeçevre sarmaktadır. Daire biçimindeki ışık demeti tanrının sol eliyle önde tuttuğu yaya, arkada sağ eliyle kargıyı tuttuğu parmak uçlarına, üstte resimleri sınırlayan çizgiye ve aşağıda da diz kapaklarına değin uzanmaktadır. Işık demeti Tanrı Haldi'nin çevresinde değil, her iki dizinin altından başlayarak ayaklarının altında da devam etmektedir.

İkinci örnekte ise bir orta genişlikte kemer (Çilingiroğlu, 1991: 21) üzerinde betimlenen ziyafet sahnesinde betimlenen Tanrı Haldi'nin başından yanlara açılan ışık demeti görülmektedir (Kat. No. 45; Çiz. 45)

5.2.2.6. Daire İçerisinde Nokta

Daire içerisinde Nokta, güneş, güneş enerjisi, erkek elementi, Tanrı Şivini sembolü olarak tanınmaktadır. Bu sembolü Haluk Perk Müzesinde bulunan bir Urartu ok ucu (Kat. No. 26; Çiz. 26) ve Bastam'dan ele geçen bir kemer plakası (Kat. No. 20; Çiz.20) üzerinde görmekteyiz.

5.2.2.7. Kanat

Kanat tanrı sembolü olarak tanınmaktadır. İncelediğimiz aletler üzerinde Kat. No. 31'de (Çiz. 31; Res. 15) araba oku süsü üzerinde Tanrı Şivini ve Kat. No. 56'da (Çiz. 56) at alınlığı üzerinde efsaneden alınma sahnesinde iki tanrı betiminde kanatlı olarak gösterilmişler.

5.2.3. Diğer Motifler ve Betimler

5.2.3.1. Mimari

5.2.3.1.1. Kale

Kat. No. 55’da (Çiz. 55a-b) (Taşyürek, 1976: Res. 5) omuz kemeri üzerinde kale motifine rastlanılmıştır. Kale tek katlı olarak tasvir edilmiştir. Kale altı burçludur ve dış görüntüsünde beş pencere ve bir giriş kapısı görölmektedir. Kalenin duvarlarının üst kısmı zikzak motifleriyle bezenmiştir (bkz. Tablo.2). Kat. No.55’da (Çiz. 55a-b) omuz kemeri üzerinde sahne anlatım narratif (anlatımcı) üslûp ilkelerine uygun olarak bir mekândan veya alandan başlamakta ve hareket çeşitliliği konu ve kişilerde devam etmekte ve kale betimlemeleri, olayın yer aldığı mekân hakkında bilgi vermektedir.

5.2.3.2. ‘V’ Motifi

İncelenen aletler üzerinde V motifine Kat. No. 12 (Çiz. 12) omuzluk üzerinde rastlanılmıştır.

5.2.3.3. Dalga Motifi

İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 14 (Çiz. 14) aslan başı kalkan göbeği üzerinde rastlanmıştır (bkz. Tablo.2).

5.3.Yazıtlar

Kültepe-Kaneş kazılarında ortaya çıkarılan ve üzerinde “Kral Anitta’nın Sarayı” tümcesinin yazılı olduğu hançeri (Özgüç, 1956: 25-26), Anadolu’da çiviyazılı silahların şimdilik bilinen eski örneğini oluşturur.

Hitit dilinde yazılmış en eski metnin sahibi sayılan Anitta kendisine ait hançerin üstüne Akadca kitabe hak ettirmiştir (Özgüç, 2000: 167).

Krallığa bağlı atölyelerde üretilen çiviyazılı silahlar, gerek merkezi bölgede, gerekse taşra eyaletlerinde kurulan kralı ekonomik ve askeri yönetim merkezlerindeki tapınak ve kalelerin silah depolarına Urartu kralları tarafından ödül ya da armağan olarak üzeri çiviyazılı silahlar vermiş olmalıydı. Nitekim eski Doğu uygarlığında bu tür ödüllendirme geleneğinin varlığı, Mısırlılardan beri bilinmektedir. Kassit döneminin sonlarında, Babil askeri gücünün zayıflamasını önlemek amacıyla Zağros Dağlarından gelen etkili yardımların karşılığında, bu kuvvetlerin liderlerine üzeri yazıtlı silahlar ödül olarak verilmiştir (Porada, 1965: 11-12).

Bir asker mezarında bulunan ve sap kısmına I. Tutmosis’in adı yazılı olan kama, kral tarafından yürekliliği karşılığında bu savaşçıya ödül olarak verilmiştir (Hayes, 1959: 77). Assur kralı Sanaherip (İ.Ö. 705-681) Ninive’yi kanallarla sulayan birini, altın kama ve halkalarla ödüllendirmişti (Luckenbill, 1924: 82). Assurbanipal (İ.Ö. 668-626) ise, Sais’li Niko’ya kendi adı yazılı olan bir kamayı ödül olarak vermiştir (Pritchard, 1954: 295).

Urartu yazıtlarının yer aldığı bir başka malzeme grubu hemen her Urartu kralı tarafından tanrılara sunulmuş kalkan, sadak, miğfer ve kılıç gibi bazı adak eserleridir. Bu savaş aletleri üzerinde adak veren kralın ve adak alan tanrının ismi geçmektedir. Bu yazıtlar çivi yazısıyla yazılmıştır. Aletler çoğunluk çivi yazısına sahiptir. Çivi yazısının yanı sıra bazen silahlarda betimlenen aslan başı, boğa başı, kartal, ‘W’ motiflerinin monogram ve hiyeroglif anlamları olduğu düşünülmektedir.

5.3.1. Çivi Yazısı

I. Sarduri'nin oğlu İşpuini döneminde çivi yazısı Urartu dilinde yazılmaya başlamıştır. Bu olayı bir reform olarak algılayabiliriz. Belki de Urartu'nun yönetimi altındaki oldukça geniş ve yapısal kültürel farklılıklar arz eden insan gruplarını birleştirmek için gerçekleştirilmiş bir harekettir (Zimansky, 1998: 33).

Bazı askeri amaçlı nesnelere; tunçtan at alınlığı, göz siperliği, araba oku süslemesi, ok uçları, araba koşum takımlarının parçaları, miğferler, kalkanlar, kılıç kınları, sadaklar, zırh parçaları, kemerler gibi savaş aletlerinde uzun veya kısa çivi yazıtları görülmektedir. Uzun yazıtlarda kralın askeri icraat ve bayındırlık faaliyetleri anlatılır. Buna karşın, kısa yazıtlar genellikle bir kralın sarayına aidiyet bildiren ya da bir tanrıya adak ifade eden cümleciklerden ibarettir (Dinçol, 2005: 113). İncelenen aletler üzerinde Kat. No. 9 (Çiz. 9; Res. 6) "E" biçimli miğfer yanaklık, Kat. No. 13 (Çiz. 13) Karmir-Bulur kalkanı, Kat. No. 16 (Çiz. 16; Res. 9) Anzaf kalkanı (Belli, 1998: Çiz. 17), Kat. No. 22 (Çiz. 22) tunç memelik obje, Kat. No. 23 (Çiz. 23) zırh göğüslüğü, Kat. No. 27'de (Çiz. 27; Res. 14a-b) mızrak ucu, Kat. No. 29 (Çiz. 29) sadak parçası, Kat. No. 33 (Çiz. 33) yanaklığı dört halkalı gem, Kat. No. 34 (Çiz. 34) yanaklığı üç halkalı gem, Kat. No. 37 (Çiz. 37) yanaklığı düz gem, Kat. No. 42 (Çiz. 42) at alınlığı, Kat. No. 48'de (Çiz. 48) konik miğfer üzerinde çivi yazıtlarına rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2). Rastlanan aletlerin hepsi adak armağanı olarak krallar tarafından tanrılara sunulmuştur.

5.3.2. Hiyeroglif Yazısı

Hiyeroglif yazının Urartu'da ne zaman kullanılmaya başladığı, bu yazı türünün çivi yazısından önce bu bölgede var olup olmadığı bilinmemektedir. Olasılıkla, çivi yazısının krallığın resmi yazısı olarak benimsenmesinden önce ve sonra hiyeroglif yazı basit halk arasında kullanılmıştır. Hiyeroglif yazıya ait en erken örnekler Urartu'da şimdilik İ.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısından önceye aittir. Urartu hiyeroglif yazısının, Hitit hiyeroglifi ile belirli bir benzerliğinin olduğu çok uzun

zamandır bilinmektedir. Hatta Urartu'da hiyeroglifin İmparatorluk Devri Hitit Geleneğinden herhangi bir dil bağılılığı olmaksızın ortaya çıktığı önerilmiştir (Çilingiroğlu, 1997: 151). Bu konudaki bir başka görüş ise bu benzerliğin Hitit İmparatorluğunun yıkılışından sonra ortaya çıkan Geç Hitit Kent Devletleri aracılığı ile İ.Ö. 8. yüzyılda Urartu'ya geldiği şeklindedir. İ.Ö. 8. yüzyıl ile birlikte Urartu krallarının batıya ve bu kapsamda Geç Hitit Kent Devletlerine karşı gösterdikleri ilgi, bu ülkelere askeri seferler düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bu askeri başarılar sonucunda yöreden elde edilen çok sayıdaki halkın Urartu sınırları içine taşındığı ve buralarda iskân edildiği bilinen konulardır. Geç Hitit Kent Devletleri ile olan bu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan kültürel etkilenmeler ve olasılıkla Hate ve Supani ülkelerinden Urartu'ya getirilen tutsaklar, Urartu'da Hitit hiyeroglifine benzer bir yazı sisteminin başlamasına yardımcı olmuşlardır. Urartu'da İ.Ö. 8. yüzyıldan daha erkene tarihlenen örnekler bulunmadıkça, hiyeroglif yazının Urartu'ya dışarıdan geldiği önerisi geçerliliğini yitirmeyecektir. Urartu egemenlik sahası içinde ortaya çıkacak daha çok sayıdaki hiyeroglif yazılı belge ve buluntular bu konuyu kesin sonuca ulaştıracaktır. Urartu'da çivi yazısının yanında onun kadar tercih edilmemiş olmasına rağmen, hiyeroglif yazının da kullanıldığı bilinmektedir. Hiyeroglif yazı veya işaretler genelde bir kaç ayrı malzeme grubu üzerinde kullanılmışlardır. Hiyeroglif işaretler arasında ağaç, dal, yaprak gibi bitki betimlemeleri; yıldız, güneş, ay gibi gök cisimleri; insan vücudunun çeşitli uzuvlarını betimleyen işaretler; farklı hayvanlar veya bunlara ait uzuvlar; kap, bardak, çanak, masa gibi çeşitli eşyalar sayılabilir. (Çilingiroğlu, 1997: 151-152). Bazen savaş aletleri üzerinde çivi yazılarının önünde oyuk çizgi tekniğiyle işlenilmiş aslan, kartal, boğa başı veya "W" motifi yer almaktadır. Bu şekillerin her birinin monogram ve hiyeroglif anlamlarının olması gerekmektedir. Muhtemelen Urartu kralları bu eserler üzerinde kendilerini, kuvvet ve kudretin birer simgesi olarak göstermek istemişlerdir. Belki aynı zamanda bizzat kralın kudretini de koruyucu nitelikteydiler. Bugüne değin ele geçirilen Urartu eserleri üzerindeki bu şekiller, çivi yazısı gibi oyuk çizgi tekniğiyle işlenmiştir. Aynı şekilde Asur kraliyetinin av kabartmalarında, kralın kendisini vahşi öküz, aslan ya da kartal şeklinde kuvvet ve kudretin birer simgesi olarak tasvir edilmekteydi (Piotrovsky, 1967: 15). B.B Piotrovsky ve G.A. Melikişvili tarafından ileri sürülen

fikre göre; bu şekiller aynı zamanda birer silah deposunu (Arsenal) ifade etmekte ve imal eden atölyelerin markaları niteliğini taşımaktadır (Melikishvili, 1954: 257).

İncelenen aletlerin üzerinde Kat. No. 42 (Çiz. 42) at alınlığı ve Kat. No. 23 (Çiz. 23) zırh göğüslüğü üzerinde aslan başı motifine Urartu çivi yazısının yanında rastlanılmıştır (bkz. Tablo.2). Aslan başlı motiflerinin monogram ve hiyeroglif anlamları olduğu kanaatindeyiz.

6. Bölüm: Bezemeli Urartu Savaş Aletlerinin Çağdaş Kültürlerle İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi

6.1. İskit Kültür (Ziwie, Melkonof, Kelermeskaya, Zakim, Kostoroskaya, Kuban, Litoy Kurganı, Lit Kurganı)

İ.Ö. 8. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyindeki steplere yani Kimmerler'in ülkesine ayak basan İskitler, bir kısım Kimmerli'yi kendi içine kabul etmiş, kısmen de mevcut Kimmerli ile bütünleşerek kendilerini yönetici zümre olarak kabul ettirmiş olabilirler. İskitler ve Kimmerler arasındaki kültür ve dildeki yakınlık asimilasyonu kolaylaştırmış olmalıdır. İskitler'in dışarıdaki yerleşik dünya ile ilişkilerinin çok kısıtlı olduğu bilinmektedir. Bununla doğru orantılı olarak dış dünyadan getiriler de çok az olmuştur. Bütün bunların sonucunda üretime dayalı bir ekonomisi bulunmayan İskitler çevre bölgelere ve özellikle Önasya'nın zengin ülkelerine yayılma ve saldırma eğilimi göstermişlerdir. Çünkü hareket halinde olan ve yağma ile geçinen göçebe ve savaşçı toplumlar için daima yeni bir hedef, yaşamlarını sürdürebilmek için yeni ganimetler ve yağmalar gerekmektedir. Yani, İskitler'in Önasya'ya akınlarının temelinde bölgedeki yerleşik toplumlardan kazanç ve çıkar elde etme isteğinin yattığı görülmektedir.

Genel olarak İskitlerde dört büyük göç dalgası görülmektedir:

1. Kafkasya'nın kuzeyi
2. Kafkasya'nın öteki toprakları
3. Kuzeybatı İran (Manna Devleti),
4. Kuzey Kafkasya'da "Kuban" Bölgesi ve Dinyeper Nehrinin batı kıyıları (Abtekof/Yusopof, 1995: 1-3).

Bazı Yunanlı yazarlar tüm Avrasya ve Orta Asya göçebelerini "Siti" olarak adlandırmışlardır. Buna karşın İranlılar tüm bu göçebe halkları "Saka" olarak tanımlamışlardır.

İskitler, Herodotos'un bildirdiğine göre, Kafkasları doğudan dolaşarak, Hazar Denizi kıyısını izlemişler, Derbent Geçidini kullanarak, Kimmerler'in ardından Önasya'ya girmişlerdir. Bunlara ek olarak bir grup İskitli'nin Transkafkasya

Dağlarını geçerek Önasya'ya giriş yaptığı düşünülmektedir. Bu durum İskitler'in tek bir liderin yönetiminde, belli bir amaca yönelik düzenli askeri ordular şeklinde değil, kolonlar ve boylar halinde, birbirlerinin ardı sıra Önasya'ya girmiş olduklarını göstermektedir. Bu göçler sırasında İskitler güzergâhları üzerinde bulunan ve Kuzeybatı İran'daki Urmiya Gölü civarına lokalize edilen Mannai'ye gelmişlerdir. Bu olay Herodotos'un eserinde İskitler'in Medya'ya girmiş oldukları şeklinde belirtilmektedir. İskit adı Önasya'da ilk kez Urartu kralı Arğişti I'nın yıllıklarında İşkigulu Ülkesi coğrafi terimiyle karşımıza çıkmaktadır. İşkigulu Ülkesi terimi büyük olasılıkla İskitler'in görülmeye başladığı Mannai topraklarını işaret etmektedir. Mannai toprakları Asur ile Urartu arasında politik bir sorun olmuş ve zaman zaman bu iki büyük devletten birine bağlanmıştır. Asur kralı Asarhaddon'un yıllıklarına göre, Asarhaddon İskit kralı İşpakai'yi İ.Ö. 679 yılında Kuzeybatı İran'da mağlup etmiştir. Bu belgelerde ise, İskitler Asur yazılı kaynaklarında ilk kez belirmektedir. Bazı yazılı belgeler ise, Urartu ile İskitler arasında diplomatik gelişmeler olduğuna işaret etmektedir. Bu belgelerde, Urartu kralı Rusa II ile İşkigulu kralı Sagastara arasında bir antlaşma yapılmış ve İskitler'in Urartu topraklarını sorunsuz geçerek Mannai'ye yerleşmelerine izin verilmiştir. Anlaşıldığına göre, Urartu kralı II. Rusa İskitler'le anlaşarak hem ülkesini istiladan kurtarmış, hem de kurduğu Mannai-İskit ittifakı ile Mannai toplumunu Asur egemenliğinden kurtarmayı amaçlamıştır. İskitler'in gelecekte Urartu Krallığı için önemli bir tehlike olabileceğini düşünen II. Rusa söz konusu bu politik girişimlere ek olarak, özellikle İskitler'in yoğunlaştığı bölge olan Kuzeybatı İran'da savunmaya yönelik inşa faaliyetlerine girişmiştir. Örneğin, Bastam/Rusa-i URU. TUR İskitler'e karşı savunma amacıyla kurmuş kale tipi bir yerleşmedir. Urmiya Gölü civarında İ.Ö. 7. yüzyılda inşa edilmiş olan Kale Siyah, Kız Kalesi, Danalu, Kaleoğlu ve Sangar gibi çok sayıda kale de bu inşa faaliyetinin bir devamı olarak değerlendirilmektedir. Kuzeybatı, Batı ve Kuzey İran'da bulunan Demir Çağı yerleşmelerinde ele geçmiş olan İskit tipi ok uçları, İskitler'in söz konusu bu bölgelerde ne kadar etkili olduklarını açıkça ortaya koyan arkeolojik buluntulardır.

Bu dönem için Mannai'deki Sakız yöresinin İskitler'in siyasi yönetim merkezi olabileceği düşünülmektedir. Urmiye Gölünün güneyindeki Sakız kasabasının 49 km doğusunda yer alan Ziyiye'de gerçekleştirilen arkeolojik kazılar

burasının büyük olasılıkla İskit kralının oturduğu ve çok güçlü bir şekilde tahkim edilmiş bir kale olduğuna işaret etmiştir. Sakız kasabasının yakınlarında ortaya çıkarılan bir İskit kralına ait mezarda ele geçmiş olan ve İ.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirilen zengin metal buluntular ile İskit tipi ok uçları, İskitler'in Ziwıye yöresindeki varlıklarını güçlü bir şekilde desteklemektedir. Altından yapılmış ve Ziwıye'de ele geçen gerdanlık (Res. 21) (Godard, 1950: 23-24), biçimi ve üzerindeki bezeme öğeleri ile Urartu gerdanlıklarının ve zırh göğüslüklerinde ki bezeme öğelerinin benzerini oluşturmaktadır. Ziwıye gerdanlığını oluşturan sahneleri savaş aletleri üzerinde Kat. No. 24 (Çiz. 24; Res. 11) de zırh göğüslüğü üzerinde rastlanılmıştır. Aynı mezar içinden ele geçen bir gümüş gerdanlık üzerinde aslanın kalçalarından ön ayaklarına doğru uzanan iki koşut çizgi ve ince uzun vücutların benzerlerini Erzincan'daki kabartmada (Azarpay, 1968: 8) görmekteyiz. Ziwıye'den ele geçen at koşum takımı üzerinde hayat ağacına tırmanan aslan figürünü (Res. 22) mükerrer olarak Urartu savaş aletleri üzerinde rastlamaktayız. Ziwıye'nin at koşum takımı üzerindeki aslan figürünün benzerini Kat. No 18 (Çiz. 18) orta genişlikte kemer üzerinde rastlanılmıştır.

Aslan başlı yılan ejder Ziwıye'den çıkan bir kemer tokasını oluşturmaktadır (Res. 23). Aslanın açık ağzı, kabarık kulakları Urartu aslanlarını andırmaktadır. Aslan başlı ejder motifi ise sık sık Urartu standart miğferler üzerinde betimlenmiştir. Ziwıye'nin aslan başlı ejderinin benzerlerini Kat. No. 1 (Res. 1; Çiz. 1) konik miğfer üzerinde ve Kat. No. 14 (Çiz. 14a-b-c; Res. 7)'de aslan başlı Ayanis Kalkanı üzerinde saptanmıştır.

Ziwıye'de bir at gemi ele geçmiştir. Gemin yanaklığının ucunda zoomorf at protomuyla oluşmuştur. Atın oluşturulduğu gözü ise Urartu sanatından alındığı düşünülmektedir (Ghirishman, 1964: 111-121), (Res. 24).

Ayrıca spiral bezemenin Urartu'ya, İskit göçebe kavimlerinden geçtiğini söylenmektedir (Erzen, 1974: 208).

Bir ittifak kurularak İskitler, Medler ve Babilliler birleşen kuvvetleriyle İ.Ö. 612 yılında Asur başkenti Ninive'yi yakıp yıkmışlar ve Önasya'nın en büyük devletlerinden biri olan Asur İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmışlardır. Ninive'nin fethinden hemen sonra İskitler Babil'le beraber Medler'e cephe alarak Kyaxares'e saldırmışlar ve Medler'in mağlubiyeti ile İskitler Önasya'ya egemen olmuşlardır.

Asur İmparatorluğunun yıkılışını Urartu Krallığının yıkılışı izlemiştir. Urartu Krallığının İskitler tarafından yıkıldığını ya da bunda İskitler'in önemli bir rolü olduğunu Urartu yerleşim merkezlerindeki İskit buluntuları açıkça göstermektedir. Örneğin, Erivan yakınlarında yer alan önemli bir Urartu yerleşmesi olan Karmir Blur/Teişebaini'nin, İskitler tarafından tahrip edilmiş olduğu burada ele geçmiş olan çok sayıdaki İskit tipinde ok uçlarından anlaşılmaktadır.

Kral Madyes ve diğer İskit liderleri Kyaxares tarafından bir şölene davet edilmişler ve sarhoş edilerek öldürülmüşlerdir. Bu olay İskitler'in Önasya'daki 28 yıllık egemenliklerinin, yani politik-askeri güçlerinin sonu olmuştur. Kralları Madyes'in ölümü üzerine lidersiz kalan İskitler kendi yurtlarına, Güney Rusya'ya geri dönmüşlerdir. Herodotos İskitler'in Önasya'daki bu 28 yıllık egemenlikleri sırasında kötü bir şöhret kazanmış olduklarını, ayrıca İskitler'in kendi ülkelerine geri döndüklerinde, Medya seferinde kendileriyle beraber gelmeyen kölelerinin ve karılarının oğullarından oluşan bir ordunun direnişiyle karşılaştıklarını bildirmektedir. Bunlar büyük olasılıkla İ.Ö. 8. yüzyılda Kimmerli yerli halkın arasına yerleşen ve güneye Önasya'ya ilerlemeyen İskitler'in torunları olmalıdırlar.

Karadeniz'in kuzeyinde İskit kurganında ortaya çıkartılan zırh göğüslüğü soylu İskit savaşçı üzerinde insitu olarak bulunan savaş donanımına göre yapılan restitüsyon denemesinde, ortasında yarım ay kabarıklığının bulunduğu yarım ay biçimli göğüslük, zırh üzerinde boynun hemen altına takılmaktadır (Belli, 1983b: 361-371). Bu göğüslük Urartu çiviyazılı kral göğüslüklerine (Kat. No. 23; Çiz. 23) benzemektedir.

İ.Ö. 6. yüzyılın başlarında Önasya'dan Güney Rusya'ya gelen İskitler, Orta Kuban Bölgesinin güneyini ele geçirerek yerleşmişlerdir. İskitlerin kuzeybatı Kafkasya'ya gelişiyile İskit ve Kuzey Kafkasya tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Bölgenin Novoçerkask tipindeki kalıntılarının yerini artık Önasya'daki kazanımlarla değişen ve bu nedenle kozmopolit bir özellik kazanmış olan Yeni İskit Kültürü almıştır. Kuban bölgesine yerleşen İskitler'e ait en önemli arkeolojik kalıntılar Kelermes (İ.Ö. 7-6. yüzyıllar) ve Kostoroskaya (İ.Ö. 7-5. yüzyıllar) kurganlarıdır. Bu kurganlarda Urartu kökenli eşyalar bulunmaktadır.

Lit Korgan'ında yapılan arkeoloji kazı sırasında bulunan aletlerin içinde hançer kılıfı ele geçmiştir. Bu kurganda ele geçen eşya dünya çapında 'Melkonov'

hazinesi olarak tanınmaktadır. Hançer kılıfının üzerinde mitolojik yaratıkların av sahnesi ve hayat ağacına yapılan kült sahnesi betimlenmiştir.

Klermes Kurganında yapılan kazılar sırasında ise altın hançer ve kılıç kılıfına rastlanılmıştır. Melkonof hançerinin kılıfının üzerinde olan sahneler aynı şekilde Kelerms hançer ve kılıfının (Res. 25a-b-c) üzerinde tekrarlanmıştır. Betimlenen sahneler ise Kars'tan ele geçen bir tunç Urartu kemeriyle benzeşmektedir (Piotrovsky, 1963: 84-93). Klermes hançer kılıfının üzerindeki mitolojik yaratıkların av sahnesi Kat. No. 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer üzerinde rastlanılmıştır. Ayrıca Klermes ve Melkonof kılıflarının üzerindeki hayat ağacının benzerlerini Kat. No 51 (Çiz. 51) orta genişlikte kemer, Kat. No. 44 (Çiz. 44) orta genişlikte kemer, Kat. No. 45 (Çiz. 45) orta genişlikte kemer üzerinde saptanmıştır.

Zakim kemeri üzerinde bir aslan figürüne rastlamaktayız. Aslan atlayarak betimlenmiştir. Atlayan aslanın ayakları ise yatay olarak gösterilmiştir. Bu figürün benzerlerini Koçi Kemeri, Ziyiye'nin alın bandı ve Maku'dan çıkan bir riton üzerinde görmekteyiz (Ghirishman, 1966: 219-220).

Urartu kökenli eşyaların yanı sıra step hayvan stilinde bezenmiş değerli eşyalarda bu kurganlarda bulunmuştur. Kuban bölgesindeki bu kral ve soylu mezarlarında ele geçen buluntular üzerindeki bezemeler bölgeye güneyden gelen yabancı kültürel elemanlardır. Ayrıca söz konusu eşyaların büyük bir bölümü de Urartu atölyelerinin ürünü olup bunlar İran'da buldukları sırada İskit yüksek sınıfı tarafından elde edilerek Karadeniz'in kuzeyindeki steplere beraberlerinde getirmişlerdir.

6.2. Marlik Kültürü

Urartu tunç işçiliğinde İ.Ö. 7. yüzyılda hayvanların vücutlarındaki bezemeler daha basitleşmiş ve üsluplaşma daha ağırlaşmıştır. Burundaki kırışıklar daha stilize ve şematize ederek gösterilmeye çalışılmıştır.

7. yüzyıla ait boğa betimlemelerinde boğaların ayaklarında bir tutam kıl çizilmeye başlanmıştır. Bu tür süsleme üslubun daha erken örneklerini Marlik'ten

çıkan altın bir kap üzerinde ve Kelardeşt kâsesinde görülebilir (Negahban, 1998: 136).

Urartu betimleme sanatında rastlanan hayat ağacına birçok sahnede rastlanılmaktadır. Karmir-Blur'dan çıkan ve Argiştitiye ait olduğu düşünülen miğfer üzerinde rastlanan hayat ağacının, Marlik kültüründen etkilendiği düşünülmektedir (Piotrovsky, 1954: 11). Miğfer üzerindeki hayat ağacının en yakın benzerlerine Marlik'ten çıkan eşyaların üzerinde rastlanmıştır.

Marlik'ten çıkan ve 'Marliğin altın bardağı' diye adlandırılan bardağın üzerinde kanatlı boğa figürleri görülür. Bu figürler bardağın yüzünden kabarık olarak dışa çıkmıştır. İlk bakışta boğa figürünün bardaktan dövme tekniğiyle kabartıldığı düşünülmektedir. Ama daha detaylı incelendiğinde boğanın başka bir levha parçasından yapıldığını ve çok büyük bir ustalıkla bakır tozuyla bardağa lehimlendiğini görmekteyiz (Wilkison, 1965: 104). Bu tekniği kullanarak hayvanları kabartılı göstermelere İ.Ö. 7. yüzyılında Urartu sanatında rastlanmaktadır (Akurgal, 1959: 104).

Her ne kadar Urartu " Saray Üslubu" olarak adlandırılan sanat geleneği varlığını 7. yüzyılın sonuna dek sürdürmüşse de genel kavram olarak 7. yüzyılda bir İran-Urartu sanat ekolünden söz etmek yerinde olacaktır.

6.3. İran'ın İç Bölge Kültürü (Khorvin, Luristan)

Eğer Khorvin'de ele geçen savaşçı heykelciği (Res. 26) ile Lower Müzesi'nde sergilenmekte olan küçük tunçtan yapılmış Urartu savaşçısını karşılaştırırsak, bele bağlı kılıcı ve sorguçlu miğferleriyle 'Balawat' kapısında betimlenen Urartu askerleriyle benzerlik göstermektedirler. Ayrıca Khorvin heykelciğinin sorguçlu miğferi Kat. No. 5 (Çiz. 5; Res. 5) Urartu sorguçlu miğferine benzemektedir.

Luristan'da ele geçen konik biçimli bir miğfer (Res. 27) üzerinde yılan başlı ejder betimi yer almaktadır. Bu miğfer biçimi ve bezemesi bir Urartu standart miğferini andırmaktadır. Urartuların standart miğferleri yöneticileri ve savaşçıların yanı sıra, tanrıları da bu tarz benzer miğferleri taşıdıkları görülmektedir. Yılan başlı

ejderler betimi ise konik miğferlerde çok sevilerek kullanılan bezeme öğelerinden sayılmaktadır. Bu örnekler Urartu sanatının çevre kültürlerini ne kadar etkisinde bıraktığını göstermektedir. İncelenen savaş aletleri üzerinde Luristan miğferinin yılan başlı ejderinin benzeri Kat. No. 1 (Çiz. 1; Res. 1) konik miğfer üzerinde saptanmıştır.

Urartu sanatında özellikle kemerlerin üzerinde sembolize edilmiş malta haçı motifi, Luristan'da bulunan iğne başı üzerinde görülmektedir

Uçları yılan başı şeklinde sonuçlanan ve üzerinde stilize edilmiş insan yüzünün işlendiği İ.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen tunç Luristan göğüslüğü (Ghirshman, 1964: 380-384) ile aynı döneme tarihlenen Urartu göğüslükleri arasında gerek stil, gerekse içerik yönünden çok büyük bir benzerlik göstermektedir.

6.4. Geç Hitit Kültürü

Hitit İmparatorluğunun yıkılışından sonra ortaya çıkan Geç Hitit Kent Devletleri aracılığı ile İ.Ö. 8. yüzyılda hiyeroglif yazının Urartu'ya geldiği düşünülmektedir. İ.Ö. 8. yüzyıl ile birlikte Urartu krallarının batıya ve bu kapsamda Geç Hitit Kent Devletlerine karşı gösterdikleri ilgi, bu ülkelere askeri seferler düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bu askeri başarılar sonunda yöreden elde edilen çok sayıdaki halkın Urartu sınırları içine taşındığı ve buralarda iskân edildiği bilinen konulardır. Geç Hitit Kent Devletleri ile olan bu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan kültürel etkilenmeler ve muhtemelen Hate ve Supani ülkelerinden Urartu'ya getirilen tutsaklar, Urartu'da Hitit hiyeroglifine benzer bir yazı sisteminin başlamasına yardımcı olmuşlardır.

Yazıdan ziyade incelenen savaş aletleri üzerindeki betimleme sanatında da Geç Hitit kültürüne rastlamaktayız. Urartu'daki 'Hayvanlar Hakimi' tasvirlerinin Geç Asur örneklerini andırmasına karşılık, özellikle Geç Hitit dönemi betimlemeleriyle daha çok benzerlik içermesi, Urartu'da Mezopotamya geleneklerinden çok Anadolu geleneklerinin devam ettirmiş olduğuna işaret etmektedir. Geç Hitit stili olarak Hayvanlar Hakimi Destanı Kat. No. 6 (Çiz. 6)

taraklı miğfer üzerinde ve Kat. No. 56 (Çiz. 56; Res. 19)'da at alınlığı üzerinde karşımıza çıkmaktadır.

Geç Hitit stilinde İ.Ö. 8. yüzyılında orthostat dışı bir örnekle, Elazığ Müzesindeki dar kemer üzerinde bir grifon-demon'u Kat. No. 19'da (Çiz. 19) dar kemer üzerinde betimlenen grifon-demon'la karşılaştırabiliriz. Burada ağız açık grifonun kanatlı ve giysilidir. Yukarıya kaldırdığı eliyle bir taş bloğu tutar. Başından boynuna doğru yine Kargamış orthostatları gibi kıvrım bulunur. Grifonun farklı bir kullanımına Zincirli'de rastlanır.

6.5. Yeni Asur Kültürü

Urartuların erken dönemlerinde birçok konuda Asur sanatından etkilendiği bilinmektedir. Askeri donanımından sivri uçlu ve konik miğferler Asur örneklerinden alınarak geliştirildiği düşünülmektedir (Çilingiroğlu, 1984: 60).

Urartu'da kanatlı güneş kursu içindeki tanrı motifini en erken İşpuini döneminde Asur'dan alındığını bilinmektedir. (Piotrovsky, 1963: 41-43).

Ayrıca (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) Anzaf Kalkanı, (Kat. No. 31; Çiz. 31; Res. 15) araba oku süsü, (Kat. No. 44; Çiz. 44) orta genişlikte kemer, (Kat. No. 45; Çiz. 45) orta genişlikte kemerde betimlenen mitolojik yaratıklar ve (Kat. No. 23; Çiz. 23) zırh göğüslüğünde yarım ay biçiminde sembolün Yeni Asur sanatından alındığını düşünmekteyiz.

İ.Ö. 9. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen, Anzaf kalkanı (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res.9), (Belli, 1998: Çiz. 17) üzerinde Urartu tanrılarının Asur ordusuna aslan ve kartallarla birlikte saldırması ve Asur ordusunun yenilgisi ile betimlenmiştir. Anzaf kalkanının Asur kraliyet sanatının en güçlü iktidar imgelerini taşıyan "aslan avı" temasına benzer bir sahne içermektedir. Aslan avı, II. Asurnasirpal'in sarayını süsleyen av sahnelerinin en çok göze çarpan temasını oluşturur. Anzaf kalkanında aslan avı teması tersine çevrilmiş, aslanlar Asur askerlerine saldırırlarken betimlenmiştir. Aynı konuyu Münih Müzesindeki bir disk üzerinde Urartuların, Asur ordusunu bozguna uğratması şeklinde görüyoruz. Böylece Urartu sanatındaki friz

konulu sahnelerin, erken dönemde Asur sanatından etkilenerek işlenmiş olduğu düşünülmektedir.

Savaş aletleri üzerinde merkezi bir gövdeden iki yana açılan, uçları tomurcuklarla sonlanan kollara sahip hayat ağacına rastlamaktayız. Bu hayat ağacının tarihsel gelişiminde bir sonraki aşamayı oluşturan kartuş içine alınmış şeklini izliyoruz. Hayat ağacının kartuş içine alınması I. Argiştı (İ.Ö. 786-764) ve II. Sarduri (İ.Ö. 764-734) dönemleriyle başlamakta ve İ.Ö. 7 yüzyılın sonlarına kadar bu biçimiyle devam etmektedir. Urartu sanatında yaygın olarak kullanılan hayat ağacı ve sahnesi, Asur'un kültürel yönden etkilemesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Asur etkisiyle serbest bir biçimde, her iki yanında farklı türden dağ keçisi, fantastik yaratıklar gibi unsurlarla beraber, kültürel içerikli işlenmiştir.

Sonuç

Urartu savaş aletleri üzerindeki betimlemeleri incelediğimizde Urartuların betimleme sanatında belirli bir mantığı kullandıklarına şahit olmaktadır. Bu nedenle savaş aletlerini işlevlerine göre gruplama, sınıflama, tiplene yöntemlerinin hepsini sırasıyla yaptıktan sonra belirli bir sonuca varmaktadır. Grupların, sınıfların ve tiplerin belirli betimlemeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1-Savunma gereçlerinden olan konik miğferlerin üzerinde Yılan başlı ejdere, (Kat. No. 1; Çiz. 1; Res. 1), Hayat ağacına düzenlenen kült sahnesine (Kat. No. 48; Çiz. 48) ve şimşek demetine benzer sembole (Kat. No. 1; Çiz. 1; Res. 1), (Kat. No. 2; Çiz. 2; Res. 2); Sivri uçlu miğferlerin üzerinde şimşek demetine benzer sembole (Kat. No. 3; Çiz. 3; Res. 3), (Kat. No. 4; Çiz. 4; Res. 4); Sorguçu miğferler üzerinde boğa protomuna (Kat. No. 5; Çiz. 5; Res. 5) ve Taraklı Miğferler üzerinde şimşek demetine benzer sembole (Kat. No. 8; Çiz. 8), simetrik duruşlu hayvan ve/veya mitolojik yaratıkların sahneler ve efsaneden alınma sahnelere (Kat. No. 6; Çiz. 6), (Kat. No. 7; Çiz. 7); Omuzluklar üzerinde kabarık bantlar ve geometrik motifler gibi bezeme unsurları (Kat. No. 12; Çiz. 12) vardır.

Yanaklıklar üzerinde çivi yazısı (Kat. No. 9; Çiz. 9; Res. 6) ve simetrik duruşlu mitolojik yaratıklar (Kat. No. 10; Çiz. 10) görülür.

Kalkanlar üzerinde hayvan protomuna (Kat. No. 15; Çiz. 15; Res. 8), friz içinde simetrik duruşlu hayvanların (Etno-matematik) sahnelerine (Kat. No. 13; Çiz. 13), (Kat. No. 15; Çiz. 15; Res. 8) tanrıların savaş sahnelerine ve çivi yazısına (Kat. No. 16; Çiz. 16; Res. 9) rastlanır.

Geniş kemerler üzerinde savaşa çıkan kral ve ordusunun kutsal hayat ağacına düzenlediği kült törenlerine (Kat. No. 47; Çiz. 47), savaş sahnelerine (Kat. No. 50; Çiz. 50), insan, hayvan ve/veya mitolojik yaratıkların av sahnelerine (Kat. No. 49; Çiz. 49), (Kat. No. 50; Çiz. 50) ve hayvanların av sahnelerine (Kat. No. 50; Çiz. 50) saptanabilir.

Orta genişlikte kemerler üzerinde kutsal hayvanların üzerinde ayakta duran tanrılara, (Kat. No. 43; Çiz. 43), (Kat. No. 44; Çiz. 44), (Kat. 46; Çiz. 46), tanrı ve/veya tanrıçaların düzenlediği kült törenlerine (Kat. No. 44; Çiz. 44) tanrı

ve/veya tanrıçalara düzenlenen ziyafet törenlerine (Kat. No. 45; Çiz. 45), avlanan tanrı ve/veya tanrıçalara (Kat. No. 43; Çiz. 43), kutsal hayat ağacına düzenlenen kült törenlerine (Kat. No. 44; Çiz. 44), hayvanların koşma ve yürüme durumunda birbirilerini takip ettikleri sahnelere (Kat. No. 18; Çiz. 18), (Kat. No. 45; Çiz. 45), (Kat. No. 51; Çiz. 51), mitolojik yaratıkların av sahnelerine (Kat. No. 51; Çiz. 51), mitolojik yaratıkların koşma ve yürüme durumunda birbirilerini takip ettikleri sahnelere (Kat. No. 18; Çiz. 18), (Kat. No. 51; Çiz. 51) rastlanır.

Dar kemerler üzerinde ziyafet sahnelerine (Kat. No. 52; Çiz. 52), tanrı ve/veya tanrıçaların düzenlediği kült törenler (Kat. No. 19; Çiz. 19) görülür.

Omuz kemeri üzerinde efsaneden alınma sahne ve mimari betimine (Kat. No. 55; Çiz. 55a-b) rastlanır.

Kemer levhası üzerinde daire içinde noktalı sembol de (Kat. No. 20; Çiz. 20) göze çarpar.

Zırh pulları üzerinde rozet betimine (Kat. No. 21; Çiz. 21a-b) rastlanılır.

Memelik zırh göğüslüğünün üzerinde Çivi yazısı ve rozet (Kat. No. 22; Çiz. 22) görülür.

Zırh göğüslükleri üzerinde Çivi ve Hiyeroglif yazısına, yarım ay sembolüne (Kat. No. 23; Çiz. 23) ve simetrik duruşlu hayvan ve mitolojik yaratıkların sahnesine (Kat. No. 24; Çiz. 24) rastlanılır.

2-Kesici silahlardan hançer üzerinde yarım ay ve stilize edilmiş şimşek sembolüne (Kat. No. 25; Çiz. 25; Res. 12); Delici silahlardan ok ucu üzerinde daire içerisinde nokta sembolüne (Kat. No. 26; Çiz. 26; Res. 13) ve Mızrak ucu üzerinde çivi yazısına (Kat. No. 27; Çiz. 27; Res. 14a-b) rastlanılır.

Vurucu silahlardan gürz başının üzerinde geometrik zikzak motifine (Kat. No. 28; Çiz. 28) rastlanılır.

3-Taşıma gereçlerinden sadak üzerinde çivi yazısı ve püskül betimine (Kat. No. 29; Çiz. 29); Araba aksamlarından tekerlek dingil başlığı üzerinde kutsal hayvan üzerinde ayakta duran tanrı ve mitolojik yaratıkların yürür durumunda bir birlerini takip ettikleri sahnesine (Kat. No. 30; Çiz. 30); Araba oku süsü üzerinde kutsal hayvanın üzerinde ayakta duran tanrı sahnesine (Kat. No. 31; Çiz. 31; Res. 15) rastlanılır.

4-At koşum parçalarından gemler üzerinde çivi yazısına (Kat. No. 33; Çiz. 33), (Kat. No. 34; Çiz. 34), (Kat. No. 37; Çiz. 37), geometrik zikzak betimi ve mantar protomuna (Kat. No. 35; Çiz. 35), geometrik spiral betimine (Kat. No. 36; Çiz. 36), at ve boğa protomlarına (Kat. No.38; Çiz. 38) ve kabarık noktalar (Kat. No. 32; Çiz. 32), (Kat. No. 39; Çiz. 39) göze çarpar.

At göz siperliğinde boğa ve püskül betimi (Kat. No. 40; Çiz. 40); At göğüs siperliğinde simetrik betimlenen savaş sahnesine (Kat. No. 41; Çiz. 41); At alınlığında çivi ve hiyeroglif yazısına (Kat. No. 42; Çiz. 42) ve efsaneden alınma sahnesine (Kat. No. 56; Çiz. 56) rastlanılır.

Urartuların savaş aletleri üzerindeki resim sanatını stil-kritik açısından genel olarak değerlendirildiğinde, kendilerine özgü bir betimleme sanatı ortaya koydukları anlaşılmaktadır. Urartuların savaş aletleri üzerinde yer alan betimleme sanatındaki kendi gelenekleri dört başlık altında tanıtılabilir:

1-Halka stili: Örneğin aslan tasvirlerinde, boyun üzerindeki yele kıvrılmalarının yukarı kısımda halka biçiminde son bularak kulağı meydana getirmesi, alt dudağın yine halka biçiminde çene altına kıvrılması ve kuyruğun bir çember gibi yuvarlak şekilde tasvir edilmesi, ayak adalesinin üst kısmının küçük bir yuvarlakla süslenmesi, bir nevi halka stilini meydana getirmektedir (Kat. No. 6; Çiz. 6, Kat. No. 7; Çiz. 7, Kat. No. 13; Çiz. 13; Kat. No. 15; Çiz. 15, Kat. No. 17; Çiz. 17). Aynı halka şekli süsleme boğa tasvirlerinin sırt buklelerinde, yelelerinde ve kuyruğu sıkı kurdelenin iki yanında da görülmektedir (Kat. No. 24; Çiz. 24). Halka stili İ.Ö. 8. yüzyıl eserlerinde görüldüğü gibi İ.Ö. 7. yüzyılda da devam eder. Fakat İ.Ö. 7. ve İ.Ö. 6. yüzyıl aslanlarında halka stilinin yerine bazı uzuvların şişkin bir şekilde stilize edildiği görülmektedir. ‘Yumru’ stili adı verilen bu şişkinlik Urartu eserlerine ait diğer bir özellik olarak belirtilebilir.

2-İnsan başlarının ya da hayvan vücutlarının iç kısımlarının noktalar, halkalar veya balık kılıcı şeklinde süslemelerle ve/veya koşut çizgiler ile doldurulması (Kat. No. 45; Çiz. 45, Kat. No. 18; Çiz. 18; Kat. No. 24; Çiz. 24).

3-İnsan gözünün üçgen biçimli işlendiği: Öyle ki, profilden bakıldığı zaman göz kapağının kenarlarının yanlara doğru abartmalı bir şekilde sivri olarak, üçgen oluşturacak şekilde uzandığı görülür (Kat. No. 30; Çiz. 30). Fizyonomi bakımından

da Urartu insan tasvirlerinde bunun çok önemli bir özellik olarak saptamak olasıdır. Örneğin, Adilcevaz'da bulunmuş taş kabartmanın üstündeki tanrıça figürünün profiline dikkat edilirse burnun alından itibaren kuvvetli bir şekilde öne çıktığı ve belirgin bir eğrilikte olduğu görülmektedir.

4-Etno matematik stili: Urartuların savaş aletleri üzerindeki resim sanatında simetrik hareketli hayvanlar sahnesinde yeni bir stilinin kullanıldığına tanık olunur. Etno-matematik olarak adlandırılan bu stil (Bérczi/vd, 2000: 231-239) adak kalkanlar üzerinde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Urartu adak kalkanları üzerinde frizler arasına yerleştirilmiş birbirini takip eden aslan ve boğa figürleri her zaman yatay ekseninde simetrik ve dikey ekseninde ise ayna görüntüsü olacak şekilde resmedilir. Aslan veya boğalar kalkan üzerindeki tek merkezli 3 frizin içine yerleştirir. Bu tip kalkanlar sadece bir yönden bakıldığında düzgün olarak görülebilirler. Bu nedenle motiflerin düzgün olarak algılanabilmesi için kalkanların her zaman bir yönde asılı olmaları veya durmaları gerekmektedir. Asılma yönü değişmesi durumunda hayvanların simetrisi de bozulur (Kat. No. 13; Çiz. 13, Kat. No. 15; Çiz. No. 13).

Urartu betimleme sanatının oluşumunda, Urartuların öz gelenekleri dışında başka kültür öğeleri de saptanabilmektedir.

Urartu savaş aletleri üzerindeki bezeme sanatında Yeni Asur etkileri bariz olarak gözlenmektedir. İ.Ö. 9 yüzyıldan itibaren Yeni Asur Sanatı ile organik bir bağlantı içinde gelişen Urartu saray sanatı gerek hayvan motifleri ve/veya mitolojik yaratıklar gerekse hayvan ve/veya mitolojik yaratıklarının gösterme yöntemi, Asur sanatındaki örnekler göz önüne alınarak yapılmıştır. Kanatlı güneş kursu içinde betimlenen Tanrı Şivini Asur'un Tanrı Şamaş'ına benzediği gözlenmektedir (Piotrovsky, 1965: 41-42; Seux, 1967: 280). Asur kraliyet sanatının en güçlü iktidar imgelerini taşıyan 'aslan avı' temasına benzer bir sahne Anzaf Kalkanı'nda rastlanılmaktadır. Ayrıca kartuş içinde betimlenen hayat ağacı ve Urartu Çivi yazısı Asur sanatından alındığı düşünülmektedir.

İncelediğimiz konu içinde Geç Hitit öğeleri de saptanabilmektedir. Urartu Hiyeroglif yazısının Hitit Kent Devletleri aracılığı ile İ.Ö. 8. yüzyılda Urartu'ya geldiği düşünülmektedir. Ayrıca Urartuların savaş aletleri üzerinde betimledikleri efsaneden alınma hayvanlar hâkimi sahnesi Geç Hitit özelliğini yansıtmaktadır.

Urartu'nun İ. Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında Kuzeybatı İran'a girmesi ile betimleme sanatında bir üslup değişimi yaşanır. Bunun nedeni Urartuların siyasi ve ekonomik açılardan söz konusu bu bölgedeki devlet ve kavimlerden çok daha güçlü olmaları ve Asurluların aksine bölgede tutunabilmiş ve orada yaşayan halkın sanat özelliklerini özümseye bilmiş olmalarıdır. Bazı Kuzeybatı İran mitolojisi ile kültürel özelliklerini Urartu sanatında izleyebiliriz. Örneğin, aslanların kalçalarından ön ayaklarına doğru uzanan iki koştur çizgi ve ince uzun vücutlarının Kat. N0. 13 (Çiz. 13; Tablo. 2) benzerlerini Erzincan'daki kabartmada (Azarpay, 1968: 8) ve Ziviye'den çıkan gümüş gerdanlıkta (Godard, 1950: 23-24) Gaziantep Müzesindeki bir Urartu kemerinin üzerindeki boğa betimlemelerinde kullanılan boğaların ayaklarında görülen bir tutam kıl (Çilingiroğlu, 1981: 49-55), Marlik'ten çıkan altın bir kap üzerinde (Negahban, 1998: 136) ve Kelardeşt kâsesinde (Negahban, 1998: 136) görülebilir. Urartular da Akhamenid (Pers) kültürünü etkilemişlerdir. Örneğin, krallara krallığı sunan (evrenin yöneticisi) Gök tanrısı Ahuramazda Urartu Tipi Güneş Kursu olarak betimlenir. Akhamenid krallarından I. Darius (İ. Ö. 521-485), I. Artaxerxes (İ.Ö. 465-424) ve son olarak da III. Artaxerxes (İ.Ö. 361-338) dönemindeki görkemli kaya kabartma ve mühürlerde sık ve değişik biçimlerde bu simge betimlenmiştir. Ayrıca spiral bezemesinin Urartu'ya, İskit göçebe kavimlerinden geçtiği düşünülmektedir.

İ.Ö. 6. yüzyılın başlarında Önasya'dan Güney Rusya'ya giden İskitler ki dördüncü büyük İskit göç dalgasını oluşturmaktadır (Abtekof/Yusopof, 1995: 1-3) Urartu kültürünü 'Kuban' bölgesi ve Dinyeper Nehrinin batı kıyılarına kadar götürmüşlerdir. Örneğin: Klermes hançer kılıfının üzerindeki mitolojik yaratıkların av sahnesi orta genişlikte bir Urartu kemeri üzerinde saptanmıştır (Kat. No. 51;Çiz. 51). Ayrıca Klermes ve Melkonof kılıflarının üzerindeki hayat ağacının benzerleri Urartuların orta genişlikte kemer üzerinde betimledikleri hayat ağaçlarıyla paralellik göstermektedirler (Kat. No 51; Çiz. 51), (Kat. No. 44; Çiz. 44), (Kat. No. 45; Çiz. 45).

Nüfus aktarma politikası sonucunda halkların yer değiştirdikleri görülmektedir. Urartu krallığı bu yolla birçok kültürün bir arada görüldüğü ve yan yana yaşamaya zorlandığı bir toprak olarak da tanımlanabilir.

Urartuların belli dönemlerde belli sahneler, figürler ve motiflerin kullanmadıkları tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalardan elde edilen sonuca göre, İ.Ö. 8. yüzyıl ortalarına tarihlenen savaş aletleri üzerindeki konuların ağırlık noktasını savaşa giden Urartu ordusu, ordunun hayat ağacına düzenlediği kült töreni ve av sahneleri meydana getirmektedir. Tek ya da çift çizgi ile ayrılmış yatay bantlar içinde narratif (anlatımcı) üslupta betimlenmiş olan bu sahneler, İ.Ö. 7. yüzyıldan itibaren yerini, bantlara ayrılmamış düz arka fonlar üzerine betimlenmiş olan koşar durumda gösterilen aslan, boğa ve karışık yaratıklar ile dini ve mitolojik sahnelere bırakmıştır. Bu dönemde narratif üslup geleneği giderek önemini yitirmiş, birleşik sahneler ve tek başına duran figürler rozetler, haçlar, palmetler, hayat ağaçları ve geometrik motiflerle birbirinden ayrılmıştır.

Urartu resim sanatında, Urartu ordusu ve ordunun hayat ağacına düzenlediği kült tören sahneleri, savaşla ilgili gelenek ve göreneklerin yaygınlaştığı, Urartu ordusunun başarıdan başarıya koştuğu bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemde ölümsüzlüğü simgeleyen hayat ağacına kült töreni düzenleyen Urartu ordularının, böylece savaşta vurucu güçlerinin sürekli olacağına ve hayat ağacının koruyucu gücünün himayesinde zafere ulaşacaklarına inandıkları ileri sürülebilir. Savaş aletleri üzerinde bu töreni yansıtan sahneler betimlenerek bir anlamda Urartu ordularının bu inancı pekiştirilmiş olmalıdır.

İ.Ö. 7. yüzyıldan itibaren savaş aletleri üzerinde sık olarak işlenen dini içerikli motif ve sahneler, bu dönemde Urartu topraklarına yönelik dış saldırılardaki artış ve buna bağlı olarak Urartu Devleti'nin siyasi yapısındaki dalgalanmalarla yakından ilgilidir. İ.Ö. 8. yüzyılın ortalarında, en parlak dönemin sonuna doğru düştüğü zor durum karşısında her zamankinden daha fazla tanrılarının koruyucu güç ve desteğine ihtiyaç duymuş olmalıdır. Kanımızca bu motif ve sahneler, Urartu'nun yazılı kaynaklara yansıtılmayan zor günlerini ve bu dönemde tanrısal desteğe duyduğu gereksinimi dile getirmektedir. Nitekim krallığın çöküş dönemine ait çok sayıdaki tunç adak levhası üzerinde de benzer içerikli sahnelere yer verilmiş olması, bu görüşü desteklemektedir.

Urartu resim sanatının en genel hayvan ve mitolojik yaratıkların figürleri aslan, dağ keçisi, boğa, at, kartal, türü anlaşılmayan kuş ve yılan gibi hayvanlar

ile sfenks, grifon, kentauros, pegasus, aznu, ababu, siren ve diğer mitolojikler olarak gözetlenmektedir.

İncelenen figür ve motifler bazı durumlarda sadece bezeme öğesi olarak kullanılmıştır. Fakat bazı sahnelerde anlam yüklenerek kullanılmış ve hatta bazı durumlarda sembol durumuna yükseltilmiştir.

Urartu savaş aletleri üzerinde görülen sahnelerin çoğu dini içeriklidir. Konu ne olursa olsun Urartu kralları Tanrıların koruması altında gösterilmiştir. Bu tanrıların savaşı desteklemeleri, silahların tanrılara sunulacak kadar değerli olmaları ve pek çok tipte silahın tanrılar için atribü haline gelmesi, yani kutsal hale gelmesi, Urartu halkının savaşçı niteliğinden kaynaklanır. Yazılı kaynaklar da bu görüşü desteklemektedir. Dolayısıyla varlığını ve gücünü savaşçı bir ulus olmasına borçlu olan Urartu krallığı savaşçı niteliğini kaybetmemeye çalışmıştır.

Urartularda mitolojik konuları içeren çivi yazılı metinlerin yokluğu ve dinsel içerikli konuların azlığından savaş aletleri üzerindeki bezemelerin bir iletişim yolu olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Biz de Urartuların kendilerini anlatma yolu olarak kullandıkları bu yolu inceleyerek, Urartular hakkında daha fazla bilgiye ulaşılabilir inancındayım.

Kaynakça

- Abtekof, E/A, Yusopof: 1995 “Sakalar”, **Orta Asya Kùltürlerinin Tarihi I**, Çev. M, Şehmirzadi, Tahran (Farsça)
- Akurgal, E: 1949 **Späthetitische Bildkunst**, Ankara
- : 1959 “Urartische Kunst”, **Anatolia 4**: 122-135, Ankara
- : 1966 **The Birth of Greek Art**, London
- : 1968 Urartäische und Altiranische Kunstzentren, Ankara
- Alp, S: 1980 “Eine Sphinxvase aus Karahöyük bei Konya”, Akurgal’a Armağan, **Anadolu 21**: 9-16, Ankara
- Azarpay, G: 1968 **Urartian Art and Artifacts: A Chronological Study**. University of California Pres, Berkeley and Los Angeles
- Artamanov, M. I: 1970 **Goldschatz der Skythen in der Eremitage**, Prag
- Barnett, R.D: 1954 “The Excavations of the British Museum at Toprakkale, near Van Addent”, **Iraq 16**: 3-22
- : 1963 “The Urartian Cemetery at Iğdır”, **AnSt 13**: 153-198
- : 1975 **Assyrische Skulpturen in British Museum**, Toronto

- Barnett, R. D/W, Watson: “Russian Excavations in Armenia”, **Iraq 14**: 132-147
1952
- Barnett, R. D/M, Falkner: **The Sculpture of Assur-Nasirpali II, Tiglat-Pileser III, Esarhaddon from the Central and South-West Palaces of Nimrud**, London
1962
- Beran, T: 1967 **Die Hethitische Glyptik von Boğazköy**, Berlin
- Bérczi, S/vd: 2000 “On the earlier occurrences of the cm-type nets and wallpaper patterns in ornamental arts of central Eurasia,” **Special issue of Symmetry: Culture and Science Symmetry in Ethnomathematics, 12(1-2)**, 231-239. Budapest, Hungary: International Symmetry Foundation.
- Berczi, S: 2001 “Composite wallpaper patterns among the intuitive ethnomathematical discoveries of the ancient Crete and Urartu”, **Special issue of Symmetry: Culture and Science Symmetry in Ethnomathematics, 12(1-2)**, 39-52. Budapest, Hungary: International Symmetry Foundation
- Belli, O: 1976-1977 “Van Bölge Müzesindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri”, **AnAr 4-5**: 177-225
- : 1981a “Urartularda Totemcilik Sorunu”, **AnAr 7**: 29-41
- : 1981b “Urartu Mitolojisi Üzerine Bir Deneme”, **AnAr 7**: 61-73

- : 1982 “Urartular’da Hayat Ağacı İnancı”, **AnAr 8**: 237-247
- : 1983a “Urartu Kralı İşpuini’ye Ait Çiviyazılı ve Resimli Tunç Eserler”, **AnAr 9**: 325-360
- : 1983b “Van’da (Tuşpa) Bulunan Urartu Krallarına Ait Çiviyazılı Zırh Göğüslükleri”, **AnAr 9**: 361-371
- : 1983c “Oynar Yanaklıklılı Urartu At Gemleri”, **AnAr 9**:373-384
- : 1998 **Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları**, İstanbul, Arkeoloji Sanat Yayınları
- : 1991 “Ore Deposits and Mining in Eastern Anatolia in the Urartian Period: Silver, Copper and Iron”, **Urartu A Metalworking Center in The First Millennium BCE**: 16-43 ,Ed. R. Merhav, Tel Aviv: Sabinsky Press
- : 2003 “Çivi Yazılı Eşya ve Silahlar”, **Urartu Savaş ve Estetik**, Ed. O. Belli, İstanbul.
- Belli, O/J, Kellner: 1986 “Urartäische Bronzegürtel Mit Inschriften”, **AnAr 10**: 317-326.
- Belli, O/İ. G, Kayacıoğlu: 1993 **Anadolu’da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi, Bakır Yatakları**, Sandoz Kültür Yayınları 14, İstanbul

- Bilgi, Ö: 2004 “Klasik Çağ Öncesi”, **Anadolu Dökümün Beşiği**, Ed. Ö. Bilgi, İstanbul,
- Bilgi, Ö/H. Özbal/Ü. Yalçın: “Bakır, Tunç Döküm Sanatı”, **Anadolu Dökümün Beşiği**, Ed. Ö. Bilgi: 1-33 İstanbul
- Bilgiç, E/B, Ögün:1964 “Excavations at Kef Kalesi of Adilcevaz” **Anatolia 8 (1964/66): 93-124**
- Biber, H: 2004 “Van Müzesi’nden Hayvanlar Hâkimi Betimli Bir Urartu Damga Mühürü”, **AnAr 17/2: 79-82**
- Bittel, K:1976 **Les Hittites**, Paris
- Black, J/ A, Green: 1992 **Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia. An Illustrated Dictionary**, British Museum Press and the University of Texas Pres, London ve Austin
- Born, H/U, Seidl: 1995 **Schutzwaffen aus Assyrien und Urartu**, Mainz
- Burney, C. A: 1966 “A First Season of Excavation at the Urartian Citadel of Kayalidere”, **AnSt 16: 55**
- : 1993 “The god Haldi and the Urartian state”, in Aspects of Art and Iconography: **Anatolia and its Neighbours. Studies in Honour of Nimet Özgüç**, ed. M. J. Mellink, E. Porada ve T. Özgüç: 107-110, T T K Y, Ankara

- Burney, C. A/G.R, Lawson: “Urartian Reliefs at Adilcevaz, on Lake Van, 1958 and a Rock Relief from The Karasu, near Birecik”, **AnSt 8**: 211-218
- Calmeyer, P: 1976 “Ikonographie und Stil urartäischer Bildwerke”, **Urartu ein wiederentdeckter Rivale Assyriens, Ed. H. J. Kellner**, 45-52
- : 1991 “Some remarks on iconography,” **Urartu: Metalworking Centre in the First Millennium B.C.E**: 311-318, Ed. R. Merhav. The Israel Museum, Jerusalem, Sabinsky Press. Tel Aviv
- Connor, O: 1975 “Six Prehistoric Phalerae in the London Museum and a discussion of other Phalerae from the British Isles”, **The Antiquaries Journal 60/2**: 215-226
- Chahin, M: 1987 **The Kingdom of Armenia**, Croon Helm, London, New York, Sydney
- Canby, J.V: 1975 The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millinium BC”, **JNES 34**, 48-240
- Çavuşoğlu, R: 2004 “Van Müzesi’nden Urartu Savaş Sahneli At Göğüslük Parçası”, **AnAr 17/2**: 67-75
- : 2005 “Haluk Perk Koleksiyonu’ndan İki Urartu Eseri”, **Tuliya 1**: 71-78, İstanbul,

- : 2002 “Urartu Kemerleri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Erzurum
- Çevik, N: 1999 “Hayat Ağacı’nın Urartu Kült Törenlerindeki Yeri ve Kullanım Biçimi”, **AnAr 15**: 335-367
- : 2002 **Taşların İzinde Likya**, İstanbul
- Çilingiroğlu, A: 1981 “Gaziantep Müzesindeki Bir Urartu Kemer”, **AnAr 7**: 49-55
- : 1984 **Urartu ve Kuzey Suriye: Siyasal ve Kültürel İlişkiler**, İzmir.
- : 1991 “Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi”, **Erol Atalay Memorial, Arkeoloji Dergisi Özel Sayı 1**: 15-21, İzmir
- : 1995 **Van-From Ancient Times up to the End of the Urartian Kingdom**, İstanbul.
- : 1997 **Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**, İzmir.
- : 2001 “Temple Area”, **Ayanis I**, Ed. A. Çilingiroğlu, M. Salvini: 37-65, Roma
- Çilingiroğlu, A/M, Salvini: 2001 “Historical Background of Ayanis”, **Ayanis I**, Ed. A. Çilingiroğlu, M. Salvini: 15-24, Roma
- Darga, A. M: 1992 **Hitit Sanatı**, İstanbul

- Derin, Z/A, Çilingiroğlu: 2001 “Armour and Weapons”, **Ayanis I**, Ed. A. Çilingiroğlu, M. Salvini 155-187
- Dinçol, A: 2005 “Urartu Yazısı ve Dili”, **ArkeoAtlas 4**, İstanbul,112-113
- Dunstan, W. E: 1998 **The Ancient Near East Fort Worth**: Harcourt Brace College Publishers.
- Dyson, R.H: 1977 “The Architecture of Hasanlu: Period I to IV”, **A.J.A 81**: 548-552
- Dönmez, Ş: 2006 “Some Observations on the Socio-Economic Structure and Ethnic Make-Up of the Central Black Sea Region of Turkey During the Iron Age in the Light of New Evidence”, **Ancient West East 5/1-2**: 13-45,Leiden-Boston
- Eichler, S: 1984 **Götter. Genien und Mischwesen in der Urartäischen Kunst**, Dietrich Reimer Berlin.
- Erzen, A: 1962 “Untersuchungen in der Urartäischen Stadt Toprakkale bei Van in den Jahren 1959-1961”, **AA 2**, 383-414
- : 1974 “Giyimli Bronz Definesi ve Giyimli Kazısı”, **Belleten 38/150**: 191-213
- Forbes, T. B: 1983 **Urartian Architecture**, BAR International Series 170, Oxford

- Frankfort, H: 1977 **The Art and Architecture of The Ancient Orient,**
London
- Ghirshman: 1964 **Med ve Akhamenit,** Tahran (Farsça)
:1966 “Deux Bronzes des Rois d’Urartu”, **Artibus Asiae**
28/2-3: 219-220
- Godard, A: 1950 **Le trésor de Ziwiyé,** Haarlem
- Grayson, A: 1972 **Assyrian Royal Inscriptions I. From the Beginning**
to Ashurresha-ishi I. Wiesbaden
- Gündüz, S: 2002 “M.Ö. I. Bininyılın İlk Yarısında ÖnAsya Araba
Okları, Ok Destek Elemanları ve Ok Uçları”, **AnAr 16:**
243-293
- Grimal, P: 1990 **The Concise Dictionary of Classional Mythology,**
Basil, Blackwell, 166
- Hamilton, R. W: 1965 “The Decorated Bronz Strip from Gushchin”, **AnSt**
15: 41-51
- Hrouda, B: 1965 **Die Kulturgeschichte des Assyrischen Flachbildes,**
Bonn,
- Haupt, L: 1926 **Armenien Einst und Jetzt: Reisen und Forschungen**
von C. F. Lehmann-Haupt II, B. Behe’s Verlag,
Berlin
- Hayes, W. C: 1959 **The Scepter of Egypt II,** Harvard University
Cambridge, Massachsetts

- Jacobsthal, P: 1923-24 “Scheuklappen”, **AA 3-4**: 263-267
- Jairazbhy, R. A: 1965: **Oriental Influences in Western Art, Publishing House, Bombay, 254**
- Karageorghis, V: 1974 **Excavations in the Necropolis of Salamis III, Harlem**
- Kayacıoğlu, İ. G: 1984 “Bakır Kap Yapım Teknikleri; I Dövme Tekniği” **Folklor ve Etnografya Araştırmaları 219-225, İstanbul,**
- Kendall, T: 1977 “Urartian Art in Boston: Two Bronze Belts and a Mirror”, **Boston Museum Bulletin 75**: 26-57, Reference of the Exhibition by Kadar
- Kellner, K. J: 1976 “Bronzene Weihe- und Votivgaben”, **Urartu ein wiederentdeckter Rivale Assyriens: 53-64, München**
- : 1977 “Pectorale aus Urartu”, **Belleten 163**: 481-493
- :1982 “Gedanken zu den Blechvotiven in Urartu”, **AMI 16**: 79-95
- : 1991 **Gürtelbleche aus Urartu, Prähistorische Bronzefunde Abteilung 12, Band 3, Franz Steiner Verlag, Stuttgart**
- Kleiss, W: 1975 **Alman Arkeologların, İran’da Arkeoloji Raporları, Tahran (Farsça)**

- : 1980 “Bastam, an Urartian Citadel Complex of the 7th Century BC”, **A.J.A 84**: 299-304
- : 1990 “Bastam”, **Encyclopedia Iranica IV**, Ed. Ehsan Yarshater: 7-175, London ve New York
- Knapp, A.B: 1988 **The History and Culture of Ancient Western Asia and Egypt**, The Dorsey Press, Chicago
- King, L.W: 1915 **Bronze Reliefs fomr the Gates of Shalmaneser**, King of Assyria B.C. 860-825, Longmans, London
- Köroğlu, K: 2006 **Eski Mezopotamya Tarihi**, Başlangıcından Perslere Kadar, İstanbul
- Kuhrt, A: 1995 **The Ancient Near East c. 3000-350 BC Volumes I and II**, Routledge, London ve New York
- Kunze, E: 1948 “Neue Meisterwerke griechischer Kunst aus Olympia” by E. Kunze Review author[s]: **Charles Seltman The Journal of Hellenic Studies 68**: 157
- Layard, H: 1867 **Niniveh and Babylon**. A Narrative of a Second Expedition to As-syria During the Years 1849, 1850 and 1851, London
- Luckenbill, D. D: 1924 “The Annais of Sennacherip”, **OIP II**: 34-82

- : 1927 **Ancient Records of Assyria and Babylonia II**,
Chicago
- Madhloom, T. A: 1970 **The Chronology of Neo-Assyrian Art**, London
- Mallowan, M.E.L: 1972 “Carchemish: reflections on the chronology of the
sculpture”, **AnSt 22**: 63-85
- Martirosyan, A. A: 1964 **Armenia v Epokhu Bronzi i Rannego Zheleza**.
Akademiya Nauk Armyanskoi SSR, Yerevan
- McNeill, W: 1989 **Dünya Tarihi**, Çev. A. Şenel, İstanbul
- Melikishvili, G. A: 1954 **Nairi-Urartu** (Drevnevostočnye materialy po istorii
narodov Zakav-kaz’ja I), Tbilisi
- : 1960 **Urartskie Kiinoobraznyc Nadpisi (UKN)**, Moskova
- Merhav, R: 1991 “Chariot and Horse Fittings,” in **Urartu: A
Metalworking Centre in the First Millennium
B.C.E.**, Ed. R. Merhav: 53-78, Sabinsky Press,
Tel Aviv
- Meuszynski, J: 1975 “The Throne-Room of Asur-nasir-pali II. (Room B in
the North-West Palace at Nimrud)”, **Zeitschrift Für
Assyriologies 64/I**: 51-73
- Mellaart, J: 1975 **The Neolithic Art of the Near East**. London: Thames
and Hudson
- : 1978 **The Archaeology of Ancient Turkey**, OUP, Oxford

- Moortgat, A: 1949 **Der Unsterblichkeitsglaube in der altorientalischen Bildkunst**, Belin
- : 1986 “Zum Siegel Assyrischen Königin Rimeni”, **AnAr 10**: 254-264
- Negahban, E. O: 1998 **Elli Senelik İnan Arkeolojisine Yeni Gözlemler**, Tahran (Farsça)
- Öğün, B: 1965 “Excavation at Adilcevaz”, **AnSt 15**: 27
- Özgen, E: 1983 “The Urartian Chariot Reconsidered: I Representational Evidence, 9th-7th Centuries B.C.”, **Anatolica 10**: 111-132
- Özgüç, T: 1956 “Anita Hançeri”, **Belleten**: 29-33
- : 1969 **Altın Tepe II, Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler**, Ankara
- : 2000 “Anitta Hançeri”, **Sanat Dünyamız 80**: 177-170, İstanbul
- Özgüç, N: 1968 **Kaniş Karumu İb Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları**, T T K Y, V. Seri-Sa. 25, Ankara
- : 1974 “The Decorated Bronze Strip and Plaques from Altıntepe”, **Mansel’e Armağan: Melanges Mansel II, Ankara**: 847-860
- : 1977 “Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş olan Mühür Baskıları”, **Belleten 42**: 375
- Parrot, A: 1961 **Assur**, Gallimard, Paris

- Piotrovsky, B. B: 1950 **Karmir-Blur I**, Rezul'taty raskopok, Jerewan
- : 1954 **Orartou, Neapolis des Scythes (O.N.K) Traduit du Russe Par A. Belkid**, Paris
- :1955 **Karmir-Blur III**, Rezul'taty raskopok, Jerewan
- : 1963 **Urartu: The Kingdom of Van and its Art**, London
- : 1965 "Urartu Dini", **DTCF 23**: 37-50, Ankara
- : 1966 **II Regno di Van (Urartu)**, Übersetzung von Vanskoe Carstvo 1959, Çev. M. Salvini, Rome
- : 1967 **Urartu: The Kingdom of Van and its Art**, Übersetzung von İskusstvo Urartu, 1962, Çev. P. S. Gelling, London
- : 1969 **Urartu**, Geneva; Nagel Publishers
- Porada, E:1948 **Corpus of Near Eastern Seals in North American Collections I. The Collection of The Morgan Library**, Washington
- : 1965 **The Art of Iran**, New York Crown
- Potartz, A. H: 1941 "Die Pferdegebisse Des zwischenstromlandischen Raumes", **AfO Band 14**
- Postgate, J. N: 1988 "Tribut from Tabal", **SAAB II/1**: 31

- Pecorella, P: 1980 “Un Frontino Urarteo del Regno di Menua”, **SMEA 22**: 191-199
- Pritchard, J. B: 1954 **The Ancient Near East In Pictures Relating to the old Testament**, Princeton University Press, Princeton
- Ruder, A/R, Merhav:1991 “Technologies of Production of Metal Artifacts in the Urartu Culture”, **Urartu a Metalworking Center the First Millennium B.C.E**, Ed. R. Merhav: 334-354, Sabinsky Press, Tel Aviv
- Safron, A.F: 2001 “The archaeology of religion in early Iron Age Anatolia”, **Department of Fine Arts, Classical Studies and Archaeology The University of Melbourne (Yayınlanmamış Tez), Australia**
- Salvini, M: 1994 “The historical background of the Urartian monuments of Meher Kapısı,” in **Anatolian Iron Ages 3**, edited by A. Çilingiroglu ve D.H. French: 205-210. The British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara
- : 2006 **Urartu Tarihi ve Kültürü**, İstanbul.
- Seidl, U: 1991 “Horse trappings,” in **Urartu: A Metalworking Centre in the First Millennium B.C.E**, Ed. R. Merhav: 79-96, Sabinsky Pres, Tel Aviv
- : 1994 “Der Thron von Toprakkale. Ein neuer Rekonstruktionsversuch”, **AMI 27**: 67-84

- : 2000 “Ein Marmorsockel aus Toprakkale”, **SMEA** 42, 103-124
- :2001 “Siegelabdrücke auf Tonverschlüssen aus Toprakkale,”
Beiträge zur Vorderasiatischen Archäologie
Winfried Orthmann, Ed. J. W. Meyer, M. Novák ve
A. Pruß : 446-455, Frankfurt am Main
- Snodgrass, A. M: 1964 **Early Grek Armour and Weapons from the End of the Bronze Age to 600 BC**, Edinburg
- Sevin, V: 1979 “Asur ve Urartu At-Koşum Takımları Üzerine Bir Not”, **AnAr** 6: 111-121
- : 2005d “Çavuştepe, II. Sarduri’nin Görkemi”, **ArkeoAtlas** 4: 96,İstanbul
- Seux, M. J: 1967 **Epithetes Royales Akkaadienns et Sumeriennes**, Paris
- Tanabe, K/A, Hari, vd: “Studies in the Urartian Bronz Objects from Japanese Collections I”, **Bulletin of the Ancient Orient Museum** 4: 69-127
- 1982
- Taşyürek, O. A: 1976 “Adana Bölge Müzesindeki Urartu Kemerleri”, Ankara
- : 1977 “Ein Kaukasischer Gürtel in Adana”, **AMI** 10: 119-123

- Tüfekçi, T: 1995 “Urartu Dininin Devlet Yapısına ve Sanatına Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul
- Unger, E: 1927 **Assyrische und Babylonische Kunst**, Breslau
- Van Loon, M. N: 1966 **Urartian Art: Its Distinctive Traits in the Light of New Excavations**, Nederlands Historisch Archaeologisch Instituut, İstanbul
- : 1991 **Anatolia in the Earlier First Millennium BC**, E. J. Brill, Leiden
- Wartke, R.B: 1993 **Urartu; Das Reich am Ararat**, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein
- Wallis Budge, E: 1914 **Assyrian Sculptures in the British Museum**, London
- Wilkison, L. R: 1965 **Royal Correspondence of the Assyrian Empire**, Michigan
- Wilhelm, G: 1976 “Zur Urartäischen Nominalflexion”, **ZA 66**: 105-119
- Yıldırım, R: 1987 “Urartu At Gemleri/Urartäische Trensens”, **Bulleten LI**, Ankara
- Zimansky, P: 1998 **Ancient Ararat: A Handbook of Urartian Studies**, Caravan Boks, New York: 33

Katalog

Kat. No: 1

Ad: Konik Miğfer

M: Tunç

Müze: Tebriz

Env: M.A 4437-4734

U: 34,5 cm

Ç: 21 x 19 cm

K: 1,5

Tarih: ?

Çiz. No: 1

Res No: 1

Yayın: Yayınlanmamış

Konik biçimin de miğfer. Tek parça tunç levhanın dövülmesiyle yapılmıştır. Miğferin yan kenarlarından çıkan öne doğru uzanan 3'er aslan başlı yılan ejder arasında stilize olmuş şimşek demeti sembolü betimlenmiştir. Şimşek demetinin uzantısı miğferin tepesine kadar uzanmaktadır. Miğferin uç kısmında dairesel kabarık bir bant işlenmiştir. Miğferin alt kısmında üç sıra halinde kabartma şeritler bulunmaktadır. Miğferin alt kısmı deriyi veya kumaş gibi astarı tutturmak için dış kenarına düzenli aralıklarla küçük ip delikleri açılırdı.

Kat. No: 2

Ad: Konik Miğfer

M: Tunç

Müze: Van

Env:?

U: ?

Ç: ?

K:

Tarih: ?

Çiz. No: 2

Res No: 2

Yayın: (Belli, 2003: 220)

Konik biçimin de miğfer. Tek parça tunç levhanın dövülmesiyle yapılmıştır. Konik biçimli miğferin alt kısmında üç sıra halinde arkadan vurma tekniğiyle kabartma bandı yapılmıştır. Ön yüzünde çatal biçiminde kabartma olarak yapılmış şimşeği andıran bir süsleme yer alır. Bunun Urartuların Fırtına Tanrısı Teişeba'yi temsil ettiği düşünülmektedir (van Loon, 1966: 119).

Kat. No: 3

Ad: Sivri Uçlu Miğfer

M: Tunç

Müze: Sadberk Hanım Müzesi

Env: RMK II/730

U: ?

Ç: ?

K: ?

Tarih: İ.Ö. 9. yüzyılın sonu, 8. yüzyılın ilk yarısı

Çiz. No: 3

Res. No: 3

Yayın: (Belli, 2003: 223)

Tunçtan yapılan miğfer kakma işlemi ve demirci çekici kullanılarak, keski kalemi ile yuvarlak bir şekilde kesilmiş ve kızdırılmış iki levha arasında gerçekleştirilmiş. Kullanılan ana malzeme ise, dövülerek bir levha haline getirilen bir döküm parçasıydı.

Sivri konik biçimli bu miğferin alt kısmında üç sıra halinde arkadan vurma tekniğiyle kabarık bant yapılmıştır. Ön yüzünde çatal biçiminde kabartma olarak yapılmış şimşeği andıran bir süsleme yer alır. Bunun Urartuların Fırtına Tanrısı Teişeba'yi temsil ettiği düşünülmektedir (van Loon, 1966: 119). Miğferin kenarlarından yanaklıkların bir kısmı ve burun kısmına uzanan 'burun koruması' görülmektedir. Miğfer ister form açısından ister bezeme açısından Karmir-Blur'dan ele geçen sivri uçlu miğfere (Kat. No. 4; Çiz. 4) benzemektedir.

Kat. No: 4

Ad: Sivri Uçlu Miğfer

M: Tunç

Yer: Karmir-Blur

Env:?

U: ?

Ç: ?

K: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 4

Res No: 4

Yayın: (van Loon, 1966: 119)

Tunçtan yapılan miğfer kakma işlemi ve demirci çekici kullanılarak, keski kalemi ile yuvarlak bir şekilde kesilmiş ve kızdırılmış iki levha arasında gerçekleştirilmiş. Kullanılan ana malzeme ise, dövülerek bir levha haline getirilen bir döküm parçasıydı.

Sivri konik biçimli bu miğferin alt kısmında üç sıra halinde arkadan vurma tekniğiyle kabarık bant yapılmıştır. Miğferin ön yüzünde çatal biçiminde kabartma

olarak yapılmış şimşegi andıran bir süsleme yer alır. Bunun Urartuların Fırtına Tanrısı Teişeba'yi temsil ettiği düşünülmektedir (van Loon, 1966: 119).

Kat. No: 5

Ad: Sorguçlu Miğfer

M: Tunç

Müze: Private Collection/Munich

Env: 1979,1181

U: 30,8 cm

Ç: 20,4 x 22.3cm

K: 5 cm

Tarih: ?

Çiz.: 5

Res: 5

Yayın: (Bilgi, 2004: 106)

Sorguçlu tunç miğfer. Kafaya takılan kısmı yuvarlak tasarlanmıştır. Miğferin ön kısmı arka kısmına göre daha eğiktir. Ek yeri gözükmeyen işlenmiş miğferin tepesine eklenen sorguç ise parçalarla oluşturulmuştur. Miğferde en çok kullanılan bezeme unsuru kabarık bantlardır. Bu bantlardan bir tanesi çeper boyunca miğferi dolaşarak alındaki yılan başlı ejder motifinin kökleriyle birleşmektedir. Diğerleri ise sorgucun yan kapaklarına işlenmiştir. Sorgucun alt ve üst kapaklarını birleştiren perçinlerin hemen kenarına işlenmiş olan bantlar sorguç boyunca uzanmaktadır ve perçinlere sınır çizmektedir. Sorgucun uç kısmı ise perçinlerle miğfere eklenmiş boğa başı figürü ile süslenmiştir. Boğanın gözleri patlak, dudakları ise kıvrık belirtilmiştir. Miğferin çeperi kabarıktır. Bandın altında deriye kaplanmak amaçlı delikler açılmıştır.

Kat. No: 6

Ad: Taraklı Miğfer

M: Tunç

Müze: Ancient Orient Müzesi/Tokyo

Env: 1975, 3176

U: 28 cm

Ç: 20,5 x 22,3 cm

Tarih: ?

Çiz. No: 6

Yayın: (Tanabe/ve, 1982: Lev. VII 7)

Konik biçiminde ki Urartu miğferinin ön kısmından arkaya doğru uzanan tarak biçimli bir çıkıntı görülmektedir. Ön yüzde çift boynuz şeklindeki kabartı üzerinde, antitetik şekilde yerleştirilmiş kanatlı boğaları boyunlarından tutan Hayvanlar Hâkimi, yanlarda ve arka yüzde ise miğferi çevreleyen ejder başlı yılan üzerinde ana sahneye doğru tek sıra halinde ilerleyen aslan, kanatlı boğa ve grifon görülmektedir.

Kat. No: 7

Ad: Taraklı Miğfer

M: Tunç

Müze: Prähistorischen Staatssammlung/München

Env: 1975, 3176

U: ?

Ç: ?

K: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 7

Yayın: (Kellner, 1982: 324-326)

Konik biçiminde ki Urartu miğferinin ön kısmından arkaya doğru uzanan tarak biçimli bir çıkıntı görülmektedir. Ön yüzde çift boynuz şeklindeki kabartı üzerinde, antitetik şekilde yerleştirilmiş kanatlı boğaları boyunlarından tutan Hayvanlar Hâkimi, yanlarda ve arka yüzde ise miğferi çevreleyen ejder başlı yılan üzerinde ana sahneye doğru tek sıra halinde ilerleyen aslan, kanatlı boğa ve grifon görülmektedir.

Kat. No: 8

Ad: Taraklı Miğfer/Omuzluk

M: Tunç

Müze: Ancient Orient/Tokyo

Env:?

U: ?

Ç: ?

K: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 8

Yayın: (Born/Seidl, 1995: s. 192, Abb. 81)

Konik biçiminde ki Urartu miğferinin ön kısmından arkaya doğru uzanan tarak biçimli bir çıkıntı görülmektedir. Taraklı miğferin alt kısmında üç sıra halinde kabartma bantlar bulunmaktadır. Miğferin ön yüzünde çatal biçiminde kabarık şimşek demetini andıran bir sembol yer alır. Bunun Urartuların Fırtına Tanrısı Teişeba'yi temsil ettiği düşünülmektedir (van Loon, 1966: 119).

Ayrıca miğfer birbirine eşit iki simetrik parçadan oluşan tunç bir omuzluğa sahiptir (Kat. No. 8; Çiz. 8). Levhadan yapılmış üçgen biçimli omuzluğu çepeçevre arkadan vurma tekniğiyle yapılmış kabarık bant sarmaktadır.

Kat. No: 9

Ad: E Biçimli Miğfer Yanaklık

M: Tunç

Müze: Van

Env: 16-62-77

U: 14 cm

G: 11 cm

K: 0,1

Tarih:

Çiz. No: 9

Res. No: 6

Yayın: (Belli, 1983a: 347)

Üzerindeki çiviyazısı ve özgün biçimi ile tunçtan dövme tekniği ile yapılmıştır. İçeriye doğru girinti yapan boşluklar ile kenardaki artıklar kesilerek düzeltilmiştir. Bu biçimi ile kabaca 'E' harfine benzeyen miğfer yanaklığındaki alt ve üst girintiler, İ.Ö. 8. ve 7. yüzyıl Urartu ve Asur miğfer yanaklıklarında görülmez. Sağ kenardaki girintiler ve çiviyazısının yazılış yönü, levhanın, miğferin sağ yanaklığına ait olduğunu göstermektedir. Yanaklığın kenar genişliği üzerinde bulunan yan yana 56 bağlantı deliği, üstten zımba vurma yöntemi ile açılmıştır. Deliklerin arka kısmında bıraktığı çıkıntılar, örs üzerinde çekiçlenerek düzeltilmiştir. Kenar genişliğini çepeçevre saran delikler, yanaklığın arka kısmının deri bir meşin ile kapalı olduğunu göstermektedir. Arka kısmın meşin ile kaplanması, yüzün berelenmesini önlediği gibi madenin, sapan taşı, ok ve kargı uçlarına karşı daha dayanıklı olmasını da sağlamıştır (Coles, 1973: 143-147).

Kenar genişliğindeki bağlantı deliklerinin iç çevresi, arkadan vurularak dışa doğru kabartılı kalın bir şerit ile çevrelenmektedir. Yanaklığın üst kısmında ve kenar genişliğinin altında bulunan çiviyazısının başında, ortasında ve sonunda üç ayrı bağlantı deliği daha vardır. Bu delikler, yanaklığı miğferin kenarına tutturun halkalara aittir. Yanaklığın yarım ay biçimindeki alt kısmının ortasında bulunan bir başka delik ise, çene altından geçen sicimin karşı yanaklığı bağlayan halkasına ait

olmalıdır. Nitekim Akrep Tepe ve Çavuştepe’de bulunan miğfer yanaklıkları üzerindeki insitu halkalar, benzer amaçlar için kullanılmıştır.

Miğfer yanaklığının üst kısmında, altı ve üstü ince bir çizgi ile sınırlandırılan çiviyazısı bulunmaktadır. Oyuk çizgi tekniği ile küçük ve ince işlenen yazıda, Akkadca ve Urartuca sözcüklerden oluşan “BE. LI SA ıŞ-pu-i-ni” tümcesi okunmaktadır.“BE. LI sözcüğünün Akadca karşılığı silahtır. Akadca SA işaretinin ise, genitivden önce gelen detreminativ-pronomen olması nedeniyle tümcesi ‘İşpuini’nin silahına ait’ olarak açıklayabilir” (Belli 1983a: 344-347).

Kat. No: 10

Ad: Uzun ve Dar Yanaklık

M: Tunç

Yer: Çavuştepe

Env: ?

U: ?

G: ?

Tarih: İ.Ö. 763–735 (II. Sarduri)

Çiz. No: 10

Yayın: (Belli, 1983a: 353)

Tunçtan dövme tekniği ile yapılan ve miğferin sağ yanaklığına ait olan levhanın üzerinde, tomurcuk gırlant motifleri ile beş bölüme sınırlandırılmıştır. Birinci ve üçüncü bölümlerde karşılıklı grifonlar bulunmaktadır.

Grifonlar kartal başlı, aslan gövdeli ve kartal kanatlılar. Grifon’un başından enseye kadar uzanan boyun kısmında dikine kesilerek taranmış saçlar bulunmaktadır. Badem gözlü kuşun kapalı ağzı, bir çizgi ile belirtilmiştir. Ön bacakları ileriye uzatarak atlar durumunda gösterilmiştir. Ön bacakları üstünden açık kanat açılmaktadır. Hayvanın karnındaki kaburgalar, dikdörtgen bir çerçeve içinde dikey çizgilerle gösterilmiştir. Dikey olarak gösterilen kuyruk, kuş kuyruğuna benzemektedir. Kuyruk dikey çizgilerle taranmıştır. Beşinci bölümde ise rozet motifi tasvir edilmiştir. Üzerinde herhangi bir bezeme bulunmayan Akrep Tepe miğfer

yanaklığı (Artamanov, 1970: 133) ile Toprakkale'de (Rusahinili) bulunan tunçtan yapılmış savaşçı figürlerindeki miğfer yanaklıklarının biçimi (Barnett, 1954: lev.2), 8. yüzyıl Çavuştepe miğfer yanaklığının benzerini oluşturur.

İ.Ö. 8. yüzyıl Urartu miğfer yanaklıklarının dar ve uzun biçimi, çağdaş Asur miğfer yanaklıklarının biçimi ile değil, Anadolu'da Geç Hitit dönemi miğfer yanaklıkları ile benzerlik gösterir. Örneğin Kargamış kabartmalarında görölen savaşçıların giydikleri miğfer yanaklıkların biçimi gibi (Akurgal, 1949: lev. XVa-b, XVIa, XVIIa).

Kat. No: 11

Ad: Omuzluk

M: Tunç

Yer: Hasanlu

Müze: İran Bastan/Tahran

Env: ?

U: ?

Ç: ?

K: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 11

Yayın: Yayınlanmamış

Omuzluk birbirine eşit iki simetrik parçadan oluşan tunç levhadan yapılmıştır. Arkadan vurma tekniğiyle yapılan kabarık bant omuzluğu çepeçevre sarmaktadır.

Kat. No: 12

M: Tunç

Ad: Miğfer Omuzluğu

Müze: ?

Env: ?

U: ?

G: ?

K: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 12

Yayın: (Born/Seidl, 1995: s. 98, Abb. 87)

Levhadan yapılmış üçgen biçimli omuzluğun uç ve sağ, sol köşeleri noksandır. Boyun kısmında sivri açığa kadar olan bölgeden bir parça çıkartılmış ve boğaz kısmında yatay delikler açılmıştır. Üzerindeki bezeme öğeleri sivri uçlu kalemle ön taraftan oyuk çizgi tekniğiyle yapılmıştır.

Parça değişik kalınlıklarda dikey frizlerle bezenmiştir. Çizi bezeklerle ayrılmış frizlerin içleri çeşitli geometrik motiflerle bezelidir. Motiflerin çoğunluğunu noktalar oluşturmaktadır. Noktaları ise şerit frizler sınırlandırmaktadır. Bezeme kuşağı simetrik olarak oluşturulmuştur. Sağ taraftaki ilk bezekli friz tomurcuklarla doldurulmuş dikey bir şerit halindedir. Bunu bir boşluktan sonra tıpkı ilkin benzeyen şekilde bir başka friz takip etmektedir. Üçüncü filizde hemen hemen birbirlerinin içine geçmiş 'V' şeklinde sıralanan ana motifin iki ucu iki tomurcuk motifiyle belirginleştirilmiştir. Filiz boyunca uzanan 'V' motifinin iki yanında ayrıca tomurcuk motifleriyle sınırlandırılmıştır. Tekrar boş frizden sonra omuzluğun ana motifine ulaşır. Ana motif en dışta kullanılan frizlerin arasına yapılmış tomurcuk frizlerin içine işlenmiş bir baklava motifi görülmektedir. Baklava motifinin içinde ise kenarları izleyerek çepeçevre tomurcuklarla yapılmış bir bezeme unsurunu oluşturmaktadır. Sol taraftaki bezeme kuşağı ise sağ tarafta ki bezeme öğesinin simetrik sahnesidir. Ayrıca frizlerin uç kısmında tomurcuklarla kapatılmıştır. Sağlam kalmış bağlantı kenarından anlaşıldığı kadarıyla boylu boyuna açılmış delikler iç kenarda tomurcuklarla bezenmiştir.

Kat. No: 13

Ad: Kalkan, Arğışti I

M: Tunç

Y: Karmir-Blur

U: ?

G: ?

Tarih:

Çiz. No: 13

Yayın: (Piotrovsky, 1955: 18)

Kalkanın yüzü bombelidir ve merkezi bir gül bezek ve eş merkezli bölgedeki hayvan kabilelerinin frizleriyle ayrıca dekore edilmiştir. Eş merkezli bölgeler ise, tomurcuk çelengi bordürleriyle ayrılmıştır. Kalkanın arka kısmında üç tutamak yeri bulunmaktadır.

Dekore edilmiş bölgelerden ayrılan, kabartılı ve kakmalı 28 aslan, 20 boğa ve yine 8 aslandan oluşan figürler, merkeze doğru hareket eden bir kabile olarak gösterilmiştir. Kalkanın üst yarısındaki hayvanlar gibi, alt yarıdakiler de sağ üst kısımda gösterilmişlerdir. Böylece sadece bir noktadan bakıldığında bütün hayvanlar sağ üst kısımda görülmektedir. Kalkanın hafifçe çevrilmesiyle, bu kompozisyonun simetrisi bozulmakta, bu ise kalkanı sürekli tek bir pozisyonda tutmanın zorunluluğuna işaret etmektedir. Bir silah olarak kullanıldığında, Urartu kalkanı, bedene tek bir pozisyonda asılmaktadır. Fakat Korsabad'da keşfedilen ve İ.Ö. 714 yılında Sargon'un kuvvetleri tarafından yağmalanmış olan Musasir'deki Urartu tapınağının cephesini gösteren Asur rölyefinin ortaya çıkarılması ile Urartu kalkanlarının törensel işlevlerinin de olduğu anlaşılmıştır. Arğıştinin kalkanındaki yazı, özellikle kalkanın Tanrı Haldi'ye adandığı ve Irpuni (Erbuni-Arinberd) şehrine gönderilmek üzere imal edildiğini belirtir. Teişebaini'ye (Karmir-Blur) götürülünceye dek Irpuni'nin bir tapınağında asılmıştır. Sarduri II (İ.Ö.764-735) ve Rusa III'ün (İ.Ö. 629-615) yazılı kalkanlarında gösterildiği gibi Arğışti'nin kalkanının şekli ve dekoratif dizgisi hemen hemen Urartu Krallığının sonuna kadar devam etmiş ve Yunan dünyasında üretilen kalkanlar için de esin kaynağı olmuştur (Piotrovsky, 1955: 28). Ayrıca Arğışti'nin kalkanı form ve bezeme açısından

Ayanis'ten çıkan kalkana (Derin/Çilingiroğlu, 2001, 179; Fig. 11) ve Toprakkale (Kat. No. 15; Çiz. 15; Res. 8), (Piotrovsky, 1950: Lev. Pl. X, 1) kalkanına benzemektedir.

Kat. No: 14

Ad: Aslan Başı Kalkan Göbeği

M: Tunç

Yer: Ayanis

Env: ?

Y: 19

G: 18

A: 5,1

Tarih: ?

Çiz. No: 14a-b-c

Res. No: 7

Yayın: (Derin/Çilingiroğlu, 2001: s. 180, Fig. 12)

Aslan başı kalkan göbeği. Kükreler şeklinde tasvir edilen aslan başının ağzı açıktır ve dişler gözükmemektedir. Bıyıkları burnun üzerinde belirgindir. Yatık olan her iki kulağı ayrı olarak yapılmış ve kafaya takılmıştır. Yeleleri alev şeklinde kafaya oyuk çizgi tekniğiyle yapılmıştır. Stilistik açıdan bazı Urartu aslan başlarına benzemektedir. Boyunu kıvrık olan aslan başı perçinler yardımıyla kalkana tutturulmuştur.

Kat. No: 15

Ad: Kalkan

M: Tunç

Yer: Toprakkale

Env:

U: ?

Ç: ?

K: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 15

Res No: 8

Yayın: (Piotrovsky, 1950: Lev. Pl. X, 1)

Kalkanın yüzü bombelidir ve merkezi bir gül bezek ve eş merkezli bölgedeki hayvan kabilelerinin frizleriyle ayrıca dekore edilmiştir. Eş merkezli bölgeler ise, tomurcuk çelengi bordürleriyle ayrılmıştır.

Dekore edilmiş bölgelerden ayrılan, kabartılı ve kakmalı aslan, boğa ve yine aslandan oluşan figürler, merkeze doğru hareket eden bir kabile olarak gösterilmiştir. Kalkanın üst yarısındaki hayvanlar gibi, alt yarıdakiler de sağ üst kısımda gösterilmişlerdir. Böylece sadece bir noktadan bakıldığında bütün hayvanlar sağ üst kısımda görülmektedir. Kalkanın hafifçe çevrilmesiyle, bu kompozisyonun simetrisi bozulmakta, bu ise kalkanı sürekli tek bir pozisyonda tutmanın zorunluluğuna işaret etmektedir. Bir silah olarak kullanıldığında, Urartu kalkanı, bedene tek bir pozisyonda asılmaktadır. Fakat Korsabad'da keşfedilen ve İ.Ö. 714 yılında Sargon'un kuvvetleri tarafından yağmalanmış olan Musasir'deki Urartu tapınağının cephesini gösteren Asur rölyefinin ortaya çıkarılması ile Urartu kalkanlarının törensel işlevlerinin de olduğu anlaşılmıştır. Kalkanının şekli ve dekoratif dizgisi hemen hemen Urartu Krallığının sonuna kadar devam etmiştir (Piotrovsky, 1955: 28). Toprakkale Kalkanı Kat. No. 13 (Çiz. 13) Karmir- Blur'dan çıkan I. Arğişti kalkanı (Piotrovsky, 1967: 18) ve Ayanis'ten çıkan kalkana (Derin/Çilingiroğlu, 2001, 179; Fig. 11) form ve bezeme açısından kıyaslanmalıdır. Bunlarda da aynı

kompozisyon yer almaktadır. kompozisyon aslan ve boğaların yürür durumda sıralanmalarından oluşturmaktadır.

Kat. No: 16

Ad: Anzaf Kalkan Parçası

M: Tunç

Yer: Yukarı Anzaf

Env: 1.4.2003

U: 78 cm

G: 18 cm

K: 3,5 cm

Tarih: İ.Ö. 9 yüzyılın son çeyreği

Çiz. No: 16

Res. No: 9

Yayın: (Belli, 1998: 35-vd)

Kalkan tunç bir levhadan dövme tekniği ile yapılmıştır. Kalkan parçası üzerindeki resim sahnesinde, ana konunun şu şekilde düzenlendiği anlaşılmaktadır; soldan sağa doğru ilerleyen başta Ulusal Tanrı Haldi olmak üzere, aslan, boğa ve birkaç organının birleşmesiyle oluşan mitolojik yaratıklar üzerinde ayakta duran diğer Urartu Tanrıları ellerinde çok farklı silahlar taşımaktadırlar. Urartu Tanrıları, karşılarındaki Asur Ordusuna aslan ve kartallarıyla birlikte saldırmakta ve Asur Ordusunun büyük bir panik içindeki yenilgisi imgesel olarak betimlenmektedir. Urartu Tanrılarının saldırısı ile soldan sağa büyük bir panik içinde kaçan Asur Ordusunun karşısında, Urartu Ordusunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Yeni Asur Ordusunun sol tarafta Urartu Tanrıları ile sağ tarafta da Urartu Ordusu arasında yok edilişi başarılı bir şekilde betimlenmiştir (Belli, 1998: 35-38).

Sahne, alt ve üst kısımdan çift yatay çizgiyle sınırlandırılmış ve bir bant oluşturulmuştur. Bandın içerisi yan yana tomurcuk girland motifiyle doldurulmuştur. Tomurcuk girland motiflerinin alt kısmı, yarım ay şeklinde çizgilerle birbirlerine tutturulmuş ve bir şerit oluşturulmuştur. Tomurcukların birinin içi çapraz taranırken

diğeri boş bırakılmıştır. Aynı bezeme ögesini Kat. No. 47’de (Çiz. 54) bir kemer parçası üzerinde görmekteyiz. Kemer parçası üzerindeki şerit ise yatay çizgi değil kabarık noktalar oluşturulmuştur.

Birinci sırada yer alan tanrı ayakta durur pozisyonunda ve sağ taraftaki düşman askerlerine koşar durumunda gösterilmiştir. Tanrı başında standart sivri uçlu miğfer taşımaktadır. Sivri uçlu miğferin alt kısmı çift yatay çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağı doğru iki dikey çizgiyle miğfer yanaklığı oluşturulmuştur. Tanrı’nın Göz badem şeklinde, kulak sivri üçgen, ağız ise yatay bir çizgiyle oluşturulmuştur. Uzun saçları ise enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar yatay çizgilerle taralıdır.

Tanrı Haldi’nin gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Kısa kollu bir giysi giymektedir. Sağ omuzdan sol kalçaya uzanan bir omuz kemeri iki çapraz çizgiyle oluşturulmuştur. Giysi bezemesiz olarak gösterilmiştir. Kollun pazı kısmında, dikey çizgilerle bir kabarıklık oluşturulmuştur. Bu kabarıklık giysinin kumaş kıvrımı ve ya bir pazıbenttir.

Tanrının omuzları adalelidir ve bilek kısmında iki dikey çizgiyle bilezik oluşturulmuştur. Haldi sol kolunu yere paralel bir şekilde ileriye doğru uzatarak yayın¹ ortasından tutmaktadır. Tanrı’nın taşıdığı yay yayvan ‘V’ biçimindedir.

Tanrı geriye doğru gergin bir şekilde uzattığı sağ eliyle bir kargıyı ortasından tutmaktadır. Kargıyı sıkı bir şekilde saran parmaklar, büyük bir özenle tek tek belirtilmiştir. Kargı yere paralel olarak değil, eğik olarak taşınmaktadır. Kargının ucu sivri üçgen şeklinde ve mızrak uçlarına benzemektedir. Arka kısmı ise sivri bir şekilde sona ermektedir.

Tanrı’nın taşıdığı kargı Ayanis’ten çıkan ve üzerinde “Haldi, efendimize bu şuri rusa Argiştı (Argiştı oğlu)uzun yaşamı için teşekkür için yapıldı (ve) adandı (Çilingiroğlu, 1997: 142), yazısı olan mızrak ucuna benzemektedir.

Tanrı’nın belinde iki yatay çizgiyle bel kemeri oluşturulmuştur. Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici silah taşımaktadır. Kesici silah oval başlıdır. Kabzası kemerin üstünde ve sol koltuğunun altında gösterilmiştir. Tanrı’nın dizinin altına

¹ Yandan gösterilen yay, erken dönem Urartu silahlarının güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır. Yay bu görünümüyle, Asur Kralı II. Asurnasirpal (İ.Ö. 883–859) dönemine ait başkent Nimrud (Kalhu) Saray kabartmalarındaki yaya benzemektedir (Barnett/Falkner 1962: Lev. XLII, LXI, LXV).

kadar inen giysinin önü, sol bacağını koşar adım ileriye doğru atmasından dolayı açıktır. Giysinin alt kısmı çift yatay çizgilerle bezenmiştir çift çizgilerin ortası ise halka motifleriyle tek sıra halinde süslenmiştir. İkinci çift çizgi kuşağının alt kısmı dikey çizgilerle bezenmiştir. Tanrı kemerinin altından diz kapaklarına kadar uzanan bir zırh eteği giymektedir. Zırh pulları yatay şeritlerle belirtilmiştir. Tanrı'nın sol bacağını ileriye doğru atarken, sağ bacağını da bir koşucu gibi arkada havaya kaldırmıştır. Tanrının çıplak olan bacaklarında adaleleri gergin gösterilmiştir. Her iki ayağına ise, bileklerinin üstüne kadar uzanan kısa bir çizme giymektedir. Çizmelerin ayak bileklerindeki bitiş kısmı, iki yatay çizgi ile belirtilmiştir.

Işık demetleri Tanrı'nın gövdesini çepeçevre daire biçiminde sarmaktadır. Işık demetlerini dalga şeklinde çizgiler oluşturmaktadır. Tanrı'nın kargısı ve ayaklarından daha küçük ışık demetleri çıkmaktadır. Işık demeti ve mızrak, Tanrı Haldi'nin sembolü olarak bilinmektedir. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü ışık demetli ve mızrağa benzer bir kargı taşıdığı için Tanrı Haldi olarak tanımlaya biliriz.

İkinci sırada yer alan tanrı aslan üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı her iki eliyle ayrı ayrı şimşek demetini ortasından tutmaktadır. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Hemen hemen Urartu tanrılarının başında boynuzlu bir başlık görülmektedir. Boynuz tanrı sembolü ve ya kutsallık simgesi olarak bir çok tanrılarının betimlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Benzer yanaklığı Kat. No. 6'da (Çiz. No. 9) görmekteyiz.

Tanrı'nın Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar ise yatay çizgilerle taranmıştır. Tanrı'nın gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk girland motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği manto bir zırha da benzemektedir. Mantonun belden aşağı kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir. Tanrı sırtında bir nesne taşımaktadır. Büyük ihtimalle sırtında taşıdığı

nesne bir sadaktır². Gövdesinin üzerinde, sol omuzdan sağ kalçaya uzana iki çapraz çizgi ki bir şerit oluşturmaktadır muhtemelen sadağın taşınmasına yardım eden banttır. Tanrı'nın çıplak görünümlü kolları adaleli gösterilmiştir. Tanrının her iki bileğinde diki dikey çizgilerle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı'nın sol eli 'V' şeklini oluşturarak öne, sağ eli ise yere paralel olarak arkaya uzanmakta ve her iki eliyle de şimşek demeti tutmaktadır. Şimşek demetinin üstünde ve altında üçer ışın bulunmaktadır. Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır. Tanrının omzundan uzanan çapraz şerit, sadağın taşınmasına yardım etmesinin yanı sıra kesici aletin taşınmasında da yardımcı olabileceği olasılığı olduğu düşünülebilir.

Tanrı'nın mantonun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattığı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Mantonun etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısmı ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir.

Mantonun alt kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeritinin son kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir.

Tanrı sol ayağını aslanın yele kısmına, sağ ayağını da kuyruğuna yakın sırt kısmına basmaktadır. Sol bacağı çıplak görünümlüdür. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir. Tanrı üstünde durduğu aslan kükrer ve sağa doğru koşar durumda profilden betimlenmiştir. Aslanın ağzı açık, gözleri ise iri ve yuvarlaktır. Dişleri sivri üçgen olarak belirtilmiştir. Aslanın yeleleri yatay çizgilerle taranarak gösterilmiştir. Hayvanın kaburgaları dikdörtgen bir çerçeve içinde dikey çizgilerle belirtilmiştir. Kaburgaların bitiminde, karnın altından başlayan dalgalı iki çizgi, dikey olarak hayvanın sırtına uzanmaktadır. Aslanın kuyruğu bir çember gibi yuvarlak şekilde tasvir edilmiş ve halka stilini yansıtmaktadır. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü şimşek taşıdığı için Tanrı Teişeba olarak tanımlaya biliriz.

² Üst kısmı üçgen bir şekilde sona eren benzer biçimli sadaklar, Asur Kralı III. Salmanassar (İ.Ö. 858-824) tarafından yaptırılan ünlü Balawat Kapısının tunç levhaları üzerindeki savaşçıların sırtında da görülmektedir (King, 1915: Lev. I-III).

Üçüncü sırada yer alan tanrı, kanatlı güneş disk içinde sağa doğru yönelik koşar durumda olan boğa üzerinde durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Hemen hemen Urartu tanrılarının başında boynuzlu bir başlık görülmektedir. Boynuz tanrı sembolü ve ya kutsallık simgesi olarak bir çok tanrılarının betimlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. Miğferin alt kısmı iki yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Benzer yanaklığı Kat. No. 6'da (Çiz. No. 9) görmekteyiz. Enseye uzanan saçlar yatay çizgilerle belirtilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız çizgiyle, burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Gövde ve bacakları yandan gösterilmiştir. Tanrı'nın sol omuzdan geçen ve sağ beline kadar uzanan güneş kursu içinde durmaktadır. Kursun önünde ve arkasında yere paralel olarak uzanan dikdörtgen biçimli kanatlar, dalgalı çizgilerle taranan üç bölümlü demetlerden oluşmaktadır³.

Tanrı sağ kolunu 'V' şeklini oluşturacak şekilde ileriye uzatmış ve selamlama pozisyonunda durmaktadır. El parmakları yatay çizgilerle belirtilmiştir. Yere paralel olarak uzattığı sol eliyle bir yaydan tutmaktadır. Her iki bileğinde iki dikey çizgiyle bilezik oluşturulmuştur. Beli ve omuzları saran kısa kollu bir manto giymektedir. Belinde taşıdığı kesici aletin kını sağ kalçasından aşağıya doğru uzanmaktadır. Gövdesinin üzerinde, sol omuzdan sağ kalçaya uzana iki çapraz çizgi bir şerit oluşturmaktadır. Muhtemelen bu şerit kının taşınmasına yardım eden banttır. Ayak bileklerine kadar uzanan uzun manto içinde kısa bir etek giymiştir. Diz kapağının üstüne kadar gelen eteğin uç kısmı saçaklıdır. Mantonun alt kısmı üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeritin alt kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı sol ayağını ileriye boğanın boyun kısmına, sağ ayağını ise sırt kısmına basmaktadır. Sol ayakta bileğin üstüne kadar uzanan bir çizme giymektedir. Sağ ayaktaki çizme ise, uzun etek tarafından kapatıldığı için görülmemektedir.

Tanrı üstünde durduğu boğa sağa doğru koşar pozisyonunda profilden verilmiştir. Koşar durumda gösterilen boğanın ön bacakları havadadır. Boynuz

³ Güneş kursu kenarlarından çıkan ve iki veya üç bölümden oluşan bu tür dikdörtgen biçimli kanatlar, Kral İşpuini (İ.Ö. 830-810) döneminden beri yaygın olarak görülmektedir (Belli, 1998: 48).

yukarıya doğru kıvrılarak bir halka stilini göstermektedir. Gözler büyük ve yuvarlak, ağız yatay çizgiyle, burun deliği ise dikey çizgiyle belirtilmiştir. Kulaklar yatay bir çıkıntı olarak gösterilmiştir. Kuyruk arka araklara paralel olarak yere doğru uzanmaktadır ve yatay çizgilerle taranmıştır. Boğanın yelesi, gerdan ve sırt kısmı, yatay çizgilerle taranarak gösterilmiştir. Boğanın kaburga kısmı dikey çizgilerle belirtilmiştir. Ön ve arka ayaklarının adaleleri çizgilerle belirtildiği gibi, toynakları da büyük bir özenle işlenmiştir. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü kanatlı güneş kursu içinde betimlendiği için Tanrı Şivini olarak tanımlaya biliriz.

Dördüncü sırada yer alan tanrı mitolojik yaratığın üzerinde ayakta durur pozisyonunda yer betimlenmiştir. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Hemen hemen Urartu tanrılarının başında boynuzlu bir başlık görülmektedir. Boynuz tanrı sembolü ve ya kutsallık simgesi olarak bir çok tanrıların betimlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Tanrı'nın Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar ise yatay çizgilerle taranmıştır. Tanrı'nın gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk girdand motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği mont bir zırha da benzemektedir. Montun belden aşağı kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir. Tanrı sırtında bir nesne taşımaktadır. Büyük ihtimalle sırtında taşıdığı nesne bir sadaktır. Gövdesinin üzerinde, sol omuzdan sağ kalçaya uzana iki çapraz çizgi ki bir şerit oluşturmaktadır muhtemelen sadağın taşınmasına yardım eden banttır. Tanrı'nın çıplak görünümlü kolları adaleli çizgilerle gösterilmiştir. Tanrının her iki bileğinde diki dikey çizgilerle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı'nın sol eli 'V' şeklini oluşturarak öne, sağ eli ise yere paralel olarak arkaya uzanmaktadır. Tanrı her iki eliyle mızrak tutmaktadır. Sol elindeki mızrak dikey sağ elindeki mızrak ise yatay olarak gösterilmiştir. Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır. Tanrının omzundan

uzanan çapraz şerit, sadağın taşımaya yardım etmesinin yanı sıra kesici aletin taşımada da yardımcı olabilecek olasılığı olduğu düşünülebilir.

Tanrı'nın mantosunun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Manto etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısım ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Mantonun alt kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeritin son kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir.

Tanrı sol ayağını mitolojik yaratığın boynuna, sağ ayağını ise kuyruğuna yakın sırt kısmına basmaktadır. Sol bacağı çıplak görünümündedir. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir. Mitolojik yaratık sağa doğru koşar pozisyonda profilden betimlenmiştir. Yaratık boğa başlı, aslan gövdeli, kartal kanatlı ve akrep kuyrukludur. Yaratığın ağzı açık, gözü yuvarlak, kulağı yatay çizgiyle belirtilmiş, boynuzu yukarıya doğru kıvrılarak halka stilini göstermektedir. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın ön ve arka ayakları, aslan ayağından oluşmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır, akrep kuyruğu arka ayaklarına paralel ve kıvrık olarak yere uzanmaktadır. Kuyruk iç içe geçmiş üçgenlerle oluşmuştur. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü Meher Kapısı tanrı listesine göre (Salvini, 1994: 205-210) Tanrı Hutunini olarak tanımlayabiliriz.

Beşinci sırada yer alan tanrı mitolojik yaratığın üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Hemen hemen Urartu tanrılarının başında boynuzlu bir başlık görülmektedir. Boynuz tanrı sembolü ve ya kutsallık simgesi olarak bir çok tanrının betimlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Tanrı'nın Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar ise yatay çizgilerle taranmıştır. Tanrı'nın gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise sivri uçlu üçgen şeklinde belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto

giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk girland motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği manto bir zırha da benzemektedir. Mantonun etek kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir.

Tanrı'nın mantosunun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Manto etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısım ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Mantonun alt ve ayak bileklerine yakın kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeritin son kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı sırtında bir nesne taşımaktadır. Büyük ihtimalle sırtında taşıdığı nesne bir sadaktır. Sadağın sadece üçgen şeklinde kapağı görülmektedir. Gövdesinin üzerinde, sol omuzdan sağ kalçaya uzana iki çapraz çizgi bir şerit oluşturmaktadır. Bu şerit muhtemelen sadağın taşınmasına yardım eden banttır. Tanrı'nın çıplak görünümlü kolları adaleli yatay çizgilerle gösterilmiştir. Tanrının her iki bileğinde diki dikey çizgilerle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı sol kolunu yere paralel olarak öne, sağ kolunu yere paralel olarak arkaya uzatmaktadır. Tanrı sol eliyle kalkan, sağ eliyle bir topuz⁴ tutmaktadır. Tanrı sol eliyle tuttuğu kalkan dışbükeylidir ve tanrı kalkanın içinde yarım ay biçimindeki tutamağı tutmaktadır. Kalkanın önü üç sivri üçlü üçgenle bezenmiştir. Kalkanın kenarı ise halka motifleriyle süslenmiştir. Tanrı arkaya doğru yere paralel olarak uzattığı sağ eliyle de, bir topuzun sapından tutmaktadır. Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin kını belinin sol tarafında ve oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır. Tanrının omzundan uzanan çapraz şerit, sadağın taşınmasına yardım etmesinin yanı sıra kesici aletin taşınmasında da yardımcı olabilecek olasılığı olduğu düşünülebilir.

Tanrı sol ayağını mitolojik yaratığın boynuna, sağ ayağını ise kuyruğuna yakın sırt kısmına basmaktadır. Sol bacağı çıplak görünümündedir. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir.

⁴ . Karmir-Blur (Teişebai URU) kazılarında ortaya çıkarılan 24 cm. yüksekliğindeki tunçtan döküm tekniği ile yapılmış bir figürün sol elinde balta, sağ elinde de topuza benzer bir silah bulunmaktadır (Belli, 1998: 54).

Mitolojik yaratık sağa doğru koşar pozisyonda profilden betimlenmiştir. Yaratık keçi başlı, aslan gövdeli ve kuyruklu ve kartal kanatlıdır. Yaratığın ağzı açık, gözü yuvarlak, kulağı üçgen şeklinde belirtilmiş, boynuzu yukarıya uzanarak arkaya doğru kıvrılmıştır. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın ön ve arka ayakları, aslan ayağından oluşmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Yaratığın kaburgaları dikdörtgen olarak gösterilmiştir. Dörtgenin içi dikey çizgilerle belirtilmiştir. Kaburgaların bitiminde, karnın altından sırtına doğru dalgalı iki dikey çizgi yan yana çizilmiştir. Aslan kuyruğu yukarıya doğru dalgalı olarak uzanmaktadır. Kuyruğun sonunda bir düğüm görülmektedir. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü Meher Kapısı tanrı listesine göre (Salvini, 1994: 205-210) Tanrı Turani olarak tanımlayabiliriz.

Altıncı sırada yer alan tanrı grifon üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Hemen hemen Urartu tanrılarının başında boynuzlu bir başlık görülmektedir. Boynuz tanrı sembolü ve ya kutsallık simgesi olarak bir çok tanrının betimlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Tanrı'nın Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar ise yatay çizgilerle taranmıştır. Tanrı'nın gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise sivri uçlu üçgen şeklinde belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk girland motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği manto bir zırha da benzemektedir. Mantonun etek kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir.

Tanrı'nın mantosunun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Manto etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısım ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Mantonun alt ve ayak bileklerine yakın kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şerittin son kısmı, uzun ve dikey

çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı sırtında bir nesne taşımaktadır. Büyük ihtimalle sırtında taşıdığı nesne bir sadaktır. Sadağın sadece üçgen şeklinde kapağı görülmektedir. Gövdesinin üzerinde, sol omuzdan sağ kalçaya uzana iki çapraz çizgi bir şerit oluşturmaktadır. Bu şerit muhtemelen sadağın taşınmasına yardım eden banttır. Tanrı'nın çıplak görünümlü kolları adaleli çizgilerle gösterilmiştir. Tanrının her iki bileğinde diki dikey çizgilerle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı sol kolunu yere paralel olarak öne, sağ kolunu yere paralel olarak arkaya uzatmaktadır. Tanrı sol eliyle kalkan, sağ eliyle bir topuz tutmaktadır. Tanrı sol eliyle tuttuğu kalkan dışbükeylidir ve tanrı kalkanın içinde yarım ay biçimindeki tutamağı tutmaktadır. Kalkanın önü üç sivri üçlü üçgenle bezenmiştir. Kalkanın kenarı ise halka motifleriyle süslenmiştir. Tanrı arkaya doğru yere paralel olarak uzattığı sağ eliyle de, bir topuzun sapından tutmaktadır. Tanrının elinde taşıdığı kalkan ve topuz, Anzaf kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Turani'nin taşıdığı kalkan ve topuza benzemektedir. Tanrının el parmakları yatay çizgilerle belirtilmiştir.

Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin kımı belinin sol tarafında ve oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır. Tanrının omzundan uzanan çapraz şerit, sadağın taşınmasına yardım etmesinin yanı sıra kesici aletin taşınmasında da yardımcı olabilecek olasılığı olduğu düşünülebilir.

Tanrı sol ayağını grifon'un boynuna, sağ ayağını ise kuyruğuna yakın sırt kısmına basmaktadır. Sol bacağı çıplak görünümündedir. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir.

Grifon sağa doğru koşar pozisyonda profilden betimlenmiştir. grifon kartal başlı, aslan ayaklı ve gövdeli, kuş kuyruklu ve kartal kanatlıdır. Grifon'un gagası açık, gözü yuvarlak, kulağı üçgen şeklinde öne uzatılmıştır. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın ön ve arka ayakları, aslan ayağından oluşmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Kanadın tüyleri yatay çizgilerle belirtilmiştir. Grifon'un gövdesi balık pulu şeklinde gösterilmiştir. Yere paralel olarak betimlenen kuş kuyruğu yatay çizgilerle taranmıştır. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü Meher Kapısı tanrı listesine göre (Salvini, 1994: 205-210) Tanrı Ua olarak tanımlayabiliriz.

Yedinci sırada yer alan tanrı kanatlı at üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin

kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Tanrı'nın Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar ise yatay çizgilerle taranmıştır. Tanrı'nın gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise sivri uçlu üçgen şeklinde belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk girland motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği manto bir zırha da benzemektedir. Mantonun etek kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir.

Tanrı'nın mantosunun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Manto etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısım ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Mantonun alt ve ayak bileklerine yakın kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeritin son kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı sırtında bir nesne taşımaktadır. Büyük ihtimalle sırtında taşıdığı nesne bir sadaktır. Sadağın sadece üçgen şeklinde kapağı görülmektedir. Gövdesinin üzerinde, sol omuzdan sağ kalçaya uzana iki çapraz çizgi bir şerit oluşturmaktadır. Bu şerit muhtemelen sadağın taşınmasına yardım eden banttır. Tanrı'nın çıplak görünümlü kolları adaleli çizgilerle gösterilmiştir. Tanrının her iki bileğinde diki dikey çizgilerle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı sol kolunu yere paralel olarak öne, sağ kolunu yere paralel olarak arkaya uzatmaktadır. Tanrı sol eliyle kalkan, sağ eliyle bir kama tutmaktadır. Tanrı sol eliyle tuttuğu kalkan dışbükeylidir ve tanrı kalkanın içinde yarım ay biçimindeki tutamağı tutmaktadır. Kalkanın önü üç sivri üçlü üçgenle bezenmiştir. Kalkanın kenarı ise halka motifleriyle süslenmiştir. Tanrı arkaya doğru yere paralel olarak uzattığı sağ eliyle bir kamanın kabzasından tutmaktadır. Tanrının elinde taşıdığı kalkan, Anzaf kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Turani'nin ve altıncı sırada yer alan Tanrı Ua'nın taşıdığı kalkana benzemektedir. Tanrının el parmakları yatay çizgilerle belirtilmiştir.

Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin kını belinin sol tarafında ve oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır. Tanrının omzundan uzanan çapraz şerit, sadağın taşınmasına yardım etmesinin yanı sıra kesici aletin taşınmasında da yardımcı olabilecek olasılığı olduğu düşünülebilir. Tanrı sol ayağını kanatlı atın boynuna, sağ ayağını ise kuyruğuna yakın sırt kısmına basmaktadır. Sol bacağı çıplak görünümündedir. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir.

Kanatlı at sağa doğru koşar pozisyonda profilden betimlenmiştir. Kanatlı atın gözleri badem şeklinde, kaşı yatay çizgiyle belirtilmiştir. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın arka ayakları yere basmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Kanadın tüyleri yatay çizgilerle belirtilmiştir. Kanatlı atın karnının altından başlayan ve sırtına kadar yan yana çizilen iki dalgalı dikey çizgi görülmektedir. Kuyruk, arka ayaklara paralel olarak aşağıya doğru uzanmaktadır. Kuyruk başlangıcında, uçları küçük halka ile biten koşut çizgilerle yer verilmiştir. Kuyruğun uç kısmı yatay çizgi ile taralıdır. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü Meher Kapısı tanrı listesine göre (Salvini, 1994: 205-210) Tanrı Nalani olarak tanımlayabiliriz.

Sekizinci sırada yer alan tanrı kanatlı kentarus üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Tanrı'nın Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar ise yatay çizgilerle taranmıştır. Tanrı'nın gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk gırland motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği manto bir zırha da benzemektedir. Mantonun etek kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir.

Tanrı'nın mantosunun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Manto etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısım

ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Mantonun alt ve ayak bileklerine yakın kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şerittin son kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı sırtında bir nesne taşımaktadır. Büyük ihtimalle sırtında taşıdığı nesne bir sadaktır. Sadağın sadece üçgen şeklinde kapağı görülmektedir. Tanrı'nın kolları çıplak görünümündedir ve sol kolunun adaleli iki çizgiyle gösterilmiştir. Tanrının her iki bileğinde diki dikey çizgilerle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı sol kolunu yere paralel uzatarak eliyle bir yayın ortasından tutmaktadır. Sağ kolu ise dirsekten bükülerek aşağıya uzatılarak eliyle bir ok tutmaktadır. Sol eliyle tuttuğu yay 'V' şeklini oluşturarak, sağ eliyle tuttuğu okun ucu sivri uçlu üçgen oluşturmaktadır. Tanrının sol eliyle tuttuğu yay Anzaf kalkanı üzerinde üçüncü sırada yer alan Tanrı Şivini'nin sağ eliyle tuttuğu yaya benzemektedir. Tanrının el parmakları yatay çizgilerle belirtilmiştir.

Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin kımı belinin sol tarafında ve oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır. Tanrının omzunda ve kemerinde sadağı ve kesici aletin taşınmasına yardım eden herhangi bir bant ve ya şerit görülmemektedir.

Tanrı sol ayağını kentauros boynuna, sağ ayağını ise kuyruğuna yakın sırt kısmına basmaktadır. Sol bacağı çıplak görünümündedir. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir. Kentauros sağa doğru koşar pozisyonda profilden betimlenmiştir. Kentauros bir başlık taşımaktadır. Başlığın üst kısmında kıvrık arkaya dönük ve hilal şeklini oluşturan bir boynuz taşımaktadır. Başlığın alın kısmı dikey çizgilerle bezelidir. Başlığın kenarından çıkan kıvrık ve sivri uçlu bir boynuz öne doğru uzanmaktadır. Başlık enseyi kapattığından, kulak görülmemektedir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Yaratık uzun sakallıdır. Sakal ise yatay çizgilerle belirtilmiştir. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın arka ayakları yere basmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Kanadın tüyleri çizgilerle belirtilmiştir. Yaratığın kaburgası dikdörtgen olarak belirtilmiştir. Kaburganın içi ise dikey çizgilerle belirtilmiştir. Kentauros'un karnının altından başlayan ve sırtına kadar yan yana çizilen iki dalgalı dikey çizgi görülmektedir. Tanrı sağ ayağıyla

kentauros'un sırtına ayak bastığı yerde bir örtü yer almaktadır. Örtü üzeri çift yatay çizgilerle üç bant oluşturulmuştur. Birinci ve ikinci bantların arası üç tomurcuk motifiyle bezelidir. Kuyruk, arka ayaklara paralel olarak aşağıya doğru uzanmaktadır. Kuyruğun son kısmı yatay çizgi ile taralıdır. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü Meher Kapısı tanrı listesine göre (Salvini, 1994: 205-210) Tanrı Şebitu olarak tanımlayabiliriz.

Dokuzuncu sırada yer alan tanrı grifon üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Tanrı'nın Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar ise yatay çizgilerle taranmıştır. Tanrı'nın gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk girland motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği manto bir zırha da benzemektedir. Mantonun etek kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir.

Tanrı'nın mantosunun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Manto etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısım ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Mantonun alt ve ayak bileklerine yakın kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeritin son kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı sırtında bir nesne taşımaktadır. Büyük ihtimalle sırtında taşıdığı nesne bir sadaktır. Sadağın sadece üçgen şeklinde kapağı görülmektedir. Gövdesinin üzerinde, sol omuzdan sağ kalçaya uzana iki çapraz çizgi bir şerit oluşturmaktadır. Bu şerit muhtemelen sadağın taşınmasına yardım eden banttır. Tanrı'nın çıplak görünümlü kolları adaleli çizgilerle gösterilmiştir. Tanrının her iki bileğinde diki dikey çizgilerle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı sol kolunu yere paralel olarak öne, sağ kolunu yere paralel olarak arkaya uzatmaktadır. Tanrı sol eliyle

kalkan, sağ eliyle bir gürz tutmaktadır. Tanrı sol eliyle tuttuğu kalkan dışbükeylidir ve tanrı kalkanın içinde yarım ay biçimindeki tutamağı tutmaktadır. Kalkanın önü üç sivri üçlü üçgenle bezenmiştir. Kalkanın kenarı halka motifleriyle süslenmiştir. Tanrı arkaya doğru yere paralel olarak uzattığı sağ eliyle bir gürzün sapından tutmaktadır. Gürzün metal kısmı noktalarla belirtilmiştir. Noktalar gürzün şaşper olduğunu göstermektedir. Tanrının elinde taşıdığı kalkan, Anzaf kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı sırada yer alan Tanrı Ua ve yedinci sırada yer alan Tanrı Nalani'nin taşıdığı kalkana benzemektedir. Tanrının el parmakları yatay çizgilerle belirtilmiştir.

Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin kını belinin sol tarafında ve oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır. Tanrının omzundan uzanan çapraz şerit, sadağın taşımaya yardım etmesinin yanı sıra kesici aletin taşımada da yardımcı olabilecek olasılığı olduğu düşünülebilir. Tanrı sol ayağını kanatlı atın boynuna, sağ ayağını ise kuyruğuna yakın sırt kısmına basmaktadır. Sol bacağı çıplak görünümündedir. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir.

Grifon sağa doğru koşar pozisyonda profilden betimlenmiştir. Kartal başlı grifon'un gözleri yuvarlaktır. Kapalı ağız hilal şeklinde bir çizgiyle belirtilmiştir. Yaratığın taç kısmı dikey çizgilerle ense ve kanat tüyleri yatay çizgilerle belirtilmiştir. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın arka ayakları yere basmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Kanatlı atın karnının altından başlayan ve sırtına kadar yan yana çizilen iki dalgalı dikey çizgi görülmektedir. Aslan kuyruğu yukarıya doğru dalgalı olarak uzanmaktadır. Kuyruğun sonunda bir düğüm görülmektedir. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü Meher Kapısı tanrı listesine göre (Salvini, 1994: 205-210) Tanrı Arsimela olarak tanımlayabiliriz.

Onuncu sırada yer alan tanrı sfenks üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Tanrı'nın Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar ise yatay

çizgilerle taranmıştır. Tanrı'nın gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk girland motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği manto bir zırha da benzemektedir. Mantonun etek kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir.

Tanrı'nın mantosunun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Manto etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısım ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Mantonun alt ve ayak bileklerine yakın kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şerittin son kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı sırtında bir nesne taşımaktadır. Büyük ihtimalle sırtında taşıdığı nesne bir sadaktır. Sadağın sadece üçgen şeklinde kapağı görülmektedir. Gövdesinin üzerinde, sol omuzdan sağ kalçaya uzana iki çapraz çizgi bir şerit oluşturmaktadır. Bu şerit muhtemelen sadağın taşınmasına yardım eden banttır. Tanrı'nın çıplak görünümlü kolları adaleli çizgilerle gösterilmiştir. Tanrının her iki bileğinde diki dikey çizgilerle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı sol kolunu yere paralel olarak öne, sağ kolunu yere paralel olarak arkaya uzatmaktadır. Tanrı sol eliyle kalkan, sağ eliyle bir sopa tutmaktadır. Tanrı sol eliyle tuttuğu kalkan dışbükeylidir ve tanrı kalkanın içinde yarım ay biçimindeki tutamağı tutmaktadır. Kalkanın önü üç sivri üçlü üçgen çıkıntıyla bezenmiştir. Kalkanın kenarı halka motifleriyle süslenmiştir. Tanrı arkaya doğru yere paralel olarak uzattığı sağ eliyle bir sopanın sapından tutmaktadır. Tanrı sol eliyle tuttuğu kalkan, Anzaf kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı sırada yer alan Tanrı Ua, yedinci sırada yer alan Tanrı Nalani ve dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela'nın taşıdığı kalkana benzemektedir. Tanrı'nın sağ eliyle tuttuğu sopa ise Anzaf Kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Turani'nin taşıdığı sopaya benzemektedir. Tanrının el parmakları yatay çizgilerle belirtilmiştir.

Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin kımı belinin sol tarafında ve oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır.

Tanrının omzundan uzanan çapraz şerit, sadağın taşımaya yardım etmesinin yanı sıra kesici aletin taşımada da yardımcı olabilecek olasılığı olduğu düşünülebilir. Tanrı sol ayağını sfenksin boynuna, sağ ayağını ise kuyruğuna yakın sırt kısmına basmaktadır. Sol bacağı çıplak görünümündedir. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir.

Sfenks sağa doğru koşar pozisyonda profilden betimlenmiştir. İnsan başlı sfenks sivri uçlu miğfer taşımaktadır. Miğferin kenarından çıkan ve öne doğru kıvrıma uzanan bir sivri uçlu boynuz görülmektedir. Sfenksin gözü badem şeklinde, ağzı yatay çizgiyle, burnu ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın arka ayakları yere basmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Kanatların tüyleri yatay çizgilerle belirtilmiştir. Yaratığın kaburgaları dikdörtgen şekilde gösterilmiştir. Dikdörtgen kaburganın içi ise dikey çizgilerle belirtilmiştir. Sfenksin karnının altından başlayan ve sırtına kadar yan yana çizilen iki dalgalı dikey çizgi görülmektedir. Aslan kuyruğu yukarıya doğru dalgalı olarak uzanmaktadır. Kuyruğun sonunda bir düğüm görülmektedir. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü Meher Kapısı tanrı listesine göre (Salvini, 1994: 205-210) Tanrı Anapşa olarak tanımlayabiliriz.

On birinci sırada yer alan tanrı koç başlı, kanatlı aslan gövdeli, kuş kuyruklu bir yaratığın üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı başında sivri uçlu bir miğfer taşımaktadır. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Tanrı'nın Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Saçlar ise yatay çizgilerle taranmıştır. Tanrı'nın gövdesi karşıdan, bacakları ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise sivri uçlu üçgen şeklinde belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk girland motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği manto bir zırha da benzemektedir. Mantonun etek kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir.

Tanrı'nın mantosunun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Manto etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısım

ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Mantonun alt ve ayak bileklerine yakın kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeritin son kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı sırtında bir nesne taşımaktadır. Büyük ihtimalle sırtında taşıdığı nesne bir sadaktır. Sadağın sadece üçgen şeklinde kapağı görülmektedir. Gövdesinin üzerinde, sol omuzdan sağ kalçaya uzana iki çapraz çizgi bir şerit oluşturmaktadır. Bu şerit muhtemelen sadağın taşınmasına yardım eden banttır. Tanrı'nın çıplak görünümlü kolları adaleli çizgilerle gösterilmiştir. Tanrının her iki bileğinde diki dikey çizgilerle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı sol kolunu dirsekten bükerek öne, sağ kolunu yere paralel olarak arkaya uzatmaktadır. Tanrı sol eliyle kalkan, sağ eliyle bir kama tutmaktadır. Tanrı sol eliyle tuttuğu kalkan dışbükeylidir ve tanrı kalkanın içinde yarım ay biçimindeki tutamağı tutmaktadır. Kalkanın önü üç sivri üçlü üçgenle bezenmiştir. Kalkanın kenarı ise halka motifleriyle süslenmiştir. Tanrı arkaya doğru yere paralel olarak uzattığı sağ eliyle bir kamanın kabzasından tutmaktadır. Tanrının elinde taşıdığı kalkan, Anzaf kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı sırada yer alan Tanrı Ua, yedinci sırada yer alan Tanrı Nalan, dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela, onuncu sırada yer alan Tanrı Anaşpa'nın taşıdığı kalkana benzemektedir. Sağ eliyle tuttuğu kama ise yedinci sırada yer alan Tanrı Nalani'nin taşıdığı kamayla benzemektedir. Tanrının el parmakları yatay çizgilerle belirtilmiştir.

Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin kımı belinin sol tarafında ve oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır. Tanrının omzundan uzanan çapraz şerit, sadağın taşınmasına yardım etmesinin yanı sıra kesici aletin taşınmasında da yardımcı olabilecek olasılığı olduğu düşünülebilir. Tanrı sol ayağını kanatlı atın boynuna, sağ ayağını ise kuyruğuna yakın sırt kısmına basmaktadır. Sol bacağı çıplak görünümlüdür. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir. Koç başlı, aslan gövdeli, kanatlı, kuş kuyruklu yaratık sağa doğru koşar pozisyonda profilden betimlenmiştir. Yaratığın başı ve çatallı boynuzu karşıdan betimlenmiştir. Çatallı boynuz yatay çizgilerle taranmıştır. Göz badem şeklinde, kaş ise hilal şeklinde çizgiyle belirtilmiştir. Yaratığın açık ağzından yılan dili gibi bir dil dışarıya çıkmaktadır. Kulakları üçgen şeklinde, burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir.

Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın arka ayakları yere basmaktadır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Kanadın tüyleri yatay çizgilerle belirtilmiştir. Yaratığın kaburgası dikdörtgen şeklinde gösterilmiştir. Kaburganın içi dikey çizgilerle belirtilmiştir. Kuş kuyruğu yatay çizgilerle taranmıştır. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü Meher Kapısı tanrı listesine göre (Salvini, 1994: 205-210) Tanrı Dieduani olarak tanımlayabiliriz.

On ikinci sırada yer alan tanrı kentauros üzerinde ayakta durur pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrı başında bir miğfer taşımaktadır. Noksan olan miğfer muhtemelen sivri uçludur. Miğferinin kenarlarından başlayan ve miğferin ön kısmına uzanan sivri ucu ve kıvrımlı bir boynuz bulunmaktadır. Miğferin alt kısmı üç yatay bant çizgiyle bezenmiştir. Şakak kısmından aşağıya doğru uzanan ve noksan olan iki dikey çizgiyle uzun ve dar bir yanaklık oluşturulmuştur. Tanrı'nın noksan olan gövdesi karşidan, sol bacağı ise yandan gösterilmiştir. Göz badem şeklinde, ağız yatay çizgiyle, burun ise üçgen şeklinde belirtilmiştir. Tanrı kısa kollu bir manto giymektedir. Manto enine yatay çizgilerle bezenmiştir. Çizgilerin arası ise tomurcuk gırland motifleriyle doldurulmuştur. Tanrı'nın giydiği manto bir zırha da benzemektedir. Mantonun etek kısmı, dikey ve uzun çizgilerle bezelidir. Mantonun sol kısmı noksandır.

Tanrı'nın mantosunun önü, sol ayağını üzerinde durduğu aslanın yele kısmına doğru uzattı için açıktır. Manto, tanrının ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Manto etek kısmından, üst üste iki yatay şerit geçmektedir. İki şerit arasında boşluk kısım ise, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeridin etek kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Mantonun alt ve ayak bileklerine yakın kısmı yine üst üste iki yatay şeritle bezelidir. İki şerit arasında kalan boşluk kısmı, yan yana gelen halka motifleriyle doldurulmuştur. Aşağıdaki şeritin son kısmı, uzun ve dikey çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı'nın çıplak görünümlü sol kolunun adaleli çizgilerle gösterilmiştir. Tanrının sağ bileğinde diki dikey iki çizgiyle bilezik oluşturulmuştur. Tanrı yere paralel olarak öne uzattığı sol koluyla bir kalkan taşımaktadır. Sağ kolu ise noksandır. Tanrı sol eliyle tuttuğu kalkan dışbükeylidir ve tanrı kalkanın içinde yarım ay biçimindeki tutamağı tutmaktadır. Kalkanın önü üç sivri üçlü üçgenle bezenmiştir. Kalkanın kenarı ise halka motifleriyle süslenmiştir. Tanrının elinde taşıdığı kalkan, Anzaf kalkanı üzerinde beşinci sırada yer alan Tanrı Turani, altıncı

sırada yer alan Tanrı Ua, yedinci sırada yer alan Tanrı Nalan, dokuzuncu sırada yer alan Tanrı Arsimela, onuncu sırada yer alan Tanrı Anaşpa, on birinci sırada yer alan Tanrı Dieduani'nin taşıdığı kalkana benzemektedir. Tanrının el parmakları yatay çizgilerle belirtilmiştir. Tanrı belinin sol tarafında uzun bir kesici alet taşımaktadır. Kesici aletin oval başlı kabzası sağ koltuğunun altında yer almaktadır. Tanrı sol ayağını kentauros'un boynuna, sağ ayağı ise noksandır. Sol bacağı çıplak görünümlüdür. Sol ayakta bileğin üstüne kadar çizme giymektedir. Kentauros, insan başlı, at gövdeli, kartal kanatlıdır olarak sağa doğru koşar pozisyonda profilden betimlenmiştir. kentauros başında bir başlık taşımaktadır. Başlık kıvrımlı olarak arkaya doğru uzanmaktadır. Başlık iki çift yatay çizgiyle üç kısma ayrılmıştır. Başlığın kenarında kıvrımlı ve sivri uçlu bir boynuz öne doğru uzanmaktadır. Yaratığın uzun saçları enseye doğru uzanmaktadır. Saçlar ise yatay çizgilerle taralıdır. Yaratığın gözü badem şeklinde, ağzı yatay çizgiyle, burnu ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Çene altında yatay çizgilerle sakal oluşturulmuştur. Ön bacaklarını havaya kaldırarak koşar pozisyonda olan yaratığın arka ayakları noksandır. Ön bacaklarının üstünden açık kanat çıkmaktadır. Kanadın tüyleri yatay çizgilerle belirtilmiştir. Yaratığın kaburgası dikdörtgen şeklinde gösterilmiştir. Kaburganın içi dikey çizgilerle belirtilmiştir. Tasnif ettiğimiz tanrı figürü Meher Kapısı tanrı listesine göre (Salvini, 1994: 205-210) Tanrı Şelardi olarak tanımlayabiliriz.

Urartu Tanrıları, karşısındaki Asur Ordusuna aslan ve kartallarıyla birlikte saldırmakta ve Asur Ordusunun büyük bir panik içindeki yenilgisi imgesel olarak betimlenmektedir. Urartu Tanrıları soldan sağa doğru ilerlemektedir. Sağ tarafta ise Asur Ordusu bulunmaktadır. Sahnede Asur askerleri yenilgiye uğrayıp savaş sahnesinden kaçışları betimlenmiştir. Asur askerleri ister yaya, süvari ve ya araba içinde bazen ölü ve bazen yaralanmış vaziyette savaş sahnesinden kaçarak betimlenmişler. Sahnede düşman askerleri özellikle uzun saçlı ve uzun sakalı betimlendiği görülmektedir. Kalkanın üst kısmında iki kabarık bant içerisinde çivi yazılı bir ithaf yazıtı hak ettirilmiştir⁵.

⁵ Anzaf kalkanı üzerindeki çivi yazılı kitabenin bir kısmı noksandır. Prof. Dr. A. Dinçol'un söz konusu kitabenin çizim üzerinde gerçekleştirildiği gözlem sonucunda 'I. Sarduri'nin oğlu İşpuini tarafından Tanrı Haldi'ye ithaf edilmiştir' yazısı anlaşılmalı ve tarafıma bildirilmiştir. Prof. Dr. A. Dinçol'un esirgemediği yardımlarından dolayı teşekkürlerimi bildiririm. Ayrıca bu nedenle Anzaf Kalkanının İ.Ö 9 yüzyılın son çeyreğine tarihlendiğini doğru bulmaktayım

Anzaf kalkanı, Urartu sanatının geleneksel kategorilerinden birisini oluşturan kraliyet kalkanlarının bilinen en erken örneğidir. Anzaf kalkanının bir diğer özelliği de, Asur kraliyet sanatının en güçlü iktidar imgelerini taşıyan “aslan avı” temasına benzer bir sahne içermesidir. Aslan avı, II. Asurnasirpal’in sarayını süsleyen av sahnelerinin en çok göze çarpan temasını oluşturmaktadır (Canby, 1971: 33). Anzaf kalkanında aslan avı teması tersine çevrilmiş, aslanlar Asur askerlerine saldırırlarken betimlenmiştir.

Kat. No: 17

Ad: Geniş Kemer

M: Tunç

Müze: Sadberk Hanım Müzesi

Env: 15244

U: ?

Ç: ?

K: ?

Tarih: İ.Ö. 8. yüzyıl

Çiz. No: 17

Res No:

Yayın: (Belli, 2003: 190)

Kemer üzerindeki bezeme kabarıklık noktalarıyla oluşturulmuş dikdörtgen pano ve kemeri çepeçevre saran 5 yatay banttır. Dikdörtgen pano içerisinde üst üste üç aslan figürü yerleştirilmiştir. Aslanlar ağızları açık, hırlar durumda, üst dudak yuvarlak, alt dudak dışı kıvrık, gözler badem şeklinde, burun enine çizgilerle taralı, kulak yuvarlak biçimde işlenmiştir. Yele içbükey çizgiyle baştan ayrılmış, yatay ‘V’ şeklinde taranmıştır. Karın iki çizgi ile üç bölüme ayrılmış, alt kısım dikine çizgilerle taranmıştır. Bele doğru yay çizen kuyruğun uç kısmı ile ayakların eklem yerleri enine çizgilerle taralıdır. Ön sağ ayakların kürek kemikleri kalp şeklinde belirtilmiştir

Kat. No: 18

Ad: Orta Genişlikte Kemer

M: Tunç

Müze: Van

Env: 13.55.98

U: 32,4cm

G: 9,8cm

Tarih: İ.Ö. 7. yüzyılın üçüncü yarısı

Çiz. No: 18

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 13)

Kemer noksandır. Bezeme alanı alt ve üst kısımdan iki kabarık bantla ayrılmıştır. Baklava, siren, rozet, aslan, haç, dağ keçisi, haç, aslan, haç motifleri iç içe üst üste üçer kez yerleştirilmiştir. Sirenler; insan başlı, kuş gövdeli ve aslan ayaklı olarak betimlenmiştir, başlarında konik miğfer, ağız açık, badem gözlü, açık kanatları yatay bantlarla gövdeleri ise dikey bantlarla tasvir edilmiştir. Aslanlar; ağız açık, iki içbükey çizgiyle baştan ayrılan yele, küçük halkalarla gövde iki yatay çizgi ile üçe bölünmüş ve alt kısım koşut çizgilerle taralı, kuyruk araka ayaklara paralel aşağı uzatılmıştır. Parçanın ortasında yakın bir yerde bulunan dağ keçileri; koşar durumda, boynuz yukarı kıvrık, gövde kısa aralıklarla, dikine birbirine bağlı küçük halkalarla bezelidir. Kemer parçanın alt ve üst sınırına kısa aralıklarla ip delikleri açılmıştır

Kat. No: 19

Ad: Dar Kemer

M: Tunç

Müze: Elazığ

Env: 76.12.45

U: 12,9 cm

G: 7 cm

Tarih: İ.Ö. 8. yüzyılın ilk çeyreği

Çiz. No: 19

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 67)

Kemer parçası. Kemer parçası altı dikdörtgen ve bir kare panodan oluşmaktadır. Panolar kabarık noktalardan ve arkadan vurma tekniğiyle oluşturulmuştur. Ortadaki kare pano içerisinde kanatlı, kartal başlı, insan gövdeli 'grifon-demon' yerleştirilmiştir. Gözü yuvarlak, gagası açık gösterilmiştir. Açık kanatlarının tüyleri dikey çizgilerle belirtilmiştir. Sol eli yere paralel olarak uzatılarak bir bakraç, sağ eli ise dirsekten bükülerek öne uzatılmış ve bakraç biçiminde bir nesne tutmaktadır. 'grifon demon' sola doğru yürür pozisyonunda betimlenmiştir. Ayak bileklerine kadar uzanan bir manto giymektedir. Mantonun altından başka bir etek giymektedir. Mantonun kenarları yatay ve dikey çizgilerle bezelidir. Önde olan sağ bacağı çıplak görünümlüdür ve ayaklarında çizme giymektedir. Dikdörtgen panolar kare panonun sağ ve sol kısmında yer almaktadır. Üs üste yerleşen dikdörtgen panoların ortadaki bezemesizdir. Diğer dikdörtgen panolar ise ters-düz, birbirine bağlı damla kümeleriyle doldurulmuştur.

Kemer üzerindeki betimlenen 'grifon demon' un benzerini Prähistorischen Staatssammlung/München Müzesinde K-289/290-1976 envanter numarayla sergilenen bir pektoral (Eichler, 1984: 45) ve Ayanis'ten ele geçen bir bulla (Salvini, 2001: 316) üzerinde rastlamaktayız. 'grifon-demon' pektoral ve bula üzerinde sağa doğru yürür pozisyonunda betimlenmiştir.

Kat. No: 20

Ad: Kemer Levhası

M: Tunç

Yer: Bastam

Env: ?

U: 5. cm

G: 4. cm

Tarih: İ.Ö. 8. yüzyılın ikinci çeyreği.

Çiz. No: 20

Yayın: (Kleiss, 1975: 75)

Kırık kemer levhası. Bezeme sadece sol tarafta görülmektedir. Çökertme tekniğiyle üç daire içerisinde nokta motif ve levhanın çevresi ise oyuk çizgi tekniğiyle noktalarla oluşan frizle bezenmiştir. Daire içerisinde nokta güneş, güneş enerjisi, erkek elementi, Tanrı Şivini sembolü olarak tanınmaktadır. Bu sembolü Kat. No. 21 (Çiz. 27)'de bir ok ucu üzerinde de görmekteyiz

Kat. No: 21

Ad: Zırh Pulu

M: Tunç

Yer: Karmir-Blur

Env: ?

1.U: 5,2 cm

2.U: 4,2 cm

3.U: 3 cm

4.U: 4,2 cm

5.U: 3 cm

6.U: 3,2 cm

7.U: 3,2 cm

8.U: 3,5 cm

9.U: 5,8 cm

1.G: 1,7-1,9 cm

2.G: 1,7-1,5 cm

3.G: 1,6 cm

4.G: 1,6

5.G: 1,5-1,6 cm

6.G: 1,3-1,5 cm

7.G: 1,3-1,5 cm

8.G: 1,7-1,9 cm

9.G: 1,7

1.K: 0,1 cm

2.K: 0,1 cm

3.K: 0,1 cm

4.K: 0,1 cm

5.K: 0,1 cm

6.K: 0,1 cm

7.K: 0,1 cm

8.K: 0,1 cm

9.K: 0,1 cm

Tarihi: ?

Çiz. No: 21a-b

Yayın: (Piotrovsky, 1955: s. 31, Lev IV-15)

Zırhı oluşturan birçok parçanın arasında dokuz tip pul görülebilir. Yalnız bazıları bu tiplerin içinde tek bir örnekle kalmıştır. Her parça sağ tarafından 7 noktadan oluşan çökertme tekniği ile yapılmış bir rozetle süslenmiştir. Parçaların 1. tipi çok fazladır. Bu da bunların, zırhın temelini oluşturan parçalar olduğunu düşündürmektedir. Söz konusu parçanın uzunluğu 5,2 cm, genişliği 1,7-1,9 cm, kalınlığı 0,1 cm ve üst bölümün kenarlarında 0,5-0,7 cm.lik küçük delikler açılmıştır. Bunlar da sağ tarafa doğru yerleştirilmiştir. Orta dikey çizgide ise, pulun çokta ortasında olmayan büyük bir delik açılmıştır. Bu deliğin aynısı bir de pulun alt tarafında bulunmamaktadır. Ancak bu kez sol tarafa doğru yerleştirilmiştir. 1-7.

pulların alt kısmı, 8. ve 9. pulların ise alt ve üst kısımları yuvarlatılmıştır. Pulların hepsi aşağı yukarı aynı bezeme ve deliklere sahiptir.

Bir pulun üzerindeki deliklerin sayısı ve yerleşimleri, bu zırhın bir zemin üzerine dikilen pullar olmadığı fikrini vermektedir. Buna göre, bunlar birbirine tutturularak ve metal parça kullanarak ayrı bir elbise fonksiyonu oluşturmaktadır.

Pulların bağlantı çizgileri sadece yatay olarak geçmiştir. Bu da demektir ki her pulun üzerinde bulunan dört sıra delikten diğer pullara dört noktadan bağlanır. Bağlantıların bir üst sıra ile alt sırayı bağlama görevini üstlenmektedir. İp, alt sıradaki pulun üst tarafında bulunan büyük delikten de diğer pullara devam eder. Bu bağlantı zırhın sıralarının arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Pulların üzerindeki geri kalan deliklerin fonksiyonu, pulları birbirlerine yatay bir şekilde tutturaktır. Bu şekilde her pul yatay olarak diğer pullarla üç noktadan bağlanmaktadır. Bu sağlam bir bağlantı olup, aynı zamanda zırhın esnekliği kaybolmamaktadır. Deri kayışların gizliliği, hem deliklerin karışık olarak kullanılmasında hem de geçme şekillerine bağlı olarak sağlanır. Pulların sağ tarafında rozet şeklinde süslemeler görülmektedir.

Kat. No: 22

Ad: Memelik Obje

M: Tunç

Yer: Karmir-Blur

Env: ?

U: 4,2 cm

G: 4,2 cm

Tarih:

Çiz. No: 22

Yayın: (Belli, 1976-1977: 194)

Tunç memecik üzerindeki aynı merkezli çember içinde(dairesel pano) çivi yazısı ve ortasında da bir rozet vardır. Birinci çemberdeki yazının anlamı şudur: “Yüce Tanrı Haldi” ikinci ise “Bu Zırhı Argiştı hediye etmiştir” yazmaktadır.

Objenin arka tarafında da kısa bir yazı vardır: “Kral Argiști”. Obje zırh üzerinde koruyucu ve süsleyici unsur olarak kullanılmıştır. (Melikishvili, 1954: 75).

Kat. No: 23

Ad: Kırık Zırh Göğüslüğü

M: Tunç

Müze: Van

Env: ?

U: 18 cm

G: 20,4 cm

K: 0,1

Tarih: İ.Ö. 810-786

Çiz. No: 23

Yayın: (Belli, 1983a: 363)

Yarım ay biçimindeki göğüslük, tunçtan dövme tekniği ile yapılmıştır, ancak oksitlendiğinden uç kısımları kırılmıştır. Göğüslüğün alt ve üst kenar genişliğini, alttan vurularak dışa doğru kabartılan kalın bir şerit çevrelemektedir. Göğüslüğün alt kenar genişliği üzerinde bulunan iki delik, uçlarında püsküllerin ya da diğer bezeme öğelerinin sarktığı halkalara ait olmalıdır. Göğüslüğün üst uç kısımlarının kırık olması yüzünden, boyuna asılmasını sağlayan halkaların geçtiği delikler görülmediği gibi, uç kısımların ne şekilde son bulduğu da bilinmemektedir. Ancak sağlam olarak bulunan daha küçük boyutlu benzer Urartu pektoralinin biçimi ile aynı olmalıdır (Kellner, 1977: 489).

Göğüslüğün orta genişliği üzerinde, arkadan vurularak dışa doğru kabartılan yarım ay biçimli bir kabarıklık elde edilmiştir. Yarım ay kabarıklığının dinsel amacının yanı sıra, işlevsel amacının da olduğu anlaşılmaktadır. Urartu’da yarım ay biçimli sembolün ay Tanrı Şelardi’ye ait bir sembol olabileceği düşünülmektedir (Piotrovsky, 1963: 44).

İnce olan levhanın kıvrılması, arkadan vurularak dışa doğru kabartılan yarım ay motifi ile önlenmiş olmalıdır. Kabarıklığın üst orta kısmına, oyuk çizgi tekniği ile

hırlar vaziyette bir aslan başı işlenmiştir. Urartu tunç eserleri üzerinde oldukça yaygın işlenen aslan, boğa ve kartal başlarının, hiyeroglif anlamlarının olduğu anlaşılmaktadır. Yarım ay kabarıklığının altına ise oyuk çizgi tekniği ile Urartu çiviyazısı işlenmiştir. Çevresi ince bir çizgi ile çerçeveselendirilen ve büyük bir özenle işlenen yazıda; “ı Me-nu-a-i u-ri-iş-he” tümcesi okunmaktadır (Melikisvilli, 1954: 222).

Kat. No: 24

Ad: Zırh Göğüslüğü

M: Gümüş/Altın Kaplama

Yer: Toprakkale

Env: ?

U: ?

Ç: ?

K: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 24

Res No: 11

Yayın: (Kellner, 1977: Lev. 3)

Gümüştten dövme tekniği ile yapılmış olan göğüslüğün alt ve üst kenar genişliği, alttan vurularak dışa doğru kabartılan kalın bir bantla çevrelemektedir. Göğüslüklerin orta genişliklerinde karşılıklı hırlayan aslanlar, ayrıca boğalar ve siren figürleri şekillendirilmiştir. Bunların aralarına da yine kabartma tekniği ile rozetler serpiştirilmiştir. Tüm kabartılar da altın varakla zenginleştirilmiştir (Warke, 1993: 146-149)

Betimlenen aslanların ağızları açık, hırlar durumda, üst dudak yuvarlak, alt dudak dışa kıvrık, gözler badem şeklinde, burun enine çizgilerle taralı, kulak yuvarlak biçimde işlenmiştir. Yele içbükey çizgiyle baştan ayrılmış, yatay ‘V’ şeklinde taranmıştır. Karın iki çizgi ile üç bölüme ayrılmış, alt kısım dikine çizgilerle

taranmıştır. Bele doğru yay çizen kuyruğun uç kısmı ile ayakların eklem yerleri enine çizgilerle taralıdır. Ön sağ ayakların kürek kemikleri kalp şeklinde belirtilmiştir.

Betimlenen boğaların boynuzları yukarı doğru kıvrılmış, gözler büyük ve yuvarlak, ağza koşut çizgilerle belirtilmiş, burun tek çizgiyle belirlenmiş, kuyruk belin üstüne doğru kıvrılarak yay çizmiş, paralel çizgilerle işlenen kuyruğun ucu dikine çizgilerle sonlanmıştır. Enseden kuyruk sokumuna dek uzanan sırt çizgisine, dik olarak uzanan koşut çizgilerin ucu küçük halkalara sonlandırılmıştır. Küçük halkalar, boyun kısmından ön ayak başlangıcına kadar, karın altı sınır çizgisine paralel olarak uzanmaktadır. Arka ayakları yerde, ön ayakları ileri uzatılmış, ön ve arka bacakların eklem yerleri üç paralel çizgi ile belirtilmiştir. Aşağıya sarkıtılan kuyruk ucu balık kılçığı şeklinde taranmıştır.

Betimlenen sirenler insan başlı, kuş gövdeli, kuş kanatlı, kuş kuyruklu, aslan ayaklıdır. başlarında konik şeklinde miğfer görülmektedir. Yürür pozisyonunda olan sirenlerin gövde, kanat ve kuyruk tüyleri yatay çizgilerle taralıdır. Gözleri badem şeklinde, ağzı çizgiyle burnu ise çıkıntıyla belirtilmiştir. Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır Sirenlerin sağ elleri dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve selamlama pozisyonunu oluşturmaktadır. Sol elleri ise yere paralel olarak öne uzatılmış ve bakraç gibi bir nesne taşımaktadırlar.

Zırh göğüslüğündeki betimlenen siren'in benzerini Prähistorischen Staatssammlung/München Müzesinde 1971, 1787 envanter numarayla sergilenen tunç pektoral üzerinde rastlamaktayız. (Kellner, 1977: 482; Taf. 3).

Kat. No: 25

Ad: Hançer

M: Tunç

Kolek: Selçuk Erez/İstanbul

Env: ?

U: ?

G: ?

Tarih: İ.Ö. 8. yüzyıl

Çiz. No: 25

Res. No: 12

Yayın: (Belli, 2003: 226)

Tunçtan yapılmış hançerin ön kısmı, gard bölümünde oval ve yarım ay şeklinde kabartma ve kabartmanın içinden çıkarak hançerin ucuna doğru uzanan kabarık ve ucu sivri bir üçgen çıkıntıyla betimlenmiştir. Çıkıntı beş sıra halinde oyuk çizgi tekniğiyle yapılmış dikey çizgilerle süslenmiştir.

Kat. No: 26

Ad: Ok Ucu

M: Tunç

Müze: Haluk Perk Müzesi

Env: 31/15

U: 10,3

G: 3 cm

Tarih: İ.Ö. 8-7. yüzyıl

Çiz. No: 26

Res:13

Yayın: (Belli, 2003: 230)

Tunçtan yapılmış ok ucu çökertme tekniğiyle süslenmiştir. Bezeme ögesi ise içi noktalı üç dairesel motif oluşturmaktadır.

Daire içerisinde nokta güneş, güneş enerjisi, erkek elementi, Tanrı Şivini'nin sembolü olarak tanınmaktadır. Daire içerisinde noktalı sembolün benzerini üçlü şekilde Kat. No. 16'da (Çiz.16) Bastam'da ele geçen kemer plakası üzerinde görmekteyiz.

Kat. No: 27

Ad: Mızrak Ucu

M: Tunç

Yer: Ayanis

Env: ?

U: 73,8 cm

G: 7,9 cm

K: 2,2

Tarih: İ.Ö. 8-7. yüzyıl

iz. No: 27

Res: 14a-b

Yayın: (Derin/ilingiroğlu, 2001: Fig. 5)

Sağlam tunç mızrak ucu. Mızrağın kabzasından ucuna kadar boydan boya bir kabarıklık (kaburga) vardır. Namlu kesiti eşkenar dörtgen iken kabza kesiti yuvarlaktır. Kabzada 4 satırlık kitabe vardır. “Haldi, efendimize bu şuri rusa Arđiřti (Arđiřti oğlu) uzun yaşamı için teşekkür için yapıldı (ve) adandı”. “şuri” kelimesinin kitabedeki anlamını silah anlamını verdiğini (ilingiroğlu, 1997: 142) ve Hurricede silah anlamına gelen şauri’ye olan benzerliğinden ötürü bunu silah olarak silah çevirmek daha doğru olmalıdır (Wilhelm, 1976: 111). Ayrıca Yukarı Anzaf kalkanında tanrı Haldi’nin taşıdığı gibi şuri sembolik bir nesne olmalı ve silah anlamını vermektedir

Kat. No: 28

Ad: Gürz başı

M: Tunç

Yer: Iğdır

Env: ?

U: ?

G: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 28

Yayın: (Barnett, 1963: Fig. 38)

Tunç gürz başı. Döküm tekniğiyle oluşturulmuş gürz başının göbek kısmı zikzak ve iki eş merkezli dairesel motifle bezenmiştir.

Kat. No: 29

Ad: Sadak Parçası

M: Tunç

Müze: Van

Env: 3-98-78

U: 10,5 cm

G: 11 cm

K: 0,1 cm

Tarih: ?

Çiz. No: 29

Yayın: (Belli, 1983a: s. 340, Res. 3)

Sol alt köşesi sağlam olarak kalan levhanın, orta genişliği üzerinde arkadan vurularak dışa doğru kabartılan yarım ay kabarıklığının alt sınırından koştugu anlaşılmaktadır. Kenar kısımlarında yan yana bulunan sık bağlantı delikleri, arka tarafın meşin ile kaplı olduğunu göstermektedir. Arkadan vurularak dışa doğru

kabartılan ve kalın iki şerit ile çerçevelenen kenar bordürlerin içi, karşılıklı iki sıra halinde yapılan püskül motifleri ile doldurulmuştur.

Alt bordürün hemen üstünde ve kırık yarım ay yuvarlağının altında, çevresi dikdörtgen bir çizgi ile çerçevelendirilen Urartu çiviyazısı bulunmaktadır. Oyuk çizgi tekniği ile büyük bir özenle işlenen yazıda; “u-ri-iş-he” sözcüğü okunmaktadır. Bundan sonra gelen kısmın kırık olması, yazının ne şekilde bittiğini öğrenmemizi engellemektedir. Ancak gerek sözcüğün yazılış biçimi, gerekse kenar bordürler içine kazma tekniği ile işlenen püskül motifleri, “u-ri-iş-he” sözcüğünden sonra (İs-pu-u-i-ni-e-i) sözcüğünün yazılmış olmasını gerektiğini düşündürmektedir. Çünkü püskül motifleri, şimdilik yalnızca İşpuini dönemine tarihlenen tunç eserlerin ayırtken bezeme ögesini oluşturmaktadır. Bu nedenle sadak parçası, tahminen Urartu kralı İşpuini döneminde yapılmış olmalıdır (Belli, 1983a: 341-342).

Kat. No: 30

Ad: Tekerlek Dingil Başlığı

M: Tunç

Müze: Ancient Orient Müzesi/Tokyo

Env: ?

U: ?

Ç: ?

K: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 30

Yayın: (Tanabe/vd, 1982: Lev IX, 9)

Tunçtan yapılmış tekerlek dingil başlığı. Silindir yüzeyi çevreleyen frizlerde mitolojik yaratıklar sıra halinde merkeze doğru yürümektedirler. Betimlenen sahne mitolojik yaratıkların kült töreni yaptıklarını göstermektedir. Sfenksler, kentaurosular, anzular, pegasuslar, ve boğa başlı aslan gövdeli yaratıkların sol ellerinde bakraç biçiminde bir nesne taşımaktalar sağ elleri ise dirsekten bükülerek selam pozisyonundalar. Bezeme alanı tomurcuk gırlant motifleri ile sınırlandırılmıştır. Dışa

bakan dairesel yüzde merkezde Tanrı Şivini kanatlı güneş kursu içinde betimlenmiştir

Kanatlı güneş kursu içinde boğa üzerinde ayakta duru pozisyonunda betimlenen Tanrı Şivini'nin benzerini Prähistorischen Staatssammlung/München Müzesinde 1975, 3168 envanter numarayla sergilenen tunç parça (Eichler, 1984: 28) ve Pecorella tarafından tanıtılan (Pecorella, 1980: 191; Taf. 1) at koşum parçası üzerinde betimlenen kanatlı güneş kursu içinde boğa üzerinde ayakta duru pozisyonunda betimlenen Tanrı Şivini'ye benzemektedir.

Kat. No: 31

Ad: Araba Oku Süsü

M: Tunç

Müze: Prähistorischen Staatssammlung/München

Env: ?

U: ?

G: ?

Tarih: ?

Çiz: 31

Res. No: 15

Yayın: (Wartke, 1993: s. 148, Taf. 66)

Tunçtan yapılmış araba oku süsü (Wartke, 1993: Pl 35) Dil şeklinde çıkıntıları bulunan diskin ön ortasında, arkadan vurularak yapılan yarım ay şeklindeki kabarıklar üzerine, kanatlı güneş kursu içinde boğa üzerinde ayakta duran Tanrı Şivini betimlenmiştir. Tanrının başında yüksek, tepesi düz ve bir kaide üzerine yerleştirilmiş ponponu olan başlık vardır. Başlığın yanından kulak hizasında öne doğru çıkan tanrılık sembolü boynuz vardır. İnce uzun yüzde etli burun dikkati çeker. Göz, iri badem şeklindedir. Karşıdan gösterilen dikdörtgen biçimli sakalın püskülleri göğse kadar inmektedir. Tanrı Şivi'nin boynunda gerdanlık ve omzunda soldan sağa uzanan bir omuz kemeri görülmektedir. Tanrı Şivini burada beli saran yarım kollu, ayak bileklerine dek uzanan bir giysi giymektedir. İçinde diz hizasında ikinci giysi

vardır. Her iki giysinin de etek uçları uzun ve dikine püsküllerle süslüdür. Yanlara doğru uzanan ellerinde kutsal bitki tutmaktadır. Tanrının içinde yer aldığı güneş kursu⁶ içinden sağa ve sola iki kanat açılmaktadır. Kanatlar her iki yanda da kartal kanatları gibi dalgalı olarak gösterilmiştir. Kanatlar sağ ve soldaki iki konik miğferli, uzun kanatlı tanrıcalar tarafından tutmaktadırlar. Öne doğru uzattığı sağ bacağında adaleler gergin olarak verilmiş ve çıplak olarak işlenmiştir. Tanrı sola doğru yürür şekilde betimlenen boğanın üzerinde sağ bacağına hayvanın ön sağrısına, sol bacağına sırtına basmış ve ayakta durmaktadır. Boğanın boynuzu önce öne, sonra yukarı doğru kıvrılır. Göz iri badem biçiminde çevresi çift çizgi ile sınırlandırılmıştır. Karında kaburga kemikleri yeri belirtilmiştir. Arka sağırda içi paralel çizgilerle taralı dikdörtgene benzeyen detay yer alır. Kuyruk ince şerit şeklinde önce hafif yukarı doğru kavis yaptıktan sonra, aşağı doğru sarmaktadır. Ucu kalınlaşarak son bulur. Dört bacakta da eklem yerlerinde dışarıya doğru spiral yapan kıllar işlenmiştir. Diskin üzerinde İşpuini'ye ait bir çivi yazısı bulunmaktadır. Tüm sahneni kabarık noktalar çepeçevre sınırlandırmış ve oval bir panel oluşturmuştur.

Kat. No: 32

Ad: Sabit Yanaklı Dört Halkalı Gem

M: Tunç

Müze: Halûk Perk

Env: ?

U: ?

Ç: ?

K: ?

⁶ Güneş tanrısı Şamaş'ın sembolü olan kanatlı güneş kursu, Mezopotamya'da III. Ur döneminden beri karşımıza çıkar. Mısır ve Önasya dünyasında yaygın olarak kullanılan kanatlı güneş kursu (Unger, 1927: 207) İ.Ö.I. binyıldan itibaren Asur ve Babil'de insan figürüyle birlikte gelişir. Örneğin Babil sanatına ait silindir mühür üzerinde mitolojik sahnede, kanatlı güneş kursu içindeki tanrı figürü yarı beline kadar betimlenmiştir (Parrot, 1961: 214). Asur sanatında kanatlı kurs içinde yarı beline kadar betimlenen tanrı motifi, "tüm insanların Güneş Tanrısı Şamaş" biçiminde görülür (Piotrovsky, 1965: 41-42; Seux, 1967: 280). Urartu betimleme sanatında kutsal hayvan üzerinde, kanatlı güneş kursu içinde betimlenen Tanrı'nı Tanrı Şivini olarak tanımlanmaktadır. Ama N.Özgüç, kanatlı güneş kursu içinde betimlenen ve çeşitli hayvanların üzerinde duran tanrının, belirli bir tanrıya yansıtılmayacağını ileri sürmektedir (Özgüç, 1974: 859) ve güneş kursunu bir tanrı simgesi olarak tanımlamaktadır.

Tarih: İ.Ö. 8-7. yüzyıl

Çiz. No: 32

Res No: 16

Yayın: (Belli, 2003: 239)

Gemin ağızlığı düz çubuk formludur ve katlanan tiptedir. Ağızlığın çubukları ortada çengel şeklinde birer halka oluşturmuşlar ve birbirine takılmışlardır. Ağızlığın uçları muntazam yuvarlak halkalar şeklindedir. Yanaklıklar sabittir. Gemin sathı döküm tekniğiyle yapılmış kabarık noktalarla bezelidir. Sabit yanaklığın uçları boğa ayağı protomludur.

Kat. No: 33

Ad: Yanaklığı Dört Halkalı Gem

M: Tunç

Müze: Gaziantep

Env: 1.55.77

U: 20,3 cm

G: 17 cm

Tarih: ?

Çiz. No: 33

Yayın: (Yıldırım, 1987: Res. 2)

Gemin ağızlığı düz çubuk formludur ve katlanan tiptedir. Ağızlığın çubukları ortada çengel şeklinde birer halka oluşturmuşlar ve birbirine takılmışlardır. Ağızlığın uçları muntazam yuvarlak halkalar şeklindedir. Yanaklıkları çubuk formludur ve ağızlık çubukları üzerinde hareket edebilir. Yanaklıkların üzerinde başlık kayışlarının bağlanması için, birbirine çok yakın ikişerden dört tane halka bulunmaktadır. Her iki yanaklık üzerinde çivi yazısı ile “SA Me-nu a” okunmaktadır. (Belli, 1983: 378).

Kat. No: 34

Ad: Yanaklığı Üç Halkalı Gem

M: Tunç

Müze: Özel Koleksiyon

Env: ?

U: 16,6 cm

G: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 34

Yayın: (Yıldırım, 1987: Res. 8)

Bu gemin ağızlığı katlanan tiptedir. Yanaklıkları hafif yay şeklinde ve ağızlık çubukları üzerinde hareket edebilir durumdadır. Yanaklık üzerinde üç başlık kayış halkası ve bunların aksi yönünde ise yani alt yüzlerinde “Me –nu-a-i-u-ri-is-hi” çivi yazısı bulunmaktadır (Özgen, 1983: 101).

Kat. No: 35

Ad: Yanaklığı İki Halkalı Gem

M: Tunç

Müze: Elazığ

Env: 76.5.120

U: 18,8 cm

G: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 35

Yayın: (Yıldırım, 1987: Res. 15)

Yanaklığın sağ kısmıdır. Yanaklığın alt kısmı noksandır. Yanaklık fazla eğri olmayan bir yay şeklindedir. Yanaklığın sağlam üst kısmı mantar şeklinde yapılmıştır. Mantarın hemen alt kısmı altı sıra halinde zikzak motiflerle bezenmiştir. (Özgen, 1983: 103).

Kat. No: 36

Ad: Yanaklık Üzerinde Delik Bulunan Gem

M: Tunç

Müze: Elazığ

Env: 76.18.18–189

U: 19,8 cm

G: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 36

Yayın: (Yıldırım, 1987: Res. 18)

Bir gem yanaklığıdır. Yanaklı genel olarak fazla eğri olmayan bir yay şeklindedir. Üst ucundaki yuvarlak şekilli kısmın yanlarında helezoni bir süsleme vardır. Gövde üzerinde üç boğum ve boğumlar üzerinde ise dikdörtgen şekilli üç delik yer alır.

Kat. No: 37

Ad: Yanaklığı Düz Gem

M: Tunç-Demir

Müze: Adana

Env: ?

U: 18 cm

G: 19 cm

Tarih: ?

Çiz. No: 37

Yayın: (Yıldırım, 1987: Res. 26)

Bu gemin ağızlık ve yanaklıkları birbirine kaynamıştır. Ağızlık burmalı, katlanan formlu ve demirden yapılmıştır. Yanaklıklar ise tunçtandır ve bir tanesinin yarısı noksandır. Yanaklıkların ortasında ve yan kısımlarında geniş dizgin halkalar bulunur. Dizgin halkaların her iki tarafında ve dizgin halkalarına dik olarak yapılmış

birer başlık kayış halkası vardır. Her iki yanaklığın alt yüzeyinde ise çivi yazılı kitabe (Sardur'a ait), (Taşyürek, 1975: 153-154) oyuk çizgi tekniğiyle yapılmıştır.

Kat. No: 38

Ad: Yanaklığı Tasvirli Gem

M: Tunç

Müze: Ankara

Env: 13203

U: 16 cm

G: 21,5 cm

Tarih: ?

Çiz. No: 38

Yayın: (Yıldırım, 1987: Res. 31)

Bu gemin ağızlığının katlanan formda ve burmalı olduğunu görüyoruz. Ağızlık parçaları yanaklıklara sabit bir şekilde bağlıdır. Yanaklıklar ise ince uzundur; birer ucunda at, diğer ucunda boğa protomları tasvir edilmiştir. At başlarının iri gözleri, düz ve dalgalı hatlarda belirtilmiş yeleleri vardır. Boğa protomları, alındaki tüyleriyle karakersiz edilen baş ve boyun kıvrımının bittiği yerde, iki yanda oyuk çizgi tekniğiyle yapılmış, geriye kıvrılmış durumda tek bir boğa bacağı ve ayağı ile belirtilmiştir. Yanaklıkların ortasında büyükçe dizgin halkaları vardır. Başlık kayış halkaları ise yanaklık bünyesi üzerinde ikişer tane ince uzun yarıklar şeklindedir (Özgüç, 1961: 257).

Kat. No: 39

Ad: Ağızlığı Üç Parçalı Gem

M: Tunç

Müze: Adana

Env: 1975 yılı 77. gurup

U: 18 cm

G: 10 cm

Tarih: ?

Çiz. No: 39

Yayın: (Yıldırım, 1987: Res. 34)

Bir gemin yanaklığı ve bir ağızlık parçasından oluşmuştur. Bu parçalar birlikte dökülmüşlerdir. Bu yanaklığın uçlarından birisi toynak şeklinde tasvir edilmiştir. Yanaklığın diğer ucu kırıktır. Muhtemelen o biri ucuda toynak şeklinde yapılmıştır. Ağızlık halkası yanaklığa ekli ve üzeri dikenlidir. Yanaklık üzerinde başlık kayışları için muntazam iki delik açılmıştır.

Kat. No: 40

Ad: At Göz Siperliği

M: Tunç

Müze: Van

Env: 16-56-77

U: 19,5 cm

G: 8,5 cm

K: 0,1 cm

Tarih: ?

Çiz. No: 40

Res: 17

Yayın: (Belli, 1983a: s. 343, Res. 4)

Atın sol gözüne ait olduğu anlaşılan 20 cm. uzunluğundaki siperliğin ortasına, oyuk çizgi tekniği ile bir keçi resmi işlenmiştir. Sola doğru yürüyen keçi motifi, yandan gerçekçi bir yöntemle betimlenmiştir; sol ön ayağın adaleleri ve karın kısmındaki kaburgaları ile kuyruğu, sanki canlı gözlemden çıkarılmış sanısını verecek kadar büyük bir özenle işlenmiştir. Urartu sanatında diğer hayvanlara kıyasla daha az betimlenen keçi motifi resmedilmiştir (Belli, 1983a: 342-344). Gövde ayrıntılarının, özellikle üçgen biçiminde gösterilen kaburgaların işleniş biçimi İşpuini dönemine tarihlenen hayvanların kaburgaları ile II. Assurnasirpal'ın (İ.Ö. 883-859) Nimrud kabartmasındaki hayat ağaçlarına ön ayaklarını dayayan karşılıklı keçi motiflerinin gövde ayrıntılarının işleniş şekliyle büyük bir benzerlik gösterir. Siperliği çepeçevre saran uzun püskül motifleri, yine II. Assurnasirpal dönemi sanat eserlerindeki giysi ve at koşum takımlarındaki püskül motiflerinin II. Assurnasirpal dönemi sanat eserlerindeki bezeme öğeleriyle benzerlik göstermesinin yanı sıra, İşpuini'ye ait tunç eserlerin ayırtken bezeme öğesini oluşturan püskül motiflerinin bulunması da, muhtemelen bu siperliğin Urartu kralı İşpuini döneminde yapıldığını işaret etmektedir.

Kat. No: 41

Ad: At Göğüslüğü

M: Tunç

Müze: Van

Env: 5.11.80

U: 29 cm

Y: 16 cm

K: 0,2 cm

Tarih: İ.Ö. 745-727

Çiz. No: 41a-b

Res. No: 18a-19b

Yayın: (Çavuşoğlu, 2004: Çiz. 1-2, Res. 1-2)

Sağlam durumdaki üst kenarında nesnenin deri ya da kumaş üzerine monte edilebilmesine yarayan, küçük delikler vardır. Arkadan vurma ve oyuk çizgi tekniğinde bezenmiş olan levhanın üst bölümünde, içi oyuk çizgi tekniğinde yapılmış püskül dizisiyle bezenmiştir. Altta ise, zıt yönlere hareket halinde iki savaş arabası çevresinde gerçekleşen savaş sahnesi betimlenmiştir. Ana konuyu oluşturan bu figürler arkadan vurma ve oyuk çizgi tekniğiyle işlenmiştir. Dörtüncü koşar durumda, iki atın çektiği soldaki savaş arabası profilden verilmiştir. Dış konturları küçük halka bezemelerle sınırlandırılan araba kasası, kareye yakındır. Üst kısmı geriye doğru hafifçe kalkıktır. Yanda, bombe yapan kasanın üst kenarında, öne doğru diyagonal bir bölümlerle güçlendirilmiş ters 'U' şeklinde tutamak yer almaktadır. Kasanın yan yüzüne çapraz olarak iki sadak yerleştirilmiştir. Kasanın arkasında, hafif yukarıya doğru eğik biçimde yükselen mızrak bulunmaktadır. Sekiz ispitli, oldukça büyük yapıya sahip tekerlekler, eşit aralıklarla dört noktada, dikdörtgen levha kelepçelerle güçlendirilmiştir. Dingile bağlı olarak gelen ok, kasanın önünde üç boğum yaparak yukarı doğru kavislenip iki atın arasından boyunduruğa uzanmaktadır. Kasanın ön kısmından alttaki ok ucuna paralel olarak atların boyunduruğuna uzanan, oval biçimli üst destek çubuğu daha yer almaktadır. Şayet bu iki eleman, iki atın arasında ve üst kısımda hilal biçiminde sonlanan süslü sorguçta birleşmektedir. Araba okundan, ucu çatalı çıkan kısa bir destek çubuğu, kasanın ön göğüs siperinin üst kısmına bağlanmıştır. Alt ok ile üst destek çubukları küçük halka bezemelerle süslenmiştir.

Levhanın sol taraftaki atların gövdelerinin bir bölümü eksiktir. Profilden verilen atlardan ön plandakinin konturları tümüyle verilmiş, arka planda kalan atın ise sadece baş kısmı gösterilmiştir. Koşum takımları, mevcut olan bölümlerde oldukça detaylı bir biçimde işlenmiştir. Yanaklık, yular aksamlarını birbirine bağlayan umbolar, gem bağlantıları, at göğüslüğü ve diğer aksamları görülmektedir. Soldaki arabanın atının adaleli kas yapısına sahiptir. Atın kuyruğu çift boğumla bağlanmıştır. Bu boğumun üst kısmındaki kuyruk kılları, dalgalı yatay, alt kısımda dikine dalgalı çizgilerle gösterilmiştir. Atın arka ayaklarındaki kaslar, çizgilerle belirgin hale getirilmiştir. Arabadaki süvarilerin hemen üst kısmında, içi küçük halkalarla bezeli kabarık birer rozet yer almaktadır. Arabanın kasasında standart konik miğferli üç süvari asker bulunmaktadır. Miğferlerinin ön kısmında iki yan alt kenarlarından başlayıp alın kısmına doğru uzanan, iç içe yaylar şeklinde kabartma

bezemeler ki muhtemelen aslan başlı yılan ejder motifini oluşturmaktadır yer almaktadır. Bunlardan en önde görülen sürücü atların dizginleriyle birlikte bir de kırbaç tutmaktadır. Ortadaki yayını gererek bir ok atmak üzere betimlenmiştir. Arkadaki asker ise, adeta ortadaki askerin düşmesini engellemek ve dengesini sağlamak üzere araba arkasında durmaktadır. Ok atan asker zırh giymektedir. Zırh içleri geometrik motiflerle doldurulmuş yatay kuşaklarla süslenmiştir diğer iki süvari asker ise üzerlerine kısa kollu gömlek ve ayaklarına doğru uzanan tunik giymektedirler.

Sağdaki arabanın atları ve arabanın bir kısmı eksiktir süvariler ise soldaki süvarilerin simetriğidir. Sahnenin sol ucunun büyük bir kısmı eksiktir ve sadece eksik at figürü üzerinde uzun saçlı ve uzun sakallı bir asker düşmanı başı ve öne uzanan kolu görülmektedir. At sola yönelirken, üzerindeki figür geriye dönük vaziyette tasvir edilmiştir.

Kat. No: 42

Ad: At Alınlığı

M: Tunç

Müze: Van

Env: 72.13.1

U: 16 cm

G: 9,5 cm

K: 0.1.5 cm

Tarih: ?

Çiz. No: 42

Yayın: (Belli, 1976-1977: s. 195, Res. 7)

Tunçtan dövme, arkadan vurma ve oyuk çizgi tekniğiyle yapılmıştır. Kabaca 'T' şeklinde olan alınlığın arka kısmı, atın derisini zedelememesi için meşin bir altlık ile astarlanmış olmalıdır. Alınlığı yedi delik çevrelemiştir. Bu deliklerin iki tanesi alınlığın kavisli üst kısmında, üçüncü delik ise bunların ortasında bulunmaktadır. Alınlığın orta kısmında yer alan çıkıntılarının uç kısımlarında da dördüncü ve beşinci

delikler mevcuttur. Altıncı ve yedinci delikler de çivi yazısı başlangıcının hemen kenarlarında yer almaktadır. Alınlığın aşağı uzantısı üzerinde oyuk çizgi tekniğiyle işlenmiş bir aslan başı ve çivi yazılı Urartu kitabesi bulunmaktadır. Yazıda “SA ar-gi-iş-ti” sözcüğü okunmaktadır. Bu sözlük “onun sahibi, ona ait” anlamına gelmektedir (Belli, 1976-1977: 195-196). Şayet tasvir olunmuş aslan başı Urartu Hiyeroglif yazısını yansıtmaktadır. Çizi yazıtın çevresi 7 cm. uzunluğunda ve aşağı yukarı 1 cm. genişliğinde dikdörtgen bir çizgi bordür ile sınırlandırılmış ve bir pano oluşturmaktadır. Alınlığın en alt uzantısı üzerinde, çivi yazısından önce ve çizginin her iki uç kısmı arasına bir aslan başı işlenmiştir. Çizginin sonunda, alınlığın orta kısmında ‘W’ şeklini yansıtan bir işaret görülmektedir. Muhtemelen işaret bir Urartu hiyeroglif işaretidir. Arkadan dövme tekniğiyle çepeçevre bir kabarık bant alınlığın ön kısmını sınırlandırmıştır.

Kat. No: 43

Ad: Orta Genişlikte Kemer

M: Tunç

Müze: Gaziantep

Env: 3.23.93

U: 7/7.3cm

G: 9.5cm

Tarih: İ.Ö. 7. yüzyılın son çeyreği

Çiz. No: 43

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 66)

Kemerin parçası. Kemer parçanın sağ tarafı tahrip olmuştur. Parçanın arkası deriyle kapanmak amaçlı alt ve üst kenarına kısa aralıklarla küçük delikler açılmıştır. Parça iki dikdörtgen kabarık nokta kuşak arasında, iki yandan sınırlandırılan kabarık çizgilerle oluşturulmuş ve bir birinin içinde yerleştirilmiş iki pano oluşturmaktadır. İki pano arası dönüşümlü palmet ve çift halka bordürü yer almaktadır.

Küçük panonun içerisinde aslan üzerinde sağa yönelik ayakta ok atar pozisyonda tanrı figürü yerleştirilmiştir. Tanrının başında takke gözü badem

şeklindedir. Sol eli yayı tutarken sağ eli dirsekten bükülerek oku çekmektedir. Tanrı ayak bileklerine kadar uzanan bir giysi giymektedir ama sol bacağı çıplak görülmektedir. Giysi üzerinde zikzak motifiyle kemer oluşturulmuştur. Tanrı sol omzunda sadak ve sol kemerinde bir kesici alet taşımaktadır.

Tanrının sol ayağı aslanın kafası sağ ayağı ise aslanın beli üzerinde betimlenmiştir. Aslanın ağzı açık, hırlar durumda, üst dudak yuvarlak, alt dudak dışa kıvrık, burun enine çizgiyle taralıdır.

Yele içbükey çizgiyle baştan ayrılmış yatay 'V' şeklinde taranmıştır. Karın iki çizgi ile üç bölüme ayrılmış, alt kısım dikine çizgilerle taranmıştır. Bele doğru yay çizen kuyruğun uç kısmı yatay bantlarla bezenmiştir. Aslanın gözü patlak şekilde tasvir edilmiştir. Ayakları üzerinde öne doğru koşar vaziyette işlenen aslanın ön ayakları yere koştur olarak ileri uzatılmıştır. Aslan sağa doğru koşar durumda betimlenmiştir.

Kat. No: 44

Ad: Orta Genişlikte Kemer

M: Tunç

Müze: Prähistorischen Staatssammlung/München

Env: 1975, 3177

U: ?

G: ?

Tarih: İ.Ö. 7. yüzyılın ilk çeyreği

Çiz. No: 44

Yayın: (Eichler, 1984: s. 18)

Kırık kemer. Deri ve ya kumaş gibi astarı tutturmak amaçlı kemerin üst ve sağ dış sınırına kısa aralıklarla küçük ip delikleri açılmıştır. İp deliklerinin altında arkadan vurma tekniğinde kabarık şerit yapılmıştır.

Palmetler ve rozetlerle oluşan üç dörtgen ve çizgiyle yapılmış bir dikdörtgen pano kemeri dört bezeme kuşağına bölmüştür. Dörtgen panolar yan yana dönüşümlü

olarak iki palmet ve çift halkalarla oluşturulmuştur. Çift halkaların içleri haç motifini yansıtan beş küçük çift halkalarla bezenmiştir.

İlk ve sağ pano içinde sadece tanrının elleri ve giysisinin bir kısmı gözükmektedir. Tanrı sağ eliyle bir nesne taşımaktadır. İkinci pano içerisinde palmetlerle oluşan tek katlı hayat ağacı ve hayat ağacının üzerinde büyük çift halkalı motifler ve onu çevrelenen küçük çift halkalarla oluşturulmuş rozet yer almaktadır. Üçüncü pano içerisinde, güneş kursu içinde boğa üzerinde durur vaziyete ve selamlama pozisyonunda tanrı yer almaktadır (Eichler 1984: 18). Güneş kursu içinde olan tanrı uzun saçlı ve şapkalıdır. Sağ eli selam pozisyonunda dirsekten bükülerek öne doğru uzanmaktadır. Sağ eliyle ise bir nesne taşımaktadır. Işık demetleri güneş kursu içinden çıkarak köşelere doğru uzanmaktadır. Tanrı boğa üzerinde durur pozisyonda betimlenmiştir. Sol ayağını boğanın başı üzerine, sağ ayağını da sırtına basar konumda tasvir edilmiştir. Tanrısal figürünün başı ile ayakları profilden, gövde cepheden verilmiştir. Ayak bileklerine kadar uzanan elbise giymektedir. Sol bacağı ise çıplak görünüme sahiptir. Sağa doğru yürümekte olan boğanın boynuzları yukarı ve geriye doğru kıvrılmakta, gözleri ise badem şeklindedir. Sırtı dikey çizgilerle bezenmiştir. Kuyruğu kalın ve uzun olarak tasvir edilmiştir. Dikey çizgiyle oluşan dördüncü pano içinde dört katlı hayat ağacı, orta ve iki yana açılan palmet ve tomurcuklardan oluşmaktadır. Hayat ağacının üzerinde ise kanatlı güneş kursu yer almaktadır. Tanrı figürü kanatlı güneş kursu içinde tasvir edildiği için muhtemelen Tanrı Şivini'yi temsil etmektedir

Hayat ağacının pano içinde olması, hayat ağacının üzerinde tanrı Şivini'nin sembolü olarak tanınan kanatlı güneş kursunun yerleştirilmesi, ayrıca boğa üzerinde duran kanatlı güneş kursu içinde yer alan tanrı ve hayat ağacına doğru hareket etmesi, sahnenin kült töreniyle alakalı olduğunu göstermektedir.

Kat. No: 45

Ad: Orta Genişlikte Kemer

M: Tunç

Müze: Van

Env: 74.5.119

U: 28 cm

G: 9,5 cm

Tarih: İ.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısı

Çiz. No: 45

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 52)

Bir kemerin sağ ucuna ait parça. Parça üç sahnedan oluşmaktadır. Soldaki sahnede üç sıra halinde kabarık nokta şeritlerle iç içe üç yatay dikdörtgen pano oluşturulmuştur. Ortadaki sahnede Tanrı'ya düzenlenen ziyafet sahnesi tasvir edilmiştir. Kabarık noktalarla bezeli sağdaki ilk sahne, Tanrı'ya yapılan ziyafet sahnesiyle perçinlerle birbirine tutturulmuştur (Çilingiroğlu, 1991: 21). Ortadaki ziyafet sahnesi tahtta oturan tanrı, tanrıya hizmet eden üç kişi, tahtta oturan tanrıya sunulan yemek ve içeceklerin yer aldığı üç ayaklı iki masadan oluşmaktadır. Tanrı; arkalıklı, kolluklu ve ayak tabureli taht üzerine oturmaktadır. Profilden işlenen tanrı başında boynuzlu ve ponponlu taç takmaktadır. Saçlar tacın altından omuza kadar sarkmaktadır. Tanrının başı etrafını hale şeklinde uçları lale motifiyle (Şua/Işık Demeti) biten süsler çevirmektedir. Tanrı ayak bileklerine dek uzanan uzun manto giymektedir. Mantonun önü yatay çizgiler, cephe görünüşü ise içi yatay çizgilerle doldurulmuş kare motifiyle süslenmiştir. Tanrının omzunda dikey çizgilerle şal oluşturulmuştur. Tanrı kollarını kendisine sunulan üç ayaklı sehpaye doğru ileri yatay 'V' şeklinde uzatmıştır. Aynı hareketi tanrıların selamlama pozisyonlarında görmekteyiz. Dirseklerden itibaren çıplak verilen kolların bileklerinde her birinde bilezik yer almaktadır. Tanrıya yakın masada ay şeklinde ekmek ikinci masada içecekler bulunmaktadır. Tahtta oturan tanrıya karşı, başında boynuzlu ve ponponlu tanrı ve/veya tanrıça ileri doğru yatay 'V' şeklinde uzattığı ellerinde, tahtta oturan tanrıya içki sunmaktadır. Saçları arkadan ensesine kadar uzanan tanrı ve/veya tanrıçanın gözleri badem şeklinde, burnu sivri üçgen, ağzı ise yatay bir çizgiyle

belirtilmiştir. Çıplak görünümlü el bileklerinde birer bilezik görülmektedir. Tanrı ve/veya tanrıça'nın ayak bileklerine dek uzanan uzun manto giymektedir. Mantonun önü yatay çizgiler, cephe görünüşü ise içi yatay çizgilerle doldurulmuş kare motifliyle süslenmiştir. Omuz kısmında dikey çizgilerle şal tasviri oluşturulmuştur. Bu tanrı ve/veya tanrıçanın hemen arkasında yine üç ayaklı sehpa yer almakta ve üzerinde tek kulplu sürahi ve derin kâseler yer almaktadır. Sehpaya yönelmiş iki kadın hizmetçi görülmektedir. Kadın hizmetçilerin gözleri badem şeklinde, burunları sivri uçlu üçgen ve uzun saçlılar. Hizmetçilerin Elleri öne doğru uzanmaktadır. Kadın hizmetçiler ayak bileklerine kadar uzanan mont giymektedirler. Montları ise yatay ve dikey çizgilerle bezenmiştir. Arkadaki kadın hizmetçinin figürünün alt kısmı tahrip olmuştur. İki hizmetçinin üzerindeki boşlukta güneş kursu, güneş kursunun solundaki boşlukta, arka kısmı kırık sağa yönelmiş bir boğa yer almaktadır. Tahtın önünde yarım ay şeklindeki ekmeğin üzerindeki boşluğa uçar vaziyette, baş kısmı eksik kartal figürü işlenmiştir. Kartalın vücudu yatay ve dikey çizgilerle bezenmiştir. Üçüncü sahnede kemerin sağ ucundaki dikdörtgen pano içerisine üç katlı hayat ağacı ve onun üzerinde güneş kursu yerleştirilmiştir. Parçanın alt kısmı büyük oranda tahrip olmuştur. Dış sınırına kısa aralıklarla küçük ip delikleri açılmıştır.

Işık demeti Tanrı Haldi'nin sembolü olarak tanınmaktadır. Bu sembol birkaç vaziyette Tanrı Haldi'yle görülmektedir. İlk görünümü Anzaf Kalkanı (Belli, 1998: 40) üzerinde Tanrı Haldi'nin vücudunu çepeçevre sarmaktadır (Kat. No. 10; Çiz. 14; Res. 9). Bu nedenle tahtta oturan ve başından yanlara açılan ışık demetli tanrını Tanrı Haldi olarak tanımlayabiliriz.

Kat. No: 46

Ad: Orta Genişlikte Kemer

M: Tunç

Müze: Elazığ

Env: 76.21.1b/76.21.1c,e,d

U: 38,5 cm

G: 8,9/ 9,7 cm

Tarih: İ.Ö. 7. yüzyılın üçüncü çeyreği

Çiz. No: 46

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 29)

Bir kemer ait iki parça. Sağ parçanın sağdaki ilk bezeme kuşağını üst üste üç kez tekrarlanmış olan haç motifi oluşturmaktadır. Haç motiflerini merkez içinde çift halka motifi ve kenarlarda dönüşümlü olarak dört palmet oluşturmaktadır.

İkinci bezeme kuşağında boğaların üzerine basar durumda ok atan tanrı ve/veya tanrıça figürleri üst üste iki kez tekrarlanmıştır. Koşar durumda ve sağa doğru yönelik betimlenen boğalar üzerinde ok atan miğferli tanrı ve/veya tanrıça figürleri; sağ ayakları hayvanın başına, sol ayakları sırtına basar biçimindedir. Ayak bileklerine dek inen uzun elbise giymektedir. Sol eliyle yayı tutarken sağ eliyle oku çekmektedirler. Tanrı figürlerinin altındaki sağa doğru yönelik koşar durumda olan boğaların gözleri yuvarlak ve iri, boynuzları hilal şeklinde yukarıya doğru kıvrıktır. Sırt ile gövde alt sınırına; uçları küçük halkalı, dikine çizgilerle taralıdır. Kürek kemikleri iki paralel çizgiyle vurgulu ve kuyruklu, arka ayaklara paralel aşağıya uzanmaktadır. Koşar durumdaki aslanların ağızları açık, içbükey çift çizgiyle baştan ayrılan yelleri çentiklerle belirtilmiş, gövdeleri iki yatay çizgi ile üçe bölünmüş ve alt kısım dikine çizgilerle taralıdır. Kuyruk, arka ayaklara paralel aşağıya sarkıtılmıştır. Sağdan üçüncü bezeme kuşağını üst üste üç kez tekrarlanmış olan yedi çift halkalı motifle rozet oluşumudur.

İkinci parçanın sağdaki ilk kuşağını üst üste betimlenmiş olan iki ababu oluşturmaktadır. Hırlar vaziyette sola doğru koşar Ababu'lar kanatlı ve boynuzludur. Gözleri badem şeklinde kulakları ise üçgen şeklindedir. Sağdan ikinci bezeme kuşağını üst üste üç kez tekrarlanmış olan yedi çift halkalı motifle rozet oluşumudur.

Sağdan üçüncü bezme kuşağını boğaların üzerine basar durumda ok atan tanrı ve/veya tanrıça figürleri üst üste iki kez tekrarlanmıştır. Koşar durumda olan tanrı ve/veya tanrıçalar ilk parçadaki tanrı ve/veya tanrıçalarının aynısıdır. Sadece ikinci parçada kılar sola doğru yönelikler. Dördüncü bezeme kuşağını üst üste üç kez tekrarlanmış çift çizgili yedi halkanın ve çift çizgili baklava ile halkaların değişik diziminden oluşan farklı geometrik kümeler yerleştirilmiştir. Beşinci bezeme kuşağını sola doğru koşar ve avlanan aslanlar oluşturmaktadır. Arka ayakları üzerinde öne doğru koşar vaziyette işlenen aslanların ön ayakları yere koşut olarak ileri uzatılmıştır. Ağızları açık, hırlar durumda, üst dudak yuvarlak, alt dudak dışa kıvrıktır. Gözleri badem şeklindedir. Burun enine çizgilerle taralı, kulak yuvarlak biçimdedir. Yele içbükey çizgiyle baştan ayrılmış, yatay 'V' şeklinde taranmıştır. Karın iki çizgi ile üç bölüme ayrılmış, alt kısım dikine çizgilerle taralıdır. Altıncı bezeme kuşağını üst üste üç kez tekrarlanmış olan yedi çift halkalı motifle rozet oluşumudur. Yedinci bezeme kuşağını üst üste betimlenmiş olan üç ababu oluşturmaktadır. Ababu'ların başları noksandır.

İki kemer Parçanın üst ve alt sınırına kısa aralıklarla küçük ip delikleri açılmıştır. Sahne ise alt ve üst kısımdan oyuk çizgi tekniğiyle oluşturulmuş çift çizgili iki bantla sınırlandırılmıştır. Bantların arası arkadan vurma tekniğiyle oluşturulmuş kabarık noktalarla bezenmiştir.

Figürler arasına geometrik ve bitkisel grupların yerleştirilişi, İ.Ö. 7. yüzyılın sonlarına ait olan Guşçi kemerine (Barnett, 1963: 164) benzerdir. Betimlenen aslan ve boğa motifleri ise İ.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen Toprakkale Kalkanındaki (van Loon, 1966: 116) hafif uzun yapılara sahip aslan ve boğalara benzemektedir. Aslan ve boğa figürlerinin genel yapıları, Ayanis Kalkanındaki aslan ve boğa figürlerine de benzemektedir (Derin/Çilingiroğlu, 2001: 179).

Kat. No: 47

Ad: Geniş Kemer

M: Tunç

Müze: Van

Env: 72.8.1

U: 8,7 cm

G: 3,6 cm

Tarih: İ.Ö 8.yüzyılın ikinci çeyreği.

Çiz. No: 47

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 3)

Kemer parçası. Üsten iki, alttan tek yatay kabarık çizgilerin sınırlandığı alan içerisinde, sol başta, araba kısmı eksik iki atın çektiği savaş arabası, ortada kısımda süvari, sağ başta ise kartuş içinde kutsal hayat ağacı betimlenmiştir. Kemerin sol ucunda Sağa doğru yönelik koşar durumda olan atlar profilden işlenmiştir. Görünümü tüm olan atın ağız ve burunu çizgilerle belirtilmiştir. Kuyruk, arka ayaklara paralel olarak aşağıya sarkıtır. Kuyruğun başlangıcında, koşut çizgiyle uç kısmıysa yatay çizgilerle bezelidir. At dinamik yapısıyla, ince uzun bacaklarıyla betimlenmiştir. Savaş arabasını çeken ikinci atın, sadece baş kısmı görülmektedir. Savaş arabasının hemen önünde sağa doğru koşar durumda bir süvari betimlenmiştir. Konik standart miğfer sahip olan süvari, sağ eliyle kalkan sol eliyle mızrak taşımaktadır. Koşar durumda olan at ise, arabasını çeken atın özelliklerini taşımaktadır. Kemerin sağ ucunda dikdörtgen kartuş içerisine yerleştirilmiş dört katlı hayat ağacı betimlenmiştir. Hayat ağacı iki yana açılan dalların ucuna dönüşümlü tomurcuklarla betimlenmiştir.

Savaşçı çıkan Urartu orduları hayat ağacının koruyucu gücünden faydalanmak için hayat ağaca kült töreni düzenletir. Kemer üzerinde betimlenen sahne, kartuş içindeki kutsal işlevli ve hayat ağacına yönelik olarak süvarilerin genel yapısı, merasim geçişini göstermektedir.

Kat. No: 48

Ad: Konik Miğfer

M: Tunç

Yer: Ayanis

Env: ?

Y: 31

Ç: 28

Tarih: ?

Çiz. No: 48

Yayın: (Derin/Çilingiroğlu, 2001: s. 181, Fig. 13)

Konik biçimin de miğfer. Tek parça tunç levhanın dövülmesiyle yapılmıştır. Miğferin yan kenarlarından çıkan öne doğru uzanan 2'er yılan başlı ejder arasında miğferin tepesinden alın kısmına uzanan başka bir yılan başlı ejder yer almaktadır. Alın kısmında kutsal hayat ağacına düzenlenen kült tören sahnesi betimlenmiştir. Sahnenin ortasında hayat ağacı kartuş içinde ve kartuşun üzerinde güneş kursu yer almaktadır. Ağacın sağ tarafında ayakta durur pozisyonunda olan Tanrı ve/veya Tanrıçanın sol eli dirsekten bükülerek selamlama durumunda sağ elinde ise bakraç biçiminde bir şey tutmaktadır. Tanrı ve/veya tanrıça uzun saçlı ve sakalıdır. Ayak bileklerine kadar uzanan bir mont giymektedir. Giysinin belden aşağı kısmı çapraz çizgilerle bezelidir. Belinde kesici bir silah taşımaktadır. Tanrı ve/veya tanrıçanın arkasında ayakta durur pozisyonunda silahlı bir asker yer almaktadır. Askerin sol omzundan bir yay asılmaktadır. Sol eliyle dirsekten bükülerek göğüs üzerinde yer almaktadır. Sağ eli ise kemerinde yer alan silahın üzerinde yer almaktadır. Kutsal ağacının sol tarafından yer alan sahne ise hayat ağacının sağ tarafından yer alan sahnenin simetriğidir. Miğferin arka kısmından şakaklara doğru uzanan bant içinde yürür pozisyonunda olan ve türü anlaşılmaya yedi kuş yer almaktadır. Bandın üst kısmı püsküllerle bezenmiştir. Miğferin alt kısmında üç sıra halinde kabartma şeritler bulunmaktadır. Kabarık şeritlerin arasında çivi yazılı kitabe yer almaktadır.

Kat. No: 49

Ad: Geniş Kemer

M: Tunç

Müze: Elazığ

Env: 75-19-44a,b,c,d

U: 57,4 cm

G: 16,8 cm

Tarih: İ.Ö. 8. yüzyılın ikinci çeyreği.

Çiz. No: 49

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 4)

Üç parçadan oluşan kemer parçası. Kemer parçaları sağ uca aittir. Orta kısmı eksiktir. Kemer parçalarının üzerinde av ve savaş sahneleri, birlikte karışık işlenmiştir. Dış sınırına kısa aralıklarla küçük ip delikleri açılmıştır. Arkadan vurma tekniğiyle al ve üst kısmında oluşturulan kabarık bant, sahneyi sınırlandırmıştır. Sahne alt ve üst kısımda Figürler üst üste beş sıradır. Koşan iki at tarafından çekilen savaş arabaları sekiz ispitli tekerleklere sahiptir. Yatay hatlarla bezeli araba içerisinde, ikisi öne birisi arkaya dönük üç asker bulunmaktadır. Öne döndük olanlardan birisi atların dizginlerini tutmakta, diğer ikisi ok atmaktadır. Profilden işlenen miğferleri askerlerin gövdeleri cepheden verilmiş, elbiseleri yatay ve dikey çizgilerle vurgulanmıştır. Aslanlar, koşar, yaralı, oturur ve yatar biçimdedir. Gövdeleri iki yatay çizgi ile üçe bölünmüştür. Baş yuvarlak, burun paralel çizgili, gözler badem biçimli, ağızlar açık-kapalı, içbükey çift çizgiyle baştan ayrılan yeleler açık 'V' şeklinde taralıdır. Kemer üzerinde iki tip süvari vardır. Düşman süvarileri yaralı, sakallı ve diz kapakları altına kadar uzanan elbiselidir. Diğerleri, koşan atlardadır. Başları ve ayakları profilden, gövdeleri cepheden, yukarı kalkık bir elleriyle mızrak, diğer elleriyle atın gemini tutmaktadırlar. Düşman piyadeleri yaralı, teslim olur ve öldürülür biçimde işlenmiştir. Bunlar sakallı, baş ve ayaklar profilden gövde cepheden, diz kabaklarına kadar uzanan elbise giymektedir.

Savaş arabası atlarının ayakları altında, aslanların betimlenmesinin erken örneklerini II. Asurnasirpal'ın (İ.Ö. 883-859) Kalhu Sarayındaki taht odasının duvar kabartmalarında görmekteyiz (Canby, 1971: 33). Urartu savaşçılarının sakalsız,

yenilgiye uğrayan Asur savaşçılarının ise sakallı verilmesi, yenen ile yenileni daha belirgin hale sokmuştur. Bu türde betimlenen Urartu ve Asur askerlerini, İ.Ö. 9. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Anzaf Kalkanı (Belli, 1998: 37) ile Münih'te bir disk (Calmeyer/Seidl, 1983: 105) üzerinde savaş sahnesinde görmekteyiz.

Kat. No: 50

Ad: Geniş Kemer

M: Tunç

Müze: Elazığ

Env: 85.1.53

U: 10.2cm

G: 9.8cm

Tarih: İ.Ö.8. yüzyılın ikinci çeyreği

Çiz. No: 50

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 6)

Kemer parçası. Kemer parçasında av sahnesi işlenmiştir. Parçanın sol kısmında aslanlar tarafından parçalanmış iki avcı betimlenmiştir. Parçalanmış avcılar diz kapaklarının altına kadar uzanan elbiselere sahiptir. Elbisenin alt kısmı püsküldür.

Sol köşedeki aslan tarafından parçalanmış avcının başında sorguçlu miğfer görülmektedir. Avcının gözleri badem şeklinde, burnu sivri üçgen şeklinde ağzı ise yatay bir çizgiyle oluşturulmuştur.

Aslan tasvirlerinde, boyun üzerinde yele buruşunun yukarı kısmında bir halka biçiminde son bularak kulağı meydana getirmiştir. Alt dudağın halka biçiminde çene altına kıvrılmıştır. Kuyruk ise bir çember gibi yuvarlak şekilde tasvir edilmiştir. Yele içbükey çizgilerle baştan ayrılmıştır. Bunların en altında başına bir ok saplı, yalnız sırt ile baş kısmının üst bölümleri kalmış aslan bulunmaktadır.

Üst üste dört araba yerleştirilmiştir. Koşar durumda iki at tarafından çekilen arabalarının tekerlekleri sekiz ispitlidir. Yatay hatlarla bezeli arabaların içerisinde ikisi önde, birisi arkaya dönük üç standart konik miğferli avcı yerleştirilmiştir. Öne

dönük avcılardan biri atların dizginlerini tutmakta, diğer ikisi; biri öne diğeri arkaya doğru ok atmaktadır.

Atlar sağa doğru koşar durumda betimlenmiştir. profilden işlenen atların gözleri badem şeklinde, ağız açık ve burunları çizgilerle belirtilmiştir. Kuyruk, arka ayaklara paralel olarak aşağıya sarkıtılır ve çapraz, yeleleri ise yatay çizgilerle bezelidir. İkinci atın sadece başı betimlenmiştir.

Aslanlar tarafından parçalanmış kişilerin oluşturduğu sahne, Anzaf Kalkanı (Belli, 1998: 37) üzerindeki savaş sahnesi içinde de tanık olmaktadır. Ancak kalkan üzerindeki aslanların genel yapısı ve parçalanmış askerlerin vücut detay işlenişleri farklıdır.

Kat. No: 51

Ad: Orta Genişlikte Kemer

M: Tunç

Müze: Van

Env: 74.24.7

U: 104 cm

G: 9,6 cm/10,2 cm

Tarih: İ.Ö. 7.yüzyılın ikinci çeyreği

Çiz. No: 51

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 27)

Sol ucu eksik kemer parçası. Bezeme alanında aslanlar, boğalar, sirenler ve bunların arasına iki katlı hayat ağaçları, haçlar ve çift baklava motifleri üst üste üç kez yerleştirilmiştir.

Koşar durumdaki aslanlar ağızları açık, yeleleri yatay çizgilerle vurgulu, gövdeleri iki yatay çizgiyle üçe bölünmüş, alt kısmı dikine çizgilerle taralı, kuyruk arka ayaklara paralel aşağıya uzanmaktadır. Koşar durumdaki boğaların, boynuzları yukarıya doğru kıvrık, sırt çizgileri; ucu halkalı koşut çizgilerle taralı, gövdeleri alt sınırı yatay çizgilerle taralı, kuyruk arka ayaklara paralel aşağıya uzanmaktadır. Sirenler üç farklı şekilde işlenmiştir. İlk tip; ok atar durumda, miğferli, insan başlı,

kuş gövdeli ve kanatlı işlenmiştir. İkinci tip; ok atar durumda, insan başlı, aslan ayaklı, kuş gövdeli, kuşkanatlı ve akrep kuyrukludur. Üçüncü tip ise miğferli, insan başlı, kuş gövdeli, kanatlı işlenmiştir ve sol eliyle kalkan taşımaktadır.

Haçlar dönüşümlü dört palmetten oluşmaktadırlar. Çift bakla motifleri ise yan yana üç kez dizilmiştir. Baklava motiflerinin alt ve üst kısımları çift halka motifiyle bezelidir. İki katlı hayat ağaçları bir kökten çıkan ortada ve iki yana açılan dalların ucunda palmetten oluşmaktadır.

Dış sınırına kısa aralıklarla küçük ip delikleri açılmıştır. Bezeme alanı iki kabarık çizgi kuşağı ve tek sıra halinde dizilen palmetler'le sınırlandırılmıştır

Kat. No: 52

Ad: Dar Kemer

M: Tunç

Müze: AOM/Tokyo

Env: UH91

U: 7,4 cm,

G: 6,3 cm

Tarih: İ.Ö. 9-8.yüzyıl

Çiz. No: 52

Yayın: (Kellner, 1991: Çiz. 256)

Tunç kemerin üzerinde ziyafet sahnesi oluşturulmuştur. Sahne, alt ve üst kısımdan arkadan vurma tekniğiyle iki sıra halinde kabarık noktalarla sınırlandırılmış ve bir şerit oluşturulmuştur. Yan yana kabarık nokta motiflerin arası, tomurcuk girland motifleriyle doldurulmuştur. Tomurcuk girland motiflerinin alt kısmı, yarım ay şeklinde çizgilerle birbirlerine tutturulmuş ve bir şerit oluşturulmuştur. Tomurcukların birinin içi çapraz taranırken diğeri boş bırakılmıştır. Sahne kabarık noktalarla oluşan yatay dikkörtgen pano içerisinde tasvir edilmiştir.

Sahne soldan sağa, arka arkaya betimlenmiş iki erkek hizmetkâr figürü, arkalıklı taht üzerinde bulunan kadın figürü, ziyafet masası ve masanın sağında yer alan bir diğerk erkek hizmetkâr figüründen oluşmaktadır.

Figürler profilden betimlenmiştir. En soldaki figürün başında bir başlık bulunmaktadır. Uzun saçları omuzlarına kadar uzanmaktadır. Alın kısmındaki saçlar dikey, omuza uzanan saçlar ise yatay çizgilerle belirtilmiştir. Göz badem şeklinde, burun sivri uçlu üçgen, ağzı ise yatay çizgiyle belirtilmiştir. Figürün sağ kolu dirsekten bükülerek 'V' şeklinde oluşturmuş ve yukarıya doğru uzatılmıştır. Eli büyük işlenmiş, parmak ayrıntıları çok belirgin değildir. Figürün sağ kolu sol kolun hizasında olduğu için sadece sağ kolu betimlenmiştir. Üzerinde ayak bileklerine kadar uzanan bir mont giymektedir. Giysi halka motifleriyle bezenmiştir. Belinde iki sıra dikey çizgilerle işlenmiş bir kuşak kemeri oluşturmaktadır. Bu figürün hemen önünde yer alan hizmetkâr figürünün saçları kısadır. Üzerinde ayak bileklerine kadar uzanan, kısa kollu montun etek kısmı çapraz halka motifleriyle süslenmiştir. Belinde iki sıra dikey çizgilerle işlenmiş bir kuşak figürün kemerini oluşturmaktadır. Sağ eli öne uzanırken, sol eli 'V' şeklini oluşturarak yukarı doğru uzanmakta ve bir yelpaze tutmaktadır. Figürün hemen elinin hemen önünde yer alan tahtta oturan kadın figürünü yelpazelemektedir. Bu figürün hemen önünde yer alan yüksek aralıklı taht üzerinde bir kadın oturmaktadır. Kadın figürünün başında kenarları işlemeli ve ayak bileklerine kadar uzandığı anlaşılan bir başörtüsü bulunmaktadır. Üzerinde bulunan giyside, omuz kısmındaki yatay bantlar hariç, herhangi bir desen bulunmamaktadır. Sağ kolu 'V' şeklinde oluşturarak yukarı doğru uzanmaktadır. Sağ eliyle ise bir kâse tutmaktadır. Sol kolu beli hizasında ileriye doğru uzanarak bir tespih tutmaktadır. Belinde kalın ve iki sıra dikey çizgilerle taranmış kalın bir kuşakla kemer oluşturulmuştur. Figürün üzerinde oturduğu yüksek aralıklı tahtın üzerinde desenli bir örtü bulunmaktadır. Örtünün tahtın arkalığında sarkan kısmı yatay bantların içinin taranmasıyla süslenmiştir. Örtünün uçları püsküllüdür. Tahtın ortak kısmının kenarlarından, oturağı örttüğünü düşündüğümüz örtünün halka bezemeleri ve ucundaki püskülleri oldukça belirgindir. Tahtın kenarlığı yuvarlak bir kıvrımla aşağıya dönmektedir. Taht kısa, aslan ayaklıklara sahiptir. Tahtın hemen sağında yer alan ziyafet masası, pencere çerçevesi, kısa ve aslan ayaklıdır. Masanın üzerinde, sağ kısmında yarım ay biçimli ekmek bulunmaktadır. Masanın hemen sağında, saçları omuzlarına kadar uzanan ve taralı bir erkek hizmetkâr figürü bulunmaktadır. Figürün gözleri badem şeklinde, ağız ve kırpık yatay çizgiyle belirtilmiştir. Kulak ve burun ise üçgen şeklindedir. Figür sağa yönelmiş ve masanın üzerinden tahtta oturan kadın

figürüne uzanmış vaziyette, beli hizasında uzanan sol kolunu, dirsekten masaya dayamış, sol eliyle bir nesne tutmaktadır. Sağ eli 'V' şeklini oluşturarak yukarı doğru uzanmış sağ kolunu dirsekten masaya dayamış ve eliyle bir nesne tutmaktadır. Üzerinde ayak bileklerine kadar uzanan bir mont giymektedir. Giysinin etek kısmı belinden, aşağıya kadar uzanan dikey geniş bandın içi yatay çizgilerle taranmış bir şekilde bezenmiştir.

Kat. No: 53

Ad: At Koşum Takımı parçası

M: Tunç

Yer: Kef Kalesi

Env: ?

U: ?

G: ?

K: ?

Tarih: İ.Ö. 7.yy

Çiz. No: 53

Yayın: (Bilgiç/Öğün, 1965: Res. 2)

Tanrı Haldi aslan üzerinde durur pozisyonunda sola doğru yönelik ok atarken profilden betimlenmiştir. Başında standart sivri uçlu miğfer vardır. Miğfer, alın kısmından şakaklara kadar uzanan iki yatay çizgiyle bezelidir. Miğfer altından çıkan ve enseye uzanan saçlar yatay çizgilerle belirtilmiştir. Burun sivri, göz iri ve yuvarlaktır. Üstünde ayak bileklerine kadar uzanan bir manto giymektedir. Manto altında diz hizasında ikinci bir giysi görülmektedir. Mantonun kenarları tarama çizgi motifi ile bordürleşmiştir. Her iki giysi de paralel iki çizgi arasına işlenen nokta bezeme ile süslenmiştir. Göğüste altı noktadan oluşan bir rozet motifi dikkati çeker. Tanrı Haldi'nin burada savaşçı özelliği işlenmiş olup, ok atar bir durumda betimlenmiştir. Sırtında bir sadak taşımaktadır. Belden kalçaya geçişteki çizgiler dik ve serttir. Öne uzatılan ince sol kolu yayı tutmaktadır. Oldukça kalın görünümü olan

sağ kolunun dirsekten yukarısı betimlenmiştir. Tanrı Haldi sol ayağını aslanın başı üzerine, sağ ayağını da arka sağrısı üzerine koymuş ayakta durmaktadır.

Tanrı Haldi'nin üzerinde durduğu kutsal hayvan aslandır. Aslan ön ayaklarını yere koşturarak ileriye doğru uzatmış ve sola doğru koşar pozisyonunda betimlenmiştir. Göz yuvarlak ve iridir. Ağız açık kükrer durumdadır. Üst çene daire şeklindedir. Oyun üzerinde yele buruşğunun yukarı kısmında bir halka biçiminde son bularak kulağı meydana getirmiştir. Yele stilize edilmiş, yatay kesik çizgilerle belirtmiştir. Ön sağrıda çift çizgili kürek kemiği gösterilmiştir. Arka bacakta çift çizgili yaprak şeklindeki kas detayı dikkati çeker. Kuyruk keskin bir açıyla dikey olarak yere doğru sarkar. Ucu yaprak şeklindedir ve balık kılıcı motifi ile süslüdür.

At koşum takımı parçası üzerindeki Tanrı Haldi betimlemesini İ.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmek doğru olacaktır.

Aynı sahneyi Prähistorischen Staatssammlung/München Müzesinde (Eichler, 1984: 35) 2007 envanter numarayla sergilenen bir at koşum parçası olarak düşünülen tunç parça üzerinde rastlamaktayız.

Kat. No: 54

Ad: Geniş Kemer

M: Tunç

Müze: Van

Env: 72.13.1

U: 15 cm

G: 9.5cm

Tarih: İ.Ö. 8.yüzyılın ikinci çeyreği.

Çiz. No: 54

Yayın: (Çavuşoğlu, 2002: Çiz. 2)

Kemer parçası. Üst üste yerleştirilen üç kuşak, beş çift kabarık şeritle birbirinden ayrılmıştır. Üç kuşakta koşan iki atın çektiği sekiz ispitli savaş arabasında, iki sivri uçlu miğferli süvari bulunmaktadır. Profilden verilen sağdaki süvari, atların dizginlerini tutmaktadır. Süvarilerin göz, burun ve ağızları belirgin

değildir. Uzun saçları enseye kıvrık olarak uzanmaktadır. Arabanın arkasında eğimli duran mızrak ucuna bayrak yerleştirilmiştir. Kemerin sağ ve sol ucunda kalan izlerden savaş arabalarının önlerinde ve arkalarında da sıra halinde arabalı süvarilerin geçtikleri görülmektedir.

Betimlenen süvari figürleri I. Arğişti (İ.Ö. 786-764) miğferi ve II. Sarduri (İ.Ö. 764-734) yazıtlı miğfer (Piotrovsky, 1969: 157-159) üzerindeki süvari figürleriyle benzetilmektedir.

Kat. No: 55

Ad: Omuz Kemer

M: Tunç

Müze: Adana

Env: 5.29.973

U: ?

G: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 55a-b

Yayın: (Taşyürek, 1976: Res. 5)

Kemerin orta kısmı noksanıdır. 'B' parçanın sağ kısmının ilk sahnesini tek katlı bir kale oluşturmaktadır. Kale altı burçludur ve dış görüntüsünde beş pencere ve bir giriş kapısı görülmektedir. Kalenin duvarlarının üst kısmı zikzak motifleriyle bezenmiştir. İkinci sahne ise gagaları arasında tuttıkları yılanı çekiştiren karşılıklı kartal motifleri betimlenmiştir. Kartallar badem gözlüdür. Açık kanatlarının tüyle ve kuyrukları yatay çizgilerle belirtilmiştir. 'A' parçanın ilk sahnesini, ortadaki beş katlı hayat ağacına karşılıklı ön ayaklarını dayayan keçi motifleri betimlenmiştir. İkinci sahnede kartalların gagalarıyla çekiştirilen yılan ve üçüncü sahne tek katlı kale motifi tekrar edilmiştir. Kemerin alt ve üst kısımları iki şeritli zikzaklarla ve tüm yüzü on şeritli kabarık noktalarla bezenmiştir.

Kartalların gagaları arasında tuttıkları yılan, Hititler'in "İlluyanka" efsanesi ile ilgili benzer bir efsanenin değişikliğe uğrayarak Urartu sanatına yansması olarak yorumlayabiliriz (Belli, 1981b: 72).

Kat. No: 56

Ad: At Alınlığı

M: Tunç

Müze: Prähistorischen Staatssammlung/München

Env: K 230-76

U: ?

G: ?

Tarih: ?

Çiz. No: 56

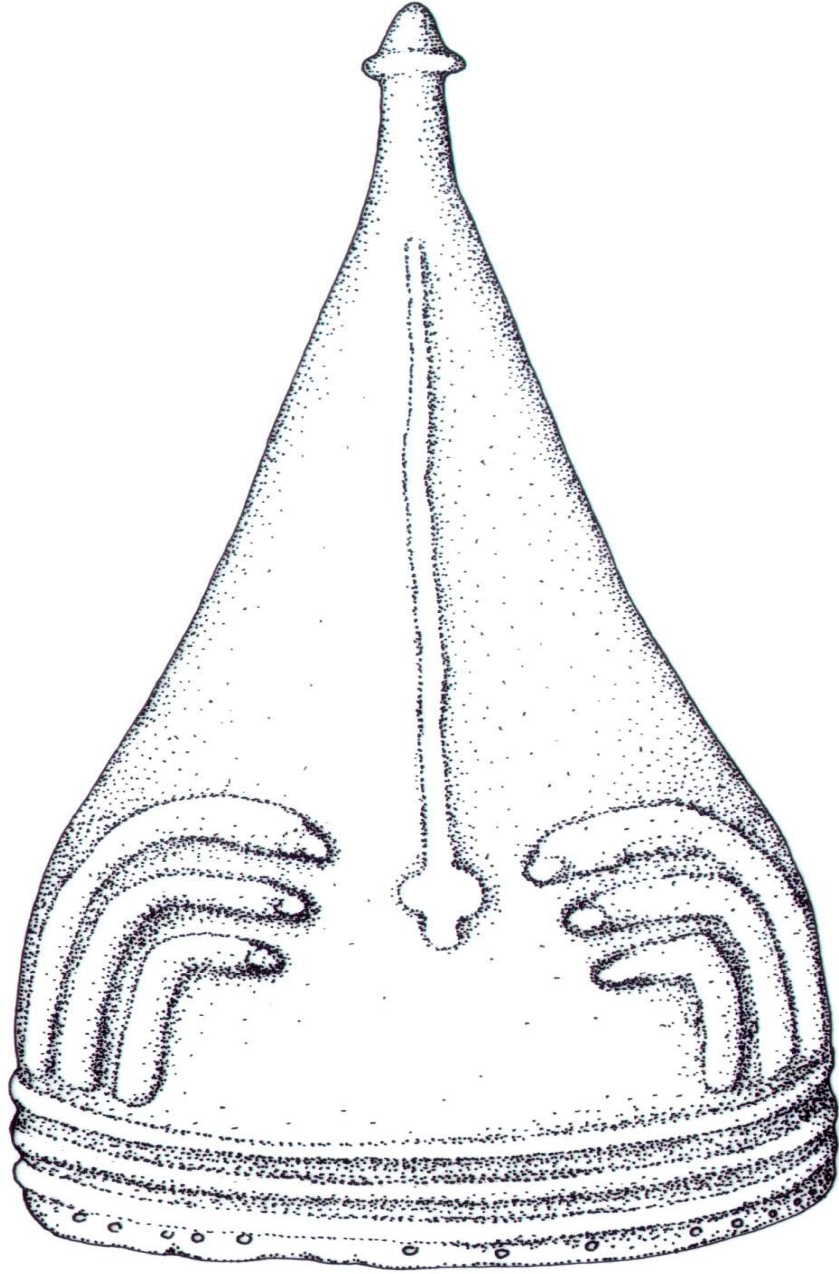
Res: 19

Yayın: (Eichler, 1984: Res. 17)

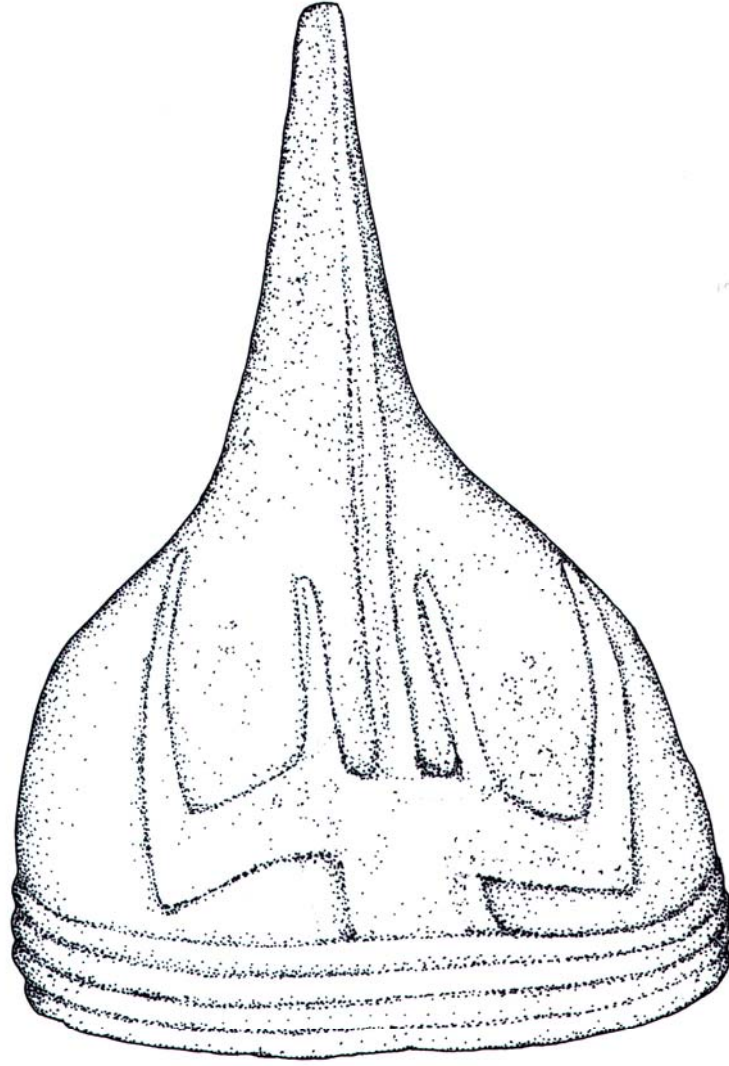
At Alınlığı tunç levha üzerinde arkadan dövme ve oyuk çizgi tekniğiyle yapılmıştır (Eichler, 1984: Res. 17). Arkadan dövme tekniğiyle oluşturulmuş kabarık bant alınlığı çepeçevre sarmaktadır. Alınlık tomurcuklar vasıtasıyla iki sahneye ayrılmaktadır. İlk sahnede konik miğferli açık kanatlı tanrı iki dağ keçisinin arka bacaklarından tutarak ayakta duru pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrının konik miğferi boynuzlu olarak betimlenmiştir. Gözler yuvarlak, ağız yatay çizgiyle burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Uzun ve dikey gösterilmiş olan sakalı dikey, açık kanatları ise yatay çizgilerle taralıdır.

Tanrı ayak bileklerine kadar uzanan uzun manto içinde kısa bir etek giymiştir. Manto yatay ve dikey çizgilerle bezelidir. Diz kapağının üstüne kadar gelen eteğin uç kısmı yatay çizgilerle taralıdır. Çıplak görünümlü sağ ayağının adaleleri çizgilerle belirtilmiştir. Tanrının elinde asılı olarak betimlenen dağ keçilerin boynuzu geriye doğru yay çizerek yukarı doğru kıvrılmıştır. Göz yuvarlak şekilde, burun dikey ağız ise yatay çizgilerle belirtilmiştir. Kaburgalar özellikle dikey çizgilerle belirtilmiştir. Kısa olan kuyruk hafifçe yukarıya kalkık olarak betimlenmiştir.

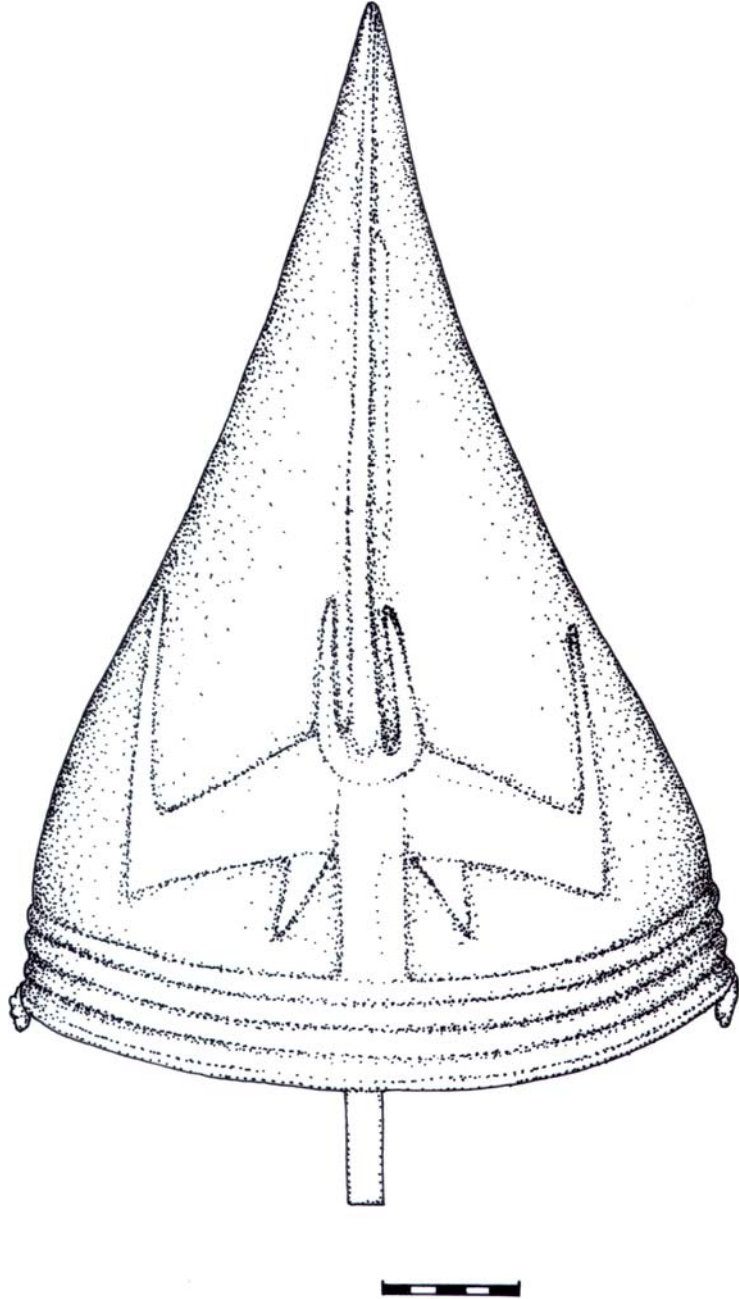
İkinci sahnede kanatlı ve ponpon başlıklı tanrı iki aslanın arka bacaklarından tutarak ayakta duru pozisyonunda betimlenmiştir. Tanrının başlığı boynuzlu olarak gösterilmiştir. Gözler yuvarlak, ağız yatay çizgiyle burun ise bir çıkıntıyla belirtilmiştir. Uzun ve dikey gösterilen sakalı dikey çizgilerle taralıdır. Tanrı ayak bileklerine kadar uzanan uzun manto içinde kısa bir etek giymiştir. Manto yatay ve dikey çizgilerle bezelidir. Diz kapağının üstüne kadar gelen eteğin uç kısmı yatay çizgilerle taralıdır. Çıplak görünümlü sağ ayağının adaleleri çizgilerle belirtilmiştir. Tanrının ellerinden asılı olan aslanlar ağızları açık, hırlar durumda, üst dudak yuvarlak, alt dudak dışa kıvrık, gözler badem şeklinde, burun enine çizgilerle taralı, kulak yuvarlak biçimde işlenmiştir. Yele içbükey çizgiyle baştan ayrılmış, yatay 'V' şeklinde taranmıştır. Karın iki çizgi ile üç bölüme ayrılmış, alt kısım dikine çizgilerle taranmıştır. Bele doğru yay çizen kuyruğun uç kısmı ile ayakların eklem yerleri enine çizgilerle taralıdır. Ön sağ ayakların kürek kemikleri kalp şeklinde belirtilmiştir. Her iki sahne Hayvanlar Hâkimi destanını yansıtmaktadır.



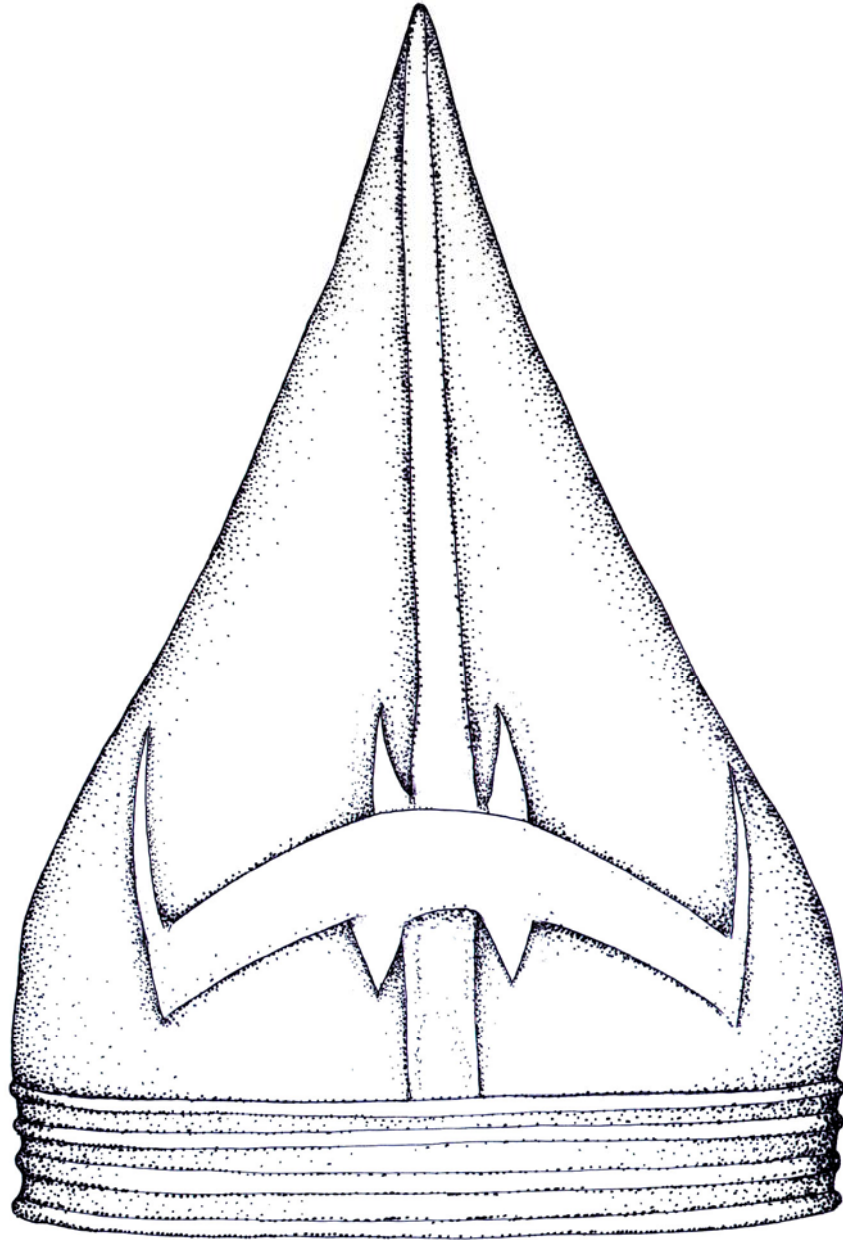
Kat. No. 1



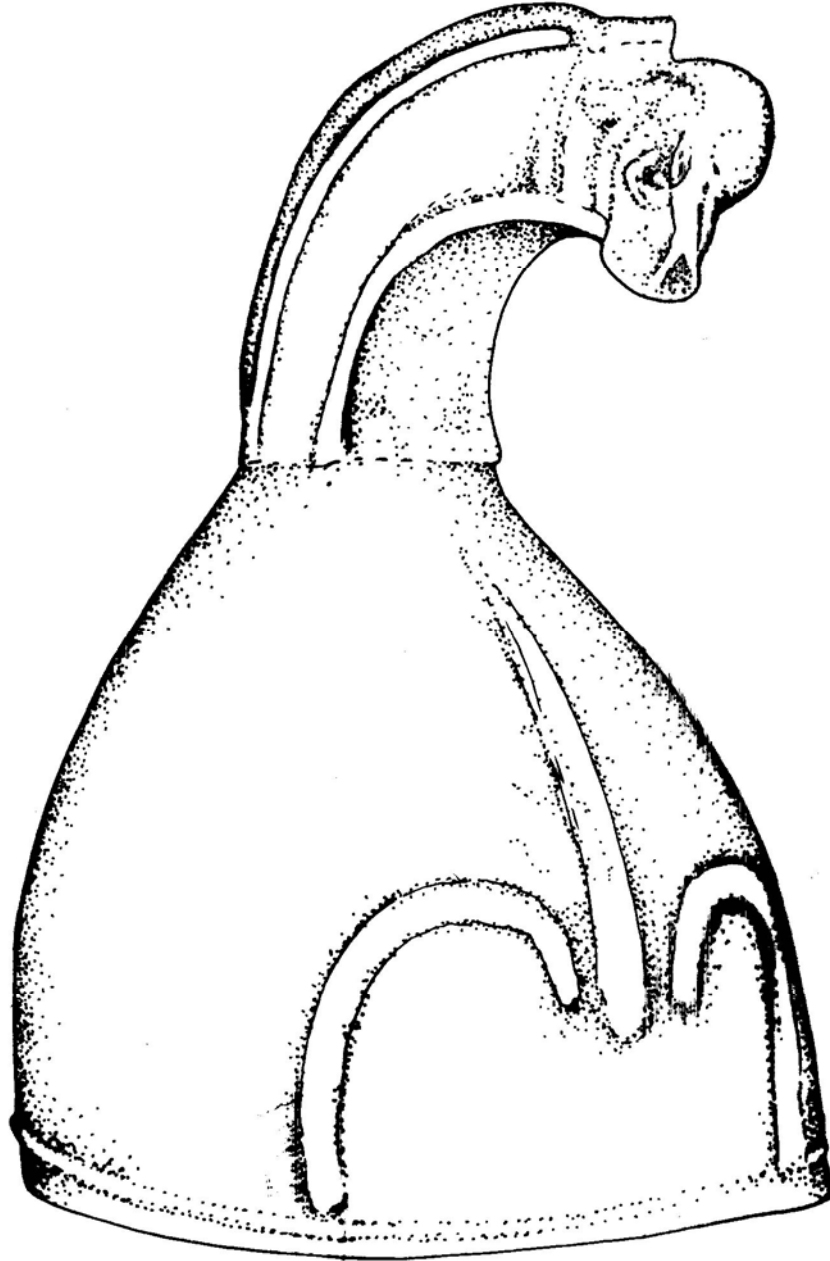
Kat. No. 2



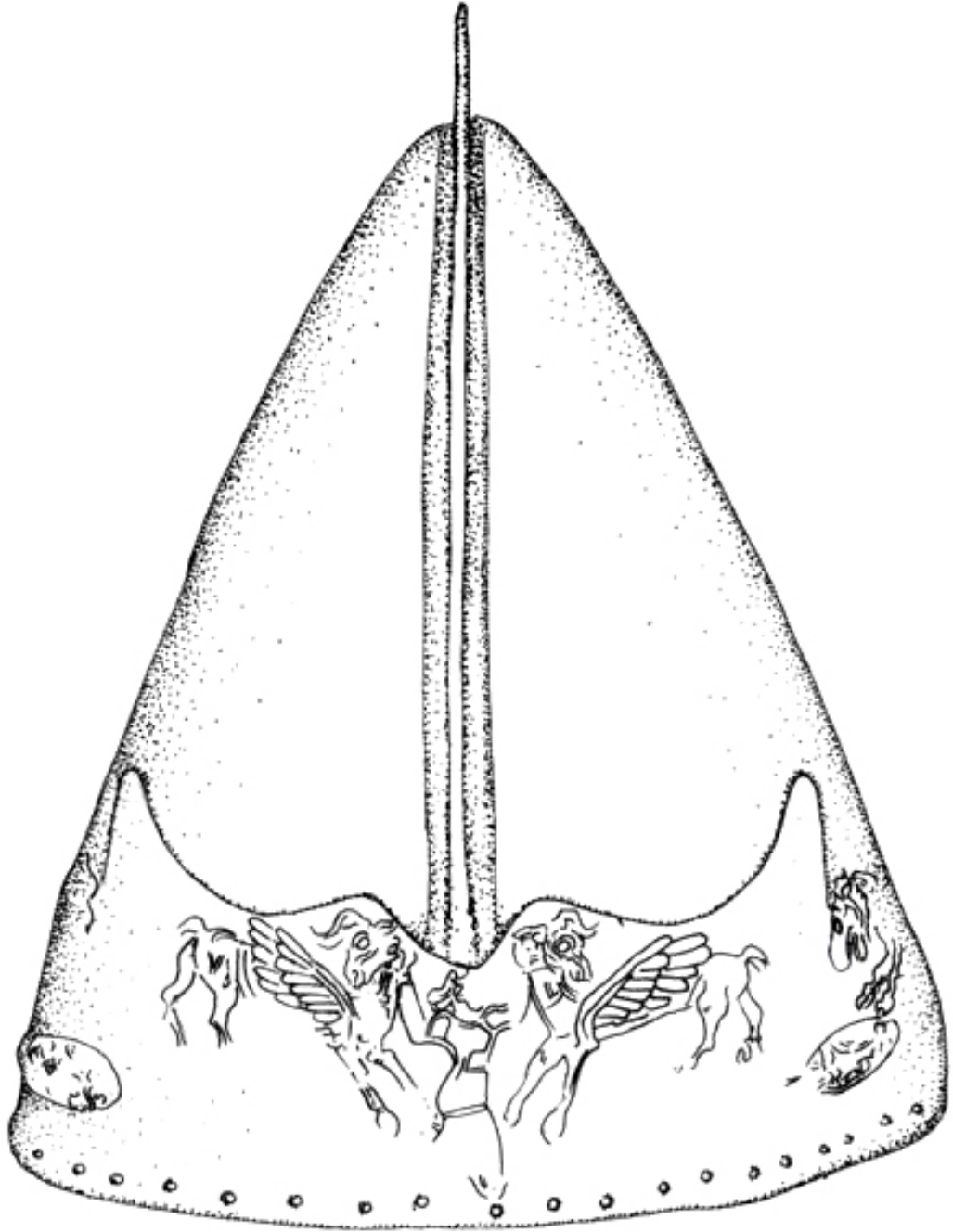
Kat. No. 3



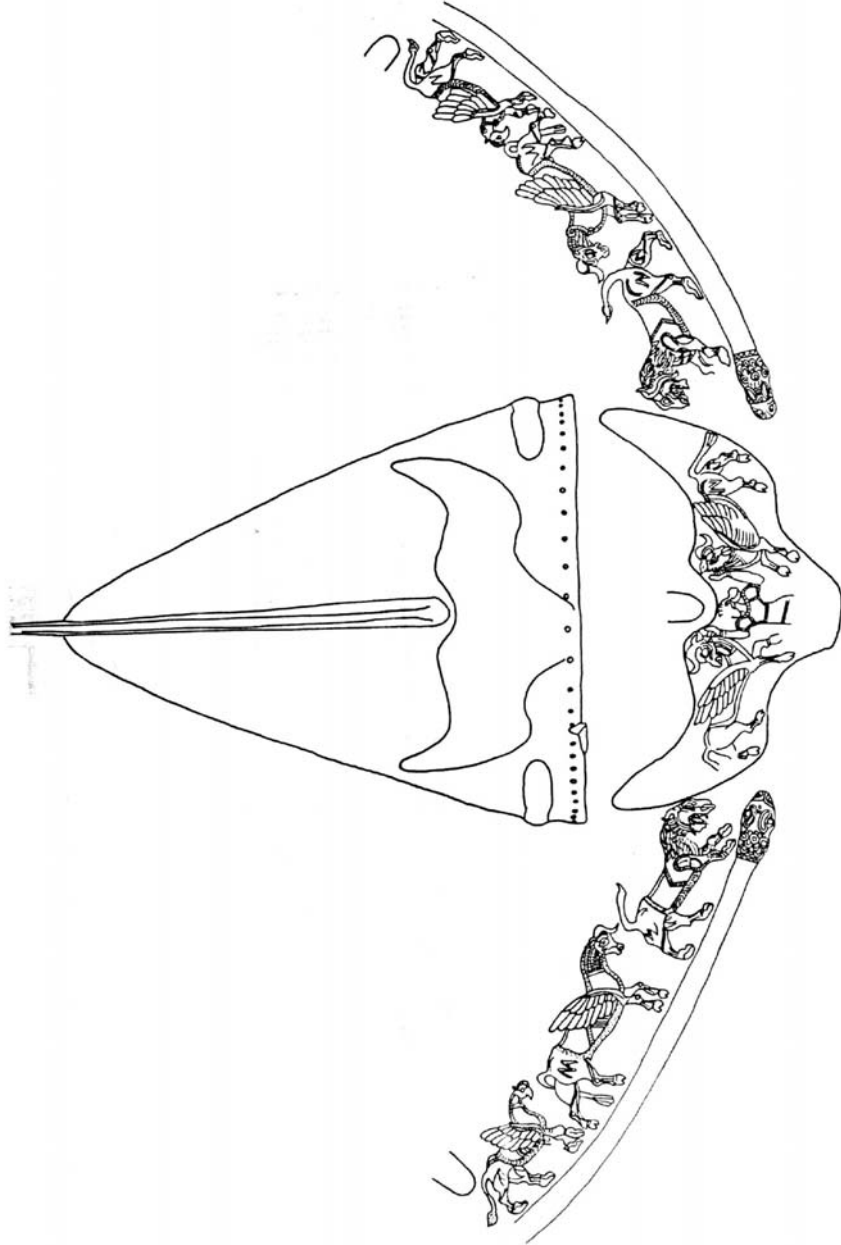
Kat. No. 4



Kat. No. 5

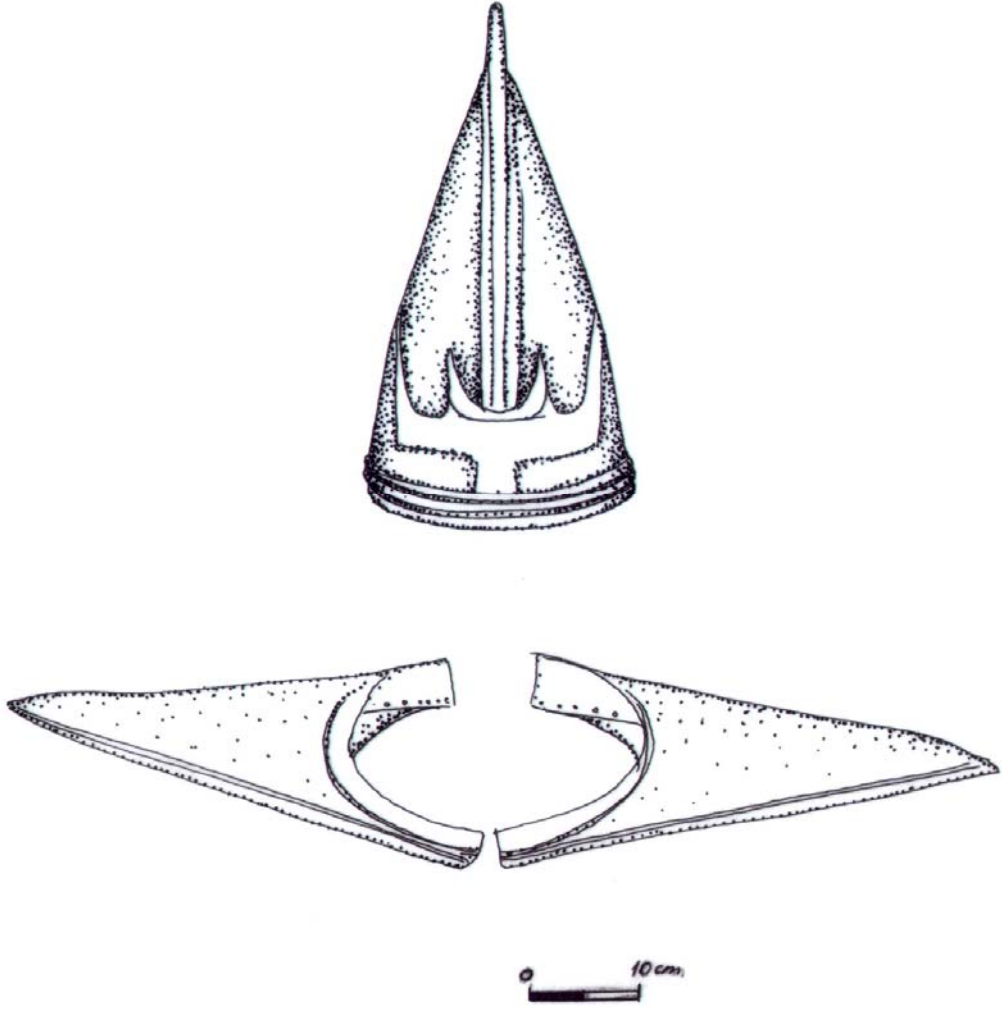


Kat. No. 6

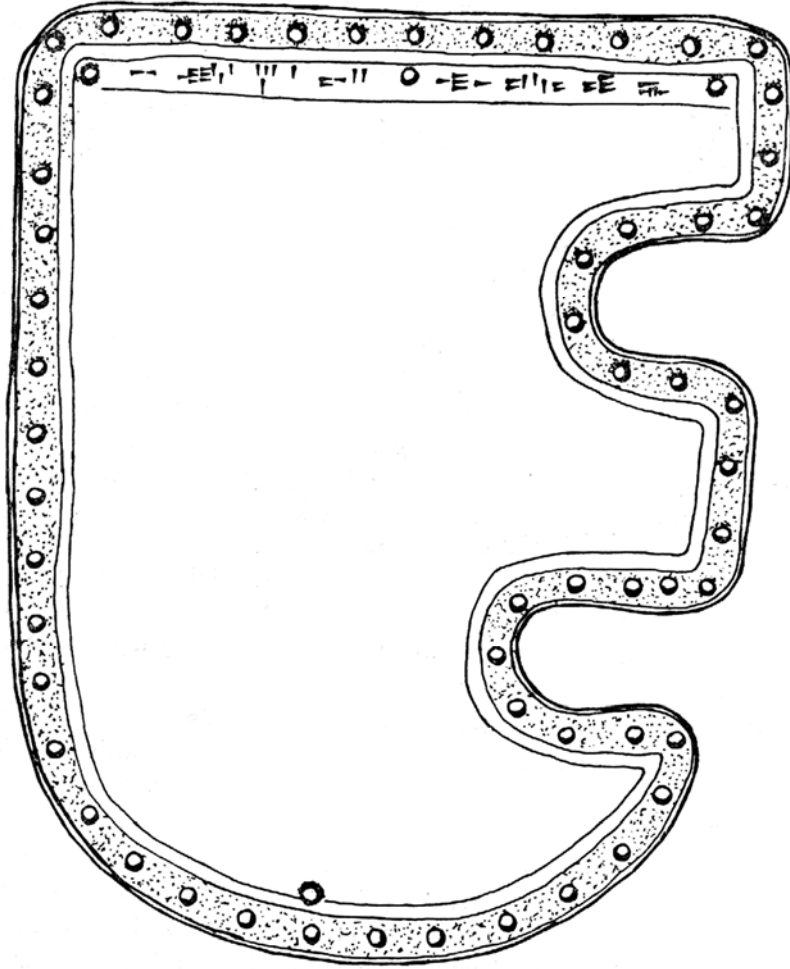


Kat. No. 7

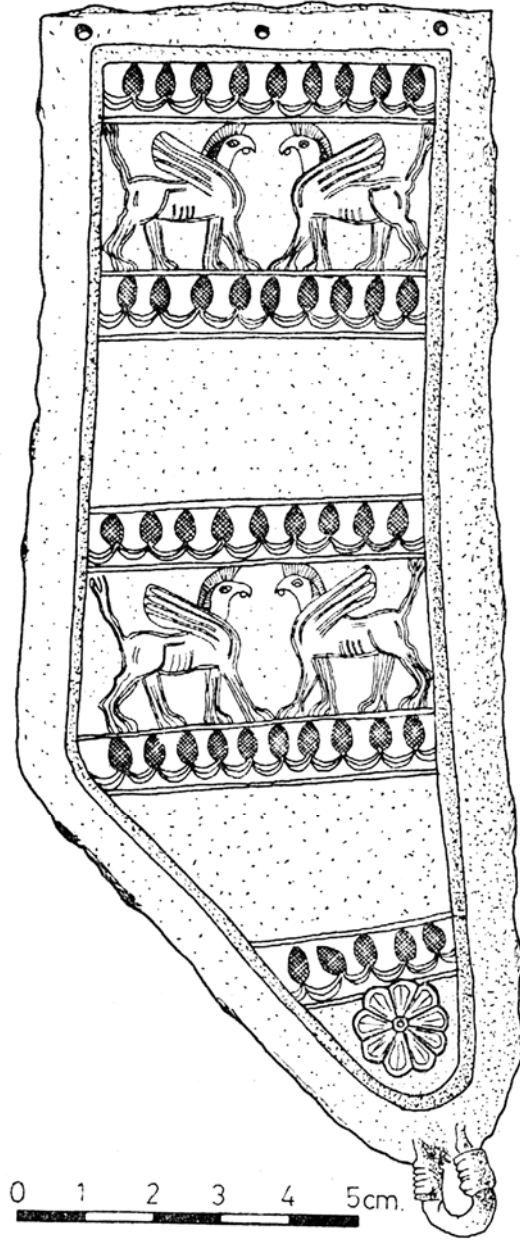
Çizim. 8



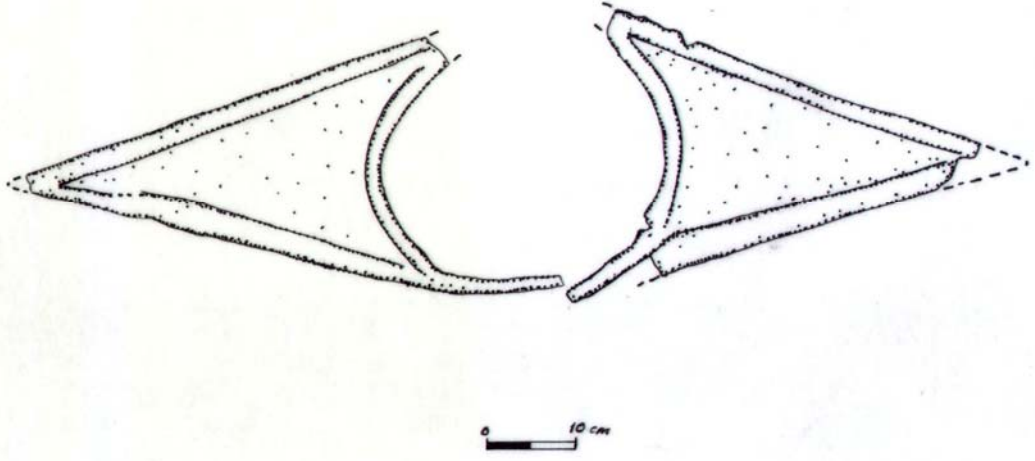
Kat. No. 8



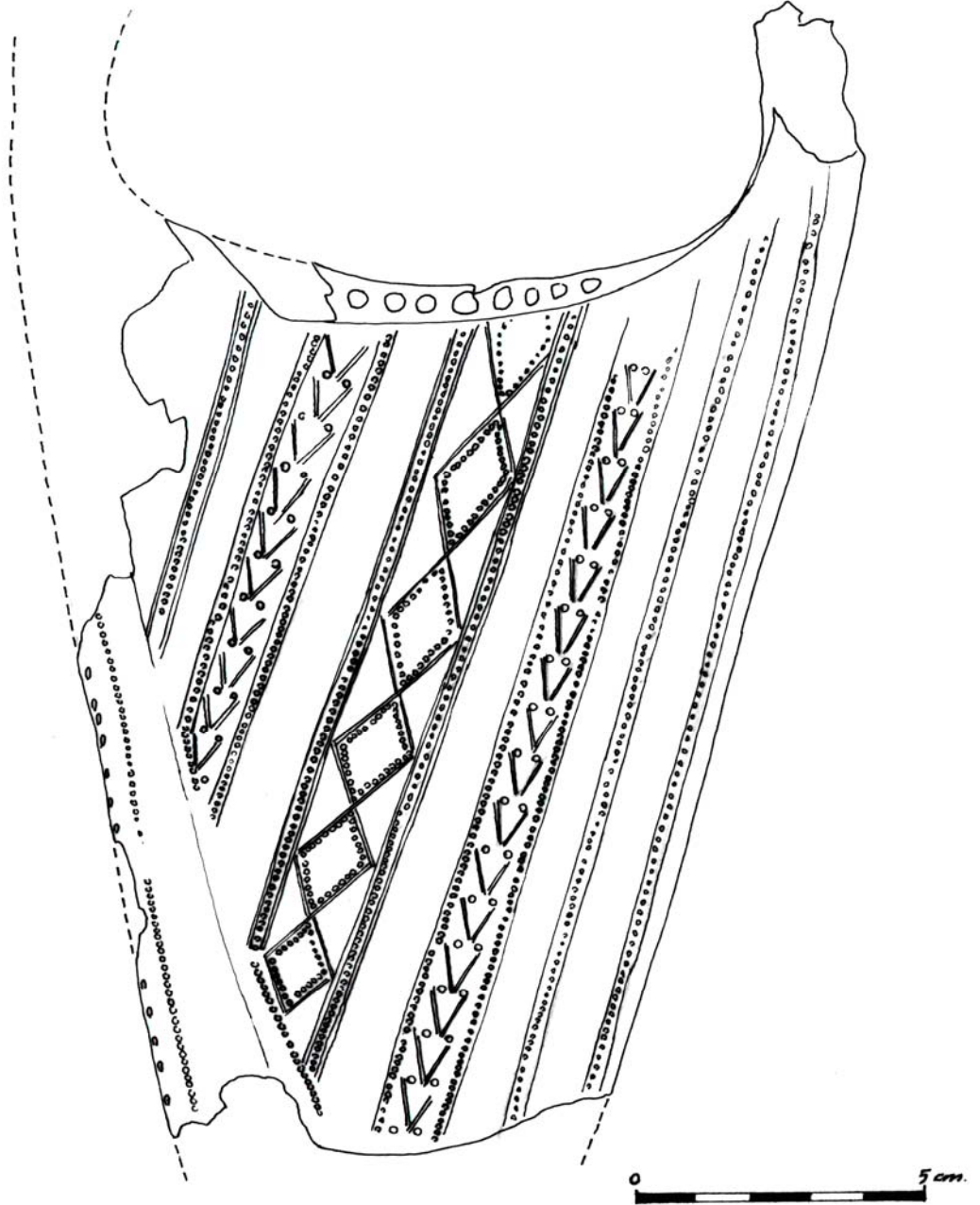
Kat. No. 9



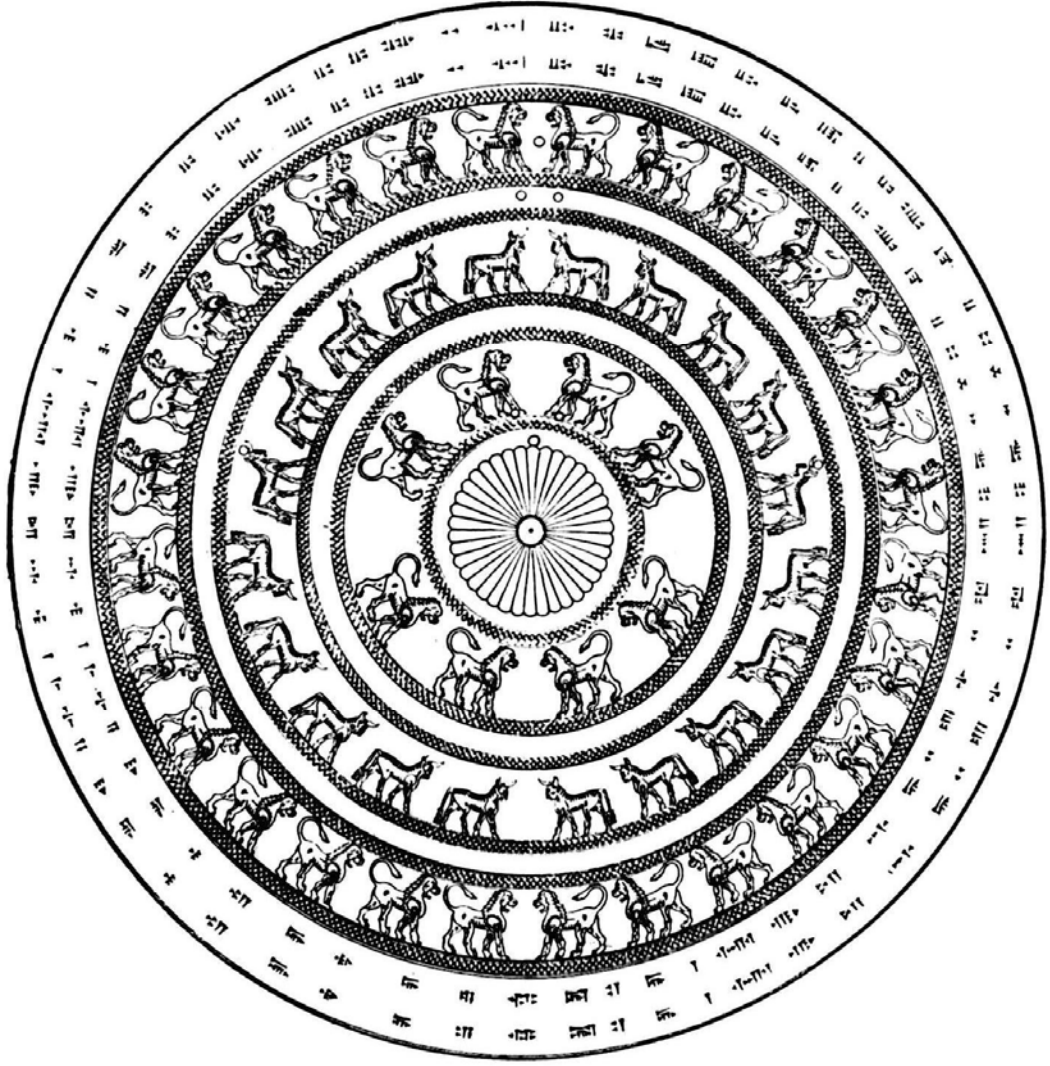
Kat. No. 10



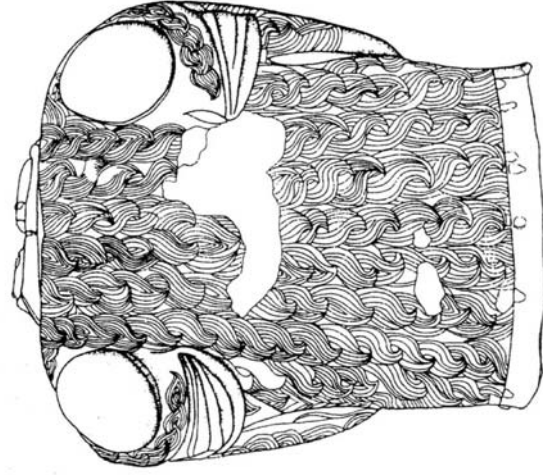
Kat. No. 11



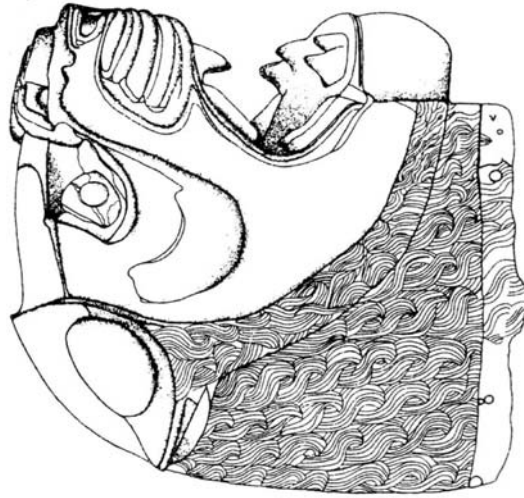
Kat. No. 12



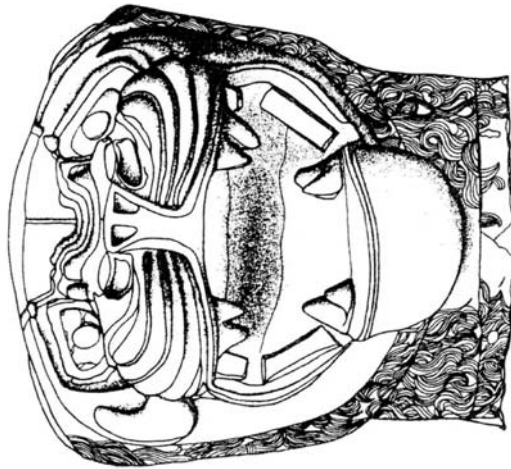
Kat. No. 13



a

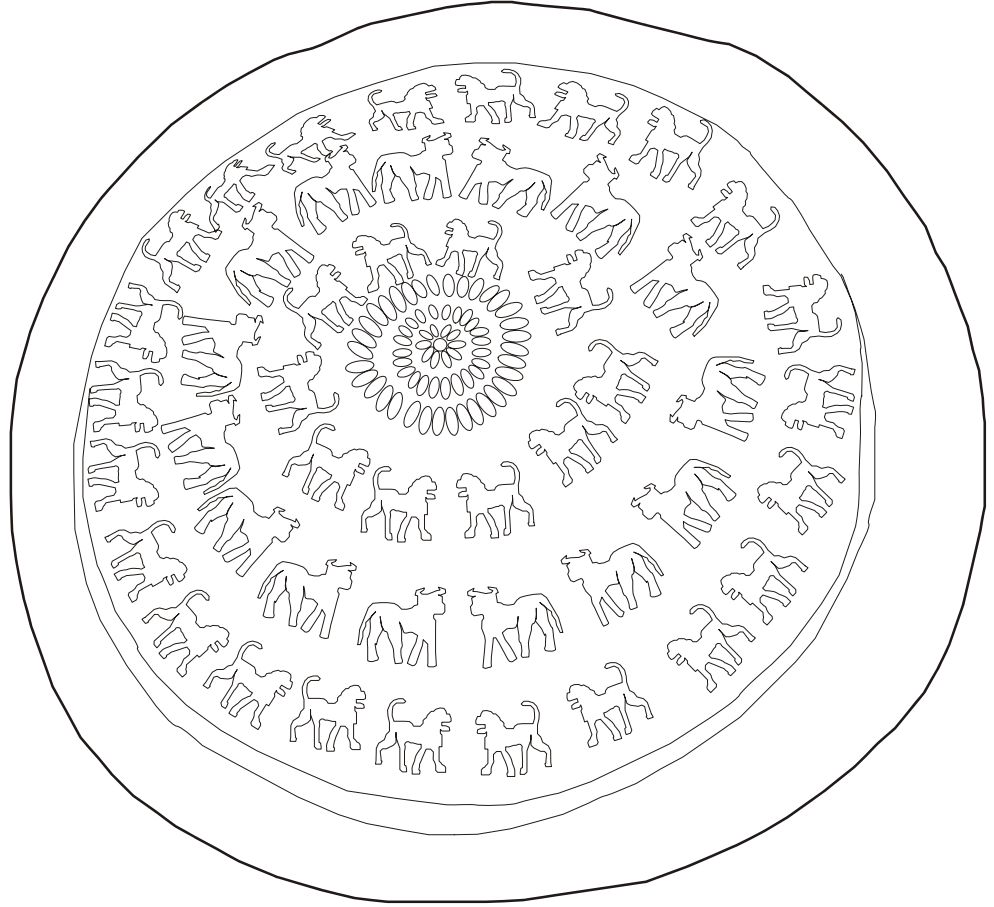


b

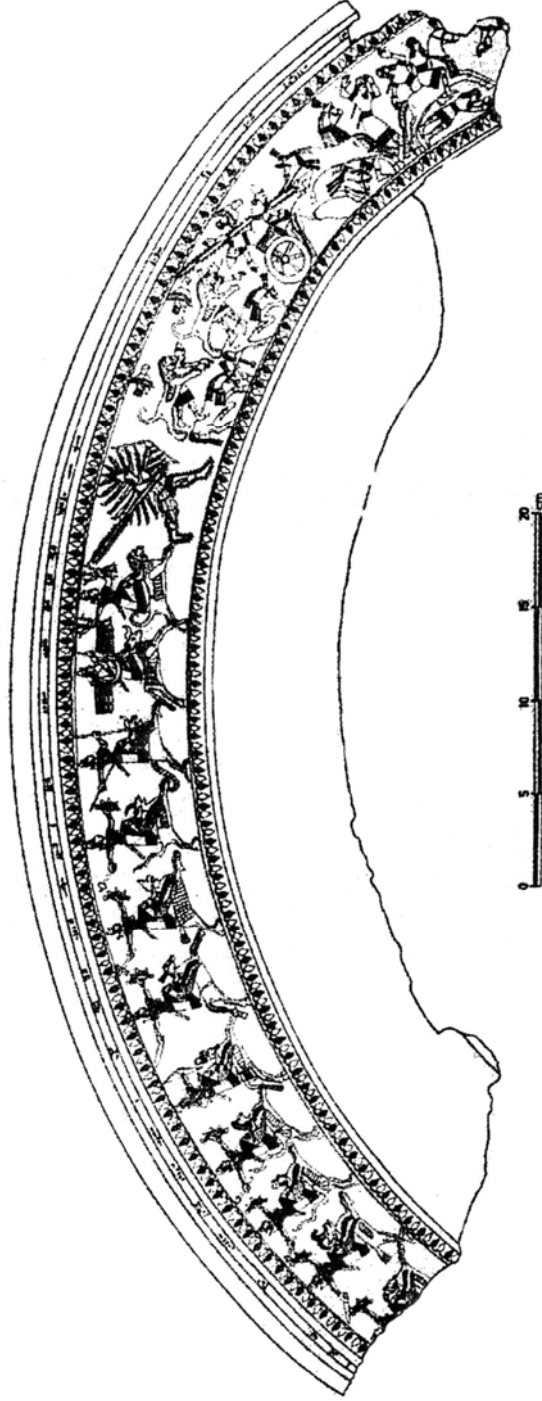


c

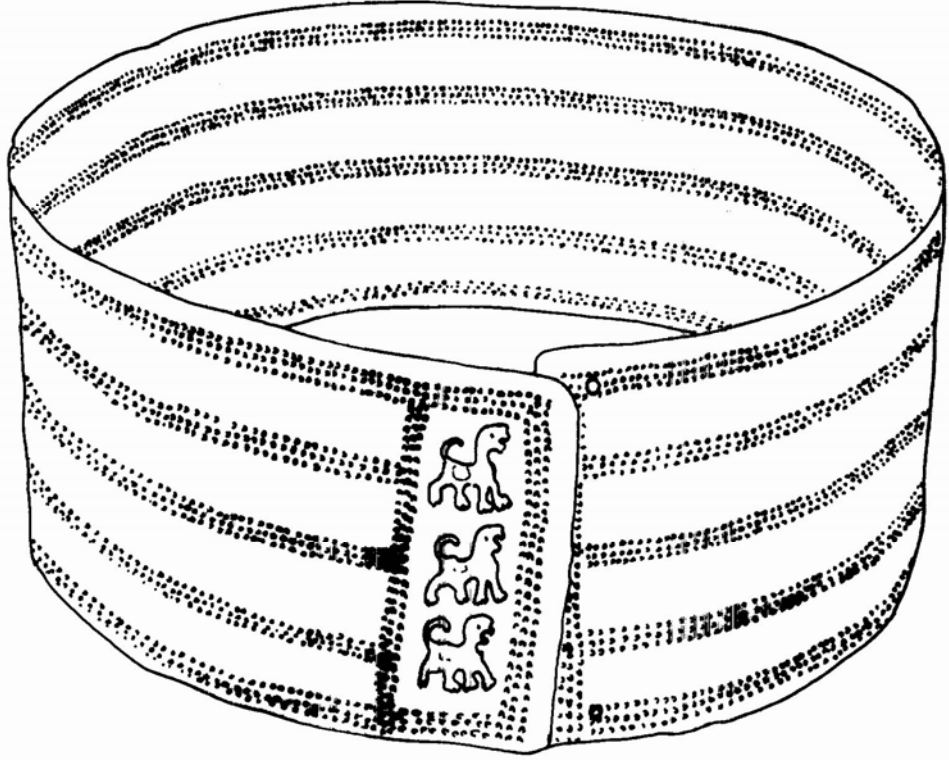
Kat. No. 14



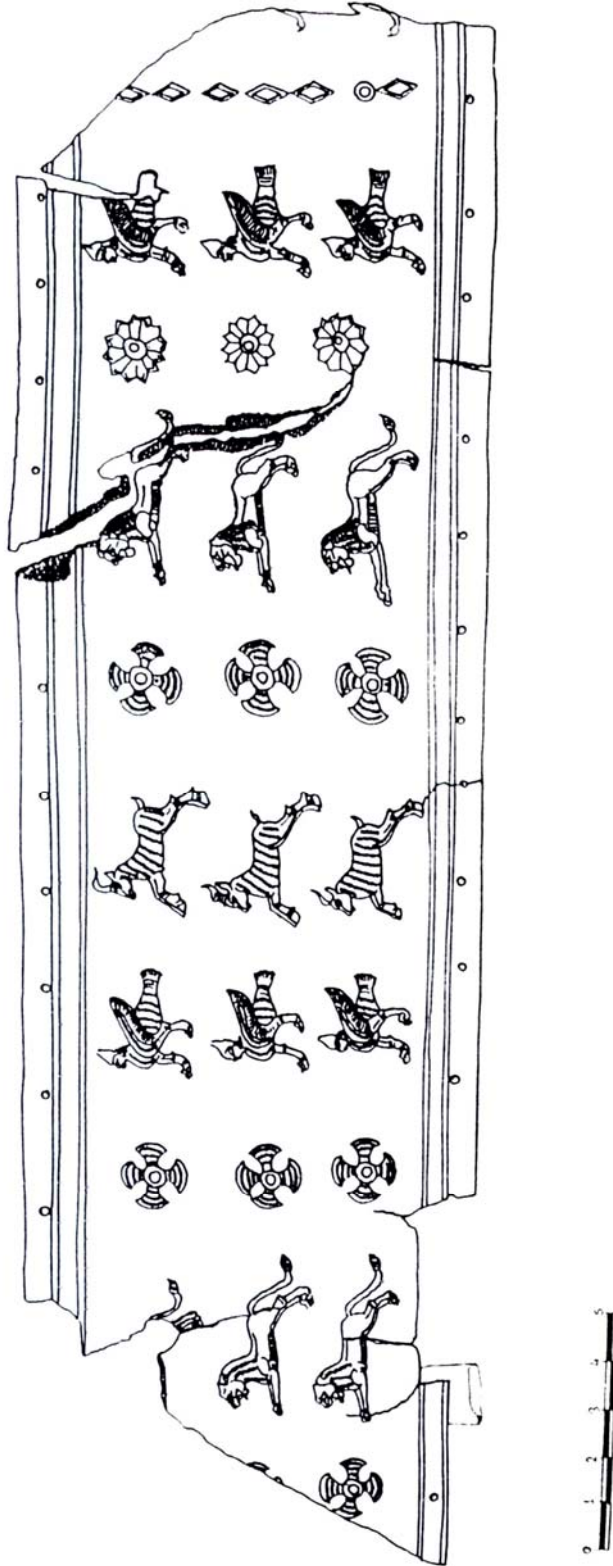
Kat. No. 15



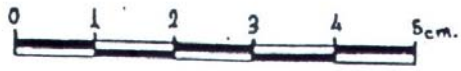
Kat. No. 16



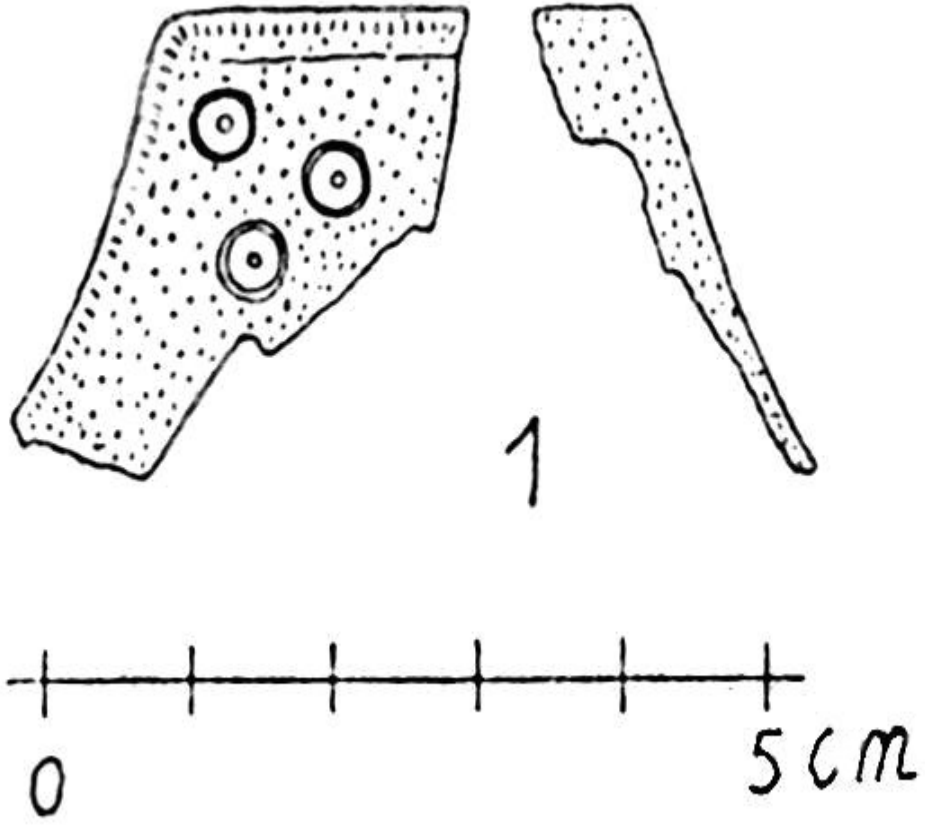
Kat. No. 17



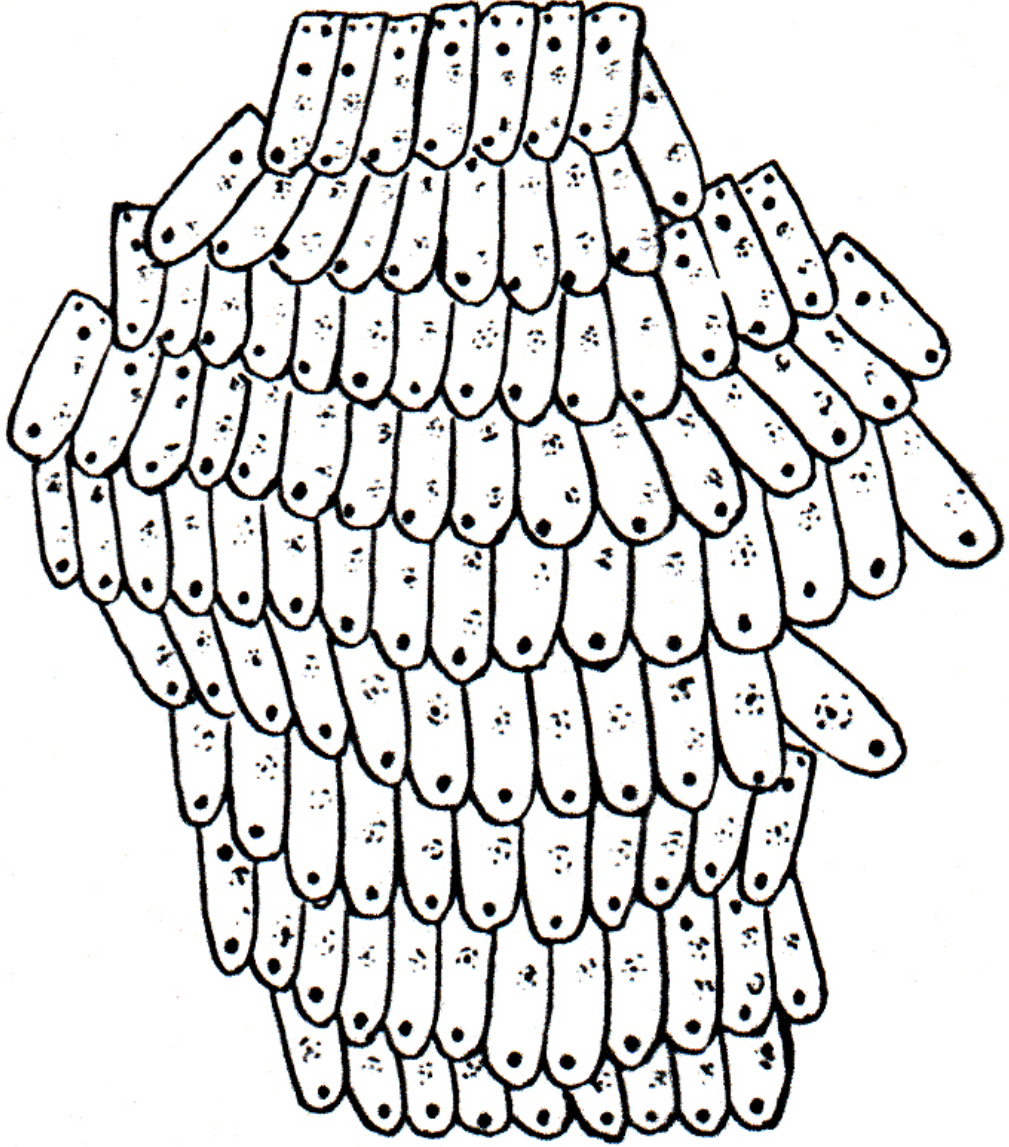
Kat. No. 18



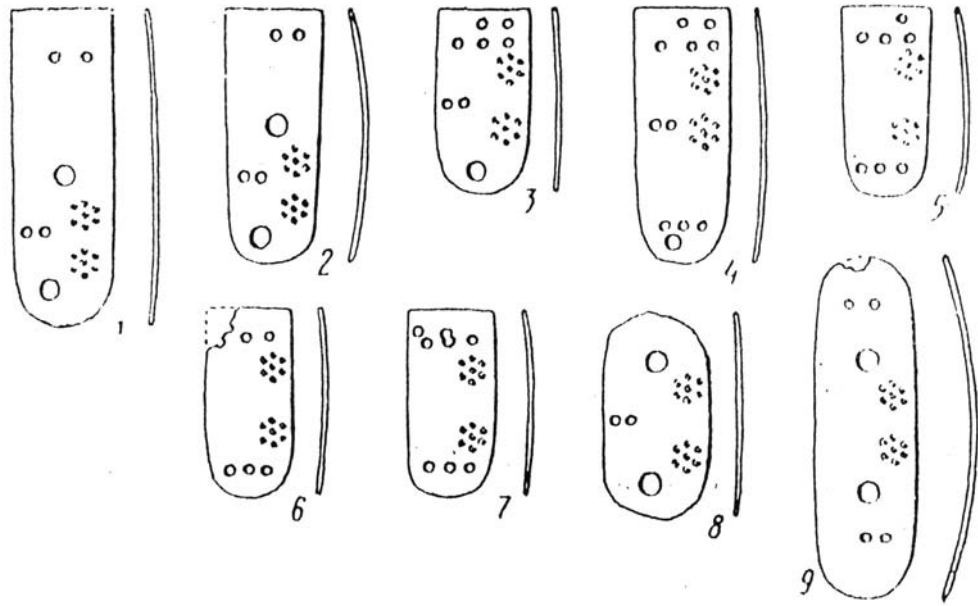
Kat. No. 19



Kat. No.20



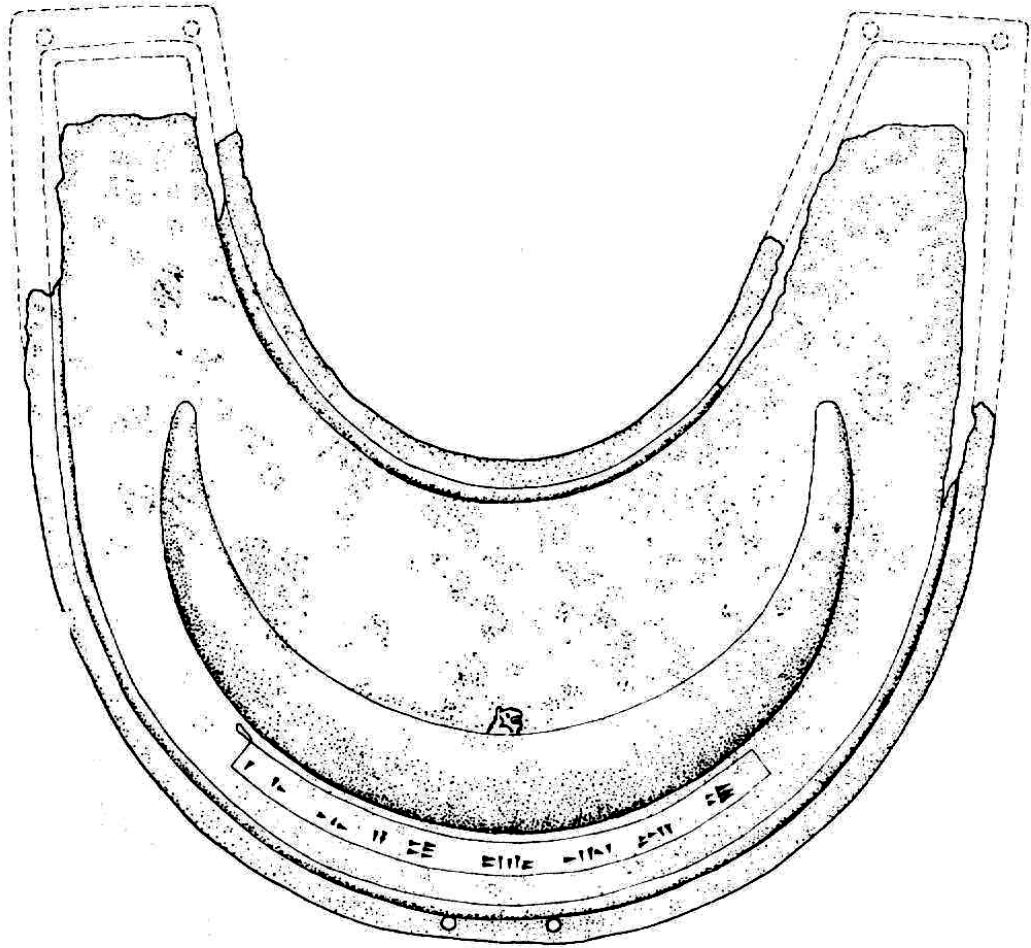
Kat. No.21



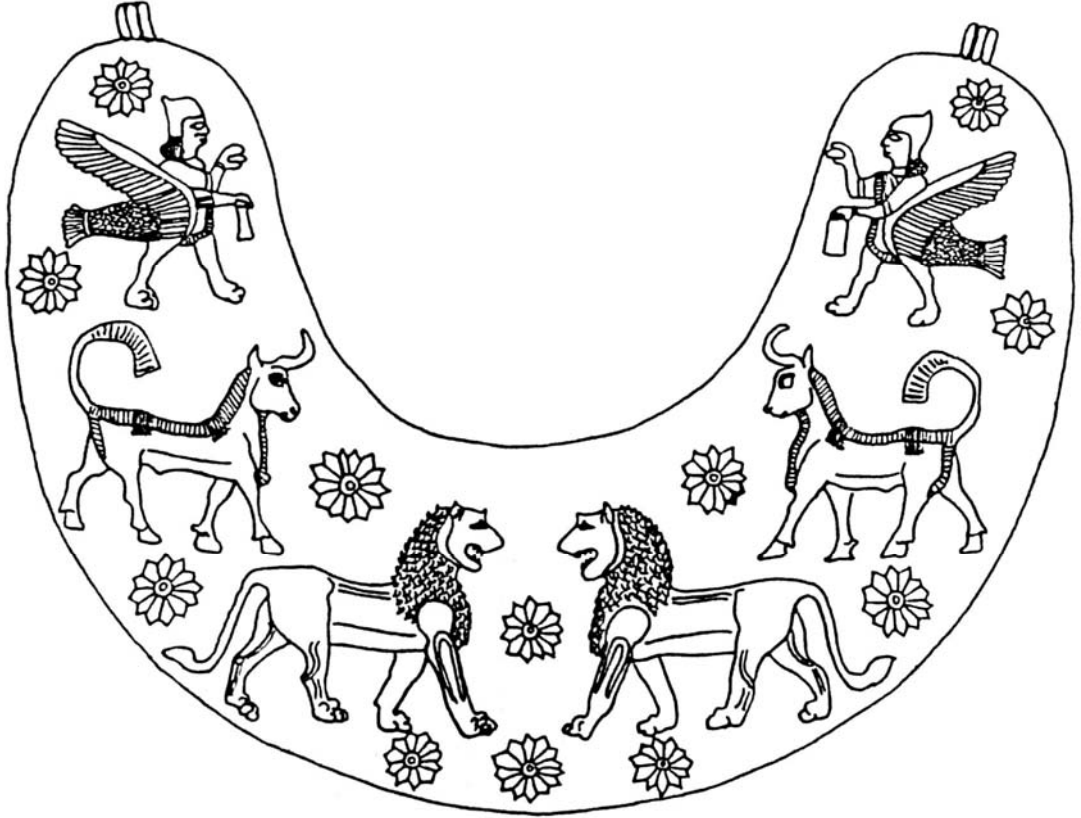
Kat. No. 21



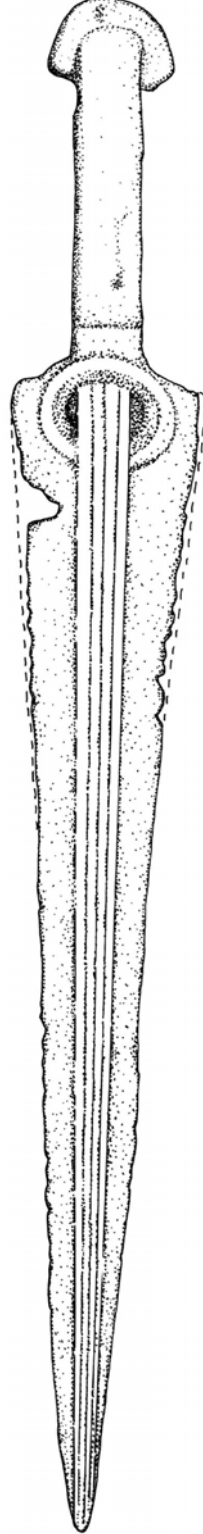
Kat. No.22



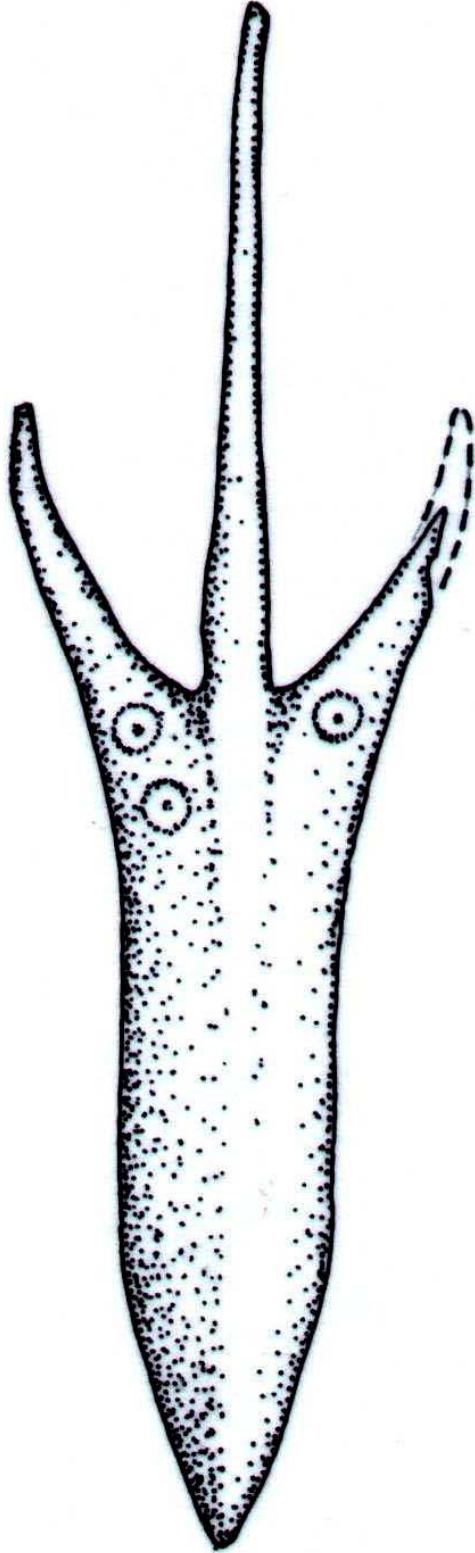
Kat. No.23



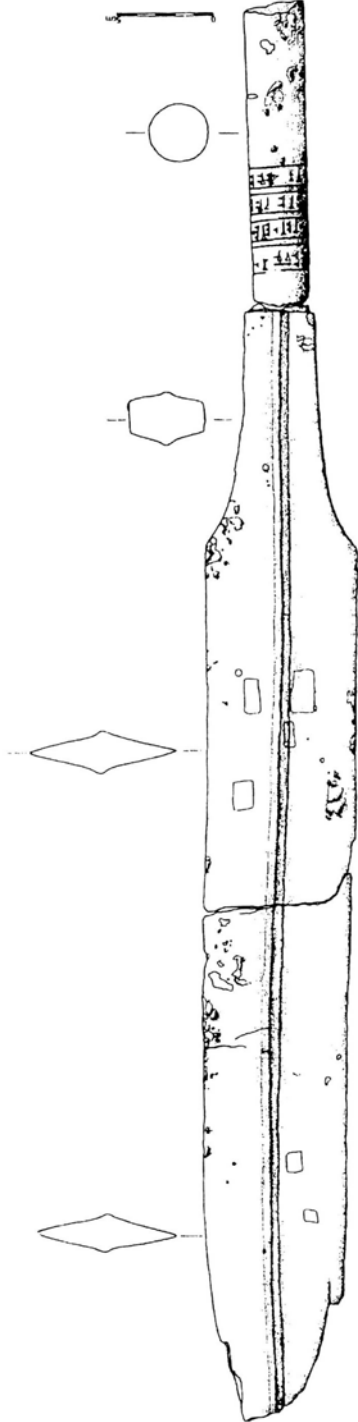
Kat. No. 24



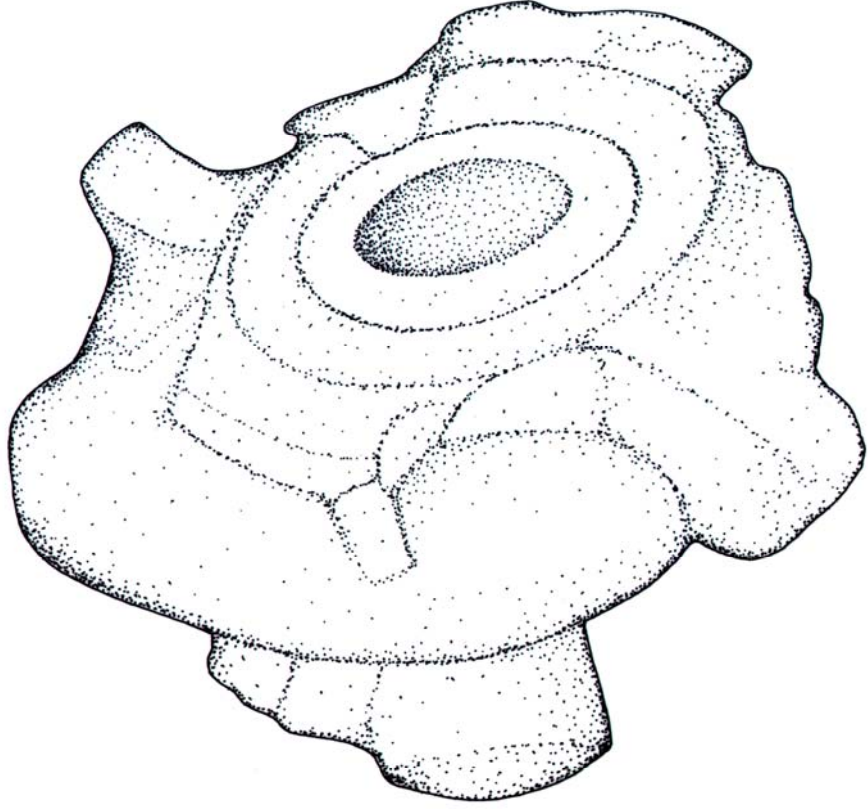
Kat. No.25



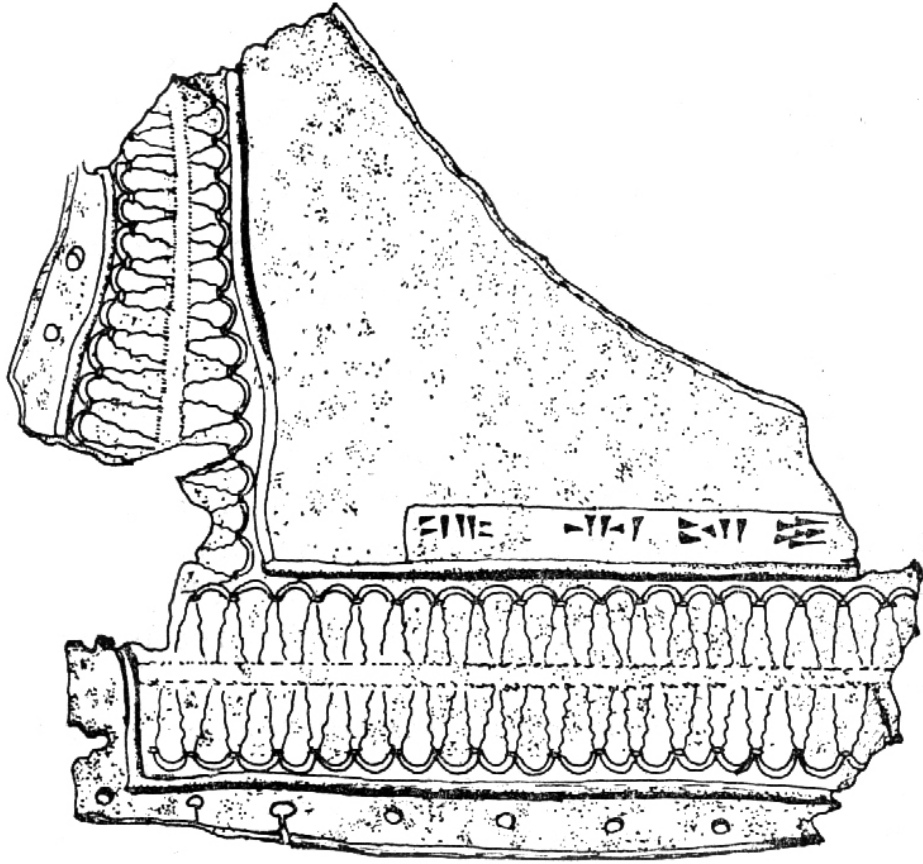
Kat. No.26



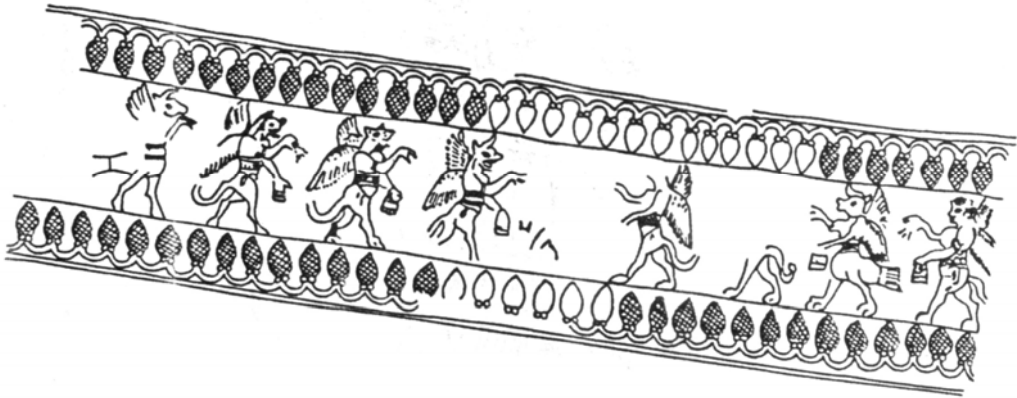
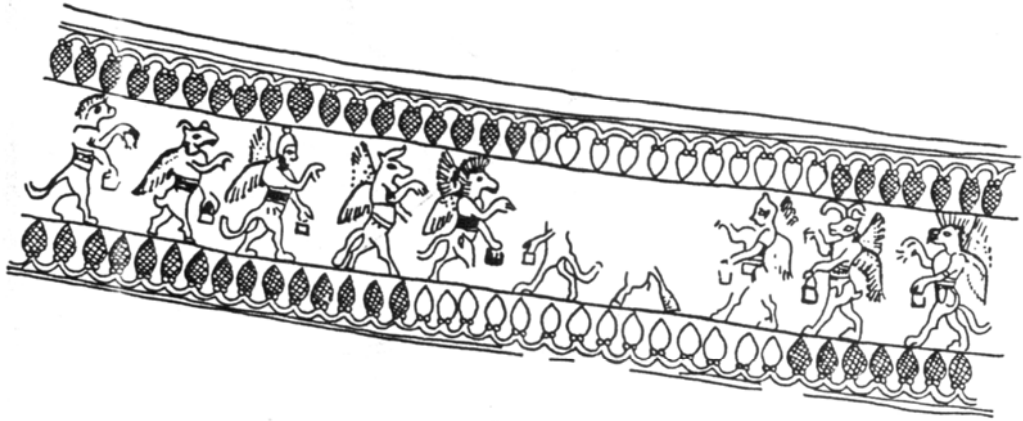
Kat. No.27



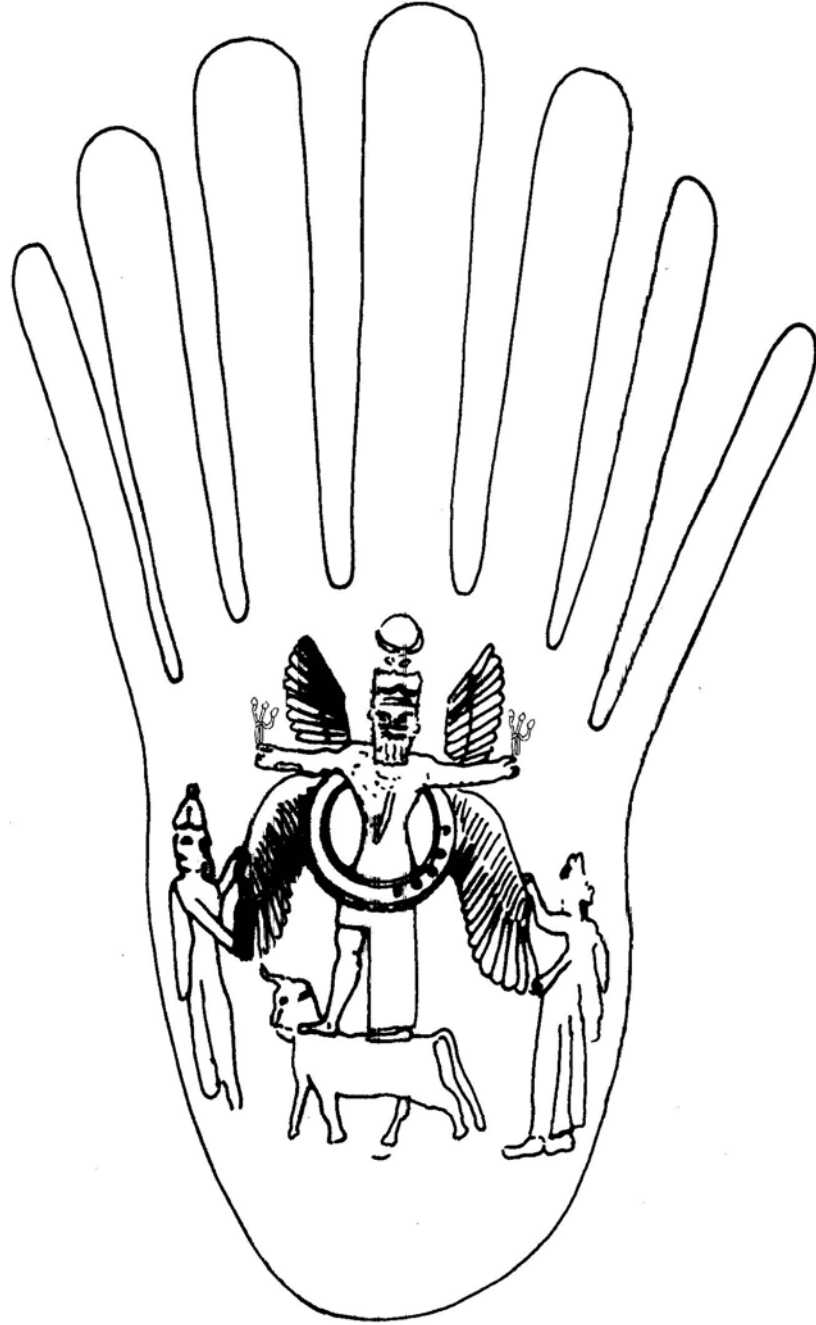
Kat. No.28



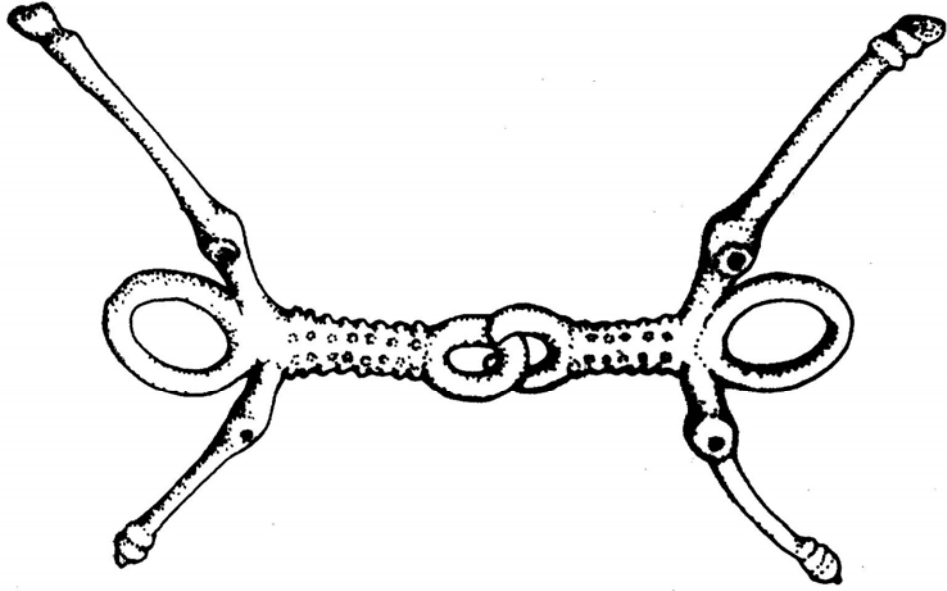
Kat. No.29



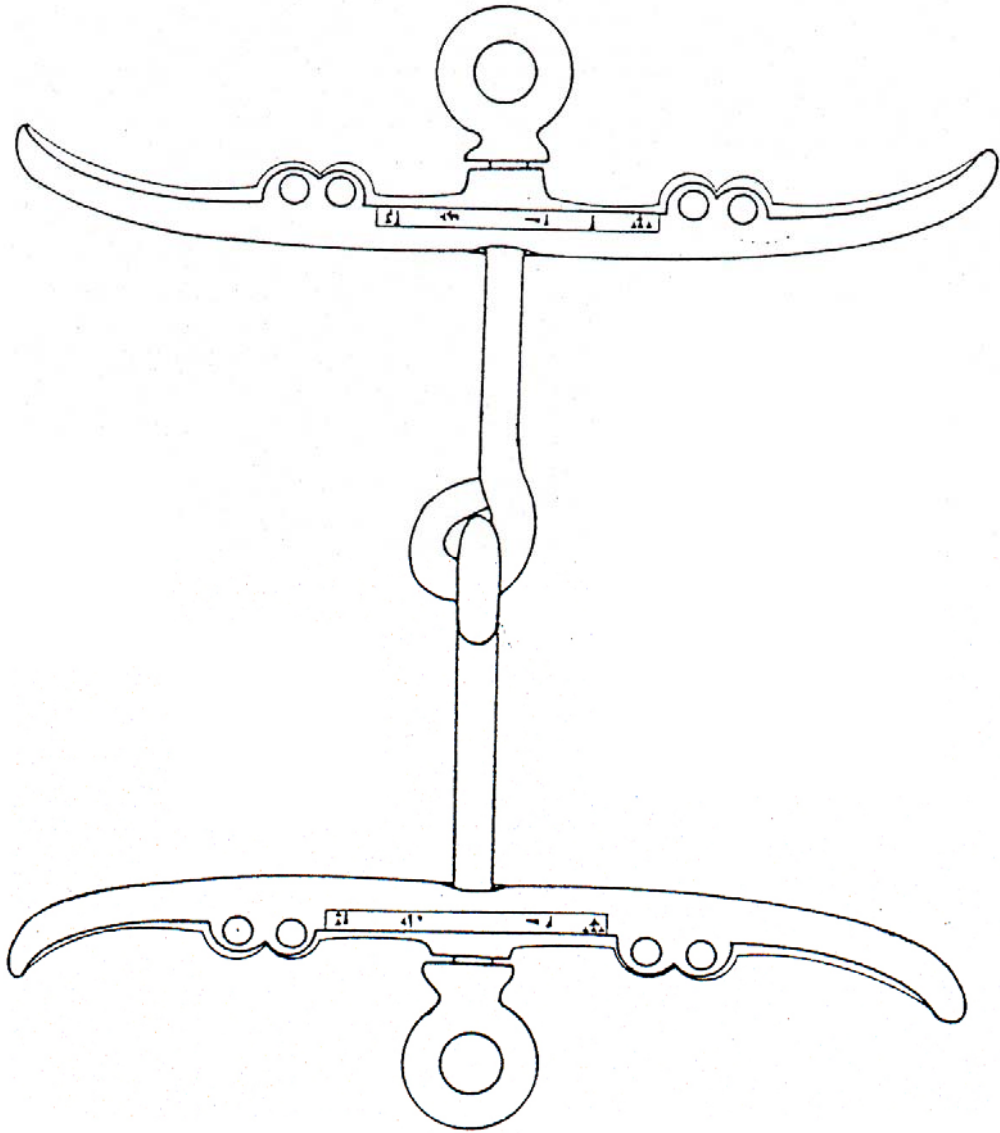
Kat. No. 30



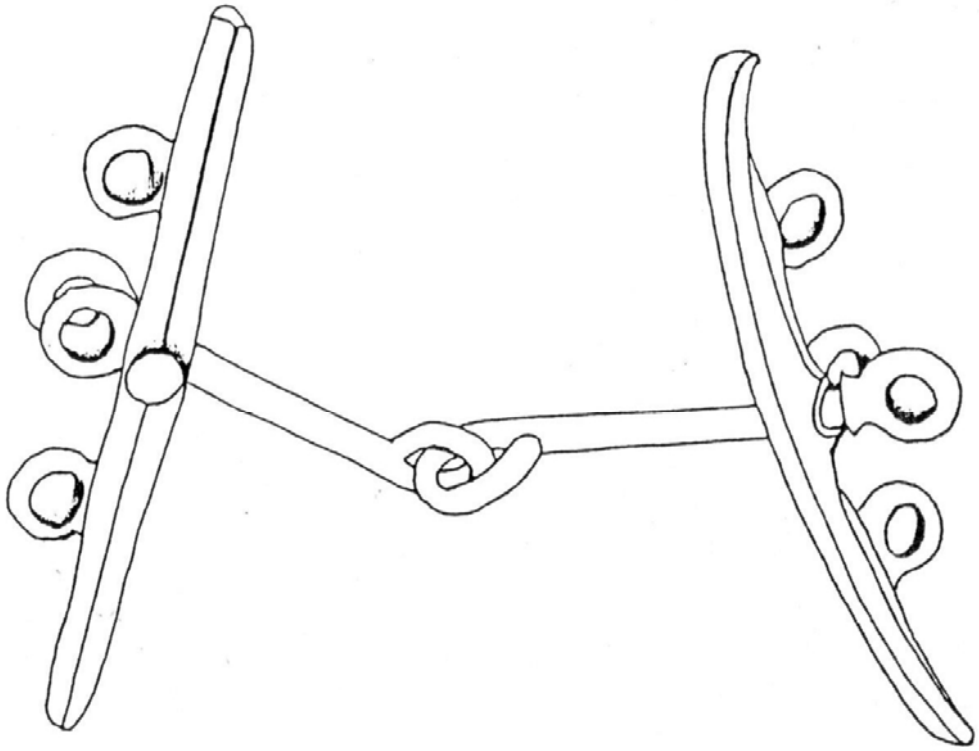
Kat. No. 31



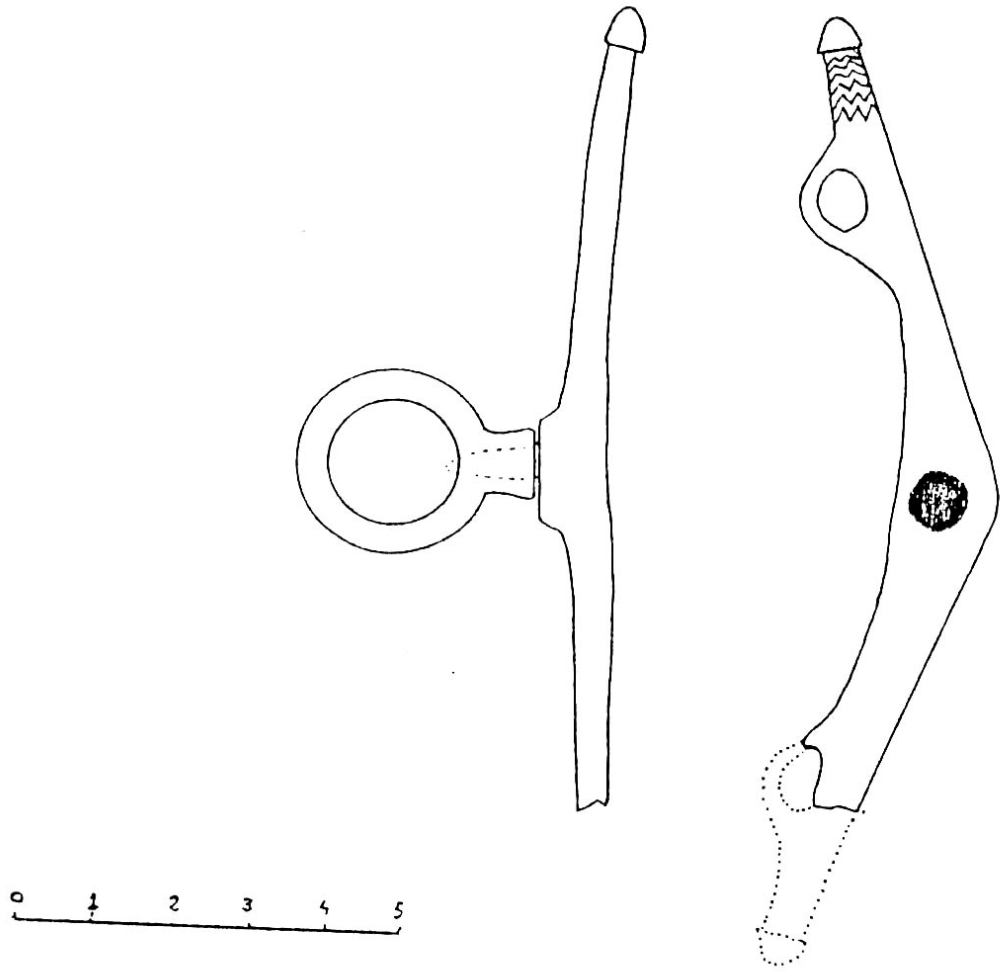
Kat. No. 32



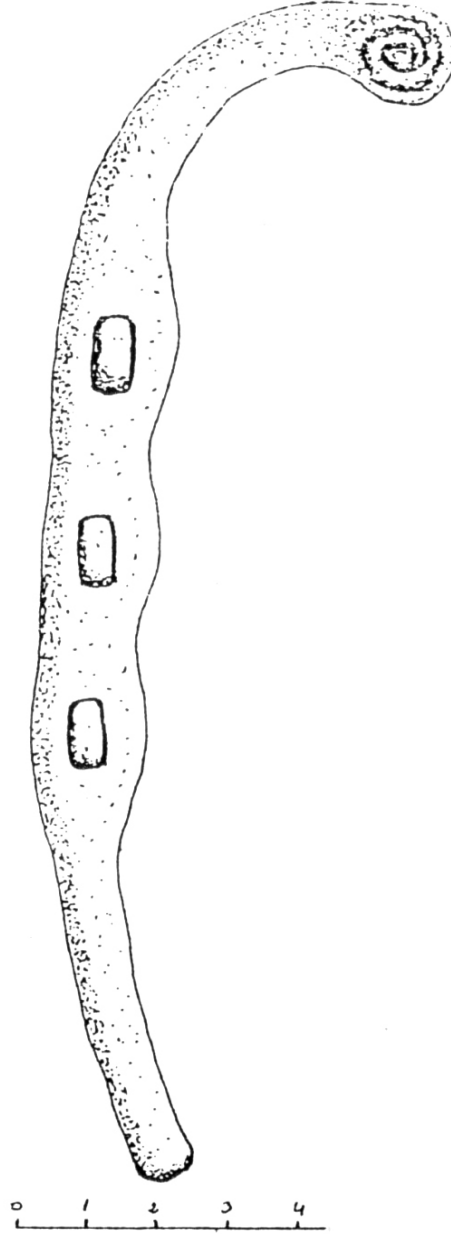
Kat. No.33



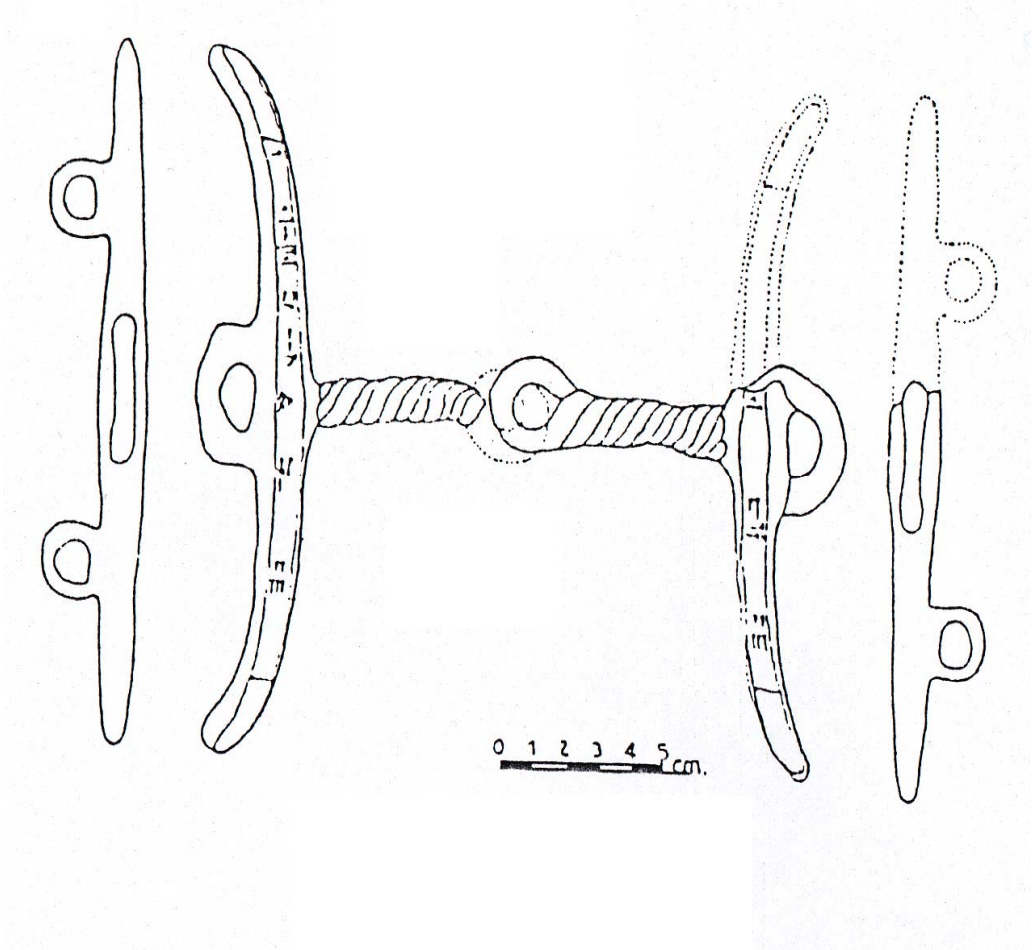
Kat. No.34



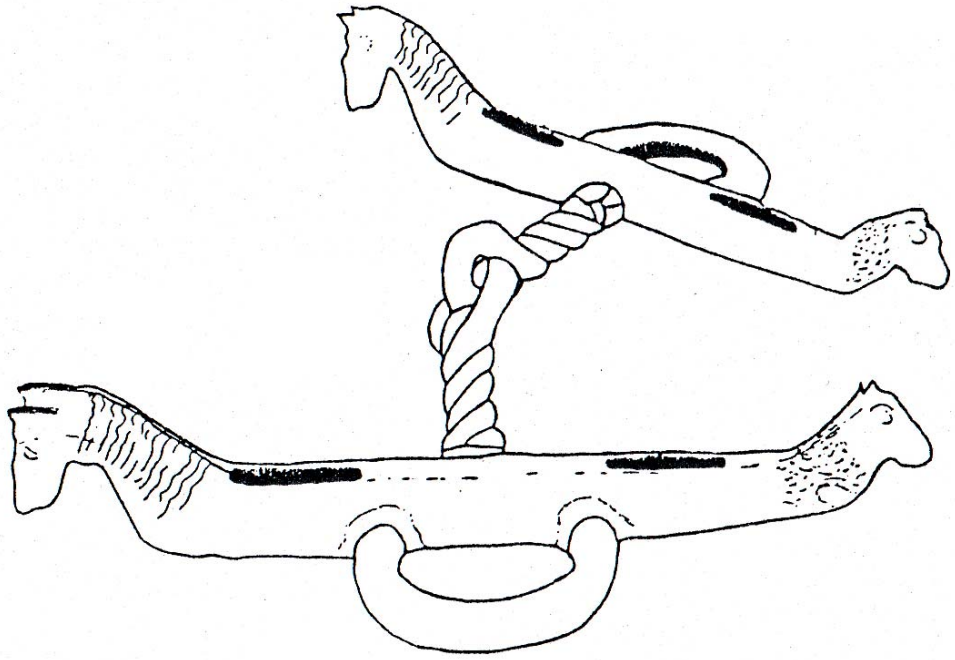
Kat. No.35



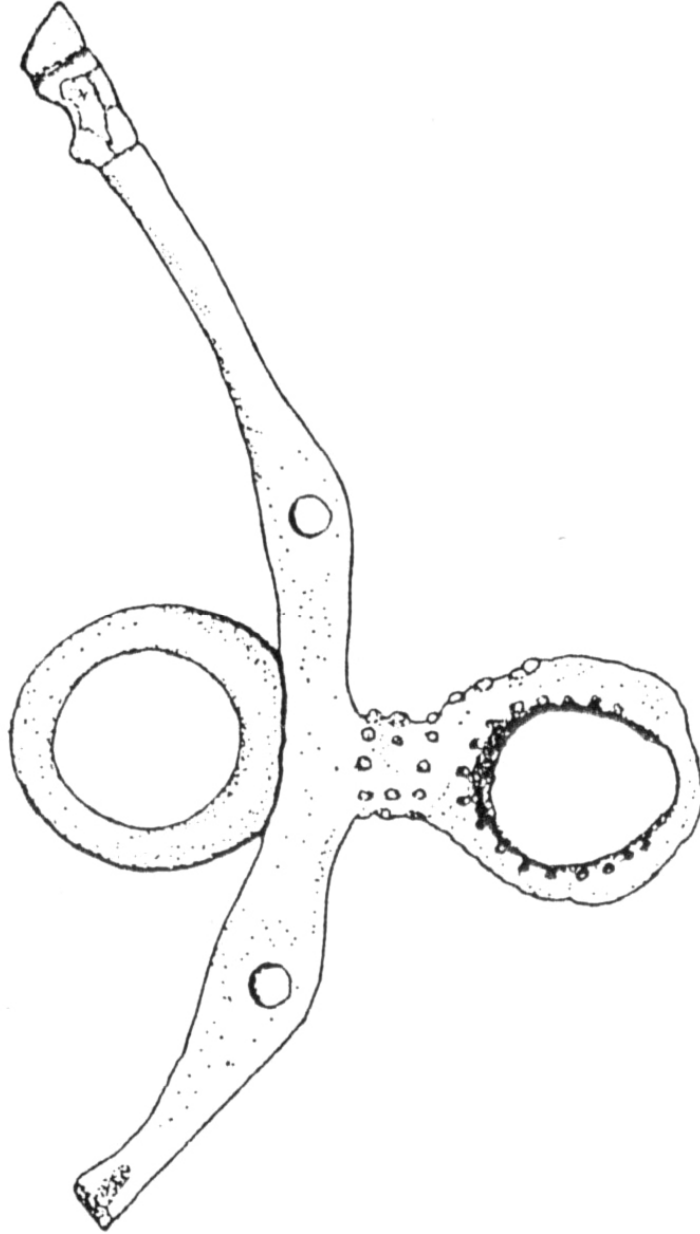
Kat. No.36



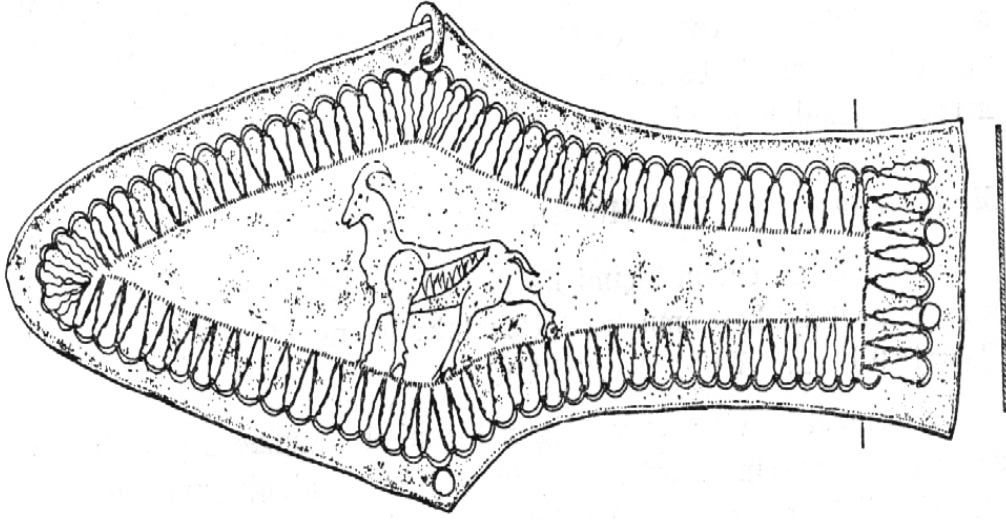
Kat. No.37



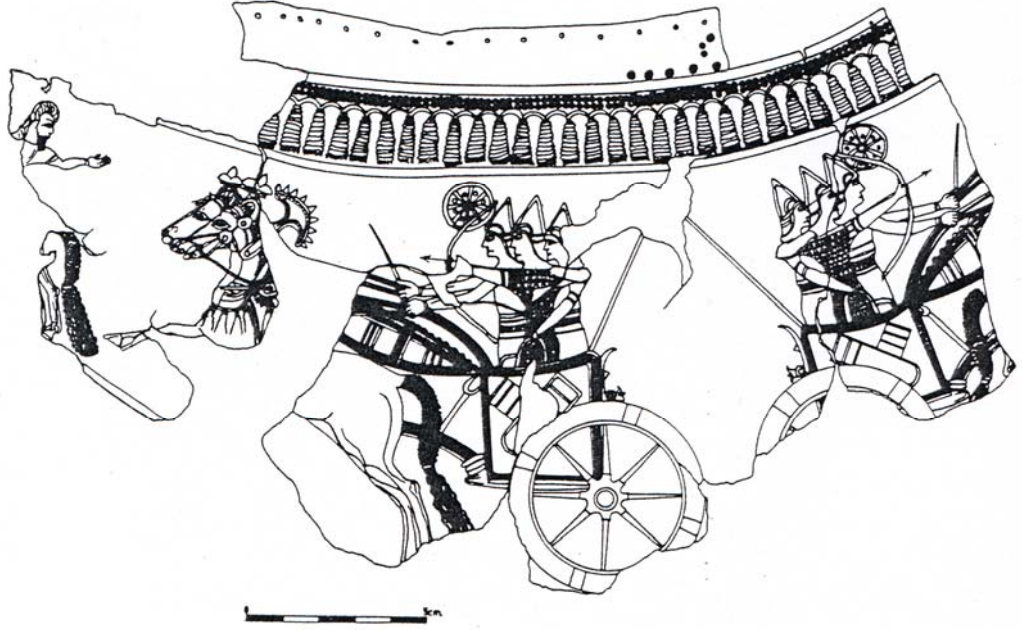
Kat. No.38



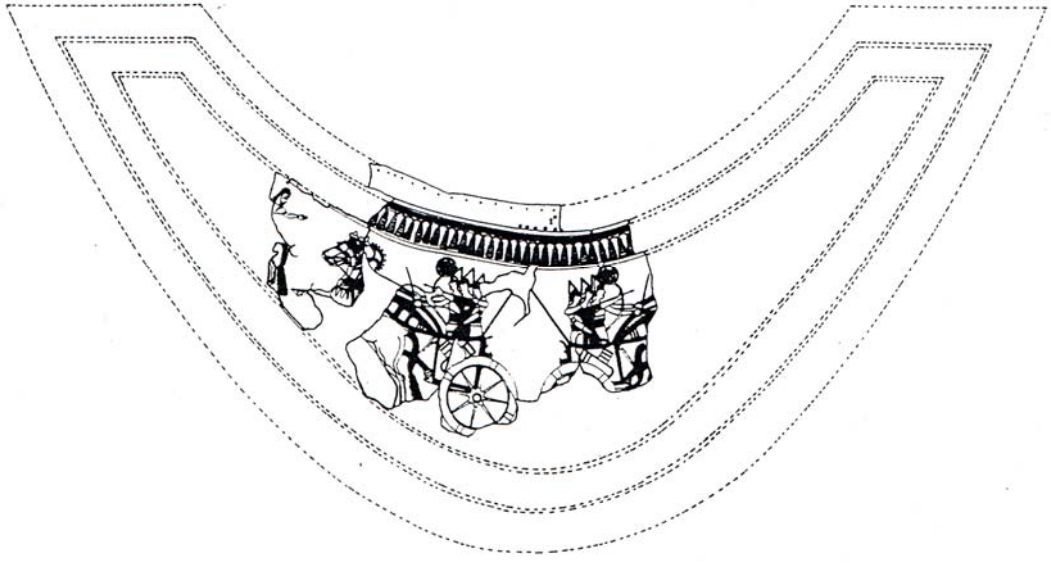
Kat. No.39

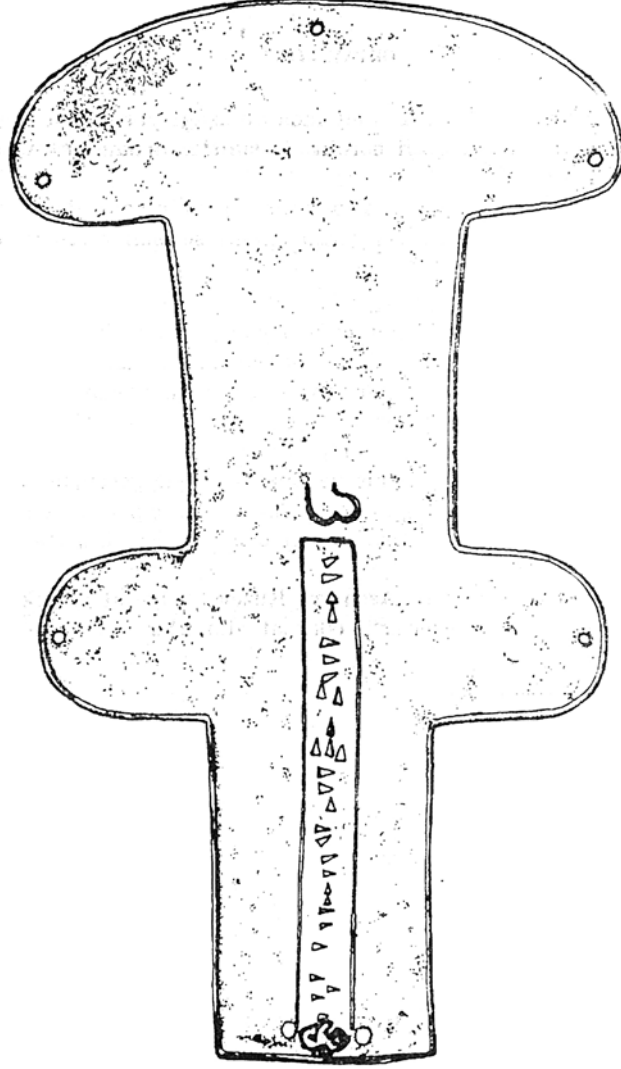


Kat. No.40

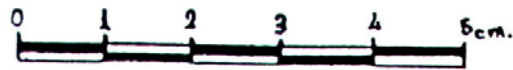
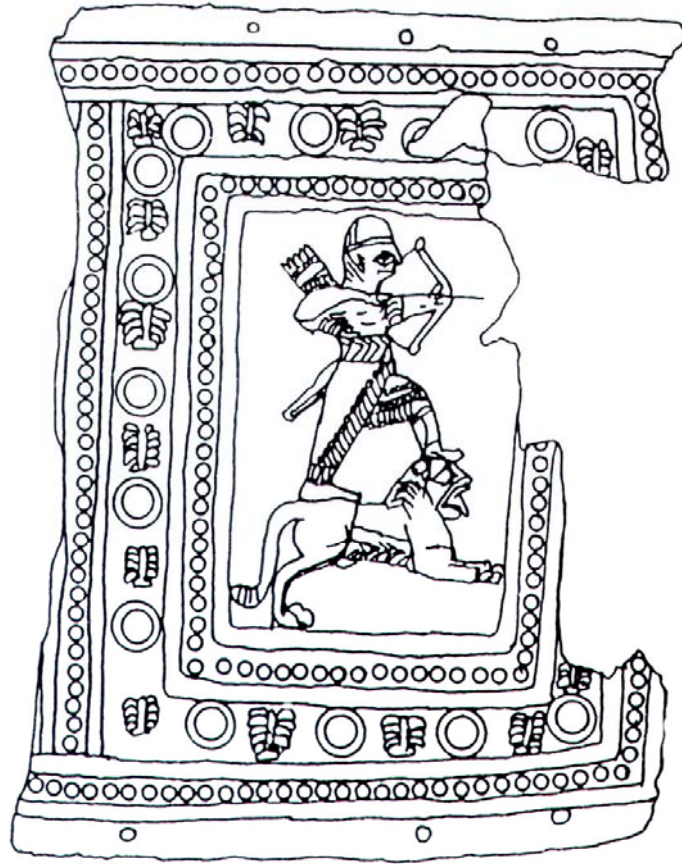


Kat. No.41





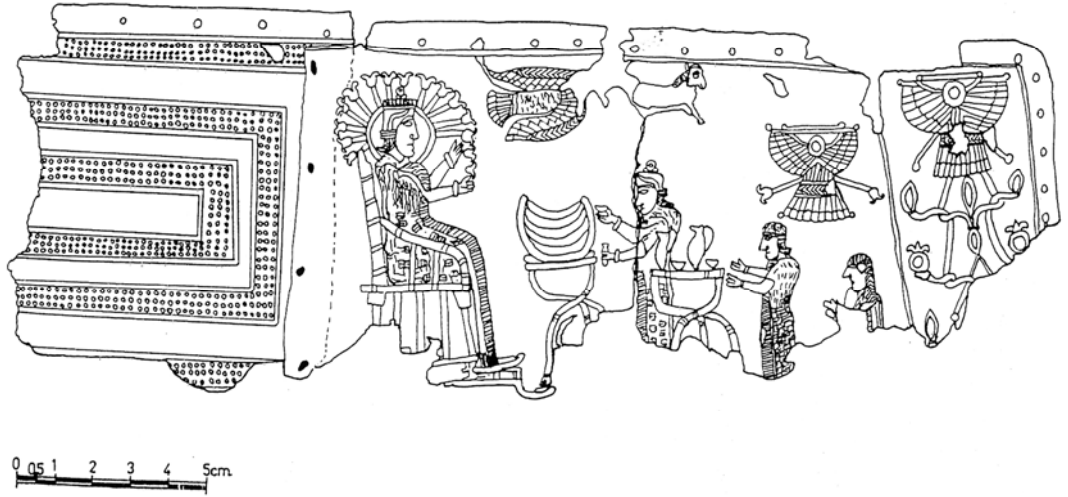
Kat. No.42



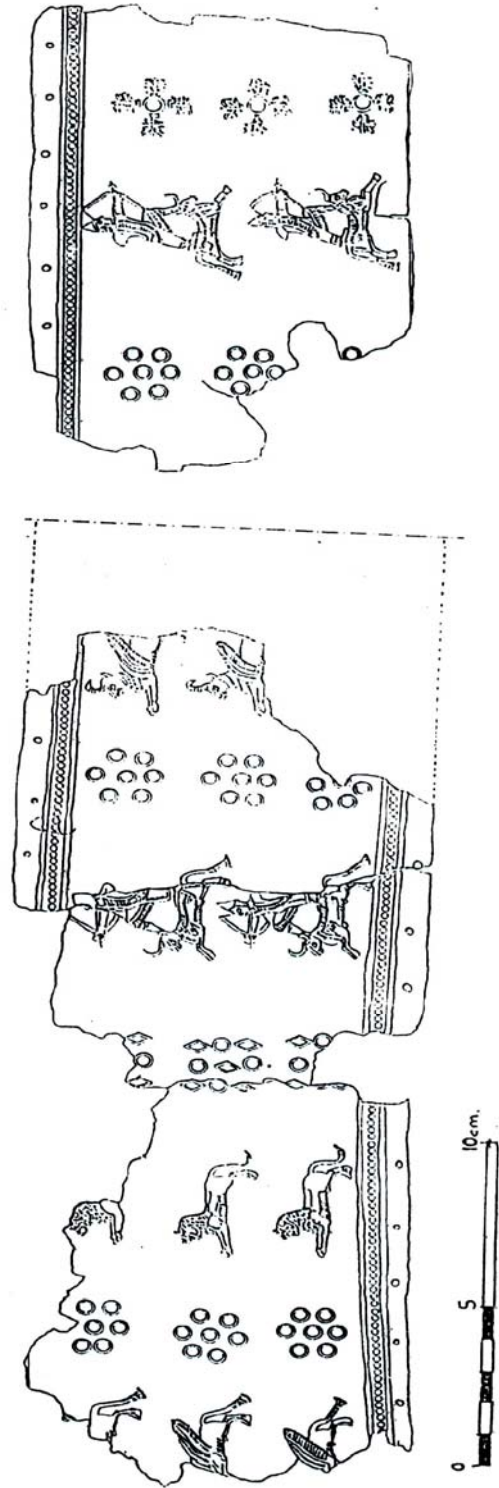
Kat. No.43



Kat. No. 44



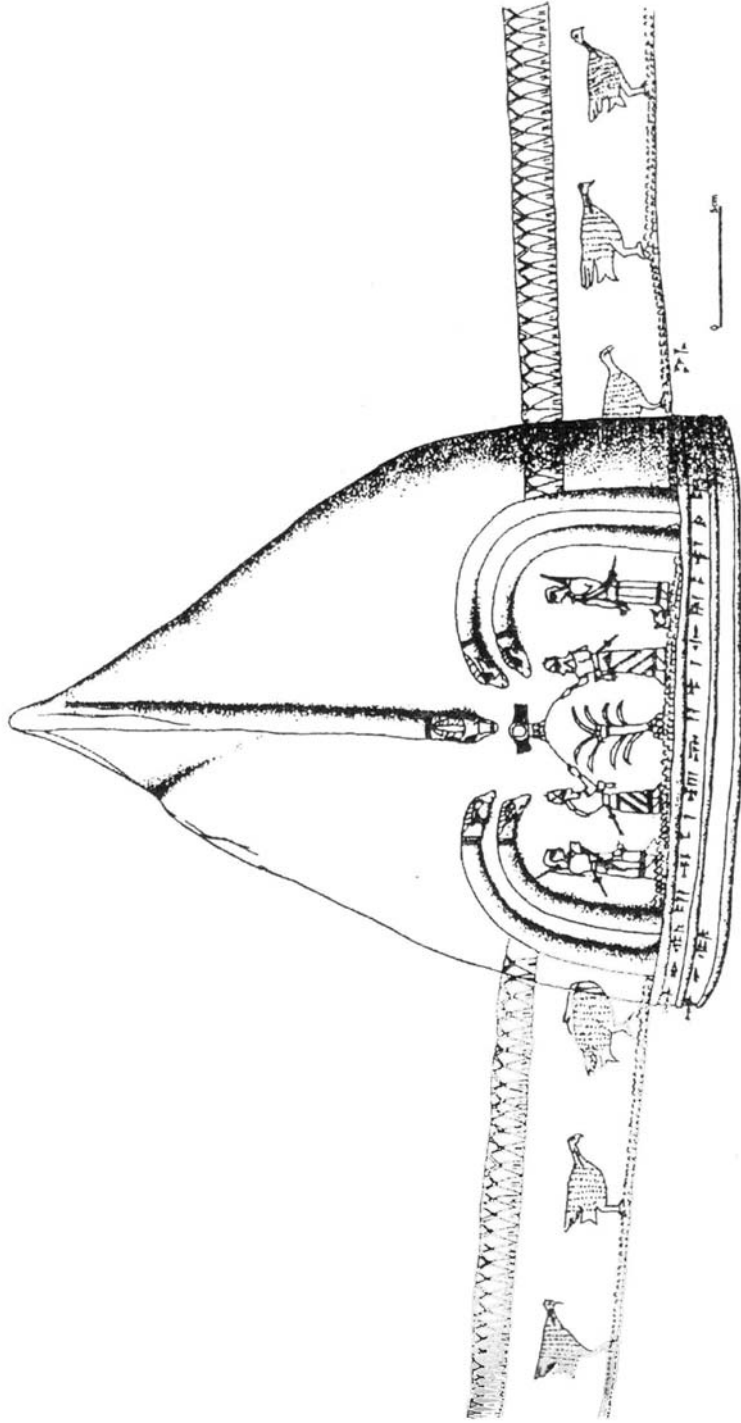
Kat. No.45



Kat. No.46



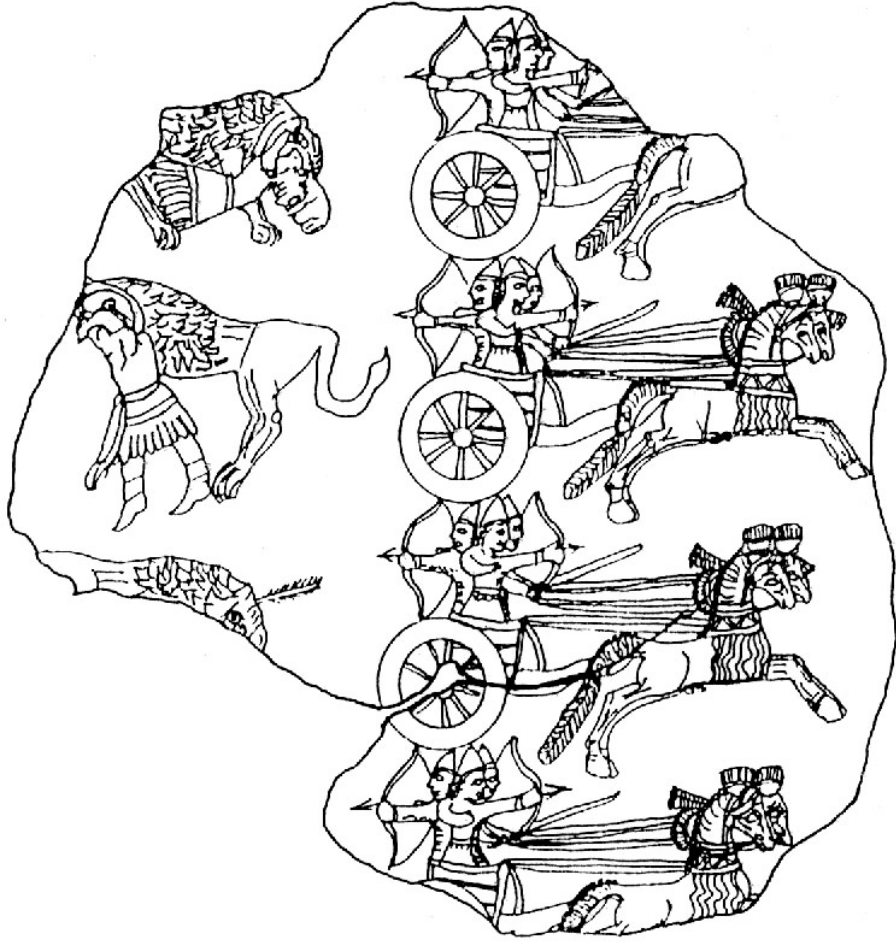
Kat. No.47



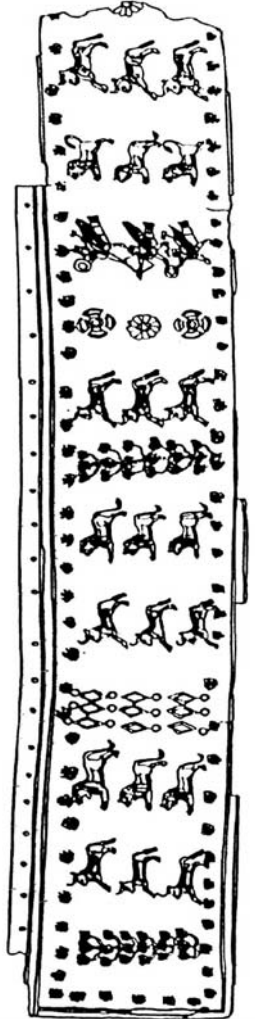
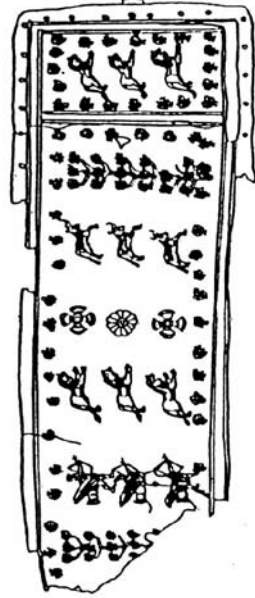
Kat. No.48



Kat. No.49



Kat.No.50



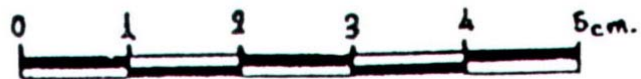
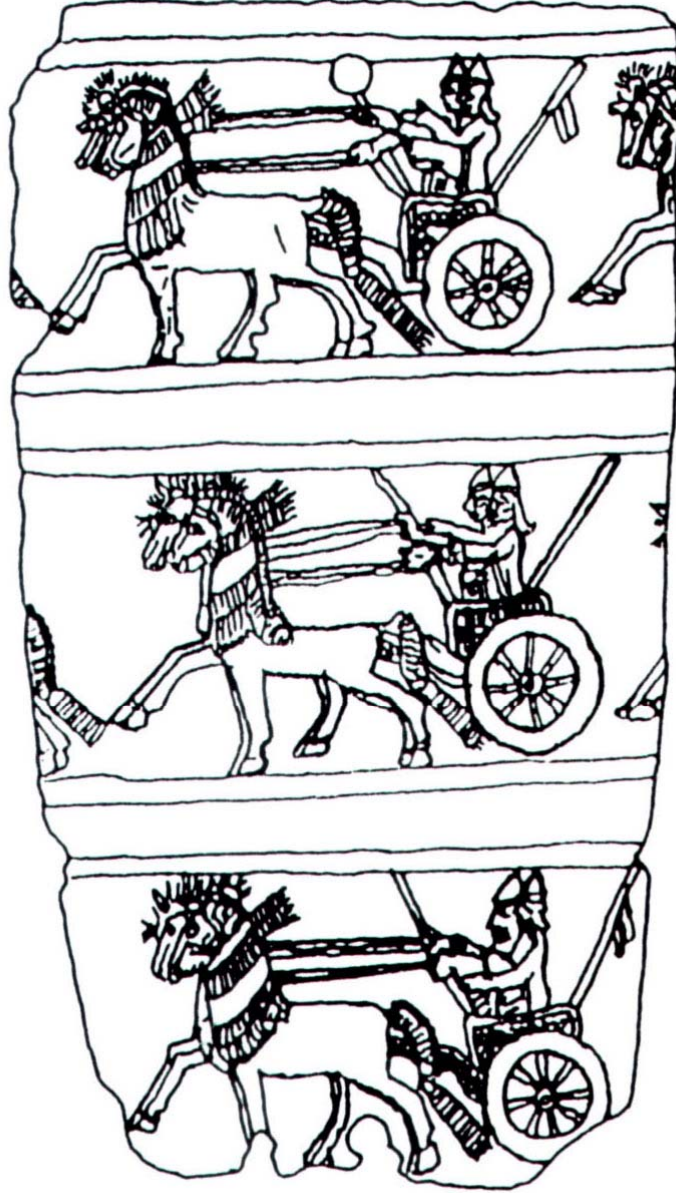
Kat. No.51



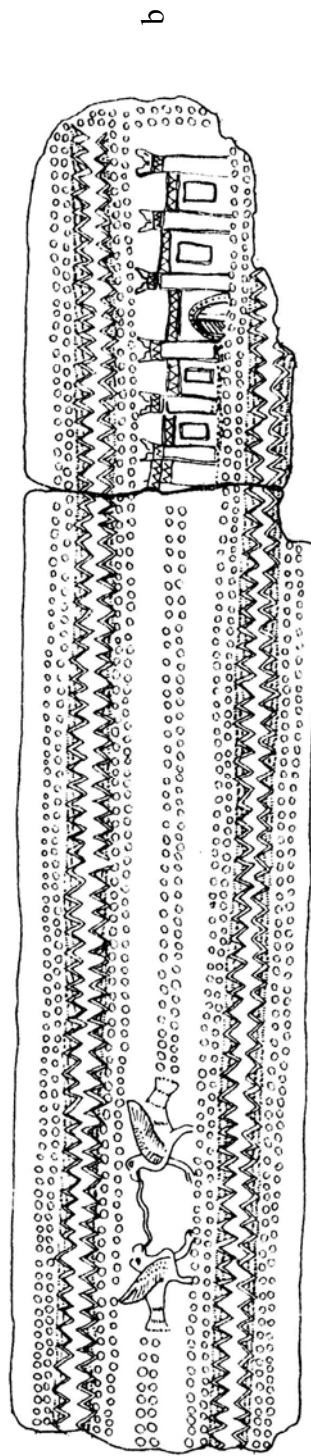
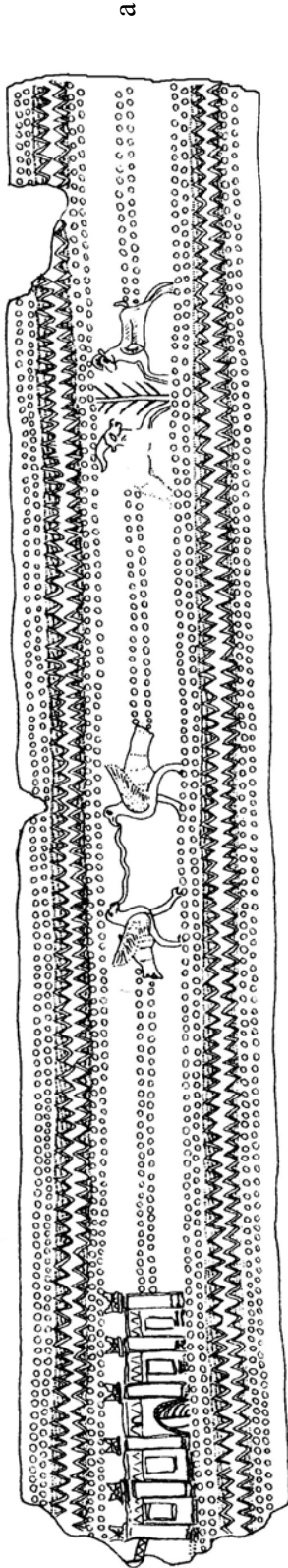
Kat. No.52



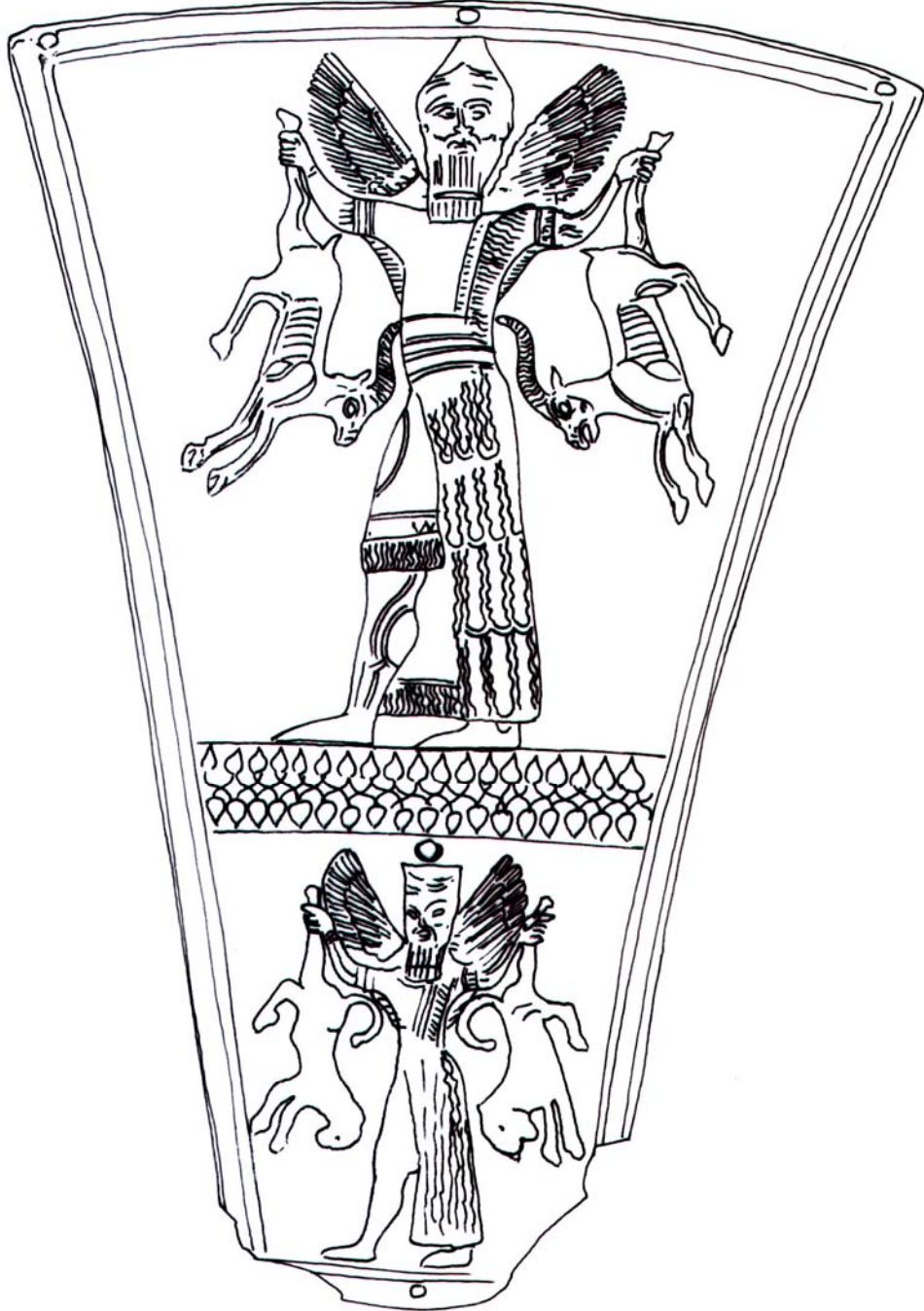
Kat. No.53



Kat. No. 54



Kat. No. 55



Kat. No. 56

Resim



Resim. 1



Resim. 2



Resim. 3



Resim. 4



Resim. 5



Resim. 6



Resim. 7



Resim. 8



Resim. 9



Resim. 10



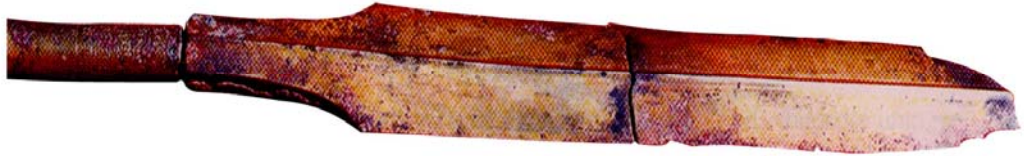
Resim. 11



Resim. 12



Resim. 13



Resim. 14a



Resim. 14b



Resim. 15



Resim. 16



Resim. 17



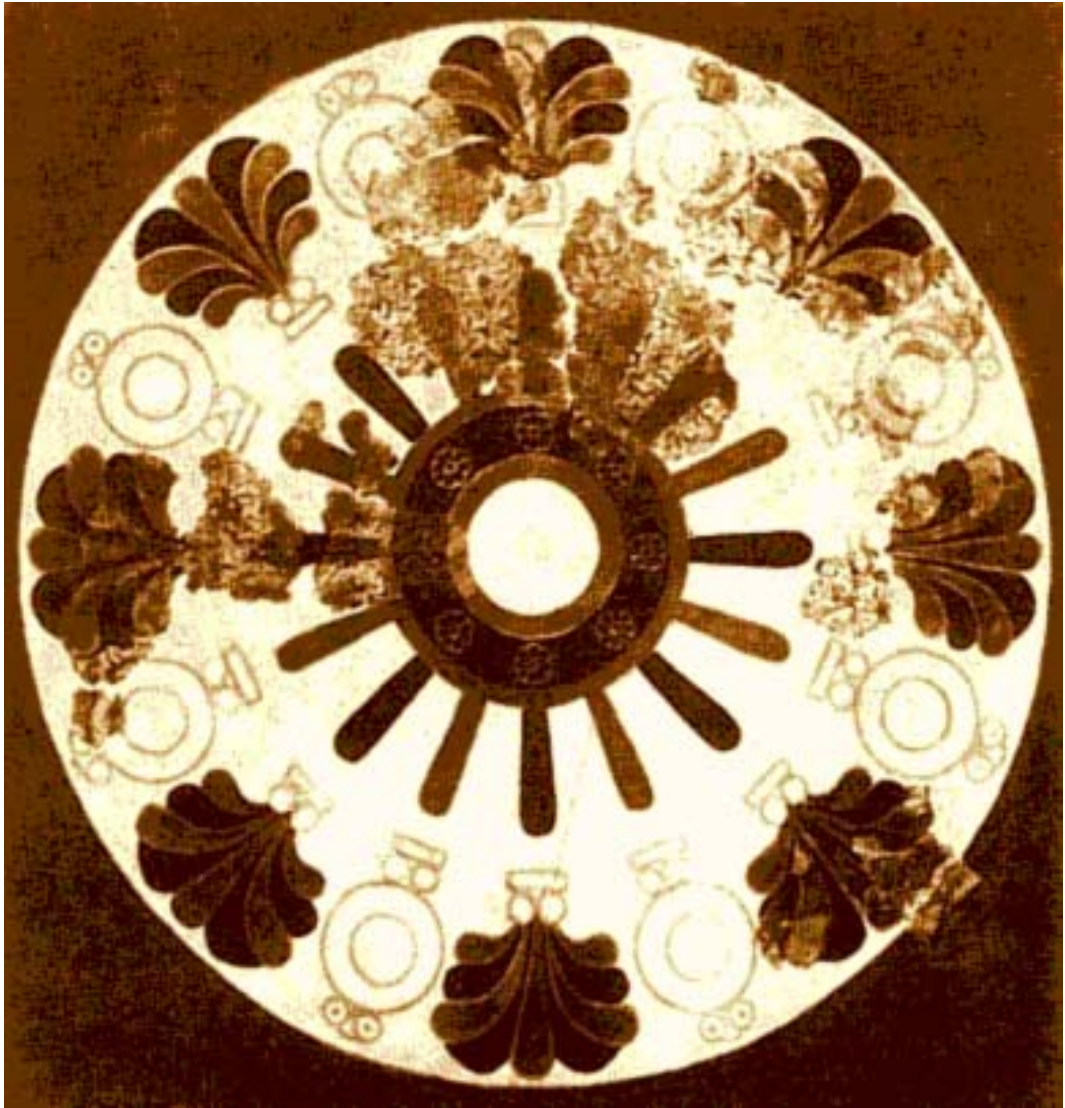
Resim. 18a



Resim. 18b



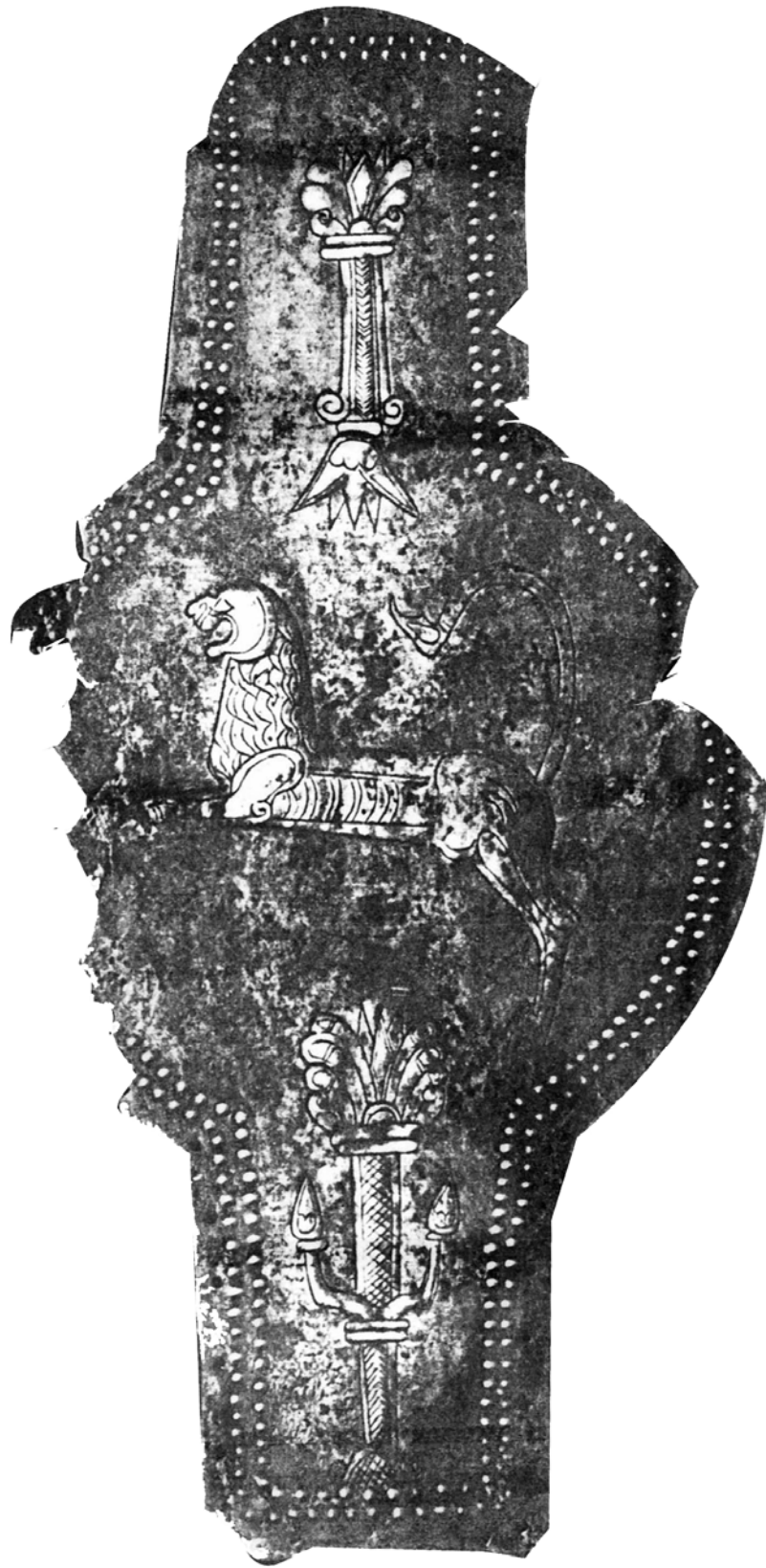
Resim. 19



Resim. 20



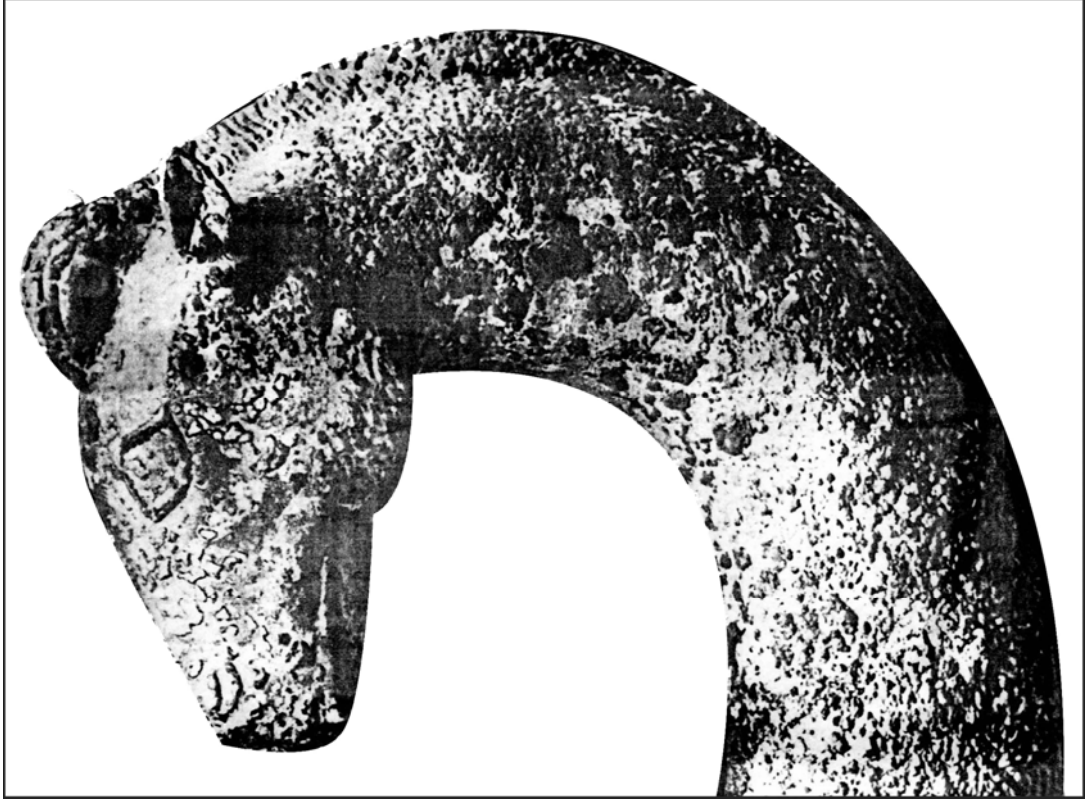
Resim. 21



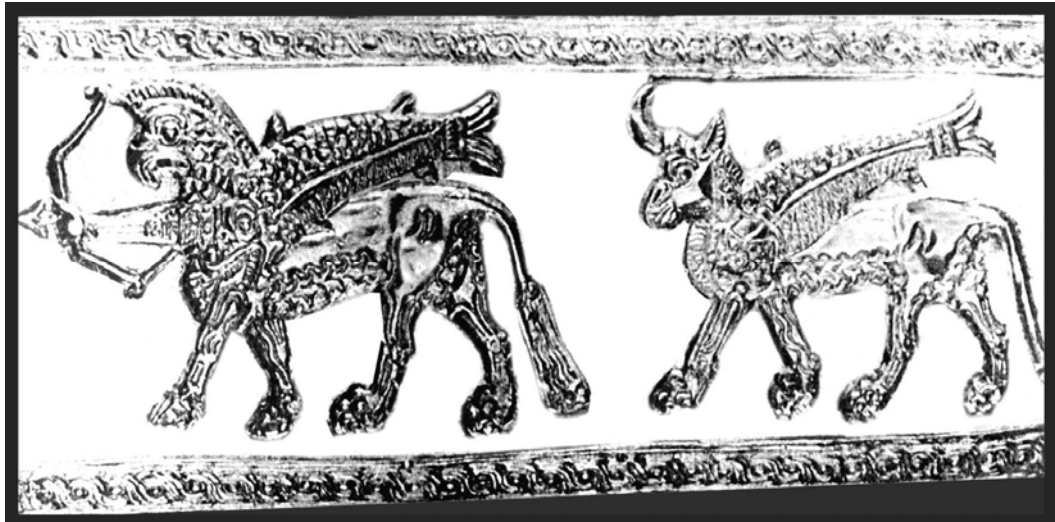
Resim. 22



Resim. 23



Resim. 24



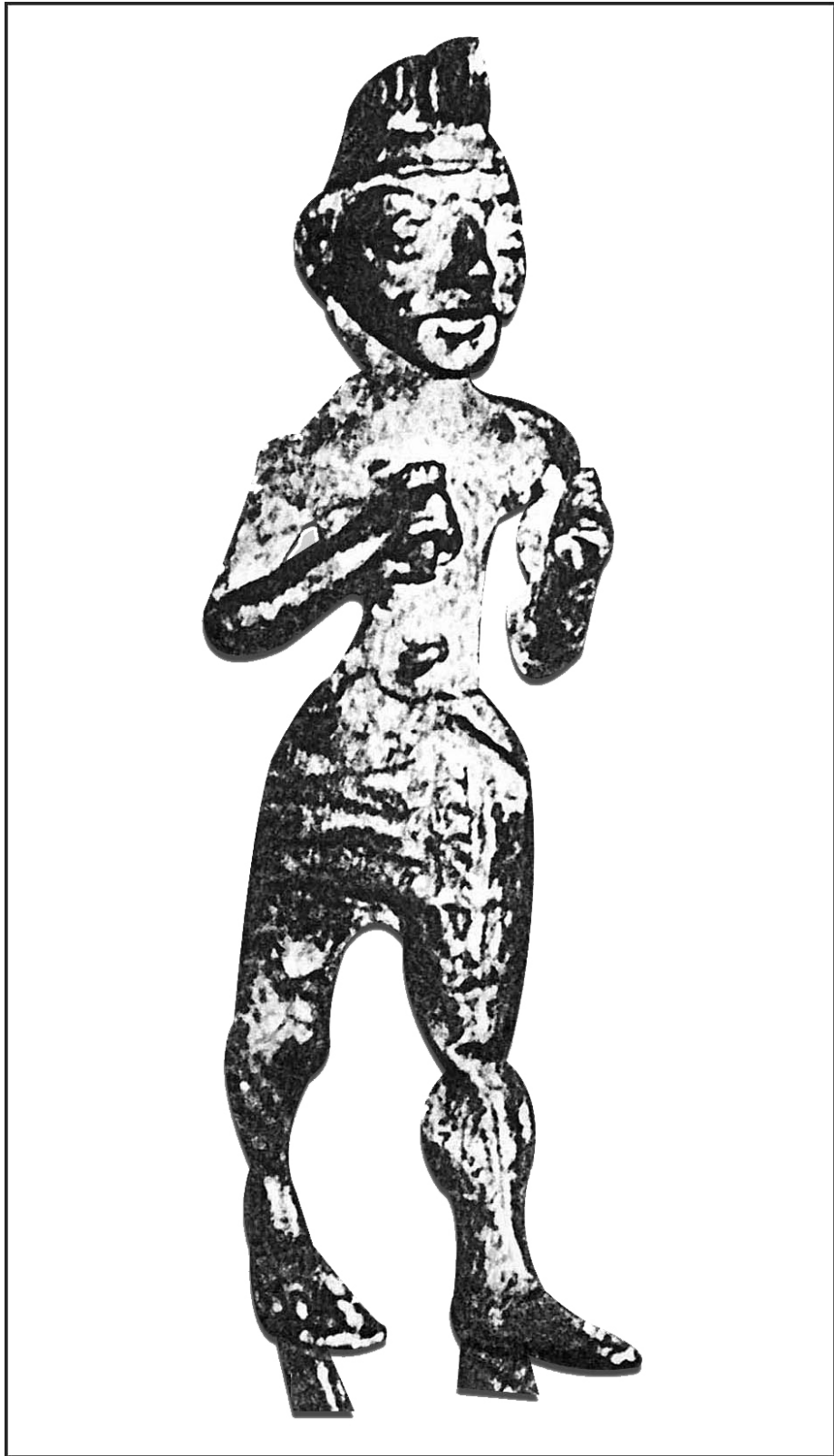
Resim. 25a



Resim. 25b



Resim. 25c



Resim. 26



Resim. 27

Özgeçmiş

21.09.1971 Tebriz’de asker bir babanın oğlu olarak doğdu. İlk, Orta ve Lise öğrenimini Tebriz’de bitirdi. Üniversite eğitiminden önce 3 yıl İran-Irak Savaşında çavuş olarak görev yaptı. Savaştan sonra Tahran Azad İslami Üniversitesi’nde arkeoloji bölümünü kazandı. Protohistorya bölümünü bitirdikten sonra aynı üniversitede Yüksek Lisans yaptı. Tez konusu olan “İran’da Urartu Savaş Aletleri Üzerindeki Tezyinat”i başarı ile tamamladıktan sonra yurtdışına (Türkiye) doktora yapmak amacı ile gitti.

Ankara’da bir sene Türkçe öğrenimi gördükten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim dalında Doktora öğrenimine başladı. Prof. Dr. Önder Bilginin öğrencisi olarak 5 yıl boyunca eğitimimi sürdürmüş olup gene Prof. Dr. Önder Bilginin yol göstermesi ile “Anadolu’da Urartu Savaş Aletleri Bezeme Sanatı” başlıklı tezi yazarak teslim etti.

13 yıllık arkeoloji eğitimi sırasında aşağıdaki kazılara katıldı:

- Prof. Dr. H. Genjevi Abhar /İslami dönem(İran) 1995
- Doc. Dr. A. H. Novberi Gök mescit/Demir Çağı(İran) 1996–2001
- Doc. Dr. A. H. Novberi Pirazmiyan/Demir Çağı (İran) 2003